ఆత్మకథ

(ద్వితీయ సంపుటము)

రచయిత:

మహాత్మాగాంధి

అనువాదకుడు:

శతావధాని వేలూరి శివరామశాస్త్రి

ప్రకాశకులు:

ఆంధ్ర గ్రంథమాల

నెం. 7, తంబుసెట్టి వీధి, మద్రాసు.

నాల్గవ కూర్పు
౨౦౦౦ ప్రతులు.

౧౯౪౦

ANDHRA GRANTHAMALA,

No. 7, Thambu Chetty Street, G. T., Madras.

Printed at the Andhra Patrika Press,
G. T., Madras.

సూచన

గాంధిమహాత్ముని ఆత్మకథను ప్రపంచము సుస్వాగతంబు నొసంగినది. భిన్నార్థప్రతిపాదకము లైన స్వకీయచరిత్రము, సత్యాన్వేషణము, ఆత్మకథ, మానవజీవయాత్రయందు సమానార్థమును ప్రతిపాదించుచున్న విధమును గాంధిమహాత్ముని ఆత్మకథ విశదము చేయుచున్నది. మొదటి భాగమునందు జననము, విద్యాభ్యాసము, వివాహము, న్యాయవాదిజీవనము, దక్షిణాఫ్రికాప్రవాసము మొదలగు విషయములకు సంబంధించిన విశేషాంశములు గలవు.

రెండవ భాగము దక్షిణాఫ్రికాసత్యాగ్రహప్రస్థానముతో నారంభమై రౌలటుకానూనుసత్యాగ్రహప్రస్థానముతో నంతము నొందుచున్నది. రౌలటుసత్యాగ్రహము నిరంకుశాధికారులకు విస్మయమును, భారతీయుల కాత్మవిశ్వాసమును గలుగజేసినది. ప్రపంచకల్యాణమునకు నవధర్మము సాధనముగా గల విధమును భారతీయేతిహాసములు విశదము చేసినవి.

భిన్నభిన్నధర్మప్రతిపాదకములైన దేహయాత్ర, సత్యాన్వేషణము, ఆత్మయాత్ర సమానధర్మప్రతిపాదకము లైనవి. సత్యారాధనము మతవిషయములందువలెనే రాజకీయసాంఘికార్థికవిషయములందును పరమ[illegible]మని ఆత్మకథ ప్రత్యక్షము చేసినది. ఈ పరమార్థమునే ఆత్మశోధనాసాధనమునకు లోకమున కనుగ్రహించిన గాంధిమహాత్ముడు ధర్మాత్ముడు, పుణ్యాత్ముడు, [illegible], లోకారాధ్యుడు. సత్యాగ్రహప్రభావమును భారతీయులు బాగుగ గ్రహించిన విధమును గతించిన పదేండ్ల చరిత్రము విశదము చేయుచున్నది. స్వరాజ్యసంపాదనమునకు

భారతీయు లవలంబించిన సత్యాగ్రహప్రస్థానము ప్రపంచేతిహాసములం దపూర్వమై ధర్మజ్ఞుల ప్రశంసలకు పాత్ర మైనది. భారతీయు లవలంబిం చిన మార్గమునే ఇతరజాతులును నవలంబించి కామితార్థములను బడయుటకు చేయుచున్న ప్రయత్నములు సత్యాగ్రహప్రభావమునకు నిదర్శనములు. ధర్మవిజయమునకు సత్యవ్రతము మూలాధార మని ఆత్మ కథ అన్ని సందర్భములందును ప్రత్యక్షము చేయుచున్నది.

ఈ ఉత్తమగ్రంథముయొక్క రెండవ భాగము గుజరాతీ హిందీ ఆంగ్లాదిభాషలయందు చిరకాలముక్రితమే ప్రచురింపబడినది. ఆంధ్రభాషయందును ప్రచురించుటకు పలుమ ప్రయత్నములు చేయ బడినను దేశావృతమైన అశాంతియును, నా నిర్బంధమును ప్రతిబంధ కము లైనవి. నిరంతరము శ్రమచేసి, అచిరకాలములోనే ఆంధ్రాను వాదముచేసి ఆంధ్రముద్రణము సాధ్యముచేసిన శ్రీ వేలూరి శివరామ శాస్త్రిగా రాంధ్రుల కృతజ్ఞతకు పాత్రులు. ఆంధ్రలోక మీ యమూల్యమైన ఆత్మకథ నాదరించి పారాయణముచేసి ఆత్మోద్ధరణ మును బడయునుగాత!

ప్రమోదూత పుష్య శు ౧ శుక్రవారము.

కా. నాగేశ్వరరావు.

విషయసూచి

నాలవ భాగము

విషయము		పుట

అయిదవ భాగము

విషయము		పుట
౨౫ ఖేడాసత్యాగ్రహ సమాప్తి	...	౨౭౫-౨౭౬
౨౬ ఐక్యమునకు ప్రయత్నము	...	౨౭౭-౨౮౧
౨౭ యుద్ధమునకు జనమును పోగుచేయుట	...	౨౮౨-౨౮౯
౨౮ మృత్యుపథము	...	౨౯౦-౨౯౫
౨౯ రౌలటుచట్టము - నా ధర్మసందేహము	...	౨౯౬-౩౦౦
౩౦ అద్భుతమగు హరతాళము	...	౩౦౧-౩౦౪
౩౧ ఆరోజులు (౧)	...	౩౦౫-౩౧౧
౩౨ ఆరోజులు (౨)	...	౩౧౨-౩౧౫
౩౩ కొండంత తప్పు	...	౩౧౬-౩౧౮
౩౪ నవజీవన్ యంగిండియాలు	...	౩౧౯-౩౨౧
౩౫ పంజాబులో	...	౩౨౨-౩౨౬
౩౬ బదులుకు బదులా?	...	౩౨౭-౩౩౨
౩౭ అమృతసరపు కాంగ్రెసు	...	౩౩౩-౩౩౬
౩౮ కాంగ్రెసుతో సాక్షాత్సంబంధము	...	౩౩౭-౩౩౯
౩౯ ఖాదీపుట్టుక	...	౩౪౦-౩౪౨
౪౦ దొరకెను	...	౩౪౩-౩౪౬
౪౧ ఒక సంవాదము	...	౩౪౭-౩౫౦
౪౨ అసహకారము	...	౩౫౧-౩౫౫
౪౩ నాగపురమున	...	౩౫౬-౩౫౮
పూర్ణాహుతి	...	౩౫౯-౩౬౧

శ్రీ మోహన్‌దాస్ కరంచంద్ గాంధి

కాని మేఁకడ బడితె యేదీ! బడితెమాట యటుండెఁ; బడితె దెబ్బలు తినుటకుఁ దగినంత శరీరముగూడ మనకు లేదు.

మి. చేంబర్లేను అచట కొలఁదికాలమే ఉండెను. దక్షిణ-ఆఫ్రికాదేశ మొక లోకితేఁడు కాదు; ఇంచుమించుగా అదియు నొక భూఖండము. ఆఫ్రికాలో కొన్ని ఉపఖండము లున్నవి. కన్యాకుమారినుండి శ్రీనగరమునకు ౧౯౦౦ మైళ్లు ఉండుచో డర్బనునుండి కేప్‌టవునకు ౧౧౦౦ మైళ్లకు తక్కువలేదు. ఇంత గొప్ప భూఖండమున నితఁడు వాయువేగమునఁ బరుగిడెను.

అతఁడు నేటాలునుండి ట్రాన్సువాలునకు వెళ్లెను. విషయముల నన్నిఁటిని సేకరించుకొని భారతీయుల కష్టనిష్ఠురములను నేను వారి యెదుటఁ బెట్టవలసియుంటిని. 'ఇంతకు ప్రిటోరియా చేరు టెట్లు' అను సమస్య అడ్డుదాఁకెను. తఱిలో నేనటకుఁ జేరుటకు అనుజ్ఞాపత్రికను సంపాదింపఁగల వీలు ప్రిటోరియాలో నున్న మనవారికి లేకపోయెను.

బోయరుయుద్ధము జరిగిన తరువాత ట్రాన్సువాలు బావురుమనుచుండెను. అచట తినుటకు గింజలేవు; కట్టుటకు గుడ్డలేవు; వీధులు శూన్యములు; అంగళ్లు మూయఁబడియుండెను. వస్తువులు రావలెను; దుకాణములు తెఱవఁబడవలయును. అదియు వెంటనే జరుగునది కాదు. ఇది జరుగనిదే వెడలిపోయినవారు మరల చేర్చుకొనఁబడరు. కావున ట్రాన్సువాలులోని ప్రతివాఁడును ఒక అనుజ్ఞాపత్రిక తెచ్చుకొనవలసియుండెను. తెల్లవారి కిది హస్తామలకము; మఱి నల్లవారికో ఆకాశకుసుమము.

యుద్ధదినములలో దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు హిందూదేశమునుండియు, లంకనుండియు పలువురు ఉద్యోగులును సిపాయిలును వచ్చియుండిరి.

౧ ప్రేమచేఁ జేసిన శ్రమ వితయూయెనా?

వీరిలో నెవరేని అనట కాపుర ముండెఁ దలఁచుకొందురేని వారికి సహాయము చేయుట విధి యని బ్రిటిష అధికారులకు తోఁచెను వీ రెప్పటివలెనే క్రొత్త ఉద్యోగములను బనాయింపఁగలరు. దీనికి తగి నటులు అనుభవము కలవారు కావలసినంత మంది తయారుగా నుండిరి. ఈ యుద్యోగుల తీవ్రబుద్ధి ఒక క్రొత్త డిపార్టుమెంటును సృష్టించెను. ఇట్టి పనులలో వారు చాల సమర్థులు. నీగ్రోలకు వేఱే ఒక డిపార్టు మెంటు కలదు. ఇఁక ఆసియా వారికి ఒకటి యేల యుండరాదు? ఈ వాదము న్యాయ్యముగనే కానిపించెడిని. నేను ట్రాన్సువాలు చేరు వఱకే ఈ క్రొత్త డిపార్టుమెంటు ప్రారంభమై మెల్లగా నెల్లెడలను తన వలను పరగించుచుండెను.

అనుజ్ఞాపత్రికల నిచ్చు నధికారులు తిరిగివచ్చినవారి కందఱి కిని అనుజ్ఞాపత్రికలను ఈయవచ్చును; కాని ఆసియావారి విషయ మున నిది చెల్లునా? ఈ క్రొత్త డిపార్టుమెంటువారి యనుమతితో అనుజ్ఞాపత్రికల నిచ్చుచో ఈ యధికారుల పూచీయును, బరువును తగ్గిపోవును. కావున ఈ క్రొత్త డిపార్టుమెంటు ఆవశ్యకమని వారి వాదము. అసలుమాట యేమనఁగా ఈ క్రొత్త డిపార్టుమెంటువారికి ఏదో కొంతపని యుండవలయును; వారికి ధనము కావలయును. పని యేమియు లేనిచో వృథాగద! పని లేనిచో ఈ డిపార్టుమెంటు ఎత్తివేయఁబడును. కావున ఈపనిని తమకుఁ దామ సృష్టించుకొనిరి.

హిందువు లీ డిపార్టుమెంటు వారికి అర్జీ పెట్టుకొనవలయును. కొన్నాళ్లకు జవాబు వచ్చును. ట్రాన్సువాలుకు తిరిగివచ్చువారు పలు వురు కాఁగా దళారులును మిడుతల మందలుగా పోగైరి. వీరును, ఆఫీ సరులును గలిసి నిఱుపేదలగు హిందువులకడనుండి వేలకొలఁది రూపా యలను గుంజుకొనిరి. పలుకుబడి లేనిచో చీటి పుట్టదనియు విశే

షించి కొంచెఆవిషయమున నూఱుపౌనులేని న్యాయముచేయఁగా
దొరకదనియు వారు తెలియవచ్చెను. ఇట్టిస్థితిలో నటకుపోవుటకు
నా కేటి వీలు ?

నా ప్రాఁత చెలికాఁడు డరబను పోలీసు సూపరింటెండెంటు
కడకు వెళ్లి—చీటుల నిచ్చు ఆఫీసరుకు నన్నెఱిఁగించి నాకొక చీటి
పుట్టునటులు చూడవలసినదనియు, నేను ట్రాన్సువాలువాసి నని మీ
రెఱుఁగుదురుకదా యని అంటిని. అతఁడు వెంటనే తలకు టోపి
తగిలించుకొని నాతోవచ్చి చీటి యిప్పించెను. రైలుకు గంటకన్న
అవకాశము లేదు. సామాను సద్దుకొంటిని. అలెగ్జాండరుగారికి తెలఁచి
కొనుము ప్రిటోరియాకు బయలుదేరితిని.

ముసల్లపదుకు ముందున్నదని నేనెఱుఁగుదును, ప్రిటోరియా
చేరి దరఖాస్తును తయారుచేసితిని. దర్బనులో ముందుగా ప్రతినిధుల
పేరు అడిగినటులు నాకు గుఱుతులేదు. కాని యిప్పుడిచట క్రొత్త
డిపార్టుమెంటు పనిచేయుచుండుటచే ముందు ప్రతినిధుల పేరులు చెప్పవ
లెనని యడిగిరి. ఆఫీసరులు ప్రతినిధులపట్టికనుండి నా పేరును తొలగిం
పఁదలఁచిరని ప్రిటోరియాలో హిందువులిదివఱకే యెఱిఁగియుండిరి

దుఃఖజనకమయ్యును మనోరంజకమగు నీ విషయము ముందు
ప్రకరణమున.

౨

ఆసియాను-డీ నిరంకుశాధికారము

నేను ట్రాన్సువాలులో నెటులు కాలిడఁగలిగితినో అది ఈ క్రొత్త డిపార్టుమెంటునకు తెలియరాలేదు. వారు తమకడకు వచ్చుచుం బోవుచుండు హిందూదేశమువారిని కనుఁగొనిరి గాని వీరికి మాత్ర మేమి తెలియును? నేను నా పురాతన పరిచయబలమున చీటి లేకుండఁగనే ప్రవేశించియుందునని వారనుమానించిరి; అటులగుచో నన్ను చెఱఁబెట్టవచ్చును.

పెద్దయుద్ధ మొకటి ముగిసిన పిదప కొంతకాలమువఱకు ప్రభుత్వమువారు ఒక విశేషాధికారము వహించుట అలవాటు. నాఁటి దక్షిణ-ఆఫ్రికాస్థితి సరిగా అట్టిదే. శాంతిని నెలకొలుపుటకు వారొక శాసనమును నిర్మించిరి. సెలవుచీటి లేక ట్రాన్సువాలు ప్రవేశించువారు చెఱసాలలో నుంపఁబడుదు రని ఆ శాసనము. దీని బట్టి నన్ను చెఱఁబెట్ట నూహించిరి కాని 'సెలవుచీటి యేది?' అని నన్నడుగుటకు వీరికి సాహసము చాలకపోయెను.

ఆఫీసర్లు డరబనుకు తంతి యంపిరి. చీటితోనే నేను వచ్చినటులు తెలిసికొని, పాపము వారు నిరాశులయిరి. కాని వారంతటితో ఆశ లుడుగువారు కారు. నేను ట్రాన్సువాలులోఁ జొచ్చితిఁ గాని వారు నన్ను మి. చేంబర్లేనును చూడకుండఁ జేయఁగలరు.

ఇందులకు ముందుగా వారు ప్రతినిధుల పేరు లడిగిరి. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో వెల్లెడలను రంగుతెగులు కానుపించుచునే యుండును కాని, ఇ డిశాలలో ఎట్టి మకిల, ఎట్టి కుట్రలకో అట్టిది అచట లేదు. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో ప్రజలకొఱకు ఉన్న డిపార్టుమెంటులు ప్రజా

క్షేమమునకే పాటుపడుచుండును. అది ప్రజాభిప్రాయమును అను
సరించుచుండును. కావున ఈ యుద్యోగులలో సరసతయు వినమ్ర
తయు చూపట్టుచుండును. కావున దీని యుపయోగము అలంతింతో
వలంతియో మిగిలిన జాతులకుఁగూడఁ జూపట్టును. ఈ క్రొత్త ఆఫీస
రులకు ఆసియానుండి వచ్చుటతోపాటు అచటి నిరంకుశాధికారమును
వచ్చెను. దక్షిణ-ఆఫ్రికాయందు ఒకవిధమగు ప్రజాప్రభుత్వము కలదు.
కాని ఇపుడు ఆసియానుండి వచ్చిన ఈ క్రొత్తదనము సగు నాంబడా
లన నిరంకుశాధికారపుప్రాణమే; ఏలయన: ఆసియాలో ప్రజా
ప్రభుత్వము లేదు; ఉన్నది పరప్రభుత్వము. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో
తెల్లవారు ఇండ్లుకట్టుకొని అట ఉండిపోయిరి. ఇట్టులు వారు
దక్షిణ-ఆఫ్రికావాసు లయిరి కావున శాసనములోని ఆఫీసరుల
పయి వారికి అంకుశము కలదు. ఇపుడు ఆసియానుండి వచ్చిన నిరంకు
శాధికారులు రంగస్థలమునఁ బ్రవేశించిరి. దీనితో హిందువులపని
అడకత్తెరలోని పోకవలె నాయెను.

నేనును దీనిచవిని ప్రత్యక్షముగా ననుభవించితిని. మున్ముందట
ఆసీశాఖయొక్క పెద్ద ఉద్యోగిచే 'రమ్మని' నేను ఆజ్ఞాపింపఁబడితిని.
అతఁడు లంకనుండి వచ్చినవాఁడు. 'ఆజ్ఞాపింపఁబడితిని' అను నీ
మాటలో కొంచెమేని అత్యుక్తి లేదనుటకు నాయనుభవమును విప్పి
చెప్పెదను. నాకు వారు చీటి వ్రాసి పంపలేదు. అచట భారతీయ
ప్రముఖులు నిరంతర మా యుద్యోగులకడకు పోవలసియుండును. వ్యక్తి
యులగు సేఠ్ తైయబ్ హాజీ ఖాన్ మొహమ్మద్ గారును అట్టివారిలో
నొకరు. వారిని ఆ యాఫీసరు ఇట్లు లడిగెను—'గాంధీ ఎవరు? అతఁ
డిచటి కేల వచ్చెను?'

తైయబ్ సేటు ఇట్టుల జవా బిచ్చెను—'వారు మాకు సలహా
దారు; మేము కోరఁగా వచ్చినవారు.'

'అట్లయినచో మేము అందఱమును ఇచట నేలుందుము? మీ సంరక్షణమునకుఁగాదా మే ముండుట? ఇచటి స్థితిగతులు గాంధీ కేమి తెలియును?'

తైయబ్ సేటు సరిగనే సమాధానము ఇటులు చెప్పెను—'నిక్కముగాఁ. మీరు కలరు. కాని గాంధీ మా వాఁడు కాఁడా? అతనికి మా భాష తెలియును; మా భావము తెలియును. మీ రెట్టివారైనను తుదకు ఆఫీసరులు!'

'గాంధీని నా కడకుఁగొనిరమ్మని' ఆయాఫీసరు హుకు మిచ్చెను.

నేను తైయబ్ సేఠ్ వగైరాలతో ఆఫీసరుగారికడ కరిగితిని. అచట మాకు కుర్చీ లేటులుండును? మేమందఱమును నిటారుగా నిలువఁబడి చెప్పుకొనవలయును.

నాకేసి కన్నులెత్తి ఆయాఫీసరు 'నీవేల యిచ్చటికి వచ్చితివి?' అని యడిగెను.

'నావారంటఱు నన్నుఁగోరఁగా సలహా యిచ్చుటకు వచ్చితి' నని నేనంటి.

'ఇచ్చటికి వచ్చుటకు నీకు హక్కు లేదని తెలియదా? పొరపాటున నీకు చీటి పుట్టినది. నీవు ఈ దేశవాసినిగా పరిగణింపఁబడవు. నీవు మరలిపోవలసి యుందువు. నీకు చేంబర్లేనుగారి దర్శనము దొరకదు. భారతీయుల రక్షణమునకే ప్రత్యేకముగా ఏషియాటిక్ డిపార్టుమెంటు నెలకొల్పఁబడినది. మంచిది. నీవిఁక వెళ్లవచ్చును.'

ఇంత వక్కాణించి ఆఫీసరుగారు నాకు సెలవొసఁగిరి. జవాబిచ్చుటకు నా కవకాశ మీయలేదు.

పిదప నాతోడివారిని ఆపి—'గాంధీని ట్రాన్సువాలునుండి పంపివేయుఁ' డని మెల్ల మెల్లగా చివాట్లు పెట్టెను.

వారు మూతి ముడుచుకొని వెనుదిరిగిరి. మా యెదుట ఈ క్రొత్తసమస్య! అదియు ఆకస్మికము.

౩

అవమానసహనము

ఈ యవమానము నా మనస్సులో బాగా కలిగించెను. అయి నను తొల్లి నేనిట్టివి పెక్కు సహించియుంటిని గాన అవి నాకు అలవాటయిపోయెను. కావున నేనీ క్రొత్త యవమానమును సహించి తటస్థుఁడనై కర్తవ్యమును నిర్వర్తింప నిశ్చయించితిని.

ఇటుపిమ్మట ఆ యాఫీసరుకడనుండి ఒకచీటి వచ్చెను. అందిటుల కలదు: 'గాంధి డర్బనులో మి. చేంబర్లేనను చూచియుండెను గాన ఇపుడు ప్రతినిధుల పట్టికనుండి ఇతని పేరు తొలఁగించుట అవశ్యకమాయెను.'

ఈ యుత్తరము నాతోడివారలకు సహ్యము కాలేదు. ఇపుడు ప్రతినిధుల నసలే పంపవలదనుకొనిరి. అపుడు నే నచటి పరిస్థితిని సరిగా నిటులు తెలిపితిని. 'మీ రందఱును మి. చేంబర్లేనును కలిసి కొని చూడనిచో మీ కేమియు కష్టసుఖములు లేవని నే నొద్దనుచును. అది యటుండె. మనము వ్రాసికొనిన మనకష్టములఁ జెప్పుకొనవలెను. అర్జీని మనము వ్రాయనే వ్రాసికొంటిమి. దానిని నేఁ జదివిననేమి ఇంకొకరు చదివిన నేమి? మి. చేంబర్లేను ఈ విషయమును గుఱించి మనతో వాదింపఁబోవఁడుకదా! మనకుఁ గలిగిన ఈ యవమానము సహింపనొప్పును.'

నేనిటులు ముగింపకముందే తైయాబ్ సేఠు—'మీ కవమానము కలిగినచో అందఱికిని కలిగినటులు కాదా? మీరు మా ప్రతినిధి అను మాట మే మెటులు మఱవఁగలము?' అని బిట్టనెను.

'నిక్కమే, కాని మనసంఘ మంతయు నిట్టి యవమానముల దిగమ్రింగవలయునా. దానికంటె వేఱే గతి యున్నదా?' అని నే నంటిని.

'ఏమయినను సరే, మనము మఱియొక క్రొత్తయవమానము నేల నెత్తిపై తెచ్చి పెట్టుకొనవలయు? ఇంక దీని కన్న నెక్కుడు దుస్థితి రాదు. మనకున్న అధికారము లేవి పోయెనేవి?' అని తైయబ్ సేటు ప్రత్యుత్తరించెను.

తైయబ్ సేటుగారి యీ వీరత్వము నాకు ఆనందము కలిగించెను; కాని యీ పరాక్రమముచే ప్రయోజనము లేదని నే నెఱుఁగుదును. వీరి లోటుపాటు లన్నియు నే నెఱుఁగుదును. కావున వీరి నందఱను శాంతింపఁజేసితిని. 'నాకు బాగుగా ఇండియన్ బారిష్టరయిన జార్జి గాడ్ఫ్రేగారిని (ఇప్పుడు స్వర్గీయులు) నియమించుకొనుఁ' డని వీరికి సలహా ఇచ్చితిని.

ఈరీతిగా శ్రీ గాడ్ఫ్రేగారి యధ్యక్షతతో వీరు మి. చేంబర్లేనుగారిని జూడఁబోయిరి. నన్ను తొలగించిన విషయమునఁగూడ మి. చేంబర్లేను కొంచెము మాటలాడెను. 'ఇరుమాఱులు ఒక ప్రతినిధితోడనే మాటలాడుటకన్న మఱొక క్రొత్తప్రతినిధితో మాటలాడుట మేలంతరము కాదా?' అని చెప్పి అయినగాయముమీఁద పట్టీ వేయఁజూచెను.

దీనితో నాయొక్కయు, సంఘముయొక్కయు పని ముగియుటకు బదులు హెచ్చెను. మేము మరల ఓనమాలకడకుఁ బోయితిమి. 'మీ మూలముననే గదా మనవారు యుద్ధములోనికి దిగిరి! దానికి ఫలమిది' అని కొంద ఱాడిపోసిరి. కాని దీనికి నేఁ జలింపలేదు. నే నిటు లంటి—'నాచేఁతకు నాకు పశ్చాత్తాపము లేదు. అటులు

చేయుట మంచి పనియే యేటికని నేఁ దలఁతును. అటులు చేయుట కర్తవ్యమును పరిపాలించుట. ఫలము వెంటనే కనఁబడకుండుఁగాక సత్కార్యము సత్ఫలమునే యిచ్చునని నాకు గట్టి నమ్మకము. ఇఁక మనము గతించిన దానిని వర్జించి కర్తవ్యమును గుఱించి విచారించుట లాభకరము.'

ఇతర మిత్రులును నా యీ మాటలను సమర్థించిరి.

మరల నే నిటులంటి—'నిక్కము చూడవలయుచో నన్ను పిలిచిన పని ముగిసె ననఁదగును. మీ రెల్లరును 'ఇంటికిఁ బొమ్మని నాకు సెలవొసఁగినను 'ట్రాన్సువాలునుండి కాలు కదపవలదు' అని నా యంతరాత్మ నాకు తెలుపుచున్నది. నేటాలునకు పోక ఇచటనే యుండి పనిచేయఁదలఁచితిని. నే నింకొక యేఁడాదిదాఁక భారతదేశమునకు పోవు తలఁపును విడనాడుకొంటిని. ఇచట వకాలతు చేయఁదలఁచితిని. ఈ క్రొత్త డిపార్టుమెంటువారితో మంచిమాట చేసికొనఁగలనని నాకు ధైర్యము కలదు. మన మీ వ్యవహారమును పరిష్కరించుకొననిచో మనవా రందఱు కొల్లగొట్టఁబడుదురు; ఈదేశమునుండి వెళ్ళఁగొట్టఁబడుదురు; క్రొత్తయావనాసములు తలఁచాల్పఁ జేయఁబడుదురు. నా కీ విషయమున ఇసుమంతయు సందియము లేదు. మి. చేంబర్లేను నన్ను జూడకుండుటయు, ఆ యాఫీసరు నన్ను తిరస్కరించి నాకు మన్నా చెప్పుటయు ఇవి ఈ ప్రతినిధుల యవమానమునందు భారతీయ సమాజము నవమానమునందు ఇసుమంతయుఁ గావు. మనము కుక్కల వలె కాలముగడపుట తగునా?

నే నీరీతిగా నా యభిప్రాయమును వారియెదుట నిడితిని. ప్రిటోరియా జొహాన్సుబర్గులలో నున్న భారతీయమిత్రులతో నాలోచించి జొహాన్సుబర్గులో ఆఫీసు నడుప నిశ్చయించితిని.

3 అవమాన సహనము

ట్రాన్సువాలులో నాకు వకాలతు-సనదు పుట్టునా పుట్టదా! అని సందియము మే. కాని లా సొసైటీవారు నా దరఖాస్తునకు అడ్డము రాలేదు. కోర్టువారు మంజూరు చేసిరి.

అచట ఆఫీసు పెట్టికొనుటకు భారతీయునకు మంచితావు దొరకదు. లాంగడ నాకు రిచ్ గారితో మంచి పరిచయము కలదు. అపుడు అతడు బేహారము చేయుచుండెను. అతడెఱిగిన ఇండ్ల యేజెంటు ఒకడు కలడు. క్లీడగులు ఉండుచోటున అతడు మంచి గదులు కుదిర్చిపెట్టెను. నేను వకాలతు చేయ మొదలిడితిని.

౪

త్యాగవృద్ధి

ట్రాన్సువాలులోని భారతీయుల హక్కులు కాపాడుటకు చేసిన ప్రయత్నమును గూర్చియూ, ఏషియాటిక్ డిపార్టుమెంటువారితో జరిపిన వ్యవహారములంగూర్చియు ఎక్కువగా వర్ణింపకముందు అప్పటి నా స్థితిగతులనుగూర్చి కొంత ముచ్చటింతును.

ఇంతవఱకును కొలందిదిగా గొప్పదిగా డబ్బు కూడంబెట్ట వలయునను ఆశ నామనసులో ఉండియేయున్నది. పరమార్థముతో పాటు, ఈ స్వార్థమును కలిసియే యున్నది.

బొంబాయిలో నేను వకాలతు చేయుచుండునపుడు అమెరికా బీమా ఏజెంటొకండు ననుజూడవచ్చెను. అతనిరూపము రమణీయము, పలుకు మధురము. చిరకాలమిత్రునివలె అతండు నాకు భవిష్యత్కాలమున మేలుకలుగ నిట్లు ప్రసంగించెను. 'అమెరికాలో మీవంటి స్థితిగతులు కలవారందఱును తమతమ జీవితములను బీమాచేయించుకొందురు. మీరుకూడ వారివలె భవిష్యద్విషయమున చీకు-చింతలులేకుండ ఉండంగోరుచున్నాను. జీవితము శాశ్వతమా? మా అమెరికావారు బీమాచేయించుకొనుట ధర్మముగా పరిగణింతురు. తామెంక చిన్నపాలిసీని తీసికొండని నేను బలిమింతును.'

ఇంతవఱకు ఇండియాలోను, దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోను ఎందఱో ఏజెంట్లు నాకెదురైరి కాని నేనెవరికిని మాట యీలేదు. ఏల? బీమా చేయించుకొనుట అనంగా భయము చెందుట, ఈశ్వరునియెడ విశ్వాసము గొనకపోవుట యని నేనెఱుంగుదును. ఇట్టులుండినను నే నీసారి

బులిపింపఁబడితిని. అతఁడు తన వాదమును చెప్పుకొనుచుఁ బోవుచుం డఁగా నా యెదుట నా యాలుబిడ్డల ప్రతిమలు గోచరించెను. 'ఓయీ! నీవు నీయాలినగలు ఇంచుమించుగ నన్నియు అమ్మనే యమ్మితివి నీ శరీరమునకు ఏదేని సంభవించుచో నీయాలుబిడ్డల బరువు? తండ్రి తరువాత తండ్రియై పోషించుచున్న నీయన్నగారిపైఁ బడును. అతఁ డేమో ధనికుఁడా? దరిద్రుఁడు. ఇటు లాచరించుట నీకేటిపాడి?' ఇటులు నా మనసులో నిర్ధారించుకొని పదివేల రూకలకు బీమా చేయించుకొంటిని.

దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నా జీవితపు చూపు మారుటచే నా భావ ములును మారెను. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో వచ్చిన ఈ నూతనాపత్సమయ మున నే నేది చేసినను ఈశ్వరుని సాక్షిగా నిడికొని చేసితిని. నేను దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో ఇంకను ఎంతకాలము ఉండవలయునో అది తెలలేదు. ఇండియాకుఁ దిరిగిపోఁజాలనని యనిపించెను. కావున నా యాలుబిడ్డల రావించుకొనవలె ననుకొంటిని. వీరిని ఇంకను దవ్వుల నుంచుట పాడిగాదు. వీరి భరణపోషణము లన్నియు దక్షిణ-ఆఫ్రికా లోనే జరుగవలె ననుకొంటిని. ఇట్టి చర్చలతో బీమా ఏలచేసితినా యనుకొంటిని. వృథాగా ఆ యేజెంటువలలో నేలపడితినా యని విచా రించితిని. 'మా యన్నగారు నా పితృస్థానమునందే యుండినచో విధవయగుచో తనతమ్ముని యిల్లాలిని పోషింపఁడా?' అని అను కొంటిని. కాని 'ముందు నీవే మరణింతువని అనుకొనుటెట్లు? తుదకు అందఱను పరిపాలించువాఁ డొక ఈశ్వరుఁడే; నీవునుగాదు నీ యన్నయుఁగాదు. బీమా చేసితివిపో నీ యాలుబిడ్డలఁ పరాధీనులఁ జేసితివి. వారేల స్వతంత్రముగా జీవింపఁజాలరు? లోకమున అసం ఖ్యాకు లగు నిట్టి పేదలగతి యేమి? నీవు వారిలో నొకఁడవు గావా?

ఈ రీతిగా నామనస్సులో విచారధార ప్రవహించెను. కాని వారి నమ్మకించి వెంటనే ఏమియుఁ జేయలేను. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోఁ గూడ కంపెనీకి ఒక కిస్తీ చెల్లించినటులు గుర్తు.

మతవిషయ బాహ్యవిషయములుగూడఁ గొన్ని నా యీ విచారధారకు తోడయినవి. దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు నేను తొలిసారి వెళ్లినపుడు ఏసుమతమువారితో కూడియుంటిని. దానికి ఫలముగా నాకు ధర్మమునెడ జాగరూకత అంటిపెట్టుకొని యుండెను. ఈ తూరి థియొసఫీ పరివేషమునఁ బడితిని. మి. రిచ్ దివ్యజ్ఞాన సామాజికుఁడు. ఇతఁడు నాకు జోహాన్సుబర్గులోని సమాజముతో నెయ్యము కలుగఁ జేసెను. దివ్యజ్ఞానసమాజమువారి యభిప్రాయములతో నాకు ఐక్యము లేదు. కావున నే నందు చేరలేను. అయినను ఆ సమాజమునవారలతో ప్రత్యేకముగా నాకు గాఢపరిచయము కలదు. దైనందినము వీరితో ధర్మమునుగూర్చి చర్చించుచుంటిని. అందు పుస్తకపఠనము జరుగుచుండెడిది. అప్పుడప్పుడు నేనును ఉపన్యసించుచుండువాఁడను. భ్రాతృత్వమును కలిగించుకొనుటయు పెంపొందించుకొనుటయు, దివ్యజ్ఞానసమాజమున ముఖ్యవిషయములు. మాకీవిషయమై చాల చర్చ జరుగుచుండెడిది. ఈ యాదర్శముతో నందలి సభ్యులకు భేద మేర్పడినపుడు నేను పట్టి చూపుచుండువాఁడను. ఈ విమర్శప్రభావము నాకు సత్ఫలము నొసఁగకపోలేదు. అది నాయాత్మపరిశోధనకు కారణమాయెను.

౫

ఆత్మపరిశోధనపరిణామము

నాకు ౧౮౯౩ సంవత్సరమున క్రైస్తవ-మిత్రులతో పరిచయము కలిగెను. నాకపుడు విద్యార్థిదశ. వారు బైబిలుసందేశమును నా మదికెక్కించి నాచేత దానిని స్వీకరింపఁజేయఁ జూచిరి. నేను నమ్రతతో తటస్థుఁడ నయి వారిపలుకులను వినుచును, తెలిసికొనుచు ఉంటిని. ఇంతియ కాక హిందూధర్మమును నా శక్తి కొలఁది పఠించితిని. మఱియు నితరమతములనుగూడ తెలిసికొన యత్నించితిని. పిదప ౧౯౦౩ సంవత్సరమున నా స్థితి మాఱెను. దివ్యజ్ఞానసమాజపు మిత్రులు నన్ను వారి సంస్థలోనికి లాగికొనఁ జూచిరి. దానికి హేతు వేమి? నేను హిందువుఁడను నా కడనుండి ఏదియో కొంత పుచ్చుకొనవచ్చును. దివ్యజ్ఞానసమాజపుస్తకములలో హిందూధర్మముయొక్క ఛాయయు, దాని ప్రభావమును కొంత కొంత కలదు. కావున నేను వారికి కొంచెము సాయము చేయఁగలనని వారియూహ. 'నాకు సంస్కృతము రాదు నేను ప్రాచీన సంస్కృతగ్రంథములలో హిందూధర్మమును జదువలేదు. అనువాదములలోఁ జదివికొనినదియు కడుఁ గొలఁది' అని వారికిఁ దెలిపితిని. వారు సంస్కారములను, పునర్జన్మములను విశ్వసించువారు గాన నావలన నేదియో కొంచె ముపకార ముండునని వారు నమ్మిరి. చెట్లు లేనిచోటున ఆముదపుఁజెట్టే మహావృక్షముకదా! కొందఱితో వివేకానందుని 'రాజయోగము'ను, మఱికొందఱితో మణిలాల్ నను భాయి ద్వివేది 'రాజయోగము'ను జదివితిని. ఒక మిత్రునితో పాతంజలయోగదర్శనము పఠించితిని. పలువురతోఁ గలిసి గీతఁ జదువ నారంభించితిని. మే మచట నొక చిన్న జిజ్ఞాసుసభను స్థాపించితిమి.

అందు నియమపూర్వకముగా అధ్యయనమును ఆరంభమాయెను. మొదటినుండియు గీత లనిన నాకు భక్తిశ్రద్ధలు కలవు. ఇపుడు దాని రహస్య మెఱుఁగవలె ననిపించెను. నాకడ ఒండు రెండు అనువాదములు కలవు. వానిసాయమున మూలమును దెలిసికొన ప్రయతించితిని. మఱియు ప్రతిదినమును ఒకటి రెండు శ్లోకములు కంఠస్థములు చేయ నిశ్చయించితిని.

ప్రాతఃకాలమున దంతధావనము చేయునపుడును, స్నానము చేయునపుడును గీత వల్లించుచుంటిని. దంతధావనమునకు ౧౫ నిమిషములును, స్నానమునకు ౨౦ నిమిషములును పట్టెడివి. నేను తెల్లవారి వలె నిలువఁబడి పలుదోమెడివాఁడను. గీతాశ్లోకములను చిన్ని కాకితముపై వ్రాసి ఎదుటిగోడ కంటించి చూచుచు వల్లించుచుంటిని. ఈరీతిగా స్నానము చేయుసరికి శ్లోకములు వచ్చెడివి. దినపాఠము వల్లింపను, వెనుకటి వానిని గుర్తు చేసికొనను ఈకాలము సరిపోయెడిది. ఇటులు పదుమూఁడధ్యాయములవఱకును వల్లించినటులు గుర్తు. పిదప జంజాటము బలిసెను. సత్యాగ్రహము జనించెను. ఈ పసికూనను పెంచవలసినభార మొకటి మీఁదఁ బడెను. దాని లాలనపాలనములతో నాసమయ ముత్పన్న మయ్యెడిది. నేఁటికిని అది యాచందముననే యున్న దననగును.

గీతాపఠనమువలన ఎట్టి ఉపలబ్ధి కలిగెనో దానిని పఠించిన నాసహాధ్యాయులే చెప్పఁదగుదురు; కాని నామాట——నాకది శీలమును దిద్దికొన మార్గదర్శక మాయెను. నాకయ్యది ధర్మనిఘంటువు; తెలియని ఇంగ్లీషుమాటలకు డిక్షనరీని ఎటులు తెఱతునో అటులే ప్రవర్తనకుసంబంధించిన చిక్కులలో గీత తెఱతును. ఇందలి అపరిగ్రహము, సమభావము మొదలగు పదములు నన్ను గిజీసైచెను. ‘సమభావము నెటులు సాధింతును? ఎటులు పాలింతును?’ అని

మల్లాడితిని. అధికారి యొకఁడు మనల నవమానించును; ఒకఁడు లంచగొండి; దారిని బోవుచుండఁగా నొకఁడు కయ్యమునకు కాలు సాఁచును. ఇట్టివారును గలరు. మనకు చాల నుపకారము చేసిన వారును గలరు. వారికిని వీరికిని భేదము లేదా? ఇట్టియెడ సమత్వ మెటులు? మఱియు అపరిగ్రహము ఆచరణమునఁ బెట్టుకొనుట యెటులు? మనదేహముమాత్రము మనకు పరిగ్రహము కాదా? స్త్రీ పుత్రాదులు పరిగ్రహము కాక మ ఱేమి? గ్రంథపూర్ణమైన ఈయల మారలలో నిప్పు పెట్టనా? నాయింటిని జలాకరమగు క్షేత్రముగాఁ జేసినైవనా? లోపలనుండి వెంటనే ఇటులు జబాబు వచ్చెను— ఇల్లు ముల్లెలు వీడనిచో పరమేశ్వరుని పడయఁ జాలవు. నాచదివిన ఇంగ్లీషు-లా నాకు తోడయినది. స్నెల్ రచించిన లాలోని సిద్ధాంతముల చర్చ గుర్తు దవిలెను. గీతాధ్యయనాదృష్టమున ట్రస్టీ అను పదమున కర్థము తెస్సగా తెలిసెను. లామీఁద ఆదరము పెరి గెను. నాకు లాలోఁగూడ ధర్మతత్వము కానిపించెను. ట్రస్టీలు లక్షలాది ధనమును నిలువయుందురు. కాని అందొక చిల్లిగవ్వపయి నేని వారి కధికారము లేదు. ముముక్షువు గూడ ఈరీతిగనే ప్రవర్తింప వలయును—ఈపాఠము నేను గీతలనుండి నేర్చికొంటిని. అపరిగ్ర హమునకు, సమత్వమునకు హృదయపరివర్తనము కావలయు నను విషయము నాకు దివ్వెవలె కానిపింపఁదొడఁగెను. 'భీమాపట్టాను రద్దుచేయింపుఁ' డనియు, 'తిరిగి యిచ్చినంత పుచ్చుకొందును; లేనిచో లే' దనియు రేవాశంకరుగారికి వెంటనే వ్రాసితిని. భగవానుఁడు నన్ను సృజించినటులే నా యాలుబిడ్డలను సృజించెను. నన్ను రక్షించినటులే వారినిని రక్షించును. నారు పోసినవాఁడె నీరు పోయును గదా యని నే నెఱిఁగికొంటిని. నాఁటి నా యాశయము ఒకయుత్తరమునఁ గలదు. తండ్రితో సమానుఁడగు మాయన్నగారికి

అందిటులు వ్రాసితిని.—'నేఁటివఱకు నేను సంపాదించుచువచ్చినది నీకు అర్పించుచు వచ్చితిని. ఇఁక నాయాశను విడనాడఁగోరు చున్నాను. ఇఁకమీఁద నా సంపాదింపఁబోవునది ఏ కొంచెమేని సార్వజనికములగు కార్యములకు వినియోగపడఁగలదు.'

దీని యాచితి మాయన్నగారికి వడిగా విశదము కాలేదు. ఆయన పెద్దపెద్ద మాటలతో నావిధినిగూర్చి నాకు వ్రాసిరి—'నీవు నాయనగారికన్న నధికుఁడవు కాఁదలఁపఁ బనిలేదు. నాయనగారు కుటుంబపాలనపోషణముల మానుకొనిరా? నీవును వారివలె ఇల్లువాకిలి జాగ్రత్త పెట్టుకొనవలయును....' నేను దీనికి వినయపూర్వకముగా నిటులు జబా బిచ్చితిని—'నాయనగారు ప్రవర్తించిన చందముగనే నేనును ప్రవర్తించుచున్నాను. కుటుంబమను పదమునకు కొంచెము విశాలముగా వ్యాఖ్యానము చేయుచో నాచేసిన పనియొక్క బాగోగులు తమకు విశద మగును.'

మాయన్నగారు నాపై ఆస లుడిగిరి. నాకు ఉత్తరము వ్రాయుట మానుకొనిరి. దీన నాకు దుఃఖ మొదవెను. కాని దేనిని నేను విధి యని తలఁచితినో దానిని విడనాడుకొంటినేని ఇంతకంటె నెక్కుడు దుఃఖపడియుందును. కావుననే నే నీకొలఁది దుఃఖమును సైరించితిని. ఇటులయినను నాకు మాయన్నగారియెడల భక్తి తొంటివలెనే నిర్మలముగను, అధికముగను ఉండెను. మాయన్నకు నాపైఁ గల అధిక వాత్సల్యమే దుఃఖమునకు కారణమని నాకుఁ దెలియును. వీరికి నా రూపాయలమీఁద కంటె నా సౌజన్యముమీఁదనే ఎక్కు డపేక్ష.

తుదకు చరమదివసములలో ఆయనకు నాపని నచ్చెను. మృత్యుశయ్యపై నున్నపుడు నాపని ఉచితమనియు, ధర్మ్యమనియు అతఁడు సూచించెను. ఆయన అపుడు వ్రాసిన కమ్మ కరుణాజనకము. తండ్రి

కొడుకును క్షమింపుమని కోరినటులు ఆయన నన్ను క్షమింపుమని కోరెను. నాపిల్లలను నీయిచ్చచొప్పున లాలనపోషణశిక్షణములం జేయుమని వ్రాసెను. ఆయన నన్నుం జూడ కన్నులు వాచుకొనెను. దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు వచ్చెదనని నాకు తంతి యిచ్చెను. తొందరగా రమ్మని నేనును తంతి నిచ్చితిని. కాని మాకలయికకు ఈశ్వరుండంగీకరింపలేదు.

తనపుత్రులవిషయమున అతం డెట్టి యిచ్ఛంజూపెనో అదియు నెఱవేర్పంబడలేదు. మాయన్న దేశమునందే మేను దొరంగెను. ఆయన కుమారులు ప్రాచీనసంస్కారమునే పడసిరి. అందు పరివర్తనము పడయంగలుగలేదు. నేను వారిని ఆకర్షించుకొనలేక పోయితిని. దీన వారి దోసం బేదియు లేదు. స్వభావము నెవరు మార్పుచేసికొనం గలరు? బలవత్తరములగు సంస్కారముల నెవం డాపం గలండు? మన భావములలో నెట్టిపరివర్తనము కలుగుచున్నదో, మఱియు మన కెటులు వికాసము కలుగుచున్నదో అటులే మనల నాశ్రియించుకొని యున్నవారికిని, మన తోడివారలకును కలుగవలయునని మన మనుకొందుము; కాని అది మిథ్య.

తలిదండ్రులగువారి పూంట* ఎంత భయంకరమో ఈవిషయము వలన కొంచెము తెలియంగలదు.

* పూంట = పూచీ, లేక బాధ్యత. responsibility.

శాకాహారమునకు బలి

జీవనమునందు త్యాగము, నిరాడంబరతయు, ధర్మజాగృతియు వృద్ధి పొందిన కొలఁదిని నాకు నిరామిషాహారమునందును తత్ప్రచారమునందును ఆసక్తి హెచ్చెను. ప్రచారము చేయుటలో నాకుఁ దెలిసిన దొకటే పద్ధతి : ఆచరించుట, ఎఱుఁగఁగోరువారితో ఆలపించుట.

జోహాన్సుబర్గునందు నిరామిషాహార-గృహము (Vegetarian restaurant) కలదు. దాని నడుపువాఁ డొక జర్మను దేశమువాఁడు. అతనికి కూనీ జల-చికిత్సయందు నమ్మిక. నే నటకు పోఁ దొడఁగితిని; మఱియు ఎంతమంది ఇంగ్లీషుమిత్రులను తీసికొనిపోవఁగలనో అంత మందిని తీసికొనిపోవుచుంటిని. కాని ఆ నిరామిషాహారగృహ మెంతో కాలము మనదని తెలిసెను; ఏలన, ధనలోపము. తగునంత దానికి నే సాయపడితినిగాని తుదకు దానిని మూయక తప్పలేదు. దివ్యజ్ఞాన సమాజమువారిలో పలువురు మాంసము తినరు. కొంద అసలే తినరు, కొందఱు కొంచెము కొంచెము. ఆ సమాజమునం దొక సాహసవతి కలదు. ఆమె చాల పెద్దయెత్తున మాంసము లేని భోజనాలయ మొకటి పెట్టెను. ఆమె చాల కళారసిక. ధనవ్యయమునకు వెను దీయదు. జమాఖర్చులు చూచికొనదు. ఆమెకు మిత్రులు పలువురని చెప్పవచ్చును. మొదట నీమె కొద్ది యెత్తుమీఁద నడపెను. కాని పిదప పెద్దయెత్తున నడపఁదలఁచెను. దీనికి నా సాయము కోరెను. అపుడు ఆమెకడ నెంత యున్నదో నే నెఱుఁగనుగాని తగినంత ధన ముండకపోదని తలఁచితిని. నాకడ డబ్బునకు వీలు కలదు. పలువురు క్లయంట్లు నాకడ ధనము నిలువయుంతురు. వీరిలో ఒకసజ్జనుని సమ్మతి

గొని ఇంచుమించు వేయిపౌను లీమెకు బదు లిచ్చితిని. ఆ క్లయంటు ఉదారుఁడును, విశ్వాసియు. అతఁడు మొట్టమొదటి గిరిమిటియా. అతఁడు 'భాయీ! మీ యిష్టప్రకారము డబ్బు ఇచ్చివేయుఁడు. నే నేమియు నెఱుఁగను. నేను మిమ్ములనే యెఱుఁగుదును' అని యనెను. అతని పేరు బదరీ. ఇతఁడు సత్యాగ్రహమున చాల పని చేసెను. చెఱకుఁగూడఁ బోయెను. ఇతని యీమాత్రము సమ్మతి చాలు ననుకొని యితని పైకమును ఆమె కొసఁగితిని. రెండు మూఁడు నెలలు గడచెను. కాని పైకము తిరిగి వచ్చునటులు కానిపింపలేదు. అంత నష్టమును భరింపఁదగినశక్తి నాకు లేదు. ఆ పైకము నాకడనే యుండుచో వేఱ యుపయోగించెడిది. తుదకు అప్పు మునిఁగి పోయెను. అటులని నన్ను నమ్మిన బదరీని నష్టపఱుప నగునా? అతఁడు నన్నుమాత్ర మెఱుఁగును. ఆదండుగను నేనే పెట్టుకొంటిని.

ఈ సంగతిని నేనొక క్లయంటుతో ప్రస్తావించితిని. అతఁడు నన్నిటులు తియ్యగ ముదలకించి నాకు మెలఁకువ కలిగించెను;

'భాయీ! [దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నేను మహాత్ముఁడను కాలేదు; బాపును (తండ్రి) కాలేదు. మిత్రులగు నాక్లయంట్లు నన్ను భాయి యని సంబోధించెడివారు] ఈపని మీది కాదు. మేము పలుపనులలో మిమ్ము నమ్మి చనుచుందుము. మీకీ డబ్బు తిరిగిరాదు. కాని మీరే సొమ్ము ఇచ్చికొందురు. బదరీని నష్టపఱుపరు. అది యటుండె. మీ రీ రీతిగా మీ క్లయంట్లధనమును సంస్కరణముకొఱకు సాయము చేయుచో వారు పాడగుదురు. కొలఁదిరోజులలో మీకును నిప్పచ్చ రము. ఇటులగుచో మీ సార్వజనికకార్యము లన్నియు ముగియును.'

సౌభాగ్యమున నాయీ మిత్రుఁ డింకను నున్నాఁడు. దక్షిణ ఆఫ్రికాలోఁగాని, మఱియొకతావునఁగాని ఇతనికన్న మంచి మనసు

గలవాఁడు మఱియొకఁడు నాకుఁ గానరాలేదు. ఇతఁ డెవరినేని సందే హించెనేని పిదప నది ఖట్టిదని తెలిసికొనెనేని, వెంటనే అతనికడ కరిగి క్షమింపుమని వేఁడికొని మనస్సును శుద్ధము చేసికొనెడివాఁడు. నన్నితఁడు ముదలకించుట చాల మేలయిన దని అనుభవమాయెను. బదరీ యాకలు బదరీకి ఇచ్చివయిచితిని. కాని మరల నిట్టి దెబ్బ తగులుచో దానికి తాళఁగల శక్తి నాకు లేదే! అందులకు అప్పు చేయవల యును. ఇట్టిది నే పుట్టినతరువాత చేయలేదు. అప్పనిన నాకు గోఁతం. సంస్కరణాభిలాష యెంత యున్నను తన శక్తికి మించిపోఁగూడదని దీనివలన నేర్చికొంటిని. నే నీపనిలో గీతలలో ముఖ్యమగు నిష్కామ కర్మమును అనాదరించితిననియు తెలిసికొంటిని. ఈ తప్పు నాకు ముందరికి దీపస్తంభమాయెను.

నిరామిషాహార ప్రచారమునకుఁగాను వేదిలో నింత బలి దానము వేయవలసియుండునని నే నెంచలేదు. ఇది నేఁ గోరక చేసికొనిన పుణ్యము.

౭

మట్టి, నీరు : వీనితో పరీక్ష

నా జీవనము నిరాడంబరమయిన కొలఁదిని వ్యాధులకు మందు పుచ్చుకొనుటలో మొదటినుండియు నాకుఁగల అరుచి ఇపుడు మఱికొంచెము పెరుఁగఁదొడఁగెను. నేను డరబనులో వకాలతు చేయుచుండఁగా డాక్టరు ప్రాణజీవన మెహతాగారు అచటికి ననుఁ జూడవచ్చిరి. అపుడు నాకు దుర్బలత్వమును (debility), కీళ్ళవాఁపును (rheumatic inflammation) కలుగుచుండెడివి. డాక్టరుగారు మందీయఁగా నిమ్మళించెను. పిదప ఇండియాకు మఱలు వఱకు చెప్పఁదగినంత వ్యాధి యేదియు వచ్చిన గుర్తు నాకు లేదు.

జోహాన్సుబర్గులో నున్నపుడు మలబద్ధకము, తలనొప్పియు వచ్చుచుండెడివి. భేదులను పుచ్చికొనియు, పథ్యము చేసియు సరి పుచ్చుకొనుచుంటినిగాని దాన రోగముక్తుఁడను గాలేదు. 'ఈ మందుల జంజాటమునుండి బయటఁ బడితివా బ్రతికిపోదు' వని నా మనస్సు చెప్పుచుండెను.

ఆరోజులలోనే కావచ్చును, మాంచెస్టరులో 'నో బ్రేక్‌ఫాస్టు ఎసోసియేషన్*' అనునది స్థాపింపఁబడెనని నే వింటిని. దాని యుద్దేశ మేమనఁగా, ఇంగ్లీషువారు పలుమాఱులు భుజింతురు. పలురకముల వంటకములు కుడుతురు. రేయి పండ్రెండుగంట లగువఱకును తినుచునే యుందురు. దాన డాక్టరుల యిండ్లకు పరుగెత్తుచుందురు. ఈ యాపద తప్పించుకొనవలయుచో ప్రాతర్భోజనము మానవలయును. ఈ యంశములన్నియు నాయెడఁ బట్టకున్నను కొన్ని కొన్ని తప్పక

* ప్రాతరాహారము మానవలెనని పెట్టుకొనిన సమాజము.

పట్టును. నేను ముమ్మార్లు కడుపారఁ గుడుతును. రెండు జాముల వేళ తేనీరు త్రావుదును. నే నెన్నఁడును కొలఁదిగా తిని యెఱుఁగను. నిరామిషాహారి నయ్యు, పొగపులు, మసాలాలు వదలినవాఁడ నయ్యు, వీలున్నంతవఱకు నాతిను[illegible]నిలో నే రుచులు గూచుట మానలేదు. ఆఱేఁడుగంటలు కొట్టకముందెన్నఁడును లేచి యెఱుఁగను. అప్పుడు ప్రొద్దుటితిండిమానినచో తలనొప్పిపోవచ్చు ననుకొంటిని. ప్రయత్నము చేసితిని. కొన్నాళ్లు కొంచెము కష్టమనిపించెను. కాని తలనొప్పి పాఱి పోయెను. కావలసినదానికంటె నెక్కువ తినుచుంటినని దానితో తేలిపోయెను.

ఈ పరివర్తనమువలన మలబద్ధకము మాత్రము పోలేదు. కూనే చెప్పిన కటిస్నానము చేసి చూచితిని. అది కొంచెము పనిచేసెను గాని అనుకొన్నంతగా చేయలేదు. ఈనడుమ నిరామిషాహారగృహము పెట్టిన జర్మనుమిత్రుఁడో, మఱి యింకొకమిత్రుఁడో కాని, జస్టు వ్రాసిన 'రిటర్న్ టు నేచర్' అను గ్రంథమును నాచేత నిడియెను. ఈ గ్రంథమున మట్టి చేయు నుపయోగములు చదివితిని. ఇంతియు కాక సద్యఃఫలములును, పప్పుగల కాయలును మనుజుల స్వభావమునకు తగిన ఆహారమని ఆ గ్రంథకర్త సమర్థించెను. నేనప్పటికి కేవలము పండ్లను తిని చూచి యుండలేదు; కాని మట్టివైద్యము చేయ మొదలిడి చూచితిని. అది చక్కగా పనిచేసెను. మట్టివైద్యము నిట వివరింతును. ఎఱ్ఱనిదిగాని, నల్లనిదిగాని, శుభ్రమయిన మట్టిని తగినంత దెచ్చి చలినీళ్ళతో తడుపవలయును. పిండివలె నున్న ఆ మట్టి ముద్దను పరిశుభ్రమగు వస్త్రముపై పూయవలయును. దానిని పొట్టకుఁ గట్టుకొనవలయును. ఈరీతిగా దీనిని పొట్టకుఁగట్టుకొని పడుకొంటిని. మెలఁకువ వచ్చినపుడుగాని, ప్రొద్దునఁగాని తీసివేయుచుంటిని. దాన మలబద్ధకము నిర్మూల మాయెను. నాఁటనుండియు నేను ఈ

వైద్యమును చేసికొనుటయగాక నా మిత్రులచేతను చేయించితిని. దీని వలన లాభము కలుగలేదని చెప్పినవారున్నటులు నాకు జ్ఞప్తి చాలదు.

నే నీదేశమునకు వచ్చినపిదప ఈ యుపచారములమీఁద ఆత్మవిశ్వాసమును కోలుపోయితిని. ప్రయోగ మొనరించి చూచుటకు నా కవకాశము లేకపోయెను. ఏల యన, ఎచటను నేను అంటిపట్టుకొనియుండవ వీ లయినదికాదు. అయినను ఈ మట్టివైద్యమునందును, జలచికిత్సయందును మొదట నా కెంత విశ్వాసము కలదో నేఁటికిని అంత విశ్వాసము కలదు. నేఁటికిని నేను కొంత మట్టివైద్యము చేసికొనుచునే యున్నాను. అక్కఱ కలుగుచో నా మిత్రులకుఁగూడ చేయుండని సలహా యిచ్చుచున్నాను. నాకు రెండు మాఱులు మహావ్యాధులు వచ్చెను; కాని మందులతో మనుజులకు అంతగా పని లేదని నాకు నమ్మిక. పథ్యము, నీరు, మట్టి ఈ మొదలగు గృహవైద్యములతో వేయింటికి తొమ్మిదివందల తొంబదితొమ్మిది కుదుర్పవచ్చును.

చీటికి మాటికి వైద్యులకడకుఁ బరుగిడి రసవిషగంధకములచే శరీరము నింపుకొని మానవుఁ డాయువును తగ్గించుకొనుచున్నాఁడు. తనను తన యధీనమున నుంచుకొనఁ జాలఁడు. తాను తన శరీరమునకు ఏలిక యగుటకు బదులు బంటై తుదకు మానవత్వమునుగూడఁ గోలుపోవుచున్నాఁడు.

నే నీ యధ్యాయమును రోగశయ్యపైఁ బరుండి వ్రాయుచున్నాను; కావున నాయీయుద్దేశముల నెవ్వరును గేలిచేయకుందురుగాక ! నా తెగుళ్ళకు కారణము నే నెఱుఁగుదు; నేనే వానికి కారణమనియు నెఱుఁగుదు; కావుననే నాకు ఓర్పు పోలేదు. ఈ రోగములను ఈశ్వరానుగ్రహముగా నమ్మి పలురకము లగు మందుల బారినుండి తప్పుకొనఁ గలిగితిని. ఈ మొండివానివలన డాక్టరు మిత్రులకు కష్టము కలుగుచున్నదని నే నెఱుఁగుదును కాని వారు ఉదారతతో నా మొండిపట్టును సైరించి నన్ను విడువకున్నారు.

ఆత్మకథ

ఇచట నా ప్రస్తుతస్థితిని అద్దముగాను, నిలువుగాను చెప్పకొనవలయు నావశ్యకత లేదు. కావున నేను మరల ౧౯౦౮-౯ సంవత్సరములకు వత్తును.

ఈ విషయము ముందునకు సాగక ముందు పాఠకుల కొక హెచ్చరిక చేయవలసియున్నది. ఇది పఠించువారు జుస్టువ్రాసిన ప్రతిమాటయు వేదవాక్యమని నమ్మరాదు. వ్రాయసకాండ్ర దృష్టి ప్రాయికముగా ఏకాంశమునందే లగ్నమయి యుండును. ప్రతివస్తువును తక్కువలోఁదక్కువగా పదిమూలలనుండి చూడవలయునని నా కోరిక. మఱియు ఆ వసు వేమూలలనుండి చూచినను సత్యముగా నుండవలయును. కాని ఆ వస్తువు ఏకకాలమున అన్నిస్థితులయందును ఏకముగా నుండఁజాలదనియు మఱవఁదగదు. మఱియు చాల పుస్తకములు ధనమునకును, పేరునకును వ్రాయఁబడుచుండును. కావున ఇట్టి పుస్తకములు చదువఁగోరు సజ్జనులు వివేకముతోఁ జదువుదురుగాక! అందలి విషయములను పరీక్షింపఁగోరువారు అనుభవము గలవారి సలహాను పుచ్చుకొందురుగాక! ఓర్పు గొని చదివి తెలిసికొనిన పిదప పరీక్షచేయ నారంభింతురుగాక!

సాధకుఁడు మాటయందువలె తిండియందును త్యాగమునకుఁ గాని, గ్రహణమునకుఁ గాని ఆవశ్యకత సమానమని తెలియవలయును.

పిదప నేను పొరవడిన విషయములలో నాకు ప్రాపిన దెసనే పొందెనని యితరులకు సలహా నీయను. ఇంతియ కాక మీ రీ దారిని పోవలదనియు నిరోధింతును. కావున నా ఆరోగ్యదిగ్దర్శనమును జూచి దాని ప్రకారము ప్రయోగము లొనరించి చూచు స్త్రీపురుషులకు ఈ విషయము చెప్పఁగోరుచున్నాను. ఎటుఁ జూచినను పాలను విడనాడుట మేలని తోఁచినచో, లేక అనుభవము కల వైద్యుఁడు పాలను త్రావవలదని చెప్పినచో, అపుడుపాలను విడనాడవలయుఁగాని నాపుస్తకమునుబట్టి యేసజ్జనుఁడేని పాలను విడనాడరాదు. ఎవని జఠరాగ్ని మందగించెనో, ఎవఁడు దీర్ఘవ్యాధిచే మంచ మెక్కెనో, అట్టివానికి పాలకంటె తేలికగా జీర్ణమగునదియు, పాలకంటె పుష్టి చేయునదియు నగు నింకొక పదార్థము లేదని హిందూదేశములో నా కనుభవము.

ఈపుస్తకమునందు పాలను గుఱించి వ్రాసిన విషయము ఆధారము కాదని పాఠకులకడ నావినతి.

ఈప్రకరణము చదువు వైద్యులు గాని, డాక్టరులు గాని, హకీములు గాని, మఱియు అనుభవముగల యేసజ్జనులేని పాలవంటి పోషకమును, పాచకమును అగు వనస్పతిని—అధ్యయనబలమునఁగాక అనుభవబలమున—ఎఱిఁగియున్నచో తెలిపి నా కుపకారము చేయఁగోరుచున్నాను.

ఇతరగ్రంథములవలెనే నే నీగ్రంథమును ధర్మబుద్ధిచే ప్రేరితుండనై వ్రాసితిని. ఈ ధర్మభావమే నాప్రతిపనియందును నేంటికిని గలదు. నే నాగ్రంథములో నిర్ణయించిన కొన్ని విషయములను అలవాటులో పెట్టుకొనంజాలక పోవుటచే దుఃఖమును, సిగ్గును కలుగుచున్నవి.

మనుజునకు శైశవమున తల్లిపాలు కావలయును. పిదప మఱియేపాలును అక్కఱలేదని నాకు చాల నమ్మకము. వనమున పండిన పండ్లును, కాయలును దక్క వేఱు మనుజున కక్కఱలేదు. బాదము పప్పు మొదలగు బీజములందును, ద్రాక్ష మొదలగు ఫలములందును శరీరమును, బుద్ధిని పెంపొందించు ద్రవ్యములు కలవు. ఇట్టి యాహారము దినువానికి బ్రహ్మచర్యము, సంయమను చులుకన. 'తిండి యెట్టిదో త్రేం పట్టిది,* భోజన మెట్టిదో జీవన మట్టిది' అను నీ మాటలు చాల తథ్యము. ఇది నాకును, నామిత్రులకును మంచి యనుభవము. నా పుస్తకమునం దీవిషయములను విపులముగా చర్చించితిని.

కాని నాదురదృష్టమున ఇండియాలో నాప్రయోగముల్ను సంపూర్ణముగా ననుష్ఠింపంజాలకపోయితిని. ఖేడాజిల్లాలో యుద్ధమునకు కూటువమూంకను పోగుచేయుచున్నతఱి ఒక పొరపాటుచే మృత్యుశయ్య నెక్కితిని. పాలను విడనాడి ప్రాణధారణ మొనరించుటకు నే నింతవట్టు నిష్ఫలప్రయత్నము లనేకము లొనరించితిని. పాలు లేకుండ ప్రాణధారణ మొనరించుటకుంగాను నాయెఱింగిన పలువురు డాక్టరులను, రసాయనశాస్త్రజ్ఞులను అడిగి చూచితిని. కొందఱు పాలకు బదులు మినపకడుగును, కొందఱు మహుండా నూనెను, కొందఱు బాదముపప్పు పాలను సూచించిరి. శరీరము కృశించువఱకు

* ఆహార్ తేవో ఓడకార్, మాణస జేవుం ఖాయ్ తేవో థాయ్.

వీని నన్నిటిని వాడి మానితిని గాని రోగశయ్యను మాత్రము విడువ లేదు.

రోగనివారణమునకు ఖాద్యాఖాద్యవిచారణము చేయరాదని వైద్యులు చరకసు మొదలగు గ్రంథములు ప్రమాణముగాఁ జూపిరి. మఱియు పని పట్టుచో మాంసాదులనుగూడ తినవచ్చు ననిరి. ఇట్టి వారు పాలను ఎటులు విడనాడు మనఁగలరు? బీఫ్ టీని, బ్రాందిని పుచ్చుకొనుమనువారు పాలను విడువు మనఁగలరా? నే నొట్టు పెట్టు కొంటిఁ గాన ఆవుపాలను, గేదెపాలను త్రావను. క్షీరమాత్రమును త్యజించుటయే నాఒట్టునం దుద్దేశము. కాని నే నా శపథము చేసి కొనినపుడు నామనస్సులో ఆవులు, గేదెలు మాత్రమే కలవు. కావునను, జీవితాశచేతను ఎటులో ఒకటులు మనస్సును సరిపెట్టు కొంటిని. ఈరీతిగా శపథముయొక్క ఉద్దేశమును పాలించి మేఁక పాలు త్రావ నిశ్చయించితిని. ఈమేఁకపాలు త్రావునపుడు అది శపథము యొక్క ఆత్మను చంపుటయే యని నామనస్సు చెప్పుచునేయుండెను.

రౌలతుచట్టమును ఎదురుకొనవలయు నను మోహము నన్ను విడనాడలేదు. దీనిచే బ్రతుకునందును ఇచ్ఛ పుట్టెను. దానఁజేసి జీవితమునందలి నా యీ మహాపరిశోధన ఆఁగిపోయెను.

కూటితోడను, నీళ్లతోడను ఆత్మ కించుకేనియు సంబంధము లేదు. ఆత్మ తినదు, మఱి త్రావదు. 'పొట్టలోనికి పోవు వస్తువుచే లాభహాని లేదు గాని లోపలి నుండి వచ్చు మాటచే లాభహాని కలదు' అను నీ వచనముల నే నెఱుఁగుదును. ఇవి నిక్కములే. కాని యీ వచనములతో జగడము పెట్టుకొనుటకన్న నా నిశ్చయమును వ్రాయఁ దలఁతును—ఎవఁడు భగవంతునియెడల భయభక్తులతో సంచరింపఁ గోరునో, ఎవఁడు ఈశ్వరుని ప్రత్యక్షముగాఁ జూడఁ గోరునో, ఆ

సాధకుఁడు మాటయందువలె తిండియందును త్యాగమునకుఁ గాని, గ్రహణమునకుఁ గాని ఆవశ్యకత సమానమని తెలియవలయును.

పిదప నేను పొరవడిన విషయములలో నాకు చూపిన దెసనే పొందని యితరులకు సలహా నీయను. ఇంతియ కాక మీ రీ దారిని పోవలదనియు నిరోధింతును. కావున నా ఆరోగ్యదిగ్దర్శనమును జూచి దాని ప్రకారము ప్రయోగము లొనరించి చూచు స్త్రీపురుషులకుఁ ఈ విషయము చెప్పఁగోరుచున్నాను. ఎటుఁ జూచినను పాలను విడనాడుట మేలని తోఁచినచో, లేక అనుభవము కల వైద్యుఁడు పాలను త్రావవలదని చెప్పినచో, అపుడుపాలను విడనాడవలయుఁగాని నాపుస్తకమునుబట్టి యేసజ్జనుఁడేని పాలను విడనాడరాదు. ఎవని జఠరాగ్ని మందగించెనో, ఎవఁడు దీర్ఘవ్యాధిచే మంచ మెక్కెనో, అట్టివానికి పాలకంటె తేలికగా జీర్ణమగునదియు, పాలకంటె పుష్టి చేయునదియు నగు నింకొక పదార్థము లేదని హిందూదేశములో నా కనుభవము.

ఈపుస్తకమునందు పాలను గుఱించి వ్రాసిన విషయము ఆధారము కాదని పాఠకులకడ నావినతి.

ఈప్రకరణము చదువు వైద్యులు గాని, డాక్టరులు గాని, హకీములు గాని, మఱియు అనుభవముగల యేసజ్జనులేని పాలవంటి పోషకమును, పాచకమును అగు వనస్పతిని—అధ్యయనబలమునఁగాక అనుభవబలమున—ఎఱిఁగియున్నచో తెలిపి నా కుపకారము చేయఁగోరుచున్నాను.

బలవూతో లడాయి

ఇఁక ఆసియా ఆఫీసరులయొక్క వృత్తిఁ బలుకుదము. వీరి పెద్ద రాణా జోహాన్సుబర్గులో. ఈ రాణాలో హిందూస్థాను వారికిఁ గాని, చీనా వారికిఁ గాని, మఱి యితరులకుఁ గాని రక్షణము లేదు సరికదా, భక్షణమే. 'వచ్చుటకధికారము గలవారిని రానిచ్చుట లేదు, మఱి అధికారము లేనివారికడ నూఱు పౌనులుఁ పుచ్చుకొని రానిచ్చుచున్నారు; దీనికి ప్రతీకారము మీరు చేయనిచో మఱి యెవరు చేయుదురు?' అని నాకడ ప్రతిదినమును ఫిర్యాదు. నా మనస్సుకూడ లోపల నటులే చెప్పుచున్నది. ఈకష్టము తొలఁగింపనిచో నేను ట్రాన్సువాలునం దున్న ఫల మేమి?

దీనికి సాక్ష్యము సమకూర్పఁ దలపెట్టితిని. తగినంత సాక్ష్యము సమకూరినపిదప పోలీసు కమీషనరు కడ కరిగితిని. అతనియందు దయయు, న్యాయమును గలవని నాకుఁ దోఁచెను. నామాట లొక్క పెట్టున ఉఫ్ఫాని ఎగురఁగొట్టుటకు బదు లతఁడు మనస్సునకు పట్టించుకొని వినెను. మఱియు సాక్ష్యము నంతయుఁ దనకుఁ జూపు మనెను. సాక్షులను స్వయము పరీక్షించెను. నామాటపయి నమ్మకము కలిగెను. 'దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో తెల్లజూరరులు తెల్ల అపరాధులను దండించుట దుష్కరమని నే ననుకొనినటులే అతఁడును అనుకొనెను. పిదప నతఁ డిటు లనెను—'అయినను మనము ప్రయత్నము చేసి చూతము. జూరరు లపరాధులను విడిచిపెట్టింతురేమో యనుభయమున మన పనిని మనము మానరాదు. వీరిని తప్పక అరెస్టు చేయింతును. నేను నా శక్తికొలఁది పనిచేయుదు నని నమ్ముఁడు.'

నేను నమ్మనే నమ్మితిని. పలువురు ఆఫీసరులపై నా కనుమానము కలదు; కాని వారి అందఱియెడల నాకడ ప్రబలమగు ప్రమాణము లేదు. ఇరువురియెడల మాత్రము నా కావంతయు సందియము లేదు. కావున వా రిరువురికిని వారంటులు జారీ ఆయెను.

నా చేతలకు రహస్య మనునది లేదు. నేను ప్రతిదినమును పోలీసుకమీషనరుకడ కరుగుచుంటినని పలువు రెఱుఁగుదురు. ఈ యాఫీసరులకడ పలుర కాల వేగులవా రున్నారు. వారు నా ఆఫీసుకడకు రాకపోకలు చేయుచు నా అనుపానులను వారి కెఱిఁగించుచుండిరి. ఆ యాఫీసరులగుఱించి యొకటి చెప్పవలయును. భయము చేత తగినంతమంది వేగులు వారికి దొరకలేదు. భారతీయులును, చీనావారును నాకు సాయపడనిచో ఆ యాఫీసరులను పట్టించుట దుస్తరమయ్యెడిది.

వీరిలో నొకఁడు పాఱిపోయెను. పోలీసుకమీషనరు వారంటు పంపి, పట్టించి తెప్పించెను. విచారణ జరిగెను. సాక్షులు సంపూర్ణముగా విచారింపఁబడిరి. వీరిలో నొకరి సంగతి జ్యూరీకి ఎఱుకయగుటకుఁగూడ ప్రమాణ ముండెను. అయినను వీ రిరువురును విడుదల చేయఁబడిరి.

నేను మిగుల నిరాశుఁడ నయితిని. కమీషనరుగూడ మిగుల వెత చెందెను. వకీలుపనిపై నాకు రోఁత పుట్టెను. నేరములు కప్పిపెట్టుటలో బుద్ధి ఉపయోగపడె నని బుద్ధిపైఁగూడ రోఁత వొడమెను.

వీ రిటులు విడుదల పొందినను సర్కారువారు వీరిని ఉద్యోగమునుండి తొలఁగించి తమస్థానమున ఉండనీయకపోవుటచే వీరి యపరాధము తేటతెల్లమే ఆయెను. వీ రిరువురును తమపదవిని బాపుకొనినపిదప ఈ ఠాణాలో కళంకము కొంచెము తగ్గెను. భారతీయులకు కొంచెము ధైర్యము కలిగెను.

దీన నా ప్రతిష్ఠ హెచ్చెను. నా వకాలతుగూడ హెచ్చెను. లోకులు వెచ్చించు ధనము అంతయుఁ గాకపోయినను, కొంతవట్టు తగ్గెను. లంచగొండు లింకను చేతులు కొట్టుమనే యుండిరి గాని ఆ పనితో యోగ్యులకు తమ యోగ్యతను కాపాడుకొనక కాలానిన దని చెప్పనగును.

ఈ యాఫీసరు లక్షములు ; అయినను వారియెడల నా కిను మంతయుం దుర్భావము లేదు. ఇదియు వా రెఱుఁగుదురు. వారు చిక్కులో నుండఁగా సాయము చేయవలసిన అక్కఱ కలిగెను; చేసితిని. నే నెదిరింపనిచో జోహాన్సుబర్గు మునిసిపాలిటిలో వీరికి ఉద్యోగము దొరకును. వారి మిత్రుఁడీ విషయమును నాతోఁ జెప్పెను. నేను వారికి ఉద్యోగ మిప్పింప పాటుపడితిని. వారి కది దొరకెను.

దీనివలన నన్నెఱిఁగిన తెల్లవారు నాయెడల నిశ్శంకముగా ప్రవర్తింపఁగలిగిరి. మఱియు ఈ డిపార్టుమెంటువారితో నేను పలుమాఱులు తలపట్టుకొన్నను, ఎంత గట్టిగా మాటాడినను, వారు నాకు నెయ్యమును, తియ్యమును చూపుచునే యుండిరి. ఇట్టి ప్రవర్తనము నా స్వభావములోఁ గలదని నాఁటికి నే నెఱుఁగను. ఇట్టి ప్రవర్తనము సత్యాగ్రహమునకు కూఁకటివే రనియు, అహింసలో నొక అంగమనియు పిదప తెలిసికొంటిని.

మనుజుఁడు వేఱు, వాని పని వేఱు. మంచిపనియెడ ఆదరము, చెడుపనియెడ తిరస్కారమును కలిగి తీరును. మంచి పని చేసినను, చెడు పని చేసినను, మనుజునియెడల ఆదరము గాని, దయ గాని చూపవలయును. ఈమాట తెలిసికొనుట సులువు. కాని ఆచరించుట మాత్రము బలుఁవు. ఈ జగత్తునం దింత ద్వేషము ప్రబలుట కిదియ కారణము.

ఆత్మకథ

సత్యమును శోధింప అహింసయే మూలము. అహింస యెంతవట్టు హస్తగతము కాదో సత్యముకూడ నంతవట్టు హస్తగతము కాదని ప్రతిక్షణమును నా కనుభవ మగుచున్నది. ఒకపనిని, ఒక ప్రణాళికను విరోధింపఁదగును కాని ఆ పనిని, ఆ ప్రణాళికను నడుపువానితో విరోధము పెట్టుకొనుట యనఁగా తనతో తాను విరోధము పెట్టుకొనుటయే. ఏలయనఁగా—మన మందఱమును ఒక కుంచెచేతనే చేయఁబడితిమి. మన మందఱమును ఒక బ్రహ్మపుత్రులమే. మనుజునిలో అనంతములగు శక్తు లున్నవి; కావున మనము మనుజు నసాదరించుచోఁ గాని, తిరస్కరించుచోఁ గాని వాని శక్తులను, గుణములను తిరస్కరించినటు లగును. మఱియు ఇటు లొనరించుట మనుజునకును, ప్రకారాంతరముగా సమస్తజగత్తునకును హాని కలిగించిన దగును.

పుణ్యస్మరణము, ప్రాయశ్చిత్తము

నా జీవితమున పలుమతములవారితో, పలుజాతులవారితో పరిచయ మొందఁజేయఁగల సంఘటనము లనేకములు జరుగుచు వచ్చెను. ఇట్టి యనుభవము లన్నింటిచే నాకు ఇంటికిని బయటికిని, దేశమునకును పరదేశమునకును, హిందువునకును ముసలమానునకును, కిరస్తానికిని పారసీకునకును యూదునకును భేదబుద్ధి యెన్నఁడును కలుగలేదు. నాహృదయ మిట్టి భేదము నెఱుఁగఁజాలదనియే చెప్పఁగలను. ఇయ్యది నా కొక గుణ మని యనుకొనను. ఏలన, అహింస, బ్రహ్మచర్యము, అపరిగ్రహము లోనగు యమములను, నియమములను అలవాటులోఁ బెట్టుకొంటిని. నేఁటికిని వానియెడ నాప్రయత్నము కలదు. కాని ఆరీతిగా అభేదబుద్ధిని పెంపొందించుకొనుటకు నేను ప్రయత్నము చేసిన గుఱుతు లేదు.

డరబనులో నేను వకాలతు చేయుచుండఁగా నా గుమాస్తాలును నాయింటనే నివసించెడివారు. వారిలో హిందువులును, కిరస్తానులును గలరు. దేశమునుబట్టి చెప్పవలసివచ్చుచో గుజ్జరులును* చెన్నపురివారును అని చెప్పవలసివచ్చును. నే నెన్నఁడును వీరిని వేఱుగాఁ జూచిన యెఱుక లేదు. నాయాదరమునకు నాభార్య యెన్నఁడేని అడ్డువచ్చుచో నే నామెను ముదలకించుచుండెడువాఁడను. నాగుమాస్తాలలో నొకఁడు క్రైస్తవుఁడు. ఇతని తలిదండ్రులు పంచములు. మా యిల్లు తెల్లవారి యిళ్లపద్ధతిని కట్టఁబడినది. ఈ కారణమున గదులలో తూములు లేవు—ఉండవలయుననియు

* గుజరాతువారు. ఇది ఘూర్జరశబ్దభవము. అను.

ననియు నాయుద్దేశము కాదు—ఇది నా మతము. దీనివలన గదులలో తూము లుండవలయు తావుల మాత్రమునకు వేఱుగా కుండలు ఉండెడివి. వీనిని బాగుచేయు పని మా ఆలుమగల యిరువురిదే కాని నౌకరులది కాదు. ఇంటివారితో పాటయిపోయిన గుమాస్తాలు మాత్రము తమంతఁ దామే శుద్ధిచేసికొనుచుండిరి. కాని యీ క్రైస్తవుఁడు సరి క్రొత్త. ఇతని కుండను మేమే ఎత్తి బాగుపఱపవలయును. కస్తూరిబాయి కుండలనెత్తి బాగుచేసెడిదే కాని ఈ సోదరుని భాండ మెత్తుట ఆమె కసహ్యమనిపించెను. దానితో మాయిరువురకును చెడెను. నేను ఎత్తివేయుటయు ఆమెకు మంచిదనిపింపలేదు. మఱియు తా నెత్తుట కును కష్ట మనిపించెను. అయినను, కన్నులనుండి ముత్తెముల బిందువులురాల ఒకచేత కుండనెత్తికొని కెంపుచూపుతో ముదలకించుచు మెట్లుదిగు కస్తూరిబాయి నేఁటికిని నాకనుల వ్రేలును.

నే నెంత ప్రేముడి గలవాఁడనో అంత ఘాతకుఁడ నగు పతిని. నే నామెకు శిక్షకుఁడ నని నాయూహ. కావున గ్రుడ్డి ప్రేమకు వశుఁడనై ఆమె నిటులు రాచి అంపమునఁ బెట్టుచుంటిని.

ఈ కారణమున ఆమెయే ఆకుండను దీసికొని వెళ్ళినను నాకు తుష్టి కలుగలేదు. నగుమోముతో దానిని దీసికొని పోవలయు నని నా కోరిక. దీనిగుఱించి నే నామెపైకి ఉఱుకులు పరుగులెత్తితిని. తుదకుత్తేజితుఁడనై 'ఇదిగో, ఈ యల్లరి నాయింట సాగదు' అని అంటిని.

ఈ మాట బాణమువలె నాటెను.

'మీయిల్లు మీరే యుంచుకొనుఁడు; ఇదె నే నేఁగితిని' అని యామె గట్టిగా ననెను.

౧౦ పుణ్యస్మరణము, ప్రాయశ్చిత్తము

నే నపు డీశ్వరుని మఱచితిని. నాయెదలో దయ యనునది ఎండిపోయెను. నే నామెచేయి పట్టుకొంటిని. మెట్ల కెదురుగనే ద్వారము కలదు. దీనయు, నబలయు నగు నామె చేయి పట్టుకొని ద్వారమువఱకు ఈడ్చుకొని పోయితిని. తలుపు సగము తెఱచితిని.

కన్నులనుండి గంగాయమునలను ప్రవహింపఁ జేయుచు కస్తూరిబాయి యిటు లనెను:

'మీకు సిగ్గు లేకపోవుఁగాక! నాకుఁ గలదు. కొంచెము సిగ్గు తెచ్చుకొనుఁడు! నన్ను బయటికిఁ ద్రోయుచో నే నెక్కడికిఁ బోవుదును? పుట్టింటికిఁ బోద మన్న నా తలిదండ్రు లిచట లేరుగదా! మాది ఓర్పు గల స్త్రీజాతి. కావున మీ రభస సైరింపనే వలయు. ఇఁకనైనను కొంచెము సిగ్గుగొని తలుపు మూయుఁడు! ఎవరేని మనల నిరువురిని జూచినచో నవ్వుకొని పోదురు!'

నేను మొగ మింత చేసికొంటిని గాని లోలోన సిగ్గిలితిని. తలుపు మూసివేసితిని. నన్ను నాభార్య విడువఁజాలనిచో నేను మాత్ర మామెను విడువఁగలనా? ఈరీతిగా మాలో మా కెన్నియో కయ్యములు వచ్చెను; కాని అన్నియు తుదకు మంగళముగనే పరిణమించెను. పత్నియే అద్భుతమగు తన యోర్పు బలమున ఎల్లప్పుడును విజయ మందెను.

నే నిపుడు తటస్థుఁడనై ఆ విషయములఁ జెప్పగలను; ఏలన ఆఘటన లన్నియు నా పూర్వయుగమునకు సంబంధించినవి. నేఁడు నే నామోహాంధుఁడ నగు భర్తను గాను; ఆమెకు శిక్షకుఁడను గాను; ఇచ్ఛ వచ్చుచో కస్తూరిబాయి న న్నిపుడు దండింపవచ్చును. మేము ఒండొండ భుక్తభోగులమగు మిత్రులము. మే మొండొండ నిర్లేపముగానుండి జీవితము గడపుచున్నాము. కస్తూరిబాయి నా జబ్బులలో ప్రతిఫల మపేక్షింపక సేవ చేయున దాయెను.

౧౮౯౮లో ఇది జరిగెను. అప్పుడు బ్రహ్మచర్యపాలన మన నించుకయు తెలియదు. పత్ని కేవలము సహధర్మిణి యనియు, సుఖదుఃఖసఖి యనియు నాఁటికి నే నెఱుఁగను. పత్ని యన భోగభాజన మనియు, మగని యాజ్ఞలను తలఁ దాల్చుటకే పుట్టిన దనియు నాఁటి నా తలఁపు.

కాని ౧౯౦౦ నాఁటికి నాతలఁపులలో గంభీరమగు పరివర్తనము కలిగెను. ౧౯౦౬ నాఁటికి వాని పరిణామము పూర్తి మాయెను. కాని వానిమూలమునను నేను నిర్వికారుఁడ నయిన కొలఁదియు నాసంసారము శాంతమును, నిర్మలమును, సుఖయుతమును అగుచు వచ్చెను. నేఁటికిని అగుచుండె నని చెప్పనొప్పును.

ఈ పుణ్యస్మరణమువలన మేము ఆదర్శదంపతుల మనిగాని, లేక నా ధర్మపత్నియందు ఎట్టి దోసఁగును లేదని గాని, లేక మా యాదర్శము ఒకటియే యని గాని ఎవరును అనుకొనకుఁడు! కస్తూరిబాయికి వేఱుగా ఆదర్శము కలదా యనచో, లేదు; పాప మాయిల్లా లేమియు నెఱుఁగదు. నా యాచరణములలో చాలవట్టు ఆమెకు ఇంపుగావు. మే మెన్నఁడు నొండొండ వానిని గుఱించి చర్చింపము. చర్చించినను సారము కానిపింపదు. తల్లిదండ్రులుగాని, నేనుగాని ఆమెను చదివింపలేదు. కాని హిందూస్త్రీలందఱిలో కొలఁదిగనో గొప్పగనో యుండు నొక మహాగుణ మామె యందు అతిమాత్రముగా నున్నది. తలఁచియో తలఁపకయో, ఎఱిఁగియో యెఱుఁగకయో నాపాదముల ననుసరించుటలో తన జీవితము సార్థకమని యామె నమ్మెను. మరియు జీవితమును నిర్మలముగాఁ జేసికొనఁబూను నా పూనికల కామె యెన్నఁడును అడ్డు రాలేదు. మాయిరువురి బుద్ధిశక్తులలో భేద మున్నను పయి కారణము వలన మాజీవనము సంతుష్టమనియు, సుఖవంత మయిన దనియు, ఊర్ధ్వగామి యనియు నా యుద్దేశము.

ఆంగ్లేయులతో గాఢపరిచితి

సత్యశోధనమును సూచించిన యీ కథ యేరీతిని వ్రాయఁబడు చున్నదో పాఠకులకు ఈ ప్రకరణముకడఁ జెప్పఁదగియున్నది. దీని నారంభించినపుడు 'ఈపద్ధతిని వ్రాయుదును' అని ఒక పద్ధతిని నిరూపించుకొనలేదు. పుస్తకములుగాని, డయరీలుగాని, పలు కాగితములుగాని ఉంచుకొని వానినిజూచి వీనిని వ్రాయుట లేదు. వ్రాఁతకుఁ గూర్చున్న నాఁడు నాయంతరాత్మ నన్నుఁ బ్రేరించినరీతి వ్రాయుచు వచ్చుచుంటిని. నాలోపల జరుగుచున్న క్రియాకలాపమంతయు నా యంతరాత్మచే ప్రేరితమని నిశ్చయముగా నొడువఁ జాలను. కొలఁదివనిగాని, గొప్పవనిగాని చెప్పఁదగినవియు, ఏఁటేఁట నా చేయునవియు నగు కార్యములను పరిశీలించినచో నవి నాయంతరాత్మను ప్రేరించుటచే జరిగినవె యని చెప్పినచో అనుచితమనుకొనను.

నే నంతరాత్మ నెఱుఁగను లేదు, చూడను లేదు. భగవానునిపై ప్రపంచకమునకు అంతకుఁగల నమ్మకము నాయది యని యనుకొందును. ఆ నమ్మిక ఏరీతి నయినను ఆఁపరానిది. కావున దానిని నేను వట్టి నమ్మిక యనుకొనను; మఱి అనుభవ మనుకొందును. దీనిని అనుభవమని రూపించుట ఒకరీతిగా సత్యమును దండించుటయే. కాక దీని శుద్ధస్వరూపమును దెలుపఁగల శబ్దము నాకడ లేదన్నచో ఇంచుమించు ఉచితతర మని అనుకొందును. అదృష్టమగు నీ యంతరాత్మకు వశవర్తినై ఈ కథను వ్రాయుచున్నానని నా నమ్మకము.

వెనుకటి ప్రకరణము వ్రాయ మొదలిడి 'ఆంగ్లేయులతో పరిచితి' అని శీర్షిక మొదలు వేసితిని. ఇటులు వ్రాయుచుండఁగా ఆ విషయమును వ్రాయుముందు 'పుణ్యస్మరణము'ను గురించి వ్రాయుట ఆవశ్యకమని గ్రహించితిని. అపుడు 'పుణ్యస్మరణము' అను ప్రకరణమును వ్రాసితిని. పిదప ముందటి శీర్షికను దీనికి మార్చితిని.

ఈ ప్రకరణము మొదలిడఁగానే మరల నొక ధర్మసంకట మెదురాయెను. ఆంగ్లేయుల పరిచితిని వ్రాయునపుడు ఏనిని ఏనిని వ్రాయను? వేనిని వేనిని వదలను? అనునది గొప్ప సందియము. వ్రాయవలసినదానిని విడుచుచో సత్యమును కప్పిపుత్తునేమో యని యనుమానము. ఇంతియకాక ఈ కథ వ్రాయుటయు ఆవశ్యకము కాదనియు అనవచ్చును. ఇట్టి దశలో ఆవశ్యకము లేవో అనావశ్యకము లేవో యేరిమాచుట కడుఁ గఠినము.

ఆత్మకథలు సంపూర్ణముగా ఇతిహాసములు కావనియు, మరియు వీనిని వ్రాయునపుడు చాలఁ జిక్కులు కలుగుననియు ఎపుడో చదివియుంటినిగాని దాని యర్థమిపుడు చక్కగా బోధపడెను. సత్యశోధనములకు సంబంధించిన నా యీ యాత్మకథయందు నాకు గుఱుతున్నదంతయు ఎక్కించుట లేదని నాకుఁ దెలియును. సత్యమును తెలుపవలయునెడ ఎన్ని మాటలు వ్రాయవలయునో, మఱి యే మాటలు వ్రాయఁదగదో యెవరు చెప్పఁగలరు? నా ఒకతరఫున మాత్రమే గల సాక్ష్యమునకు న్యాయమందిరమున ఎంతకిమ్మతు ఉండఁగలదు? తీరికగలవాఁ డెవఁడేని వెనుక వ్రాసిన ప్రకరణములలో క్రాసు పరీక్ష చేయఁదొడఁగినచో వీని కింకను మెఱుఁగు రావచ్చును. లేక మఱొక వ్యాఖ్యాత ఖండనదృష్టితో దీనినంతయు ఛిన్నభిన్న మొనరించి పొరపాటులను చూపి ఉప్పొంగవచ్చును.

౧౧ ఆంగ్లేయులతో గాఢపరిచితి

ఇవన్నియు నాలోచించి చూడఁగా ఈ గ్రంథము నిఁక కట్టి పెట్టినచో బాగుండదా? యని అనిపించుచున్నది. కాని 'పూనిన పనిని తప్పని తోఁచినదాఁక విడనాడరాదు' అను న్యాయము నాధారముగాఁ జేసికొని నాఅంతరాత్మ 'వలదు' అని చెప్పువఱకు వ్రాసికొనుచుఁబోవ నిశ్చయించితిని.

వ్యాఖ్యాతల మెప్పునకు నేను దీని వ్రాయుటలేదు. సత్యశోధనలలో వ్రాయుటయు నొకశోధన యని వ్రాయుచున్నాను. ఇంతియు కాక నాతోడివారలకు దీనివలన కొంత యూఱట కలుగఁగల దనియు నొక యుద్దేశము. దీని యారంభము వారి సంతోషము కొఱకే. ఆనందస్వామియు, జయరామదాసును నన్ను వెంటాడనిచో నిది యారంభింపఁబడునది కాదేమో! ఈ కారణమున దీనిని వ్రాయుటలో నేదేని దోసఁగున్నచో వారును ఈ దోసఁగులో భాగస్వాములు.

ఇఁక ప్రకృత మనుసరింతము. హిందూస్తానీ గుమాస్తాలును, తదితరులును మాయింటిలో ఇంటివారితోపాటయిపోయి యున్నటులే ఇంగ్లీషువారును ఉండిపోఁ దొడఁగిరి. నాకడ నున్నవారిలో కొందఱి కిది యిష్టము కాదు. అయినను నేను వారిని పట్టుపట్టి ఉంచు కొంటిని. అందఱి యెడలను ఇట్టి పట్టు పట్టుట తెలివిగల పని యని తలఁపను. ఈ బాంధవ్యముచే కొందఱివలన చిక్కులు కలిగెను. ఈ యెడ నాకు పశ్చాత్తాపము లేదు. చిక్కులు కలుగుచున్నను, చిక్కులు కలుగుచున్నటులు తెలియుచున్నను, ఇతరమిత్రులకు అసౌకర్యము సంభవించుచున్నను, ఈ కష్టములు సైరింపఁబడుచునే యుండెను. నా మతమును నేను మార్చుకొనలేదు, మరియు నా మిత్రులు ఉదారతతో సైరించిరి. ఈ నా క్రొత్తచుట్టఱికములు నా మిత్రులకు కష్ట మనిపించినపుడు నేను వారిని మందలింప మానలేదు

ఏలయన, ఆస్తికులు తమలో నున్న ఈశ్వరుని అందఱిలోపలను జూడఁ
గోరుదురు. అటులఁ జేసి అందఱియెడలను లోపము లేకుండ
సంచరింపఁగల శక్తిని సంపాదించుకొనవలయును. అట్టిశక్తి సంపా
దింప నుపాయ మే మున్నచో అప్రయత్నముగా అట్టి యవకాశము
లొదవినపుడు వానిని దూరగింపక క్రొత్తక్రొత్త చుట్టరికములలో
పడి రాగద్వేషములు లేకుండఁ జూచుకొనుటయే.

ఈ కారణమున బోయరుయుద్ధము ఆరంభమయిన తరి నా
యిల్లంతయు కిటకిట లాడుచున్నను ఇరువు రాంగ్లేయులకు తా వొసఁ
గితిని. వారిరువురును దివ్యజ్ఞానసమాజమువారు. వారిలో నొక
రైన కిచను గారినిగూర్చి ముం దెఱుఁగఁ గలరు. ఈమిత్రుల సహ
వాసమున నా భార్యను ఏడిపింపవలసివచ్చెను. నావలన ఆమె పలు
మాఱులు దుఃఖింపవలసివచ్చెను. అడ్డమాఁకలు లేక తెరచాటు లేక
తెల్లవారు మాలో కూడిమాడి యుండుట కిదియే తొలిసారి. నే
నింగ్లాండునందు తెల్లవారియిండ్ల నివసించితిని. నేను వారి మాచార
ప్రచారములు నేర్చితిని. అయినను పూఁటకూళ్లయింట నున్నటులే
అచట నుంటిని. కాని యిపుడు మా యి ల్లట్టిది కాదు. నామిత్రులు
నాకుటుంబములో నొకరు. వారును భారతీయాచారములు తెలిసి
కొనిరి. పోలికకు మాయిల్లు తెల్లవారి యిల్లేకాని లోపల ఆచార
వ్యవహారము లన్నియు భారతీయులకు సంబంధించినవియే. వారి
నుంచుకొనుటవలన మేము చాల ఇబ్బందుల కిర వైతిమని గుఱుతు.
కాని ఆ సజ్జను లిరువురును తమ యింట నున్నటులే యుండి రని
చెప్పనగును. ఈ మాపరిచయములు డరబనులో కన్న జొహాన్సు
బర్గులో ఎక్కువాయెను.

ఆంగ్లేయులతో పరిచితి

జోహాన్సుబర్గులో నొకతూరి నాకడ నలుగురు హిందూస్థానీ గుమాస్తాలు ఉండిరి. వీరు నాకు గుమాస్తాలో, కుమారులో చెప్పుట కష్టము. ఈ నలువురితో నాపని తెమలదు. టైపింగు లేక పని కాదు. మాలో నాకే టైపింగు కొలఁదిగా తెలియును. నేను వారిలో నిరువురికి టైపింగు నేర్పితిని; కాని వారి కింగ్లీషులో శక్తి కొలఁదియగుటచే వారి టైపింగు ఎన్నఁటికిని శుద్ధము కాలేదు. కావున వీరిలో నొకనిని లెక్కలపనిలో పెట్టఁదలఁచితిని. నాకిష్టుఁడైనవాని నొకని నేటాలునుండి పిలిపించుకొన వీలు లేదు; ఏలన, సెలవు చీటి లేక భారతీయుఁ డెవఁడును అటనుండి రా వీలులేదు. మరియు నేను నాపనికిగాను ఆఫీసరులను కృపాభిక్ష అడుగుటకు సంసిద్ధుఁడనయి యుండలేదు.

ఈ స్థితిలో నా కేమియు పాలుపోలేదు. ఎంత పని చేయుచున్నను ఇటు వకాలతు, అటు సార్వజనిక కార్యములు; ఈ రెంటి బరువు తఱుగునటులు తోఁపలేదు.

ఆఁడుది యగుఁగాక, మగవాఁ డగుఁగాక తెల్లగుమాస్తా కుదురుచో నాపని జరుగును. కాని నల్లవానికడ తెల్లవాఁడు నౌకరీ చేయునా అని భయము కలిగెను. అయినను ప్రయత్నము చేయఁ దలఁచితిని. టైప్‌రైటింగు ఏజెంటుతో నాకు పరిచయము కలదు. నే నతనిని కలిసికొని 'టైపు చేయఁగల తెల్లవాఁడుగాని, తెల్లదిగాని నల్లవానికడ పనిచేయుటకు ఆతంకము లేనిచో అట్టివానినిఁగాని, అట్టియామెనుగాని కుదిర్చిపెట్టు'మని అడిగితిని. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో

షార్టు-హాండుగాని, టైపుగాని చేయఁగలవారిలో, పలువురు అందు వారిలోనే దొరకుదురు. ‘అట్టి యామెను మీకు కుదిర్చి పెట్టుదు’నని ఆ యేజెంటనెను. మిస్ డిక్ అను కన్య యొకతె అతని చేఁజిక్కెను. ఆమెది స్కాట్లాండు. తెల్లవాఁడయిన సరియు, నల్లవాఁడయిన సరియు, ప్రామాణికుఁ డగుచో నతనికడఁ బనిచేయుట కామె కేయాపత్తియు లేదు. పనిలోఁ బ్రవేశించుట కామెకు తొందరగాఁ గూడ నుండెను. ఆ యేజెంటామెను నాకడ కనిచెను. ఆమెను చూడఁగనే నాకు తృప్తి అయెను.

‘మీకు నల్లవానికడ పనిచేయుట కాపత్తి యేమియు లేదా?’ అని నే నడిగితిని.

‘ఇసుమంతయు లేదు’ అని యామె స్పష్టముగా ననెను.

‘జీత మెంత కావలెను?’

‘పదియేడునర పౌనులు కావలె ననినచో అది మీ కెక్కువ అని అనిపింపదు కదా?’

‘నా కోరిన పనిని నెఱవేర్చుచో ఈ జీత మించుకేని యెక్కువ డనిపింపదు. సరియు, పనిలో నెపుడు చేరుదురు?’

‘వలయుచో నిపుడే చేరుదును.’

నే నీమెను బడసి చాలఁ బ్రసన్నుఁడ నయితిని. మరియు అపుడే ఎదురుగా కూరుచుండఁబెట్టుకొని ఉత్తరములు వ్రాయింపఁ దొడఁగితిని.

ఈమె కేవలము నాగుమాస్తా కాదు. నాకూఁతురుగో, సోదరిగో అనిపించుకొనెను. ఈమెపనిలో నెచటను వేలుపెట్టి చూపరాదు. ఒకతూరి యీమె చేతిమీఁదుగా వేలకొలఁది పౌనులు ఇచ్చుటయు,

పుచ్చుకొనుటయు జరిగెను. దాని లెక్కడొక్క లామెయే చూచు చుండెను. ఆమె నా సంపూర్ణవిశ్వాసమును సంపాదించుకొనెను. అది యటులుండె. ఆమెకు నేనుగూడ తన పరమరహస్యములను ఎఱింగింపఁగలిగినంత విశ్వాసపాత్రుఁడ నయితి ననునది నా కొక గొప్పమాట. ఆమె తన జీవనసఖుని వరించుటలో నా సాయము కోరెను. కన్యాదానము చేయు సౌభాగ్యముగూడ నాకుఁ దక్కెను. మిస్ డిక్ మిసెస్ మేక్డోనల్డు అయినపిదప నన్నువిడఁబోవలసి వచ్చెను. అయినను వివాహానంతరమునఁగూడ అక్కఱ కలిగినపుడు నాకు సాయపడుచుండెడిది.

పిదప ఆఫీసులో ఎల్లప్పుడు పనిచేయుటకు ఒక షార్టుహాండ్ రైటరు కావలసివచ్చెను. అందులకును ఒకతె కుదిరెను. ఆమెపేరు మిస్ శ్లేశిన్. మి. కేలన్ బేక్ ఈమెను నాకడ కనిపించెను. మి. కేలన్ బెక్ సంగతి ముందు రాఁగలదు. ఆమె అప్పుడు ట్రాన్సువాలులోని ఒక హైస్కూలులో ఆచార్యగా నుండెను. నాకడకు వచ్చినప్పుడామెకు సుమారు పదియేడేం డ్లుండును. ఆమె కడ కొన్ని విచిత్రచర్య లుండెడివి. మొదట మొదట నేనును, మి. కేలన్ బేకును వానిని సైరింప లేకుంటిమి. ఆమె ఉద్యోగము చేయ రాలేదు. అనుభవము సంపాదింపవచ్చెను. ఆమె రంగు తెగు లను మాటయే యెఱుఁగదు. ఆమె కే విషయమున నయినను శ్రద్ధ లేదు. ఆమె యెవరినేని అవమానించుటలోఁగూడ వెనుదీయదు. తన మన సులో అనుకొనినంతయు పైకి చెప్పుటలో ఆమె కించుకయు సంది యము లేదు. ఆమె ఇట్టి స్వభావము కలదగుటచే నాకు తఱుచు చిక్కులు కలుగుచువచ్చెను. కాని ఈమెహృదయము శుద్ధము. కావున ఈ చిక్కులును విడిపోవుచుండెడివి. నాకంటె ఆమెకు

ఆంగ్లభాషాజ్ఞానము హెచ్చు; మరియు నాకామెపై నాకు నమ్మకము హెచ్చు. ఈ కారణములచే ఆమె టైపు చేసిన పత్రము లన్నింటి పయినిని చూడకయే చేవ్రాలు చేయుచుండువాఁడను.

ఆమెత్యాగమునకు పారము లేదు. చాలఁ గాల మామె నా కడ నెల కొలఁది పౌనులే పుచ్చుకొనెను. తుదకు పది పౌనులు. ఎక్కువ తీసికొను మని నే ననఁగా "నేను మీకడ జీతము తీసికొనుటకు రాలేదు. నాకు మీకడ పనిచేయుట మంచి దని వచ్చితిని. నాకు మీ యాదర్శములు ప్రియమయినవి. దీనఁ జేసి నేను మీకడ నుంటిని" అని యామె ముదలకించెను.

ఒకసారి అక్కఱ కలిగి ఆమె నాకడ నలుబది పౌనులు పుచ్చుకొనెను; అదియు అప్పుగా. నిరుడు ఋణవిముక్తి చేసికొనెను.

ఆమెకు త్యాగ మెంతయో ధైర్యమంత. సౌభాగ్యవశమున నాకు పరిచయముగల స్త్రీలలో స్ఫటికమువలె పవిత్రయు, ధైర్యమున క్షత్రియునిగూడ సిగ్గిలఁజేయఁగలదియు నగు నీ బాలికవంటి యామెను మఱొకతెను జూడను. ఇపు డామె ప్రౌఢకుమారి. ఇప్పటి యామె మనస్స్థితిని నే నెఱుఁగఁ గాని యెపుడేని ఈ బాలిక గుఱుతు వచ్చుచో నది యొక పుణ్యస్మృతి యని అనుకొందు నను నీ విషయము చెప్పనిచో సత్యద్రోహి నగుదును.

ఆమెకు పనుల పట్టున రేయింబవళ్లు లేవు. నడిరేయి నేపని మీఁదనైని ఒంటరిగాఁ బోవుటకై వెంట తోడుగొని పొమ్మంటి నేని ఆమె కను లెఱ్ఱజేసెడిది. గడ్డములు మీసములు వచ్చిన పలువురు హిందూస్థానీయు లామె నాదరదృష్టితోఁ జూచుచుండిరి. మరియు ఆమెమాట మన్నించుచుండిరి. మే మందఱమును చెఱసాలలో నున్నపుడు ధైర్యముగలవా రెవరును బయట లేనపుడు ఆమె యొక్కతెయే

పోరాటము నంతయును సంబాళించుకొనెను. లక్షలకొలఁదిగా డబ్బు లెక్క యంతయును, ఉత్తరప్రత్యుత్తరవ్యవహారమంతయును, ఇండియన్ ఒపినియన్ పత్రికావ్యవహారమంతయును ఈమె ఒక్క చేతిమీఁదుగా నడవవలసిన స్థితి వచ్చెను. అయినను ఆమెకు అలపు సొలపు అనుమాట లేదు.

మిస్ శ్లేశినును గురించి వ్రాయుటలో నాకు అంతు టనుమాట లేదు. ఇఁక గోకలేగారి ప్రమాణపత్రమును జూపి యీ ప్రకరణమును ముగింతును. నాతో పని చేసినవారి నందఱను గోకలేగా రెఱుఁగుదురు. వారిలో పలువురు ఆయనకు సంతోషపాత్రములు. అప్పుడప్పుడు గోకలే గారు నాకడ పనిచేయువారిని గురించి అభిప్రాయప్రదానము చేయుచుండెడివారు. నాకడ నున్న భారతీయులలోను, ఆంగ్లేయుల లోను మిస్ శ్లేశినుకు మొదటి చో టొసఁగిరి. 'ఇంత త్యాగముఁ ఇంత పవిత్రత, ఇంత నిర్భయత, ఇంత కుశలత కడుఁ గొలఁదిమందిలో, గాంచితిని. నాయుద్దేశమున మీసహకారు లందఱిలో మిస్ శ్లేశిన్ చోటు మొట్టమొదట' అని గోకలేగా రనిరి.

౧౩

'ఇండియన్ ఒపీనియన్'

ఇంకను తెల్లవారిలో మఱికొందఱితోడి నయిన గాఢపరిచయమును గూర్చి చెప్పవలసియున్నది. కాని రెండు మూఁడు ముఖ్య విషయములను ముందు తెలుపుట ఆవశ్యకము.

ఒక పరిచితి నిచటఁ దెలుపుచున్నాను. ఒక డిక్కతో నా పని దక్కలేదు. మి. రిచ్ని గూర్చి వెనకఁ దెలిపియుంటిని. వారితో నాకు సాక్షాత్తు పరిచయము కలదు. ఆతఁ డొక వాణిజ్యాలయమునకు సంచాలకుఁడు. ఆ పనిని వదలి నాతోఁ బనిచేయ నాతని రమ్మంటిని. ఆతఁ డియ్యకొని నా ఆఫీసున పని చేయఁ దొడఁగెను. దీన నాబరువు తగ్గెను.

ఆ రోజులలో శ్రీ మదనజిత్తుగారు 'ఇండియన్ ఒపీనియన్' అను పత్రికను ప్రకటింపఁ దలఁచిరి. వారు నా సలహాను, సాయమును వేఁడిరి. ఇంతకు మున్నే వీరు ముద్రాయంత్రమును నడపుచుండిరి. కాన నేనును సమ్మతించితిని. ౧౯౦౪ సంవత్సరమున 'ఇండియన్ ఒపీనియన్' జన్మగ్రహణ మొనరించెను. మనసుఖలాలనాజరుగారు ప్రథమమున సంపాదకుఁడు. సత్యమునకు—మూలభారము నా పైఁ బడెను. నాయదృష్టమున, చాలవఱకు నాకు దవ్వుననే యుండి పత్రసంచాలనము నడుచుచుండెను.

మనసుఖలాలనాజరుగారు సంపాదనకార్యము నిర్వహింపఁ జాలనివారు కారు. వారు దేశమున చాల పత్రికలలో వ్రాయుచుండిరి. కాని దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని కఠినవిషయములను నా కప్పగించెదువారు. స్వతంత్రించి వ్రాయు ధైర్యము వారికి చాలదు. నా

వివేచకత్వమునందు వారికి చాల నమ్మకము. కావున ఆవశ్యకములగు
విషయములను వ్రాయు బరువును నాపయి నిడుచుండెడివారు.

ఇండియన్ ఒపీనియన్ వారపత్రిక. నేఁటికిని. తొలుదొలుత
గుజరాతీ, హిందీ, అఱవము, ఇంగ్లీషు భాషలలో బయలువెడలు
చుండెడిది. అఱవము, హిందీ ఈ రెండును నామమాత్రమున కని
నాకుఁదోఁచెను. వీనివలన భారతీయులకు ఉపకారము కలుగ దనియు
నేనెఱిఁగికొంటిని. ఈ నాలుగు విభాగములను ఉంచుట బూటాగా
కానిపించెను. కావున ఆ రెంటిని ముగించి శాంతి నందితిని.

ఈ పత్రిక కొఱకు నేను ధనము గూడ వెచ్చింప వలసి
వచ్చునని అనుకొన లేదు. నేను దీనికి ధనము వెచ్చింపనిచో నిఁక నది
నడవదని కొలఁదిరోజులలోనే తెలిసిపోయెను. నేను దీనికి సంపా
దకుఁడను గాకున్నను దీని వ్రాఁతలకు పూఁటకాపు నేనేయని నల్ల
వారికిని, తెల్లవారికిని తెలిసిపోయెను. మొదట పత్రికను ప్రచురింప
కుండ నుండుటయే లెస్సపని; ప్రచురింప మొదలిడిన తరువాత
కొన్నాళ్ళకు మానివేయుచో భారతీయసమాజమునకు సిగ్గుచేటు.
మరియు దీన హానియు కలుఁగఁగల దని చాల భయ మాయెను.

కావున దీనికి వెచ్చింప మొదలిడితిని. తుదకు నాకడ నున్న
డబ్బయు వెచ్చింపఁబడెను. నెలనెలకు డెబ్బది యయిదు పౌనులు
దీనికిఁగాను వెచ్చించిన సమయమును కలదని గుఱుతు.

కాని ఇంతకాలము దాటినతరువాత ఇపుడు 'ఈపత్రిక భార
తీయసమాజమునకు గొప్ప సేవచేసె'నని తలఁచుచున్నాను. దీని
వలన సేకరింత మను నూహా కించిత్తును లేదు.

ఇది నాచేతిలో నున్నంతవఱకు దీనిలో ఏ కొంచెము మార్పు
కలిగినను అది నా జీవితములోని మార్పునకు సూచకము. నేఁడు

యంగుఇండియా, నవజీవన పత్రికలు నాజీవితాంశములలోని కొన్నింటి కెటులు సారమో అటులే ఇండియన్ ఒపీనియన్ కూడ సారమయి యుండెను. నేను ప్రతివారము నాయాత్మను ధారపోసి సత్యాగ్రహమును గుఱించి తెలుపఁ బ్రయత్నము చేసితిని. జైలులో నున్న రోజులు కాక పదియేండ్లవఱకు, అనఁగా ౧౯౧౪ వఱకు నా వ్రాఁతలేని ఇండియన్ ఒపీనియన్ పత్రిక ఒకటియేని లేదు. ఆ పత్రికయందు ఆలోచింపక వ్రాసిన మాట గాని, తూఁకము లేని మాట గాని, వట్టి మెఱమెచ్చుమాటగాని, అత్యుక్తిగాని ఉన్నదని గుఱుతు చాలదు. ఆ పత్రిక నాసంయమమునకు తాలింఖానా. నా యుద్దేశము తెలియఁగఁగోరు మిత్రులకు సాధనము. విమర్శకుల కింగు హవిస్సు తక్కువగా దొరకఁగలదు. ఇంపలి వ్రాఁతలవలన విమర్శకులకు తమతమ కలములమీఁద అంకుశ ముంచుకొనవలసివచ్చెడి దని నే నెఱుఁగుదును. ఆ పత్రిక లేనిచో సత్యాగ్రహసమరము సాగెడిది కాదు. సత్యాగ్రహసంగ్రామముయొక్కయు, దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని భారతీయులయొక్కయు సత్యచరిత్రము నెఱుఁగుటకు పాఠకు లీ పత్రికకొఱకు కనిపెట్టుకొని యుండెడివారు.

ఈపత్రికవలన నలుపు తెలుపు మొదలగు రంగులుకల మనుజుల స్వభావము నెఱుఁగఁ జాల వీలయినది. దీనివలన సంపాదకునకును, పాఠకులకును నడుమ స్వచ్ఛమగు సంబంధమును కలుపఁగోరితిని గాన లేకరులు తమతమ లోలోపలి విషయములను నాకడ వెల్లడించుచుండెడివారు. ఈ లేఖలలో వాఁడియయినవియు, కటువులయినవియు, మధురములయినవియు నుండెడివి. వీనిని చదివి, విచారించి, సారము పిండి ప్రత్యుత్తరించుట నా కొక పాఠ మాయెను. దీనివలన వారివారి ప్రసంగములను, ఆలోచనలను చెవులతో వినుచున్నటులు

నా కనుభూత మయ్యెడిది. దీనివలన నాకు సంపాదకుని పూర్తి తెలిసినది. మఱియు దీనిమూలమున భారతీయులలో నాకు మంచి పలుకుబడి కలుగ మొదలిడెను. దాన జరుగఁబోవు సంగ్రామము సుశిక్షమును, సుశోభితమును, ప్రబలమును ఆయెను.

ఈపత్రికను ప్రారంభించిన మొదటి నెలలోనే సమాచార పత్రికవలన ప్రజాసేవయే కర్తవ్యమని కనుఁగొంటిని. సమాచార పత్రిక ఒక మహాశక్తి. కాని అడ్డులేని జలప్రవాహము గ్రామములను ముంచివయిచి పైరులను పాడుచేసినటులు అడ్డు లేని కలము గూడ సత్యనాశనము చేసివయిచును. కాన కలమునకు అంకుశము కావలయును. ఆ యంకుశముకూడ బాహిర మగుచో నిరంకుశతకన్న పాడు. కావున లాభము కోరుచో నా యంకుశ మాంతరము కావలయును.

ఈ విచారసరణిలో దోసమేమియు లేనిచో ప్రపంచమునం దెన్ని పత్రికలు చిరకాలము నిలువఁగలవు? మఱియు అక్కఱ మాలిన పత్రికలను ఎవరు ప్రకటింప మానఁగలరు? మఱియు ఎవరు ఇవి అక్కఱ మాలిన వని చెప్పఁగలరు? మంచి చెడుగులు రెండును ఈ ప్రపంచమున ఒండొండ కలిసియే నడుచుచుండుట సత్యము. ఈ రెంటిలో మంచిని ఏఱికొనుటయే మనుజుని పని.

౧౪

కూలీ లొకేషనా, లేక మాలగూడెమా ?

హిందూదేశములో నందఱికంటె నెక్కువ సంఘసేవ చేయు మాలలు మొదలగువారిని అంటరానివారినిగా పరిగణించి వారిని ఊరివెలుపల నుంచుచున్నాము. వారుండు చోటును మాలగూడె మందుము. ఆపే రుచ్చరించుటకు ఈసు గొందుము. ఈరీతిగనే ఏసుమతమువారి యూరోపునందును ఒక కాలమున యూదు లనఁబడువారు అంటరానివారుగా పరిగణింపఁబడిరి. వారి నివాసములు ప్రత్యేకింపఁబడెను. వానికి ఘెట్టో లని పేరు. ఈ తెఱఁగుననే దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో మన హిందువులు అంటరానివారుగా నెంచఁబడిరి. ఆండ్రూజుగారి త్యాగమును, శాస్త్రిగారి సమ్మోహనాస్త్రమును చేసిన పని మనల నంటరానివారినిగాఁ జేయింపక సభ్యులనుగాఁ జేయింపదా ? చూడవలయును.

యూదులు తామే ఈశ్వరులకు ఇష్టుల మనుకొని మిగిలినవారిని సృష్టిలో హేయులనుగా నెంచిరి. వారి యీ యపరాధమునకు దండన విచిత్రముగను, అనుచితముగను జరిగెను. ఇంచుమించు ఈ రీతిగనే హిందువులును 'మేము సంస్కృతులము, లేక ఆర్యులము' అని అనుకొనిరి. తమలోనే కొందఱను 'మీరు ప్రాకృతులు, అనార్యులు, అస్పృశ్యులు-పొం'డనిరి. ఈ పాపఫలము దక్షిణ-ఆఫ్రికా మొదలగు తావులందు విచిత్రముగాను, అనుచితముగాను పొడతెంచి, వీరినేగాక వీరిచుట్టుపక్కములైన ముసలమానులను, పారసీకులను, వేఱేల— వీరిరంగువారిని, వీరిదేశమువారిని వీరితోపాటు దుఃఖ మనుభవింపఁ జేయుచున్న దనుకొందును.

౧౨ కూలీ లొకేషనా, లేక మాలగూడెమా?

జోహాన్సు బర్గులోని కూలీలొకేషనును గురించి ఈ ప్రకరణ మేల వ్రాయవలసియుండెనో పాఠకు లిప్పు డెఱుఁగ నోపుదురు. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో మన హిందూస్థానీయులకు 'కూలీలు' అని ప్రసిద్ధి. భారత దేశమున కూలివాఁ డనఁగా వెలగొని పనిచేయువాఁడు. కాని దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో 'కూలీ' అను పదము మాలఁడు, మాదిగవాఁడు మొదలగు పదములవంటిదయి, ఆ పదము లిచ్చు అర్థమునే బోధచేయున దయినది. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో కూలీలను విడిగానుంచు గూడెముపేరు కూలీలొకేషన్. ఇట్టి లొకేషన్ నొకటి జోహాన్సుబర్గులో కలదు. పెఱతావులందును ఇట్టి లొకేషనులు కలవు. అచట నుండువారికి ఆ లొకేషనులయెడ అధికారముగాని, స్వామ్యము గాని లేదు. ఇఁక జోహాన్సుబర్గులో లొకేషనులు హిందూస్థానీయులు ౯౯ ఏండ్లకు కౌలుతీసికొనిరి. ఇచట హిందూస్థానీయులకు కడు నిఱుకు. జనాభా పెరుఁగుచున్నది కాని లొకేషనుమాత్రము గొఱ్ఱెతోఁక. మునిసిపాలిటీవారు మఱుఁగు దొడ్లను అఱగొఱగా బాగుచేయించుట దక్క వేఱుపను లేవియు చేయింపలేదు. వీనిపనియే ఇటులుండఁగా నిఁక బాటలమాట, దీపముల మాట చెప్పవలయునా? మఱియు నీమఱుఁగు దొడ్లనే శుచిగా నుంచనపుడు మిగిలిన విషయముల శుచినిగుఱించి అడుగ నక్కఱలేదు. మఱియు నచట నున్న హిందూస్థానీయులకు నగరసంస్కారము గాని, ఆరోగ్యనియమము గాని తెలియదు. ఇట్టివారిని తిన్నగాఁ జూచు జరూరు ఆ మునిసిపాలిటీకి లేదు. అచట నివసించుచున్న హిందూస్థానీయులు అడవిలో మేడ మొలిపింపఁగలరేని, ధూళినుండి ధాన్యమును పిండఁగలరేని వారి యితిహాసము వేఱుగా నుండెడిది. ఇంత జనము తమదేశమును విడనాడి పరదేశమునందు తిరుగాడుచుండుట ప్రపంచమునందెచటను కన్నది కాదు; విన్నది కాదు. సామాన్యముగా జనము ధనమునకుఁగాని, వర్తకము

నకుఁ గాని పరదేశముల కేఁగుదురు. ఇండియానుండి దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు వెళ్ళినవారిలో ఎక్కువమంది చదువు రానివారు, నిఱుపేదలు, దీనులు నగు కూలివారు. వీరికి సక్రమమగు రక్షణ మావశ్యకముకదా! వీరికి పిదప వాణిజ్యము చేయువారును, స్వతంత్రముగా జీవనము చేయఁగలవారునుకూడ వెళ్ళిరి. కాని వీరు వారికంటె కడుఁ గొలఁది మంది.

మునిసిపాలిటీవారి క్షమింపరాని ఉపేక్షవలనను, భారతీయుల అజ్ఞానమువలనను ఈ లొకేషను అనారోగ్యనిలయ మాయెను. మునిసిపాలిటీవారు సంస్కరణప్రయత్నములు సలుపక, పైఁగా తమ లోపమును లొకేషనువారి నెత్తిపైఁ బెట్టి లొకేషనును ఎత్తివేయఁ దలపెట్టిరి. అందులకు శాసనసభవారి సమ్మతిని సంపాదించిరి. నేను జోహాన్సుబర్గులో నెలకొనిన నాఁటి కున్న స్థితిగతు లివి.

అక్కడివారికి తమతమ నివేశనములపై హక్కు కలదు గాన వారికే కొంచెమో ప్రతిఫలము ముట్టఁజేయవలసియుండును. ప్రతిఫలము లొసఁగుట కొక పంచాయతీని పెట్టిరి. మునిసిపాలిటీ యిచ్చు ప్రతిఫలము చాల దని నివేశనస్థలములు కలవారు అర్జీ పెట్టుకొనుచో దానిని ఈ పంచాయతీవారు విచారించి తీర్పు చెప్పుదురు. దానికి అందఱును సమ్మతింపవలసియుండుదురు. పంచాయతీవారు అర్జీలు పెట్టుకొనినవారికి ఎక్కువ డబ్బీయవలయునని తీర్మానము చేయుదు రేని ప్లీడరు ఫీజు మునిసిపాలిటీ భరింపవలసియుండును.

చాల దావాలలో కౌలుదారులు నన్ను వకీలుగా పెట్టుకొనిరి. వీనివలన నేను డబ్బు కూడఁబెట్టఁ దలఁప లేదు. 'మీరు గెలుచుచో మునిసిపాలిటీవా రిచ్చు ఫీజుతో తృప్తిపడుదును. మీరుమాత్రము పట్టాకు పది పౌను లిచ్చుచో చాలు'నని కౌలుదారులకు మొదటనే చెప్పితిని. ఈ వచ్చిన డబ్బులో ఇంచుమించుగా సగము బీదల ఆసుపత్రికిఁ గాని, లేక అందఱ కుపయోగించు మఱియొక పనికిఁ

గాని వినియోగింతునని చెప్పితిని. దీన వారందఱును సహజముగానే సంతుష్టులయిరి.

సుమారు ౭౦ దావాలలో ఒకటి పోయెను. నాకు ఫీజు చాల ముట్టెను. ఆ సమయమున ఇండియన్ ఒపినియన్ 'ఇమ్మ ఇ'మ్మని నా నెత్తిపైఁ గూరుచుండెను. దీనికిఁగాను ఇంచుమించు ౧౬౦౦ పౌనులు ఈయవలసివచ్చె నని గుర్తు.

ఈ దావాలలో ఇచ్ఛగించియే చాల శ్రమపడి పనిచేసితిని. క్లయింట్లు ఎప్పుడును మూఁగుచుండెడువారు. వీరిలో చాలమంది ఔత్తరాహులగు బీహారు మొదలగు దేశములవారును, దాక్షిణాత్యులగు అఱవవారును, తెలుఁగువారును. వారు మొదట గిరిమిటియాలుగా వచ్చిరి. ఇపుడు ముక్తిఁబడసి స్వతంత్రముగా నున్నారు.

వీరు తమ కష్టములను బాపుకొనుకొఱకు భారతీయవణిక్సంఘమునకు వేఱుగా తమ కొక సంఘమును నెలకొలుపుకొనిరి. వీరిలో చాలమంది సత్యసంధులు, ఉదారమతులు, సచ్చరిత్రులు నగు భారతీయులు. దీనికి అధ్యక్షులు జేరామసింహులుగారు. అధ్యక్షులు గాక పోయినను అధ్యక్షుల తరువాత అధ్యక్షులంతవారు బదరీగారు. ఇపుడు వీ రిరువురును స్వర్గము చూఱఁగొనిరి. వీ రిరువురును నాకుఁ గడు సాయపడిరి. బదరీ గారి పరిచితి నా కెక్కుడు. వీరు సత్యాగ్రహమునఁ జాలఁ బనిచేసిరి. నేను వీరి మూలమునను, ఇటువంటివారి మూలమునను ఔత్తరేయులను, దాక్షిణాత్యులు నగు పలువురు భారతీయుల నెయ్యముఁ బడసితిని. నేను వీరికి కేవలము వకీలును గాను, మఱి సోదరునివంటివాఁడ నయియుంటిని; వీరి దుఃఖములలో పాలుగొంటిని. సేర్ అబ్దుల్లాగారు నన్ను గాంధీ యని పిలువ నిరాకరించివయిచిరి. మఱియు 'సాహెబు' అని నన్నని మన్నన గొన్నవాఁ డెవఁడు! కావున ఆయన మంచి పేరు వెదకి వెదకి 'భాయీ' అని సంబోధింపఁ దొడఁగెను. తుదవఱకు దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నా కీ పేరు పోలేదు. మఱియు గిరిమిటు-ముక్తులగు భారతీయులు నన్ను భాయీ యని పిలిచినపుడు వీనులవిందుగా నుండెడిది.

మహామారి—౧

ఆ లొకేషనును మునిసిపాలిటీవారు స్వాధీనపఱచికొనిరిగాని వెంటనే భారతీయుల నటనుండి వెడలఁగొట్టలేదు. ముందుగా వారి కనుకూలమగు వేఱొక తావు చూపుట ఆవశ్యకమాయెను. మునిసిపాలిటీ ఇంకను స్థలనిరూపణ మొనరింపలేదు. కావున భారతీయులా 'మురికికొట్టు'లోనే ఉండవలసివచ్చెను. వెనుకటికంటె నిపుడొక భేదము వచ్చెను. భారతీయులు వెనుక హక్కుదారులు; ఇపుడు కౌలుదారులు. వెనుక లొకేషనులో కంపు కొంచెము తక్కువ; ఇపుడు మిగుల నెక్కువ. ఇంతకుముందు భారతీయులు హక్కుదారు లనుకొనుచుండిరి. కావున ఇచ్ఛాపూర్వకముగాఁ గాకున్నను భయముచే నయినను కొంచెము గాకపోయినఁ గొంచెముగా నయినను మునిసిపాలిటీవారు శుచిగా నుంచుచుండిరి. కాని యిపు డింక మునిసిపాలిటీకి భయ మేడది? కౌలుదారుల సంఖ్య పెరిఁగెను. దానితోపాటు అశౌచము, అవ్యవస్థయు పెచ్చుపెరిఁగెను.

ఈస్థితులలో భారతీయులు సంకటపడుచుండెఁగా నల్లమారి రోగము డబ్బాటు వచ్చిపడెను. అది వచ్చినచో చావు తప్పదు. అది ఊఁపిరితిత్తులను పట్టుకొనును. బొబ్బరోగముకంటె నది భయంకరము.

అదృష్టవశమున ఈ మారి లొకేషనులో పుట్టలేదు. ఒక బంగారుగనిలో పుట్టెను. జోహాన్సుబర్గు పరిసరములలో బంగారుగను లనేకములు కలవు. వానిలో పనిచేయువారిలో పలువురు నీగ్రోలు. వారి పరిశుభ్రతకు కేవలము వారి యజమానులగు తెల్లవారే పూఁటకాఁపులు. ఈ గనులందు పలువురు హిందూస్తానీయులును పనిచేయుచుండిరి.

వీరిలో ౨౩ రు ఈమారికి దబ్బాటు గురియయిరి. వారీ భయంకరావస్థను వెంటఁ బెట్టుకొని లొకేషనులోని తమతమ యిండ్లలోనికి వచ్చి పడిరి.

ఆనాఁడు ఇండియన్ ఒపినియన్ పత్రికకు చందాదారులఁ జేర్చను, చందాలు వసూలుచేయను మదనజిత్తుగారు అచట తిరుగుచుండుట తటస్థించెను. ఆయన చాల ధీరుఁడు. ఈరోగులఁ జూడఁగనే అతని చిత్తము ద్రవించెను. పెన్సిలుతో నాకొక చీటి వ్రాసెను. దానిభావ మిది: 'ఇచట నల్లమారి హఠాత్తుగా వచ్చిపడెను. మీరు వడిగా వచ్చి కొంచెము సాయపడవలయును. రానిచో చాల ఆపద కలుగును. వెంటనే రావలయును.'

మదనజిత్తుగారు భయపడక ఎవరును లేని ఒకయింటి తాళము పగులఁగొట్టి అందీ రోగులను ప్రవేశపెట్టిరి. నేనును సైకి లెక్కి లొకేషను చొచ్చితిని. ప్రకృత స్థితిగతులు తెలుపుచు ఈ యింటి తాళము తీయవలసివచ్చిన దని టౌనుక్లర్కుకు వార్త నంపితిని.

డాక్టరు విలియమ్ గాడ్ ఫ్రేగారు జొహాన్సుబర్గులో వైద్యము చేయుచుండిరి. ఆయనకు కబురు వెళ్లఁగనే పరుగెత్తుకొని వచ్చిరి. డాక్టరొకఁడును, పరిచారకు లిద్దఱును కుదిరిరి. రోగు లిరువదిముగ్గురు. కాని మేమో? ముగ్గురమే. వీరితో పని నెగ్గుట దుర్లభము.

మది మంచిదగుచో సంకటసమయమున సేవకులును, సాధనములును తమంత వచ్చిపడు నని నా కనుభవపూర్వమైన విశ్వాసము కలదు. నా ఆఫీసులో కల్యాణదాసుగారు, మాణికలాలుగారును, మఱి యిద్దఱు హిందూస్థానీయులును గలరు. ఈ యిరువురి పేరులయెడ నా

కిపుడు గుఱుతు * తక్కువ. కల్యాణదాసుగారిని వారి తండ్రియే తీ-సికొని వచ్చి నా కప్పగించెను. వీరివంటి పరోపకారులను, ఇతరులు చెప్పిన పనిని చెప్పినటులు చేయు సేవకులను అచట కడుం గొలంది మందిని జూచితిని. కల్యాణదాసుగా రపుడు బ్రహ్మచారు లయి యుండుట సౌభాగ్యము. కావున వీరి సేవనికైనను బంపుటకు జంకు వాఁడనుగాను. రెండవవారగు మాణికలాలుగారు నాకు జోహాన్న బర్గులో దొరకిరి. అతఁడును బ్రహ్మచారి యనియే గుఱుతు. వీరు నలువురును నాకు గుమాస్తా లనుఁడు, సహచారు లనుఁడు, కుమారు లనుఁడు. వీరి నలుగురిని ఇందు హోమము చేయ నిశ్చయించుకొంటిని. కల్యాణదాసు నడుగఁ బనియే లేదు. ఇఁక మిగిలిన మూవురి నడుగు టయే- తడవు, తయారయి యుండిరి. 'మేమును మీతోడివారమే' యని క్లుప్తముగను, మధురముగను వా రిచ్చిన జవాబు.

రిచ్ గారి సంసారము దొడ్డ. అతఁడును మాతోపాటు ఉండుటకు తయారే కాని నే వల దంటి. అతని నీ యాపదలో పెట్టుటకు నేను తయారు కాలేదు. ధైర్యమును చాలలేదు. కావున నతఁడు పై పనులు సంబాళించుకొనుచుండెను.

మేము సేవచేయు ఆరాత్రి చాల భయంకరము. నే నింతకు ముందు పలురోగుల కుపచారము చేసితిని గాని ఎన్నఁడును నల్లమారి రోగులకు ఉపచారము చేయుట పడలేదు. డాక్తరుగారి ధైర్యము మా భయమును బాపెను. ఉపచారము కడుఁ దక్కువ. మం దిచ్చుట, ఓదార్చుట, మంచినీ ళ్లిచ్చుట, మకిల తుడుచుట—ఇంతకు వినా ఎక్కుడు పని లేదు.

---

* ఈ యిరువురిలో నొకరు గుణవంతరాయి దేశాయిగారు. చూ- ఇంగ్లీషు-ఆత్మకథ. ౨-వ సం. ౨౯౫-వ పుట. —అనువాదకుఁడు.

ఈ నలుగురును ప్రాణము లొడ్డి సేవ చేసిరి. ఇట్టి వీరి సాహసమును, నిర్భయతను జూడఁగా నా యానందమునకు మేర లేకుండెను.

డాక్తరు గాడ్ఫ్రేగారి ధైర్యమును, మదనజిత్తుగారి ధైర్యమును వొడ్డవే కాని ఆ నలువురు కట్టలయు ధైర్యము చూచినచో ఆశ్చర్య మగును. ఆ రాత్రి యెట్లులో గడచెను. ఆ రేయి ఒక రోగి నేని మేము పోఁగొట్టుకొనిన గుఱుతు లేదు.

ఈ యుదంత మంతయు ఎంత కరుణాజనకమో అంత మనోరంజకము; విశేషించి నా దృష్టిలో ధార్మికము. కావున ఇంకను ఈ విషయమును గుఱించి విడిగా రెండు ప్రకరణములు వ్రాయవలసి వచ్చును.

మహామారి—౨

ఇటులింటితాళము పగులఁగొట్టి రోగుల నందు ప్రవేశపెట్టి వారి కుపచారము చేయుచున్నందులకు టౌను క్లర్కు మాకు కృతజ్ఞత తెలుపుచు, 'ఇప్పటిలో వెంటనే సాయము చేయఁగల సాధనములు మాకడ లేవని దాఁచక ఒప్పుకొనుచు, 'మీకు వలయు సాయమును తప్పక తెలుపుఁడు; టవున్-కౌన్సిలు తనశక్తికొలఁది సాయపడును'అని చీటి వ్రాసెను. మునిసిపాలిటీవారు మేలుకొనిరి. పిదప తగిన ఉపాయములను జేయుటకు విలంబ మొనరింపలేదు.

ఆమఱునాఁడు ఖాళీగిడ్డంగులను మాకు స్వాధీనపఱచి అందు రోగుల నందఱను ఉంచవచ్చునని తెలిపిరి. వారు వానిని బాగు చేయించు పూచీని తమ నెత్తిపయి నిడుకొనలేదు. ప్రదేశ మంతయు చెత్తచెదారములతో నిండియుండెను. మేమే బాగుచేసికొంటిమి. ఉదారులగు భారతీయులు మంచములు మొదలగువాని నిచ్చిరి. అది యంతయు నొక ఆసుపత్రి యయిపోయెను. మునిసిపాలిటీవా రొక నర్సును, అనఁగా పరిచారికను పంపిరి. ఆమె బ్రాందిసీసాలను, మఱి కొన్ని వస్తువులను దీసికొని వచ్చెను. డాక్టరు గాడ్ఫ్రేగారు తొంటి వలెనే పనిచేయుచుండిరి.

మేము నర్సును రోగులను ముట్టుకొన నిచ్చుట లేదు. ఆమె వారిని తాఁకుటకు వెనుదీయునది కాదు. ఆమె దొడ్డయిల్లాలు. ఆమెకుఁగూడ నీ వ్యాధి యెక్కడ అంటుకొనిపోవునో అని మేమే నివారించితిమి.

రోగులకు మాటిమాటికి బ్రాంది నిమ్మని మా కాదేశము. 'మీరు గూడ బ్రాందిని కొంచెముకొంచెము పుచ్చుకొను చుండినచో వ్యాధి అంటు' దని చెప్పుచు నర్సు తాను త్రాగుచుండెడిది. కాని మేము దానిని తాఁక కుంటిమి. రోగుల కయినను బ్రాంది ఉపయోగించునని నాకు నమ్మిక లేదు. బ్రాంది పుచ్చుకొనక యుండుటకు మూవు రంగీకరించిరి. డా. గాడ్ఫ్రేగారి అనుమతితో ఈ మూవురిపై నేను మట్టిని ప్రయోగించితిని. తలమీఁదను, ఱొమ్ముమీఁదను, నొప్పిగల చోటులను మట్టిపట్టీలు వేసితిని. వీరిలో నిరువురు బ్రతికిరి, మిగిలిన వారందఱును మేనులు విడిచిరి. ఇరువదిమంది ఆ గిడ్డంగులలోనే మృతి జెందిరి.

మునిసిపాలిటీవారితరోపాయములు చేయఁదొడఁగిరి. జోహాన్సు బర్గుకు ఏడుమైళ్ళదూరమున ఒక లేజ్ రేట్రో, అనఁగా అంటు రోగుల కాసుపత్రి కలదు. అచట డేరాలు వేసిరి. పోఁగా మిగిలిన మూవురిని అచటకుఁ గొంపోయిరి. క్రొత్తరోగులను అచటికే కొని పోవ నిశ్చయించిరి. మే మా పనినుండి విముక్తుల మయితిమి. పిదప ఆ మేలి యుపచారికకుఁగూడ నల్లమారి తగిలె ననియు, దేహము చాలించె ననియు కొలఁది దినములకే వింటిమి. ఆ రోగు లెటుల బ్రతికిరో, మా కా మారి యేల తగులలేదో యెవరు చెప్పఁగలరు? దీని వలన మృచ్చికిత్స యెడల నాకు నమ్మిక ప్రబలెను. మరియు బ్రాంది మందునకుఁగూడ గొఱగాదు అని బ్రాందిపై అశ్రద్ధ ప్రబలెను. కాని నా యీ శ్రద్ధాశ్రద్ధలు నిరాధారము లనవచ్చు నని నాకుఁ దెలియును. కాని ఆరోజులలో ఈ రెండు విషయములను నామానసమున హత్తు కొనిపోయి నేఁటివఱకు ఆ రీతిగనే నిలిచియుండెను గాన నిది యుదాహర్తవ్యమాయెను.

ఈ మహామారి బయలువెడలఁగనే మునిసిపాలిటీవారు లొకేషనును స్వాధీనము చేసికొనినపిదప దానియొక్క ఔదాసీన్యము వహించుటను గూర్చియు, వచ్చిన మహామారికి మునిసిపాలిటీవారే పూఁటకాఁపు లనియు పత్రికలలో కటుకుగా వ్రాసితిని. ఈ వ్రాఁతవలన మి. హెన్రీ పోలకు గారును, నేఁడు స్వర్గీయులగు మి. జోసెఫ్ డోక్ గారును * మిత్రు లయిపోయిరి.

నే నొక నిరామిషభోజనాలయమున భుజించుటకు వెళ్లుచుంటి నని వెనుకటి ప్రకరణమున చెప్పితిని. అచట నాకు మి. ఆల్బర్టు వెస్టుగారితో కలయిక కలిగెను. మే మిరువురమును గలిసి భోజనాలయమున కరుగుచుంటిమి. భుజించిన పిదప నిరువురమును కలిసియే షికారు వెళ్లుచుంటిమి. మి. వెస్టు ఒక చిన్న అచ్చుకూటమున భాగస్వామి. మారినిగురించి నా వ్రాసిన లేఖ నతఁడు చదివెను. నే నిపుడు భోజనాలయమున కానిపింపమిచే అదుర్దాపడెను.

నేనును, నా సహచరులును ప్లేగురోజులలో ఆహారమును తగ్గించితిమి. మరియు నీ యంటు తెగులు ప్రకోపించియున్నంతవఱకు పొట్టను ఎంత తేలికగా నుంచుకొనిన అంత మే లని నాలకాలము వఱకు ఆ నియమము ననుసరించితిమి. దీనివలన నేను రాత్రి తినుట మానితిని. మరియు నితరులకు నావలన భయము కలుగకుండుటకు ఎవ్వరును రాకముందే నా మధ్యాహ్నభోజనమును ముగించుకొని పోవుచుంటిని. ఆ భోజనాలయపు యజమానితో నాకు చాల పరిచయము. 'నే నీ ప్లేగురోజులలో రోగులకు పరిచర్య చేయుచుంటిని గాన ఇతరులకు నా స్పర్శ తగులకుండ చూచుకొందు'నని చెప్పియుంచితిని.

* వీరి విషయమున Partly Responsible అని ఆంగ్లప్రతి—అను.

భోజనాలయమున నన్నుఁ గానక మి. వెస్టు రెండవనాఁటి ప్రొద్దుననో, మూడవనాఁటిప్రొద్దుననో నాతలుపు తట్టెను. నేనును బయటికి వచ్చుటకు సంసిద్ధుఁడ నయియుంటిని. ఇంతలో నితఁడు వచ్చి నాగదితలుఁపు కటకట లాడించెను. తలుపు తీయఁగనే 'మీరు నాకు భోజనాలయమున కానిపింపమిచే మీకును ప్లేగు సోఁకెనేమో యని బేజారయితిని. ఈ సమయమున వచ్చుచో తప్పక మీరు దొరు కుదు రని ఇపుడు వచ్చితిని. నావలన నేమియేని పని కావలయుచో తప్పక చెప్పుఁడు. నేను రోగులకు పరిచర్య చేయుటకుఁగూడ సంసిద్ధుఁడను. నాపొట్ట నే నిండించుకొనుటదక్క ఇతరుల పొట్ట లను నిండింపవలసిన పని నాకు లే దని మీ రెఱుఁగనే యెఱుఁగుదు రని అతఁ డనెను.

మి. వెస్టు ఇందులకు నాకు మాన్యుఁడు. ఒక నిముసమేని ఆలోచించవటులు గుఱుతు చాలదు. ఇటు లంటిని:

'మిమ్ములను నేను నర్సుగా తీసికొనను. ఇఁక క్రొత్తలు లేనిచో మాపని ఒకటి రెండు రోజులలో తీరిపోవును. కాని మీ వలన ఒకపని కావలసియున్నది.'

'అది యేమి ?'

'తాము డరబను దయచేసి ఇండియన్ ఒపినియనును చేతఁదీసి కొనవలయును. మదనజిత్తుగారి కింకను ఇచట పనిగలదు. మీరచటికి వెళ్ళినచో అచటి పనులయెడల నా చింత తీరిపోవును.

'నా యధీనమున నొక ముద్రాలయము కలదని మీ రెఱుఁగు దుర. పలువిధముల నే నచటికి వెళ్లఁగలనుగాని ఏసంగతియు ఆలో చించి మాపటివేళ చెప్పుదు నన్నచో నీలోపుగా చిక్కేమియు

లేదుకద? మా పటిషికాగు వేళ దీనిగురించి మాటలాడుకొందము' అని మి. వెస్టు జవా బిచ్చెను.

నేనును వల్లె యంటిని. నాఁటి మా పటింతల మాటలాయు, మైత్రి యు నాయెను. నెలకు పదిపౌనుల జీతమును, లాభమున కొంత పాలును ఇచ్చునటులు మాటలాడితిని. జీతముకొఱకు వెస్టుగారచటికి పోవఁ గూర్చుండలేదు. జీతముగొను నుద్దేశమే వారికి లేదు. వారికి రావలసిన బాకీలు సాకీలు నా కప్పగించి ఆ మఱునాఁటి రాత్రి మెయిలులో వెస్టుగారు డరబనుకు రవాణా అయిరి. నాఁటిమొదలు నేను దక్షిణ-ఆఫ్రికాను విడనాడువఱకు అతఁడు నా సుఖదుఃఖము లకు తోడాయెను. సీమలో లౌత్ అను నొక గ్రామమున మి. వెస్టు జన్మించెను. అతఁ డొక రైతు బిడ్డ. పాఠశాలలో సామాన్యవిద్యను నేర్చెను. తన సొంత పూనికచే అనుభవపాఠశాలలో చదివి విజ్ఞుఁ డును, శుద్ధుఁడును, సంయమియు, ఈశ్వరభీరువును, ధీరుఁడును పరోపకారియు ఆయెను. ముందరి ప్రకరణములలో నితనిని, ఇతని కుటుంబమును గురించియు వ్రాయుటకు బాకీ యున్నది.

లొకేషను తగులఁబెట్టుట

ఆ రోగుల యుపచారమునుండి నాకును, నాతోడివారలకును విముక్తి కలిగినను మరెన్నో పనులు వచ్చి మానెత్తిపయిఁ బడెను.

లొకేషను విషయమున మునిసిపాలిటీవారికి కడు నశ్రద్ధయే యయినను తెల్లవారల మనికిపట్ల యెడల ఇరువది నాలుగు గంటలును జాగరూకతయే యుండెను. వారి యారోగ్యమును కాపాడుటకు రూపాయలు తక్కువ వెదఁజల్లబడలేదు. వారుండు తావులందు ప్లేగు చొఱకుండుటకుఁగాను నీళ్లవలె రూపాయలు ప్రవహింపఁజేయబడెను. భారతీయుల యెడల మునిసిపాలిటీ కడు లోటుచేసెను. అయినను తెల్లవారియెడల వారు చూపిన శ్రద్ధయెడల నే నాదరము చూపియుండఁజాలకపోతిని. వీరి యీ శుభప్రయత్నములకు నాచేతనయినంత సాయమును నేనును చేసితిని. నేను సాయమొనరింపకయే యుండినచో మునిసిపాలిటీకి ఇబ్బంది కలిగెడిది. ఇంతియకాక తుపాకులు పేల్చి బలము నుపయోగింపవలసి వచ్చెడిది. తమ యిష్టము నెఱవేర్చుటకు వారిట్టి పనులలో వెనుకాడెడివారు కారనుకొందును.

కాని అట్టిది తొలఁగెను. నాఁటి భారతీయుల ప్రవర్తనకు మునిసిపాలిటీ అధికారి సంతుష్టుఁడాయెను. ఆ పిదప పనులు తేలిక ఆయెను. మునిసిపాలిటీవారు చెప్పిన చొప్పున హిందూస్థానీయులను నడిపించుటలో నాపలుకుబడి నంతయును ధారపోసితిని. ఇది భారతీయులకు చాల దుష్కరమయినను ఒకరైనను నామాట టలాయించినటులు గురు లేదు.

లొకేషనుకు నలుదెసలను పహరా పెట్టిరి. ఆజ్ఞ లేకుండ లోపలికి పోవుటకుఁ గాని, బయటికి వచ్చుటకుఁ గాని వీలులేదు. నాకును, నా సహచరులకును మాత్రము సెలవుచీటి కలదు. జోహాన్స్ బర్గుకు పదమూడుమైళ్ళదూరమున నున్న మైదానమున వేసిన డేరాలలో ఈ లొకేషనులోనివారి నందఱను ఉంచి ఆ లొకేషనును తగులఁబెట్టవలయు నని మునిసిపాలిటీవారు తలఁచిరి. డేరాలతో నొక క్రొత్తగ్రామము నిర్మించుటకును, అచట తినుబండము లన్నియు సమకూర్చుటకును కొంతకాలము పట్టుట స్వాభావికము. అంతవట్టును ఇచట పారా పెటిరి.

వీరు చాల గాబరాపడిరి. నేను వారిపట్టున నుండుటచే ఊఱటఁగొనిరి. వారిలో పలువురు నిఱుపేదలు తాము కూడఁబెట్టుకొనిన ధనమును ఇండ్లలో పాఁతిపెట్టుకొనిరి. దానిని వెల్లగించి ఒక్క చోటున దాఁచికొనవలయును. వారికి బాంకు లేదు. వారు బాంకు అను మాటయు నెఱుఁగరు. నేనే వారికి బాంకు. నాయిల్లు రూకలతో నిండిపోయెను. అట్టితఱి నేను నా చేసిన దొడ్డపనికి వీరికడ ఏమయిన తీసికొనవచ్చునా ? ఎటులో ఆ యాపద గడఁపితిని. బాంకు మానేజరుకును నాకును గాఢపరిచయము కలదు. ఈ డబ్బంతయు బాంకులో జమ కట్టింపఁ గోరితిని. రాగి నాణెములను వెండి నాణెములను పుచ్చుకొనుటకు బాంకువా రిష్టపడరు. మరియు మాది మసఁగిన చోటులనుండి వచ్చిన నాణెములను గుమాస్తాలు ముట్టుకొననొల్లక పోవచ్చును. కాని బాంకుమేనేజరు సమస్తసదుపాయములను జేసెను. పురుగుల జంపు ద్రావకములో ఈ నాణెములను కడిగించి పట్టుకొనిరండు అని చెప్పెను. ఈ రీతిగా ౬౦,౦౦౦ పౌనులు బాంకులో కట్టినటుల గుఱుతు. ఎక్కువ డబ్బు కలవారికి ఫిక్సెడ్ డిపాజిట్లు చేయుఁ డని సలహా ఇచ్చితిని. ఈ రీతిగను పెక్కు డిపా

జట్లు కట్టుకొనఁబడెను. దీనికి ఫలముగా చాలమందికి బొంకులలో ధనము దాఁచికొను నభ్యాసము కలిగెను. ఈ లోకేషనులోనివారి వందలను జొహాన్సుబర్గుకు సమీపమున నున్న క్లిప్‌స్ప్రిట్ ఫార మనకు స్పెషల్ రయిలుమీఁద తీసికొనిపోయిరి. అచట మునిసిపాలిటీ వారు తమ సొంతఖర్చుతో వారికి కావలసిన సమపాయముల నన్నిఁటిని సమకూర్చిరి. ఈ డేరాల బారు సేనాశిబిరమువలె నుండెను. వీరికి ఆకాశముక్రింద ఆ డేరాలలో నుండు నలవాటు లేమి కొంచెము చిక్కగనే యుండెను; కొంచెము క్రొత్త చేసెను; కాని వారి కచట నెట్టి యిబ్బందియు కలుగలేదు. నేను నిత్యమును సైకిలుమీఁద వెళ్లి వచ్చుచుంటిని. మువ్వేడునాళ్ళవఱకు ఈరీతిగా మంచిగాలిలో నుండుటవలన వారి యారోగ్యము చక్కఁబడెను. మొదటి ఇరువది నాలుగుగంటలు గడఁచుసరికి క్రొత్తయు గిత్తయు ఎగిరిపోయెను. మరల నానందమున నోలలాడఁగడఁగిరి. నే నచటికి వెళ్లినపుడెల్ల వారి భజనకీర్తనలను ఆటపాటలను జూచుచునే యుంటిని.

లోకేషను ఖాళీ చేయించిననాఁడో, ఆ మఱునాఁడో దానికి నిప్పంటించిరి. మునిసిపాలిటీవారు దం దొక వస్తువునేని తీసికొన లోభ పడలేదు. ఈ దినములలోనే, ఈ కారణముచేతనే మునిసిపాలిటీ వారు మార్కెటులో నున్న కలప నంతయుఁ దగులఁబెట్టించి పదివేల పౌనుల నష్టమును భరించిరి. మార్కెటులో చచ్చిన యెలుకలు కానిపించుటచే మునిసిపాలిటీవారీ సాహసమునకు దిగిరి. మిక్కిలి వ్యయమాయెను గాని దీనికి ఫలముగా మారి వ్యాపింపలేదు. నగరము నిర్భయ మాయెను.

ఒక

మాంసాహారమున ఒక్కటేని భారతీయులయందు నా పలుకుబడియు, నా వకాల్తును, నా ప్రాక్టీసును చాల హెచ్చెను. మరియు తెల్లవారలతో నాకుఁగల పరిచయము మిగుల పెంచెను. గాన, జేసియు నా నైతికమయిన జవాబుదారి హెచ్చఁ దొడఁగెను.

భోజనాలయమున వెస్టుగారు పరిచితు లయినటులే పోలకు గారును నాకు పరిచితు లయిరి. ఒకనాఁడు నా భుజించు మేజా బల్లకు దూరముగా నున్న మఱియొక మేజాబల్లకడ నొక క్రొత్త పిన్న వాఁడు భుజించుచుండెను. అతఁడు నాతో మాటలాడఁగోరి తన పేరు వ్రాసి నా కొక చీటి నంపెను. నేను నా బల్లకడకు రమ్మంటిని; అతఁడు వచ్చెను.

'నేను క్రిటిక్ పత్రికకు ఉపసంపాదకుఁడను. మీరు ప్లేగును గూర్చి వ్రాసిన వ్యాసము చూచితిని. మి మ్మెపుడు చూతునా అని అనుకొనుచుంటిని. ఇపుడు చూడఁగలిగితిని' అని అతఁ డనెను.

పోలకుగారి నిష్కాపట్యము న న్నాకర్షించెను. ఆరాత్రియే మా యిరువురికిని పరిచయము కలిగెను. జీవితమునకు సంబంధించిన మా పరస్పర భావములకును పోలిక యున్నటులు కానిపించెను. నిరాడంబరజీవితము అతని కిష్టము. ఏ మాటగాని తనమదికి లెస్సయని తోఁచుచో దానిని వెంటనే అనుష్ఠానమునఁ బెట్టుకొను నతనిశక్తి చాల ఆశ్చర్యకరము. అతఁడు తన జీవితమునందు పెక్కులు మార్పు లొక చిటికెలోఁ జేసికొనెను.

౧౮ ఒక గ్రంథప్రభావము

ఇండియన్ ఒపినియన్ పత్రికకు వ్యయము చాలఁ బెరుఁగుచుండెను. వెస్టుగారంపిన మొదటి రిపోర్టు చూడఁగా భయమాయెను. 'ఈ పనిలో మీరు చెప్పినంత లాభము కానిపింపదు. పైఁగా నష్టము వచ్చు నని పించుచున్నది. లెక్కలు డొక్కలు సరిగా లేవు. బాకీలు బోలెఁడు; వానికిని తలయుఁ దోఁకయు లేవు. కడు సవరింప వలసి యున్నది. కాని ఈ రిపోర్టువలన మీరు గాబరా పడకుఁడు. నా శక్తికొలఁది సర్దుబాటు చేసెదను. లాభము రా దని ఈ పనిని విడనాడను' అని వెస్టుగారు వ్రాసిరి.

లాభము రా దని తెలియఁగనే వెస్టుగా రా పనిని మానుకొన వచ్చును. దాన నే నాతనిపై నిసుమంతయు నేరమును మోపలేక పోవుదును. పైఁగా నాతఁడే నాపై నేరము మోపవలసి యుండును. ఏలన, తిన్నగా విచారింపక లాభము రాఁగలదని చెప్పి నేనే దోషభాగి నయితిని. ఇటులయినను ఇతఁ డెన్నఁడును పెదవి నెత్తలేదు. ఎవ రే మాట చెప్పినను ఆమాటను నమ్మి వెఱ్ఱివానిగా నన్ను వెస్టుగారు పరిగణింతు రనుకొంటిని. మదనజిత్తుగారి అంచనాను నమ్మి లాభము రాఁగల దని వెస్టుగారికి మాట యిచ్చితిని. ప్రజాసేవకుఁ డెవఁడేని స్వయముగా చూచుకొనక ఇతరుల మాట నమ్మరాదు. సత్యారాధకునకు చాల మెలకువ ఉండవలయును. తాను తిన్నగా తెలిసికొనక మఱియొకని నమ్మించుట సత్యమునకు హాని. ఇది యంతయు తెలిసియు వెంటనే నమ్మి పనిచేయు నా ప్రకృతిని తిన్నగా మార్చుకొన జాలక పోవుచున్నా నని చెప్పుచు వగచుచున్నాను. శక్తికి మించిన పనిని నెత్తిని బెట్టుకొను లోభము దీనికి కారణము. ఈ లోభము వలన నేనును, నాకంటె నాతోడివారలును ఎక్కువ వగచిరి.

వెస్టుగారి ఉత్తరము రాఁగనే నేటాలునకు బయలుదేఱితిని. పోలకుగారికి సంగతి యంతయుఁ దెలిపితిని. అతఁడు నన్ను వీడ్కో-

ల్పుటకు స్టేషనుకడకు వచ్చి రస్కిన్ రచిత మగు 'అన్‌టు ది లాస్ట్' అను గ్రంథమును నాచేతఁ బెట్టి 'ఈ గ్రంథము ప్రయాణములో చదువుటకు బాగుండును, మీకుఁ జాల రుచించును' అని చెప్పెను.

పుస్తకము విప్పితిని, మూయఁజాలకపోతిని. అది నా మనస్సును ఆకర్షించెను. జోహాన్సుబర్గునుండి నేటాలుకు ౨౪ గంటల ప్రయాణము. రైలు రాత్రికి డరబను చేరెను. ఆరాత్రి నాకు నిదురపట్టలేదు. ఆ గ్రంథములోని పద్ధతుల ప్రకారము నా జీవితమును త్రిప్పికొను ఏర్పాటు చేసికొంటిని.

ఇంతకుముందు నేను రస్కిను వ్రాసిన పుస్తక మెుక్కఁడేని చదువలేదు. విద్యార్థిదశలో బడిపుస్తకములు తక్క వేఱు పుస్తకముల నే నెఱుఁగను. కర్మభూమిలో కాలుపెట్టిన పిదప నాకు తీరికయే లేదు. కావున నేఁటివఱకు నాకుఁగల పుస్తకజ్ఞాన మత్యల్పము. అనాయాసముగాఁ గాని, బలపూర్వకముగాఁ గాని జరిగిన యీ సంయమమువలన నా కెట్టి లోటును కలిగిన దనుకొనను. నా చదివిన కొలఁది పుస్తకములను నేను చక్కగా జీర్ణము చేసికొంటి ననఁగలను. నా చదివిన కొలఁది గ్రంథములలో నా జీవితమును క్రియాపూర్వకముగా మార్పు చేయించిన దీ గ్రంథమే. పిదప దీనిని నేను గుజరాతీలోనికి అనువదించి 'సర్వోదయ' మనుపేరున ప్రకటించితిని.

నా లోపల నే వస్తువు లుండెనో వాని ప్రతిబింబములు ఈ రస్కిను గ్రంథరత్నములోఁ గానఁబడుటచే నది నన్ను వశపఱచికొని తనప్రకారము నన్ను నడిపించె నని నా నమ్మకము. మనలోపల నున్న భావనలను మేలుకొలుపఁ గల శక్తి కలవాఁడే కవి. కవు లందఱు

ప్రభావము అందఱిపైనిని ఒకరీతిగా నుండదు. ఏలయనఁగా అందఱి భావనలును ఒకరీతిగా నుండవు.

సర్వోదయసిద్ధాంతములు నాకు ఇటు లర్థమాయెను:

౧. అందఱిమేలులో తనమేలు.

౨. వకీలుపనికిని, మంగలవానిపనికిని వెల సమానమే. ఏలనఁగా బ్రతుకుతెఱఁ గిరువురకు నొకటియే.

3. కూలివాని జీవనమును, కర్షకుని జీవనమును సత్య జీవనములు.

మొదటి సిద్ధాంతము నే నెఱుఁగుదును. రెండవదానిని కొంచెముగా నెఱుఁగుదును. మూడవది ఇంతవట్టు నా కచుంబితము. రెండవ మూడవ సిద్ధాంతములలోని విషయములు మొదటి సిద్ధాంతములో అంతర్గతము లని సర్వోదయమువలననే తేటపడును. తెల్లవారుట తోడనే వీని ననుసరించి నా జీవితమును మలచుకొనఁ బ్రయత్నము చేసితిని.

ఫినిక్సు—స్థాపన

తెల్లవాఱుటతోడనే మున్ముందట వెస్టుగారికీ సంగతి చెప్పితిని. సర్వోదయప్రభావము నన్నెట్టులు మార్చినదియు తెలిపితిని. ఇండియన్ ఒపీనియన్ పత్రిక నొక పొలమునకు మార్చి అచట మన సహచరుల మందఱమును నివసించి జీవికకు మాత్రము ధనము గొని సేద్యము చేసికొనుచు తీరికలో ఇండియన్ ఒపీనియన్ పని చేయుద మని నా యభిప్రాయ మెఱింగించితిని. వెస్టుగారి కిది బాగుండెను. ప్రతిమనుష్యునకును భోజనవ్యయమునకుఁగాను తక్కువలో తక్కువగా మూడుపౌను లని నిర్ణయించితిమి. ఇందు నలుపు తెలుపు భేదము లేదు.

కాని అచ్చుపనివారు పది పదియేవురు కలగు. కాని అడవిలో నుండుట వీరందఱకును సమ్మత మగునా యని ఒక సంశయము. భోజనవ్యయముమాత్రమే పుచ్చుకొని నివసింతురా యని మఱియొక సంశయము. కాని, ఎవ రిట్లుండఁజాలరో వారు మామూలు జీతములనే గొనుచు నివసింపవచ్చుననియు, వీరును పిదప పిదప నీ యాదర్శమునకు వచ్చి ఆశ్రమమునందు ఉండిపోవలయు ననియు మేమిరువురమును ఆలోచించి తేల్చితిమి.

పనివాండ్రందఱతో ఈసంగతి ముచ్చటించితిని. మదనజిత్తుగారిష్టపడరైరి. 'ఇది వట్టి తెలివిమాలిన పని. సర్వస్వమును ధారపోసిన యీ కార్యము మట్టిలో కలిసిపోవును. మరియు ఇండియన్-ఒపీనియన్ పడిపోవును. ప్రెస్సుకూడ మూలఁబడును. పనివారందఱు పాఱిపోదురు' అని వారికి భయమెత్తెను.

౧౫. ఫినిక్సు-స్థాపన

మా యన్నకుమారుఁడు ఛగన్‌లాల్ గాంధీ ఈ ప్రెస్సులో పని చేయుచుండెను. వెస్టుగారికిఁ జెప్పినపు డితనికిని జెప్పితిని. ఇతనికి సంసారభారము కలదు. చిన్ననాఁటనుండియు నితనికి నాకడఁ బనిచేయుచుండుటయే ఇష్టము. నాపై నతనికి దొడ్డ విశ్వాసము. కావున నితఁడు మాఱుమాట లేక వల్లె యని నాఁట నుండియు నాతోడనే యుండిపోయెను.

మూఁడవవాఁడు గోవిందస్వామి. ఇతఁడు ముద్రాయంత్రమును నడుపువాఁడు. ఇతఁడును ఇయ్యకొనెను. తక్కినవా రొప్పుకొన లేదు గాని ముద్రాయంత్రముతోపాటు వత్తు మనిరి.

ఇటులు పనివారలతో మాటలాడుటకు రెణ్ణాళ్లకంటె నెక్కుడు పట్టినటులు లేదు. 'డరబను సమీపమున స్టేషనుకు దగ్గఱగా నొక స్థలము కావలసియున్నది' అను నొక ప్రకటనను వెంటనే పత్రికలో ప్రకటించితిని. ఫినిక్సులో స్థలము కలదని తెలియవచ్చెను. వెస్టుగారును, నేనును చూడఁబోయి ఏడురోజులలో ఇరువది యెకరములు కొంటిమి. అం దొక చిన్న నీటిబుగ్గ కలదు. కొన్ని మావులును, నారింజలును గలవు. దానికి అంటుకొని మఱియొక అరువది ఎకరముల భూఖండ మున్నది. అందు ఫలవృక్షము లెక్కుడు. ఒక ప్రాఁత యిల్లుకూడ నం దున్నది. కొంతకాల మయిన పిదప దానినిఁగూడఁ గొంటిమి. ఈ రెండు తునకలును గలిసి వేయి పౌనులు.

ఇట్టి సాహసకార్యములలో సేఠ్ పారసీ రుస్తుంజీగారు నాకు తోడు. నా యీ పని యతనికి నచ్చెను. ఇతఁడు తన గిడ్డంగులమీఁది టిన్ రేకులు మొదలగువానిని ఇచ్చెను. బోయరుయుద్ధమున నాతోఁ బనిచేసినకొందఱు వడ్రంగులును, తాపీపనివారును నాకు సహాయులై కారుఖానా పెట్టిరి. ఒక నెలలో ముద్రాలయము తయారాయెను. దానిపొడవు ౭౫ అడుగులు; వెడల్పు ౫౦ అడుగులు. వెస్టు మొదలగువారు తాము కష్టించి వడ్రంగులతోపాటు ఉండిరి.

ఫినిక్సులో గడ్డి ఎక్కువ. ఆబాధ తిన్నగా లేదు. ఇంక పాములు మొదలగువాని ఉపద్రవము కలదు; భయమును కలదు. మొదట మేము డేరాలు వేసికొని ఉండసాగితిమి.

ముఖ్యకార్యాలయము పూర్తి కాగనే ఒక యేడురోజులలో సామానులను గాడీలమీద వేసి ఫినిక్సుకు పోయితిమి. అది డర్బనుకు ౧౩ మైళ్లు; స్టేషనుకు ౨½ మైళ్లు. ఇటులు స్థలమును మార్చుట వలన ఇండియన్ ఒపీనియన్ పత్రిక ఒకతూరి మెర్క్యురీ ప్రెస్సులో ముద్రణ చేయింపవలసివచ్చెను.

ధనార్జనమునకు నాతోగూడ ఇండియానుండి వచ్చి యాయా యీ వ్యాపారములోనున్న నా బంధుమిత్రులను ఫినిక్సులో చొప్పించుటకు ప్రయత్నింప దొరకొంటిని. వారందఱును ధనము నార్జింపఁగోరి దక్షిణ-ఆఫ్రికాకు వచ్చిరి. వీరికి నచ్చఁజెప్పి తీసికొనివచ్చుట కడుఁ గష్టపుఁ బని; కాని కొందఱకు నామాట ఇష్టమాయెను. ఇట్టి వారిలో మగనలాల గాంధీ పేరు ఏఱి తీసికొందును. ఏలన: మిగిలినవారు కొలఁదిమాత్రమే ఫినిక్సునుండి మరల ద్రవ్యసంచయమునకు లేచిపోయిరి. మగనలాలగాంధీమాత్రము తన పనులు విడిచి నాకడకు వచ్చెను. నేఁటివఱకు నాకడనే యుండెను. మరియు తనబుద్ధిబలమున, త్యాగశక్తివలన, అనన్యభక్తివలన నా ఆంతరిక పరీక్షలలో నాకు సహచరుఁడై యుండెను. నామూలసహచరులలో అందఱికన్న నితని స్థానము మొదటి. స్వయంశిక్షితులగు శిల్పులలోఁగూడ నా యుద్దేశమున నితఁడద్వితీయుఁడు.

ఈరీతిగా ౧౯౦౪ సంవత్సరమున ఫినిక్సు నెలకొల్పఁబడెను. మరియు విఘ్నములు కష్టములు వచ్చుచున్నను ఫినిక్సు-సంస్థయు, ఇండియన్ ఒపీనియన్ పత్రికయు నేఁటికిని నడుచుచున్నవి. కాని ఈసంస్థ నారంభించిననాఁటి కష్టములు, అప్పటి ఆశలు, ఆశాభంగములును వినఁదగినవి. పయి ప్రకరణమున ఆ విషయమునుగూర్చి ముచ్చటింతును.

౨౦

తొలిరేయి

ఫీనిక్సునందు ఇండియన్ ఒపినియన్ యొక్క మొదటి అంకమును ముద్రించి పంపుట సులభము కాలేదు. రెండు విషయములలో నేను జాగ్రత్త వహింపనిచో ప్రథమసంచిక ఒకవారము ఆఁపవలసివచ్చెడిదో, లేక కొంచె మాలస్యమయ్యెడిదో. ఈ సంస్థయందు ఎంజినుతో నడుపఁదగు యంత్రములు మొదలగువాని నుంచుట నాకు అంతగా ఇష్టముకాదు. మనము హాలికులమై చేతిపనినే కోరుకొనినపుడు చేతితో నడపఁదగిన పనిముట్లులనే పెట్టుకొనవలయు నని నాయూహ. కాని అపు డది సాగునటులు తోఁపలేదు. కాఁగా ఆయిల్ ఎంజినును పెట్టితిమి. కాని ఎపుడేని ఈ నూనెమర ఆడకుండినచో అపుడు పని జరుగుట కొరకు చేతిమరనుగూడ పెట్టుట మేలని వెస్టుగారికి చెప్పితిని. వెస్టుగారు నామాట విని చేతితో త్రిప్పఁదగు చక్రము నొకటిగూడ నేర్పాటు చేసిరి. ఇండియన్ ఒపినియన్ పత్రికయొక్క ఆకారము దైనికపత్రికవలె పొడవును వెడల్పును. పెద్దమర ఆఁగిపోవుచో ఇంత పెద్ద ఆకారముగల పత్రికను వెంటనే అచ్చొత్తింప వీలుండదు. కావున పత్రిక అపుడపు డాఁగిపోవచ్చును. ఈ చిక్కును తొలఁగించుటకు, చిన్నపన్నాతో చిన్నమరమీఁద నడపుటకు వీలుగా పత్రికఆకారమును తగ్గించితిమి.

ఆరంభకాలమునందు ఇండియన్ ఒపినియను పత్రికను ప్రకటించునాఁటి ముందురాత్రి మాకందఱకును జాగరణము చేయవలసివచ్చెడిది. పత్రికలు మడఁచుటకు చిన్నలనక, పెద్దలనక అందఱమును పదిగంటలనక, పండ్రెండుగంటలనక పనియగువఱకు కూర్చుండు

వారము; కాని తొలిరేయి మఱపురాదు. చట్టము మరపై బిగింపఁ బడెను; కాని ఎంజిను బిగిసెను. నసనసని మోరాయించెను. ఎంజినును సరిచేసి సాగించుటకు ఎంజనీయరును పిలిపించితిమి. అతఁడును వెస్టుగారును పనిచేసిరిగాని వృథా. అందఱును చింతాయుక్తులై కూరుచుండిరి. తుదకు వెస్టుగారు ఆసలుడిగి నాకడకు వచ్చి కనులు తుడుచుకొనుచు 'నేఁ డిఁక ఎంజిను నడచు నాస లేదు. ఈ వారములో పత్రికను సకాలమునకుఁ బంపఁజాలము' అని పలికెను.

'సరియే. అందులకు మనము కనులు తడుప నక్కఱలేదు. ఇంకేమేని యుపాయ మున్నచోఁ జేసి చూతము. ఆఁ; ఆ చేతిచక్ర మేమయినది?' అనుచు నే నతని నూఱడించితిని.

'ఆ చక్రము త్రిప్పుటకు మనకడ మనుష్యు లేరి? మన మందఱ మేకమయినను దానిని త్రిప్పలేము. దానిఁ ద్రిప్పుటకు తడవకు నలుగురితో జరూరు. పోనీ మన వాండ్రో అనినచో వా రందఱు నలసి యున్నారు.' అని వెస్టుగా రనిరి.

ఇఁకను వడ్రంగ మంతయూ కాలేదు. కొన వడ్రంగు లందఱు ముద్రాలయముననే నిద్రించుచుండిరి. నేను వారిదెసఁ జూపి—'వీరుగో వడ్రంగులు! మనము వీరి సాయము గొనరాదా? మన మీ రాత్రి యంతయూ మేలుకని ముద్రణోపాయము చూతము. ఈ కర్తవ్య మింకను బాకీయున్న దనిపించుచున్నది'.

'వడ్రంగులను లేపి వీరి సాయము వేఁడుటకు నాకు ధైర్యము చాలదు. మరియూ మనవారుకూడ నలసి యున్నారు, వారినిమాత్ర మెటులు లేపను?' అని వెస్టుగా రనిరి. 'అది నా పని' యని నే నంటిని. 'అటులగుచో మనము ఒడ్డెక్కవచ్చును.' అని వెస్టుగా రనిరి.

నేను వడ్రంగులను లేపితిని. వారి సాయము వేడితిని. వారిని బతిమాలవలసిన పని లేకపోయెను. వారిటు లనిరి: 'మీ రిట్టి చిక్కున నక్కఱకు రానిచో మనుష్యులమా! హాయిగ పడుకొనుండుఁడు. మేము గుఱ్ఱములవలె పనిచేసెదము. మా కిది యొక లెక్క కాదు'

వారితోను అచటి యచ్చుపనివాండ్రు గూడ సిద్ధులయియే యుండిరి.

అపుడు నెస్టుగారికి సంతోషము మాఁగలేదు. అతఁడు పని చేయుచుఁ జేయుచు భజనకీర్తన లారభించెను. నేనును వడ్రంగులలో కలిసితిని. మిగిలినవారును ఒకొక్క వరుసగా తిప్పఁ దొడఁగిరి. ప్రొద్దున వీడు కొట్టిరి. ఇంకను చాల పని మిగిలి యుండెను. 'ఇపు డింజనీయరును లేపుచో॥, ఈ పగటివెలుఁగున చూచిన బాగుండును. మీఁదట ఎంజిను నడచుచో మన పని సమయమునకు నెఱవేఱఁగలదు' అని నేను నెస్టుగారితో నంటిని.

నెస్టుగారు ఎంజినీయరును లేపిరి. అతఁడు లేచి నిలువఁబడి ఎంజినుగదిలోని కేఁగెను. కదపఁగనే ఎంజిను నడవఁదొడఁగెను. ప్రెస్సు హర్షనాదముతో మాఱుమ్రోఁగెను. 'ఈ తెలివి రాత్రి ఎక్కడికి పోయెను! రాత్రి ఎంతమంది కొట్టుకొన్నను మొద్దువలె కదలలేదు. ఇపుడు చేయి వేయఁగనే ఏమియు ఎఱుఁగనటులుం పరుగెత్తఁదొడఁగెను' అని అంద ఱనఁ దొడఁగిరి.

అపుడు నెస్టుగారో, ఎంజినీయరో ఇటులు జవాబు చెప్పిరి: 'దీనికి ఉత్తరము చెప్పుట కఠినము. యంత్రములుగూడ మనవలె విశ్రాంతి గోరును. అపుడపుడు వీని స్థితి యిటులు కనుపట్టును.'

ఎంజిను నడవకపోవుట మాయందఱకును పరీక్షయనియు, మఱి సమయమున నది నడచుట పరిశుద్ధమగు మాపనికి శుభఫలమనియు నాకుఁ దోఁచెను.

పత్రిక నియతవేళకు స్టేషనుకు వెళ్లెను; మే మందఱము నిశ్చింతుల మయితిమి.

మా పట్టుదలకు ఫలముగా పత్రికకు నియమ మేర్పడెను. ఫినిక్సునందు స్వయంసహాయతావాతావరణ మారంభమాయెను. తరువాత బుద్ధిపూర్వకముగా ఎంజినును విడనాడి దృఢతాపూర్వకముగా చేతిచక్రముతో పని నడపిన యుగ మొకటి ఈ సంస్థాజీవనములో ప్రవేశించెను. అది ఫినిక్సుజీవనమునందు కడు నొడ్డదగు నైతిక కాల మని నా యుద్దేశము.

సోలాను గూడ దిగెను

ఫినిక్సులో ఆ సంస్థను స్థాపించిన పిదప కొలఁది కాలమే నేనం దుండఁగలుగుట యొక విచారకారణము. దాని స్థాపించు సమయమున అచట నుండవలయు ననియు, అచటనే నా పొట్ట గడపుకొనవలయు ననియు, వకాలతు విడనాడవలయు ననియు, అచటనే యుండి నా చేతనయిన సేవ చేయవలయు ననియు, నా సేవయంతయు ఫినిక్సు-సాఫల్యమునందే పర్యవసింపవలయు ననియు నా కోరిక. కాని, ఈ కోరికలు గొంతెమ్మకోరిక లాయెను. నే ననుకొనున దొకటి, జరుగున దొకటి. ఇది మొదటినుండియు నా కనుభవము. తా నొకటి తలఁచిన దైవ మొకటి తలఁచుఁగాక! సత్యసాధనముగాని, సత్యోపాసనముగాని ఉద్దిష్టముగ నెడల మనుజుని ప్రయత్నములు భగ్నము లయినను అవి అకుశలముగా పరిణమింపవు. మరియు కొన్ని వేళల మనము తలపోయునంతకన్న నెక్కుడు మే లొడఁగూర్చుటయు నా కనుభవము. ఫీనిక్సునందు తలఁపని తలంపుగా కలిగిన పరిణామములును, తలఁపని తలంపుగా ఫీనిక్సునకుఁ గలిగిన స్వరూపమును మే మనుకొనినంత మేలుతరములు కావు కాని అకుశలములు మాత్రము కావని నిక్కముగాఁ జెప్పఁగలను.

ఎవరికి వారు పనిపాట లొనరించి పొట్ట జరుపుకొనవలయు నని నా యుద్దేశము కావున అచ్చుకూటమునకు దాపుగా సన్న పొల మొక్కొక్కనికి మూఁడేసి యెకరములవంతున పంచిపెట్టఁబడెను. అం దొక చీలిక నావంతునకు వచ్చెను. ఇష్టము లేకున్నను టిన్ రేకుల యిండ్లను వేసికొంటిమి. రైతులవలె పూరియిండ్లలోఁగాని, ఇటుక

యిండ్లలోఁగాని ఉండుటయే మాకిష్టముగాని అది నెఱవేఱలేదు. దానికి దీనికన్న వ్యయము హెచ్చు; కట్టుటకు కాలమును హెచ్చు. 'ఎపుడిండ్లు తయారగునా? ఎపుడు పనిపాటలు చేసికొందమా?' అని అందఱును తొందరపడిరి.

మనసుఖలాల్ నాజరుగారే నాఁటికిని ఇండియన్ ఒపీనియన్ పత్రికకు సంపాదకులుగా నున్నను వారు మాలో కలియలేదు. వీరికి దరబనులో నిల్లు కలదు. దరబనులో ఇండియన్ ఒపీనియన్ పత్రికకొక చిన్న శాఖ కలదు.

అచ్చుకూటమునందు జీతము గొని పనిచేయు కంపోజిటరులు ఉన్నను ఈ సంస్థలో నున్నవా రందఱును అక్షరములు కూర్చుట మొదలగున వన్నియు నేర్చుకొనవలసియుండు నని సంకల్పింపఁబడెను. ఏలనఁగా ఈ పని చాల తేలికయేగాని ఇది కాలమును చాల గ్రహించును. కావున లోఁగడ నీ పని నెఱుఁగనివా రందఱు నిపుడు నేర్చిరి. నే నీ పనిలో నందఱికన్న కనిష్ఠుఁడనేగాని మగనలాల్ గాంధీ మాత్ర మందఱికన్న జ్యేష్ఠుఁడు. తన శక్తి తనకుఁ దెలియ దని మగనలాల్ గాంధీ విషయమున నాయుద్దేశము. ఇతఁ డిదివఱ కెన్నఁడును అచ్చుపని యిసుమంతయు నెఱుఁగకున్నను చిటికలో నొక గొప్ప కంపోజిట రయిపోయెను; వడిలోఁగూడ దాఁటిపోయెను. ఇతఁ డింత కొలఁది కాలములో అచ్చుపను లన్నిటిలో ప్రావీణ్యము సంపాదించి నన్ను ఆశ్చర్యచకితుని జేసెను.

మే మింకను కాలు నిలఁ ద్రొక్కు కొనలేదు. గృహనిర్మాణ మింకను పూర్తికాలేదు. ఇట్టి స్థితిలో నాకీ నూతన కుటుంబమును విడిచి జోహన్సుబర్గు వెళ్లవలసివచ్చెను. అక్కడి పను లన్నియు పలు కాలము పాడువెట్టి యుంచుటకు నా కవకాశము లేకపోయెను.

౨౧ పోలాకుగూడ దిగెను

జోహాన్నుబర్గుకు వచ్చి పోలాకుగారితో ఈ గొప్ప మార్పు నంతయుఁ జెప్పితిని. తా నొసఁగిన పుస్తకమువలనఁ గలిగిన యీ పరిణామము వినఁగా నతని యానందమున కొక యెల్ల లేకపోయెను. 'అందు ప్రవేశించుటకు నాకును వీ లుండునా?' అని అతఁ డాసక్తితో నడిగెను.

'లేకేమి? తప్పక వీలుండును' అని నే నంటిని.

'మీరు ఊఁ యనుచో నే నిపుడే తయారు' అని పోలాకుగా రనిరి.

ఇతని దార్ఢ్యము నన్ను ముగ్ధుని గావించెను. తనను తనపనిలో నుండి ఒక నెలలో విడుదల చేయుఁడని క్రిటిక్ పత్రికాసంపాదకునకు నోటీ సిచ్చి నెల వయినపిమ్మట నతఁడు ఫినిక్సు చేరెను. తన కలుపుగోలుతనముచే నందఱకును మంచివాఁడై యతఁడు మాకుటుంబములో నొకఁ డయిపోయెను. నిరాడంబర జీవనము చాలఁ బ్రియమగుటచే ఫినిక్సులో నుండుట ఇతనికి ఇసుమంతయుఁ గష్టమనిపింపక స్వాభావికమును, ఇష్టతరమును ఆయెను.

కాని నే నతని నెంతోకాల మచట నుండనీయలేదు. రిచ్‌గారు సీమకు వెళ్లి లాను ముగించుకొని రాఁదలఁచెను. ఆఫీసుపని యంతయు నాయొక్కనివలన తేలదు. కావున ఆఫీసులో నుండుమనియు, వకీలుగా తయారగుమనియు పోలాకుతోఁ జెప్పితిని. అతఁడు వకీలుగా తయారయిన పిదప తుదకు మే మిరువురమును ఫినిక్సులో నుండిపో వచ్చు నని నాయభిప్రాయము.

నాయభిప్రాయము లన్నియు తుదకు తలక్రిందు లయిపోవుట నిక్కము. తన నమ్మినవారితో నిసుమంతయు వాదింపక వారితో

ననుకూలముగఁ బోవు మంచితనము పోలాకుగారిలోఁ గలదు 'మీకే జీవనము మేలి దని తోఁచునో నాకును దానవే సుఖము. నే నీయాశ్రమమును వికసింపఁ జేయఁగల ననుకొందును. అయినను నే నచటికి వచ్చుచో మన యాదర్శములు త్వరగా ఫలించు నని మీ యభిప్రాయ మగునెడల నే నిదె వచ్చితిని' అని నాకు పోలాకుగారు వ్రాసిరి. నే నీయుత్తరమునకు సంతసించితిని. పోలాకుగారు ఫీనిక్సును వీడి నాయాఫీసులో పని చూడఁ దొడఁగెను.

ఆసమయముననే స్కాచ్ థియాసఫీ స్టోకఁడు నాకడ లాపరీక్షకు తయారగుచుండెను. అతనినిగూడ పోలాకుగారి ననుకరింపు మంటిని. అతని పేరు మేకిన్ టాయర్.

నే నిటులు ఫినిక్సుయొక్క ఆదర్శములను వడిగా సిద్ధింపఁ జేయు శుభచింతలో నుంటిని. కాని దీనికి భిన్నముగ జీవనమునందు తగులుకొని ఒకనాఁటికంటె మఱియొకనాఁడు లోఁతు లోఁతులకుఁ బోవుచుంటిని. దైవసంకల్ప మింకొకవిధముగా నుండనిచో నిరాడంబరజీవన మను నీ మోహజాలములోనే చిక్కుపడియుందును.

నేను, నా యాదర్శములును కల్పన కందని రీతిగా నెటులు సంరక్షింపఁబడెనో తెలుపుటకు కొన్ని ప్రకరణములు పట్టును.

౨౨

రాముఁడే రక్షకుఁడు

దేశమునకు వడిగా వెళ్ళఁగల నని కాని, వెళ్ళి దేశమున స్థిరపడఁగల నని కాని ఆశ పెట్టుకొనలేదు. ఒకయేఁడాదిలో తిరిగి వత్తునని నా భార్యకు బాస యిచ్చితిని; ఏఁడాది గడచెను గాని మరలుమాట కానరాలేదు. పిదప ఆలుబిడ్డలను రావించుకొన నిశ్చయించితిని.

బిడ్డలు వచ్చిరి. వారిలో రామదాసును ఉన్నాఁడు. ఓడలో నితనికి కప్టెనుతో మిగుల చనవాయెను. ఇతఁడు కప్టెనుతో నాడుకొనుచు చేయి విఱుగఁగొట్టుకొనెను. కప్టెను కడు జాగ్రత్తతో ఓడ వైద్యునిచే కట్లుగిట్లు కట్టించెను. జోహాన్సుబర్గునకు వచ్చువఱకు నితనిచేయి బద్దలతో కట్టఁబడి రుమాలులో పొట్లముగా వ్రేలాడుచుండెను. స్టీమరులోని డాక్టరు చాల మంచివాఁడు. ఇంటికి వెళ్ళఁగనే మంచివైద్యునిచే కట్టు కట్టింపుమని అతఁడు చెప్పియుండెను.

అపుడు నాకు మృచ్చికిత్సపై చాల మురిపు. నా అనార్య వైద్యమునందు నమ్మకము గలవారిచే నేను మృజ్జలవైద్యమును చేయించుచునే యుంటిని. ఇఁక రామదాసునకు వేఱువైద్య మెటులు? అతనికి ఇంచుమించు ఎనిమిదేండ్లు. 'నేను నీ గాయమునకు కట్టు కట్టెదను; నీకు భయములేదు కదా' అని నే నతని నడిగితిని. అతఁడు నగుచు కట్టు మని నా కనుజ్ఞ యిడెను. అతనికి మంచిచెడులు తేర్పఱించుకొను శక్తిలేదు కాని కూరగాయల వైద్య మేదో, మంచివైద్య మేదో తెలియును. ఇంతియకాక అతనికి మాయింటి వైద్యము తెలి

యును. నాయెడల నతనికి నమ్మకము కావున దీనివలన నితనికి కొంచె మేనియు బెదురు పుట్టలేదు.

నేను కట్టు విప్పితిని. అపుడు నాచేయి వణఁకుచుండెను. గుండెలు కొట్టుకొనుచుండెను. గాయము కడిగి మట్టిపట్టి వయిచి వెనుకటివలె కట్టుకట్టితిని. ఈరీతిగా నెల గడచువఱకు గాయము మానిపోయెను. డాక్టరు కట్టుకట్టినను నెలకుఁగాని మానుపట్టదని స్టీమరు- వైద్యుఁడు చెప్పెను.

దీనిచే గృహవైద్యమునెడల నా నమ్మకమును, దానిని చేసి చూడవలయుననెడు సాహసమును వృద్ధిపొందెను. ఈపిదప నా వైద్య శోధనకు విషయము లెక్కుడాయెను. గాయములు, జ్వరములు, అజీర్ణము, కామిల యీ మొదలగు రోగములు కలస్త్రీపురుషులచే చేయించితిని. చాలవట్టు మేలు కలిగెను. కాని నాకు నేఁడానాఁటి నమ్మకము లేదు. ఇంతియకాక ఈప్రయోగములలో ఆపద గలదని అనుభవ మయినది.

ఈప్రయోగముల నిచటఁ దెలుపుట అవి తప్పక పనిచేయు ననుటకుఁ గాదు. ఇట్టి దేదియు తప్పక పనిచేయు నని నామతము కాదు. డాక్టరులును తమప్రయోగములగుఱించి అటులు తెలుపఁ జాలరు. కావున వీనిని గూర్చి చెప్ప నాయుద్దేశ మిది: ఎవరిక్రొత్త ప్రయోగములను చేయఁగోరుదురో వానిని తమమీఁదనే ప్రయో గించుకొని చూడవలయును. ఇటు లొనరించినయెడలనే సత్యము వడిగా ప్రకాశమొందును. మరియు ఇట్టి ప్రయోగములను చేయు వారికి ఈశ్వరుఁడే వైద్యుఁడై కాపాడును.

మృచ్చికిత్సలో నెట్టి చిక్కులు కలవో తెల్లవారి సాంగత్యము లోను అట్టి చిక్కులు కలవు. ఈ రెంటను ఒకటిరే భేదము. ఈ తుదిచిక్కులను నేను లెక్కగొనలేదు.

పోలాకుగారిని నాకడకు రమ్మంటిని. అతఁడు వచ్చి నాయనుఁగుఁదమ్మునివలె నుండఁజొచ్చెను. పోలాకుగారికి చాల దినములక్రిందనే ప్రధానము జరిగెను గాని వివాహ మింకను గాలేదు. ఉచితసమయమున వివాహము చేసికొందమని వారిరువు రనుకొనిరి. కాని డబ్బు కూడఁబెట్టుకొనినపిదప పోలాకుగారు పెండ్లి చేసికొన నెంచిరని నే ననుకొంటిని. నాకంటె వీరికి రస్కిను గ్రంథపఠనమననము లెక్కువ. కాని పాశ్చాత్యవాతావరణమునందు రస్కిను చెప్పిన చొప్పున జీవనమును సరిగా మార్చుకొనుట మిగుల కష్టపడినఁగాని సమకూరదు. ఒకనాఁడు పోలాకుగారితో నే నిటు లంటిని: 'హృదయమున ప్రేమ నాటుకొనిన పిదప కేవలము ద్రవ్యాభావముచే వియోగమును సహించుటుచితము కాదు. ఇటులగుచో నిఱుపేద లెన్నఁటికిని పెండ్లాడఁజాలరు. మరియు ఇపుడు మీరు నాకడనే యుంటిరికదా! కావున ఇంటిరొక్కమునకు వెతుకుకొన నక్కఱలేదు. మీ కుచితమని తోఁచుచో పెండ్లాడుఁడు.'

పోలాకుగారి కెన్నఁడును ఒకమాటను రెండుమాఱులు చెప్పఁబని కలుగలేదు. వడిగా నామాట వీరికెక్కెను. పోలాకుగారికి కాఁబోవు నిల్లాలు సీమలో నుండెను. ఆమెకు ఉత్తరము పోయెను. ఆమె యియ్యకొనెను. ఒకనెలలోఁగా పెండ్లిఁజేసికొన జోహాన్సుబర్గు వచ్చెను.

పెండ్లికిఁ గొంచెమైనను ఖర్చు లేదు. మామూలు వస్త్రములే గాన వస్త్రములకును వ్యయము లేదు. మంత్రతంత్రములకును ఆవశ్యకత లేదు. పోలాకుగారి యిల్లాలు క్రైస్తవి. పోలాకుగారు యూదులు. వారిరువురికిని సామాన్యమయినది నీతిధర్మము.

ఈ వివాహసమయమున మనోరంజకమగు నొక ప్రసంగము జరిగెను. ట్రాన్సువాలులోని పెండ్లిండ్ల రిజిస్ట్రారు నల్లవారల పెండ్లిండ్లను రిజిస్టరు చేయఁడు. నేను పెండ్లిపెద్దను. మేము కోరుచో పెండ్లిపెత్తనమున కొక తెల్లవాఁడు దొరకకపోఁడు గాని పోలాకు గారి కిష్టము లేదు. కావున మేము మువ్వురమే రిజిస్ట్రారుకడకు వెళ్లితిమి. ఈ పెండ్లికి మధ్యస్థుఁ డొక నల్లవాఁడఁట! పెండ్లి చేసికొను వారు తెల్లవారఁట! వారు తెల్లవారే యని రిజిస్ట్రారు ఎటులు నమ్మును? కావున 'నేను విచారించిన పిదపఁగాని రిజస్టరుచేయ'నని అతఁ డనెను. మఱునాఁ డాదివారము నాఁడు కిసిమిసి పండుగ. పెండ్లి పనులన్నియు అయెను. పెండ్లి రిజస్టరు చేయుట కీ రీతిగా వాయిదా పడుట సహింప నశక్య మాయెను. నేను పెద్ద మేజిస్ట్రేటు నెఱుఁగుదును. అతఁ డీ రిజిస్ట్రారు డిపార్టుమెంటున కధికారి. నే నీ దంపతులను వెంట నిడికొని అతనిముందర హాజరయితిని. అతఁడు నవ్వి చీటి వ్రాసి యిచ్చెను. పెండ్లి రిజస్టరులో పడెను.

నేఁటివఱకు మాయింట నున్నవా రెల్లరును తెల్ల మగవారే. ఇపు డొక యపరిచితయగు నొక తెల్లయామె మాయింట విడిసెను. నాకును వీరికిని పొఱపులు కలిగిన గుఱుతు లేదు. పలుజాతులవారును, పలుప్రకృతులు గలవారును వచ్చిపోవుచుండునట్టిది మాయిల్లు. నా భార్య కింకను ఇట్టియెడ ననుభవము తక్కువ. అట్టియెడ వీరి కించుక కలియకపోవుచో నది యంత ఆశ్చర్యము కాదు. సజాతీయులచేతను, విజాతీయులచేతను కలగూరగంప యగు మాయింట నేదేని మాట పుట్టుచో నది సజాతీయకుటుంబములో పుట్టుదానికన్న నెక్కుడయి నది కాదని చెప్పవచ్చును. అదియు అతి సాధారణము. ఈ సజాతీయ విజాతీయ భేదము మన మనోభ్రాంతి. వాస్తవమునకు మే మందఱము ఏకకుటుంబములోని వారము.

౨౨ రాముఁడే రక్షకుఁడు

ఇఁక వెస్టుగారి వివాహముహూర్త మిచట నేల చెప్పరాదు! ఈసమయమున బ్రహ్మచర్యమును గుఱించి నా మనస్సు పరిపక్వము కాలేదు. కావున బ్రహ్మచారులగు మిత్రుల కందఱకును పెండ్లిండ్లు చేయించుట నా పని. వెస్టుగారు తలిదండ్రులఁ జూడఁబోవ సమకట్టిరి. "పెండ్లి చేసికొని మఱీ రం" డని వీరికి నే సలహా ఇచ్చితిని. ఏలనఁగా, ఫినిక్సున మే మందఱ మిండ్లు కట్టుకొంటిమి. మరియు మే మందఱ మును కర్షకుల మయితిమి. కావున పెండ్లి యనినఁ గాని, వంశవృద్ధి యనినఁ గాని మాకు భయంకరము కాదు.

వెస్టుగారు లెస్టరులో నొక సుందరిని పెండ్లాడి వెంటఁదీసి కొని వచ్చెను. ఈమె తలిదండ్రులు మొదలగు వారు లెస్టరులో చెప్పులు కుట్టు నొక పెద్ద ఫాక్టరీలో పనివారు. ఆమెకును అందు కొంత అను భవము కలదు. ఈమెను నేను సుందరి యంటిని. ఏలయన నేను గుణారాధకుఁడను. మనుజులకు సత్యమయిన సౌందర్య మేది? గుణము. వెస్టుగారు తన యత్తగారిని గూడఁ దీసికొనివచ్చిరి. ఈవృద్ధు నేఁటి కిని జీవించియున్నది. ఈమె తన పూనికచేతను, ఎప్పుడును నవ్వు చుండు స్వభావముచేతను మాకు సిగ్గు కలిగించెడిది.

ఇటు తెల్ల మిత్రుల పెండ్లిండ్లు చేయించుచు, అటు నల్ల మిత్రులను మీమీ భార్యలుబిడ్డలను దీసికొని రండని ప్రోత్సహించు చుంటిని. అచట నయిదారు హిందూస్థాని కుటుంబములు కాఁపుర ముండి పెంపొందఁదొడఁగెను.

౨౩

ఇంటి దెస

డర్బనులో నున్న యింటిలో కొంత మార్పు చేయవలసి యున్నది. కాని అచట ఖర్చు ఎక్కువ. ఇపుడిపుడే మితవ్యయము మొదలాయెను. ఇఁక జోహాన్సుబర్గులో సర్వోదయగ్రంథము ననుసరించి పరివర్తనము చేయవలసినది పోలేదు.

ఒక బారిస్టరు ఇంటిలో ఎంత ఖర్చు తగ్గింపవచ్చునో అంత ఖర్చును తగ్గించితిని. అయినను కుర్చీలు, బెంచీలు మొదలగు కొంత సామగ్రి లేనిచో పనులు సాగవు. సత్యమగు నిరాడంబరజీవనము మనసునందు పెరిఁగెను. కొన్ని పనులు స్వయముగా చేసికొన పట్టుదలకలిగెను. పిల్లలనుగూడ ఆరీతిగనే తయారుచేయ దొరకొంటిని.

బజారు రొట్టెను కొనుట మానితిని. కూనీ చెప్పిన రీతిగా పులియఁబెట్టని గోదుమ పిండితో చేతి రొట్టెలు చేసికొనఁ దొడఁగితిమి. ఈరొట్టెలకు మిల్లులలోపిండి పనికి రాదు. చేతితో విసరిన పిండి ఆరోగ్యకరము. వెలయు తక్కువ. కావున ఏడు పౌను లిచ్చి ఒక చేతిమరను కొంటిని. దీనిచక్రము కడు బలువు. త్రిప్పుట కొకనికి బలువు; ఇరువురికి సులువు. నేనును, పోలాకుగారును, బాలురును ముఖ్యముగా ఈ చక్రమును త్రిప్పుచుందుము. అపుడపుడు కస్తూరబాయియు. తఱచుగా ఆమెకు ఈసమయము వంటవేళ. మిసెస్ పోలాకుగారు ఇపుడు చక్రము త్రిప్పుటకు వచ్చుచుండిరి. ఈకసరతు పిల్లలకుఁ జాల మేలు. ఈపనినిగాని, మఱియొక పనినిగాని నేనెపుడును పిల్లల నెత్తిపైఁ బెట్టను. కాని వారది యొక ఆటగా చక్రమును ద్రిప్ప వచ్చుచుండిరి. అలసట కలుగఁగనే వారికి సెలవు. పిల్లలున్ను

ముందు చెప్పఁబోవు నింకకొందఱును నాతోపాటు పని చేయకుండ లేదు. నాకడ పెద్దబ్బాయిలు లేకపోలేదుగాని, వారిలో పలువురు కడు నుల్లాసముతో పనిచేసిరి. 'అబ్బో, అలసట అయినది' అని చెప్పువారు కొలఁదిమంది అని గుర్తు.

ఇంటి బాగుచేత కొక నౌకరు కలఁడు. అతఁడును మాకుటుంబములో నొకఁడుగా నుండెను. పిల్లలెల్లరు నతనికి సాయము చేయుచుందురు. పాకీవాఁడు వచ్చి మలమును ఎత్తుకొనిపోవుచుండును. మఱుఁగు దొడ్డి కడుగుట, ముంగిలి మొదలగువానిని కడుగుట ఈపనులను నౌకరునెత్తిపై నిడక, అతఁడు చేయునని ఆశపెట్టుకొనక మేమే చేయుదుము. ఇట్టిపనులు మేమే చేసికొనుటవలన పిల్లలకు అలవాటును, పరిశ్రమయు కలిగెను. దీనికి ఫలముగా నాపిల్లలకు మలము నెత్తుటలో రోఁత పోయెను. మరియు ఆరోగ్యమును గుఱించిన సామాన్య నియమములను సులభముగ గ్రహింపఁగలిగిరి. జోహాన్సుబర్గులో సామాన్యముగా జబ్బనుమాట లేదు. ఎపుడేని వచ్చుచో పిల్లలు సేవచేయుచుండువారు. వారికీపని యన్న నుత్సాహముగూడ నెండు.

వీరికి నే నక్షరజ్ఞానము కలిగింపఁ బ్రయత్నము చేయలేదనఁ జాలను గాని దానిని త్యాగము చేయించుటలో సంకోచింప లేదు. కావున నా కొమరులు నాపై నేరము మోపిరి; కొన్నిమాఱులు తమ అసంతుష్టినిగూడ కనఁబఱచిరి. ఈయెడ కొలఁదిగా నా దోషము నొప్పుకొందును. వీరి కక్షరజ్ఞానము కలిగింపవలయు నని నాకు చాల కోరికయుండెను. ప్రయత్నముగూడఁ జేసితిని. కాని యిందుల కెప్పుడు నేదో యొక విఘ్నము తగులుచునే వచ్చెను. ఇంతియకాక, యింటికడ వీరి కెవరిచేతనేని చదువు చెప్పించు ప్రయత్నము జరుగ లేదు. వీరిని నాతో నడిపించి ఆఫీసుకు తీసికొని పోవుచుంటిని. ఆఫీసు ౫ మైళ్లదూరము. ఇది వారికిని నాకును ఖురలీకేళి* యయ్యెడిది. నడచుచు నడచుచు వీరికి చెప్పుచుంటిని. అదియును నాతోఁ

కసరతు.

గూడ మఱియొక మిత్రుఁడు వచ్చి రాకున్నపుడే. వారు ఆఫీసులో
క్లయంట్లతోడను, గుమాస్తాలతోడను చనవుగా నుండెడివారు. నేను
ఏదేని చెప్పుచో చదువుకొనెడివారు, ఇటు అటు తిరుగాడువారు.
బజారునుండి యేదేని కావలయుచోఁ దెచ్చిపెట్టుచుండెడు వారు.
సర్వజ్యేష్ఠుఁడగు హరిలాలుగాక మిగిలినవా రెల్లరును ఈరీతిగనే
పెంచఁబడిరి. హరిలాలు దేశమునందే యుండెను. నేను ప్రతిదినమును
నియమముగా నొక గంటసొప్పున వీరికిఁ జదువు చెప్పుచు వచ్చినచో
కావలసినవిద్య వీరికి వచ్చెడిది. నేనిటులు చేయఁజాలక పోయినందు
లకు నాకును, నాకుమారులకుఁగూడ నీవిషయమయిన చింత యుండనే
యుండెను. హరిలాలు తన యసంతుష్టిని పలుమాఱులు నాకడనే
చెప్పెను. పలువుర యెదుటఁగూడఁ బ్రకటించెను. మిగిలినవారు ఉదా
రతతోఁజేకొని ఈ దోష మనివార్య మని తలపోసి దీనిని సైరించిరి.
దీనికిఁగాను నాహృదయమున పశ్చాత్తాపము లేదు; కాని యేమేని
యున్నచో నది నే నాదర్శమగు తండ్రిని కాననియే. కాని లోకసేవ
కొఱకు వీరియక్షరజ్ఞానము నాహుతి చేసితి నని నాయభిప్రాయము.
దీనికి మూలము అజ్ఞానమైన నగుఁగాక అది సద్భావపూర్ణమయిన దని
నే ననఁగలను. నేను వారిచరిత్రమును తిన్నగాఁ జూచుటలో సోమరిని
కాలేదు. ఇది తలిదండ్రులకు అవశ్యకర్తవ్యమని నాతలఁపు. నే నింత
ప్రయత్న మొనరించియున్నను నాకుమారుల జీవనమునం దేదేని
దోసఁగు కలదేని అది నాప్రయత్నలోపమువలన జరిగినది కాక
మాదంపతుల దోషములకు ప్రతిబింబ మని నాయుద్దేశము.

బాలకులు తలిదండ్రుల రూపములకు మాత్రము కాక వారి
గుణదోషములకుఁగూడ వారసు లగుదురు. చుట్టుప్రక్కల వాతావర
ణమువలన ననేకప్రకారములగు మంచి గుణములుగాని, చెడుగుణములు
గాని వారి కలవడుట నిక్కమే కాని ప్రధానగుణముమాత్రము తండ్రి
తాతలనుండి సంక్రమించును. ఇట్టి సంక్రామకదోషమునుండి తప్పం
కొనఁగలిగిన బాలకుల నే నెఱుఁగుదును. ఇది ఆత్మయొక్క మూల
స్వభావము. అది యీ దోషముల బలిగొనును.

నా కుమారుల కింగ్లీషు చెప్పించు విషయమున నాకును, పోలాకు గారికిని పలుమాఱులు తీవ్రముగా సంవాదము జరుగుచు వచ్చెను. భారతీయులగు తలిదండ్రులు తమ బాలురకు బాల్యమునుండియు ఇంగ్లీషు చెప్పించి ఇంగ్లీషు మాటలాడుట యలవఱుతురేని వారు దేశమునకును, తమబిడ్డలకును ద్రోహము చేయువారని మొదటినుండియు నా యభిప్రాయము. ఇట్టి బాలురు తమ జాతియొక్క ఆధ్యాత్మిక సాంఘిక జ్ఞానమునకు వారసులు కాలేకపోవుటయే కాక తమ దేశమునకును, జగత్తునకుఁగూడ సేవ చేయుటకు సరియగు నర్హతను గోలుపోవుచున్నారనియు నా యభిప్రాయము. కావున ఎఱిఁగియెఱిఁగియే నేను నా కుమారులతో మాగుజరాతియే మాటలాడుచుంటిని. పోలాకు గారి కిది యిష్టము కాదు. 'మీరు వారి భవిష్యమును పాడుచేయుచున్నారు. బాలురను చిన్ననాఁటనుండియు ఇంగ్లీషువంటి వ్యాప్తి చెందినభాషలో తరిఫీదు చేసినచో ఇప్పటి జీవనసంఘర్షణమునందు మిగిలినవారికంటె నగ్రేసరులు కాఁగలరు' అని పట్టుదలతోను, ప్రేమతోడను పోలాకుగారు వాదించిరి. నా కీ వాదము గొంతుక దిగలేదు. తుదకు, నా వాదమే వారికి నచ్చెనో, లేక నా బండపట్టును జూచి వారే వాదింప మానిరో నా కిపుడు గుర్తుచాలదు. ఇది ౨౦ యేండ్ల క్రింది ముచ్చట. అప్పటి నా యుద్దేశము లనుభవముతోపాటు వృద్ధి చెందెను. నా బాలుర కక్షరజ్ఞానము సంపూర్ణముగా లేకున్నను మాతృభాషలో సామాన్యజ్ఞానము సహజముగానే సంప్రాప్తమాయెను. దీనివలన వీరికిని లాభము కలిగెను, దేశమునకును గలిగెను. వా రిపుడు పరదేశులవలె నుండరు. వారికి సహజముగా రెండు భాషలు వచ్చెను. ఎక్కువమంది ఇంగ్లీషు మిత్రులతో సహవాసము ఉండుటచేతను, ఇంగ్లీషు ప్రధానభాషగా నున్న దేశమున నుండుట చేతను వారు సులభముగా ఇంగ్లీషు చదువను వ్రాయను నేర్చుకొనిరి.

౨౪

జులూ 'తిరుగుబాటు'

ఇల్లు కట్టుకొనిన పిదపఁగూడ స్థిరముగా నొకచోటున నుండఁగలుగుట నాయదృష్టములోఁ వ్రాయఁబడియుండలేదు. జోహాన్సుబర్గులో మే మందఱము ప్రోఁగయి నివసింప మొదలిడితిమి. ఇంతలో తలవని తలంపుగా నొక ఘటన జరిగెను. నేటాలులో జులూలు తిరుగుబాటు చేసి రని సమాచారము వచ్చెను. జులూలయెడల నాకు ద్వేషము లేదు. వా రేభారతీయునకేని అపకారము చేసియుండ లేదు. తిరుగుబాటునెడఁగూడ నాకు సందియమే. కాని ఆసమయమున ఇంగ్లీషుపరిపాలనము లోకకల్యాణమున కని నేను భావించుచుంటిని. నాకు దానియెడ దొడ్డభక్తి. దాని క్షయము నా కిష్టము కాదు. కావున బలమును ఉపయోగించుటలో నీతి యనియు, అనీతి యనియు విచారించుటలు నన్నడ్డగింపలేదు. నేటాలుకు ఏదేని ఆపద వచ్చినచో తన్ను రక్షించుకొనుటకు స్వయంసేవక సేన కలదు. ఆపత్సమయములయందు ఇందు భారతీయులనుగూడఁ జేర్చికొందురు.

నాకు నేటాలుతో చాల సంబంధ ముండుటచే నేనును నొక నేటాలువాసి నని యనుకొనుచుంటిని. కావున 'అక్కఱ పట్టుచో గాయపడినవారికి పరిచర్య చేయుట కొక హిందూస్తానీ సేవకసేనను తీసికొనివచ్చుటకు తయారుగా నున్నా' నని గవర్నరుకు ఉత్తరము వ్రాసితిని. గవర్నరు వెంటనే యంగీకరించెను. ఇంత యనుకూలముగా, మరియు నింతవడిగా నుత్తరము వచ్చునని నే ననుకొనలేదు. నే నతనికి ఉత్తరము వ్రాయకముందే నా పనిని నేను చేసికొనియే యుంటిని. గవర్నరు నాప్రస్తావమును అంగీకరించినచో జోహాన్సుబర్గులోని సంసార మెత్తివేయఁ దలఁచితిని. పోలాకుగారు వేఱె యొక చిన్న యింటిని మాటాడుకొని యుం దుందురు. కస్తురబాయి

ఫీనిక్సులో నుండును. కస్తురబాయియు నిందులకు సంపూర్ణముగా నంగీకరించెను. ఇట్టి పనులలో నామె నామాట కెన్నఁడు నెదురాడి యున్న గుర్తులేదు. గవర్నరుకడనుండి జాబు రాఁగనే ఇంటివానికొక నెల నోటీసిచ్చితిని. కొంతసామాను ఫీనిక్సు వెళ్లెను; కొంత పోలాకుగారికడ నుండెను.

డర్బను వెళ్ళి నేను మనుష్యులను పోగుచేయ మొదలిడితిని. అందులకు పలువురతో పని లేదు. మే మిరువది నలుగురము తయారయితిమి. అందు నేను గాక నలుగురు ఘూర్జరులు. మిగిలినవారు గిరిమిట్-ముక్తులగు దాక్షిణాత్యులు. ఒకడు పఠాను.

ఛీఫ్ మెడికల్ ఆఫీసరు నన్ను టెంపొరరీ సార్జంటు మేజరును జేసెను. నాయిచ్ఛగించిన మఱి ముగ్వురను సార్జంటులఁ జేసెను. మఱియొకనిని కార్పొరల్ చేసెను. సరకారువారే మాకు దుస్తు లిచ్చిరి. పనిచేయువారి గౌరవము రక్షింపఁబడు టొకటి, పనులు తేలికగా జరుగుట రెండు, ఇట్టి పదవు లొసంగుట రివాజగుట మూఁడు, దీనికి ప్రయోజనములు.

ఈ దళము ఆఱువారముల దాఁక సంతతము పనిచేసెను. 'తిరుగుబాటు' చేసిన తావున కే నరిగి చూచితిని. అచట తిరుగుబాటను మాటయే కానరాదు. ఎదురుగా వచ్చువాఁడే లేఁడు. దీనిని తిరుగుబాటనుటకుఁ గల కారణ మిది: క్రొత్తగా తమపై విధింపఁబడిన పన్ను ఈయవల దని ఒక జులూసరదారు జులూలకుఁ జెప్పెను. ఆ పన్ను వసూలుచేయుట కొక సార్జంటచటికి వెళ్లెను. వానిని పట్టుకొని కొట్టిరి. ఇది జులూ తిరుగుబాటు. అయిన దాయెను; నా హృదయము జులూల దెస నుండెను. మేము ప్రధానకార్యాలయము కడ కరిగితిమి. జులూవారిని సేవింప మమ్ము నియమించిరి. దీన నాకు మఱికొంచె మానందము కలిగెను. 'గాయపడిన ఈ జులూలకు తెల్లవారు సేవచేయుట కిష్టపడుటలేదు. నే నేకాకి నేమి చేయఁగలను? వీరి గాయములు క్రుళ్ళినవి. మీరు వచ్చితిరి, మేలాయె. నిరపరాధు

లకు వీరి మొదల నీశ్వరునకుఁ గృప గలిగెఁ గావలయునని వైద్యాధి కారి మాకు స్వాగత మొసఁగెను. ఇటుపై వతఁడు మాకు పట్టెలను, పురుగులను జంపు నీరును ఇచ్చి గాయపడినవారికడకు మమ్ముఁ గొంపోయెను. మమ్ముఁ జూడఁగనె వారికి ప్రాణములు లేచివచ్చెను. తెల్ల సోల్జరులు వారికిని మాకును నడుమ నున్న కటకటాలనుండి తొంగిచూచుచు, కట్టు కట్టవలదని మమ్ము నిషేధించుచు జులూలను బూతులు తిట్టెడివారు. ఆ తిట్లకు మేము చెవులలో వేళ్లు దోపు కొనెడివారము.

క్రమక్రమముగా నాకీ తెల్లసిపాయిలతో పరిచయమాయెను. పిదప వారు మమ్ము నివారింప మానుకొనిరి. ఆ సేవలో గర్నాట సంఘ త్సరమున నాతో ఘోరముగా విరోధించిన కర్నల్ స్పార్కొల్స్ అను వారును, కర్నల్ వాయలీగారును గలరు. నే నీ పనిలో నుండుటఁ జూచి వారు చకితు లయిరి. వారు నన్ను ప్రత్యేకముగా పిలిచి ధన్యవాదములు సలిపి జనరల్ మెకెంజీగారికడకుఁ గొంపోయి వారితో నాకుఁ బరిచయము కలిగించిరి.

వీ రందఱును అసలు సైనికు లని పాఠకులు తలంపకుందురు గాక! కర్నల్ వాయలీగారు ప్లీడరు. కర్నల్ స్పార్కొల్స్‌గారు ఒక కసాయిదుకాణమున కధిపతి. జనరల్ మెకెంజీ గారు నేటాలునం దొక ప్రసిద్ధభూస్వామి, కర్షకుఁడును. వీ రెల్లరును స్వయంసేవకులే. స్వయంసేవకు లగుటకుఁ గాను సైనికశిక్షను, అను భవమును వీరు సంపాదించిరి.

మే ముపచరించు రోగులు యుద్ధమున గాయపడినవారు కారు. అనుమానముచే వీరిలో నొక జట్టు చెఱసాలలోఁ బెట్టఁబడెను. జన రలుగారి యాజ్ఞవలన వీరు కొరడాలచేఁ గొట్టఁబడిరి. ఆ దెబ్బలవలన వీరికి గాయములాయెను. చూచువారు లేకపోవుటచే నవి కుళ్ళి నీరు గాఱఁదొడఁగెను. ఇఁక రెండవ జట్టు. వీరు జులూ లయినను తెల్ల వారికి మిత్రులు. మిత్రులని తెలియుటకు వీరికి చిహ్నము లున్నవి. ఉన్నను పొరపాటుచే తెల్ల సిపాయిలు వీరిని కాల్చిరి.

ఇంతియు కాక తెల్లసిపాయిలకు మందు తెచ్చుటయు, ఇచ్చుటయు నా పని. డాక్టర్ బూత్ గారి చిన్న ఆసుపత్రిలో నొక సంవత్సరము నేను పని చేసియుండుట పాఠకులకు గుర్తుండియుండును కావున నా కీ పని తేలిక యయ్యెను. దీన నాకు పలువురు తెల్ల వారితో పరిచయ మాయెను.

కాని యుద్ధస్థలమున కరిగిన సేన యొకచో నిలువదు. అక్కడ గల చోటుల కెల్ల నది పరుగిడుచుండును. వీరిలో పలువురు ఆశ్వికులు.

మా ఫౌజుగూడ వారి వెనుక డోలీలతో బయలుదేరెను. ఒక నాఁడు రెండు మూఁడు మాఱులు నలుబది మైళ్ళవఱకు పోవలసి వచ్చెను. మే మెచటి కేఁగినను భగవత్కార్యము. జులూమిత్రులు పొరపాటునఁ గాల్పఁబడిరి. వారిని డోలీలలో నెక్కించుకొని మోసికొని పోయి ఉపచారము చేయవలసియుండెను.

ద్వాదశ సాధనము

ఇట్లూ తిరుగుబాటువలన నాకుఁ జాల ననుభవములు కలిగెను. ఆలోచించుటకును జాల సామగ్రి దొరకెను. పోయిన యుద్ధమును జూచి ప్రథమును నా కింత చేటు భయ మనిపింపలేదు. ఇది యుద్ధము కాదు. మనుష్యుల వేఁట. ఇది కేవలము నాయూహయే కాదు. పలువురు తెల్లవారల యూహయు నిదియే. ప్రొద్దుటినుండియు గుండ్లప్రోత టపాకాయల ప్రోతవలె వినఁబడెడును. సైనికులు కొండమీఁదికిఁ బోయి గుండ్లు విడుతురు. ఈ శబ్దములు వినుచు నచట నుండుట నాకుఁ జాలఁ గష్ట మనిపించెను. ఈశ్వరకృపచే మాకీ పని దొరకెను. విశేషించి జులూల పరిచర్య. కావున మే మీ విషయము నెటులో గ్రహించితిమి. మే మీ పనికిఁ బూనుకొననిచో మఱియెవ్వరును నీ పని చేయ రని నాకు నమ్మకమే. కావున నాయంతరాత్మను శాంతపఱచికొంటిని.

ఆ దేశమున ఆబాదు కడుఁ దక్కువ. కొండలందును, లోయలందును అచటనచట మంచివారును, అమాయకులును అగు అనార్యులని చెప్పఁబడు నీ జులూల గుడిసెలు తక్క నచట మఱి యేమియు లేవు. అది యంతయుఁ జూడ నింపయిన ప్రదేశము. ఇట్టి శూన్య ప్రదేశమున గాయపడినవారి నెక్కించుకొనిన డోలీతోఁ గాని, వట్టి డోలీతోఁ గాని పలుమైళ్ళు పయనించునపుడు నామనస్సు అనేకవిధములగు దీర్ఘాలోచనలలో మునిఁగిపోవుచుండెడిది.

అచట బ్రహ్మచర్యమును గుఱించిన నా యాలోచన పరిపక్వ మాయెను. నాసహచరులతో దీనిగుఱించి చర్చించితిని. కాని యీశ్వర దర్శనమునకు బ్రహ్మచర్య మనివార్య మని నా కప్పటికి తోఁచినటులు

స్పష్టముగా గుఱుతు లేదు. లోకసేవ కిది యనివార్యమే యని యెఱిఁగికొనినటులు నాకు విస్పష్టముగా గుర్తే. ఇట్టి సేవ దినదినమును ఇతోఽధికముగాఁ జేయవలసివచ్చుననియు, నేను భోగవిలాసములందు, బిడ్డల గనుటయందు, కన్నవారిని పెంచుటయందు తగుల్కొనియుందు నేని సంపూర్ణముగా సేవ చేయఁజాల ననియు నాకుఁ దెలియును. నేను రెండు గుఱ్ఱములమీఁద దౌడు తీయలేను. ఈసమయమున నాభార్య చూలాలయి యున్నయెడల నేను ఇంత నిశ్చింతమగు మనస్సుతో నీ సేవాకార్యములోని కుఱికియుండను. బ్రహ్మచర్యము లేక కుటుంబవృద్ధి కోరుచు సమాజసేవ చేయు టనునది పొసఁగని మాట; పెండ్లిచేసికొనియు బ్రహ్మచర్య మవలంబించినచో కుటుంబసేవకును, సమాజసేవకును విరోధము కాఁజాలదు. నే నీ విచారమున మునిఁగి తేలి తుదకు బ్రహ్మచర్యవ్రతముఁ బూనుటకు తొందరపడితిని. ఈ యాలోచనలచే నా కొకయానందము కలిగెను. ఉత్సాహమును అమితమాయెను. ఈసమయమునందు భావన సేవాక్షేత్రమును చాల విశాల మొనరించెను.

ఈ యాలోచన యింకను నామనస్సునందు వృద్ధి చెందుచుండెను. శరీరమునకు పనియు నుండెను. ఇంతలో ‘తిరుగుబాటు అడఁగిపోయెను’ అని వార్త వచ్చెను. ఇఁక మాకు సెలవు. ఆ మఱునాఁడే ‘మీ రిండ్లకు పోవచ్చు’ నని హుకుము వచ్చెను. కొలఁది రోజులలోనే మే మందఱమును మామా యిండ్లకు అరిగితిమి. తరువాతఁ గొలఁది నాళ్ళలోనే మాసేవకు ధన్యవాదము లర్పించుచు గవర్నరుగారొక యుత్తర మంపిరి.

ఫినిక్సు వచ్చిన తరువాత బ్రహ్మచర్యమునుగూర్చిన నా యాలోచనను చగనలాలు, మగనలాలు, వెస్టు మొదలగువారికిఁ జాల నుత్సాహముతోఁ జెప్పితిని. అది యందఱకును నచ్చెను. అందఱకును

బ్రహ్మచర్యముయొక్క ఆవశ్యకత తెలిసెను. కాని దీని ననుష్ఠించుట అందఱకును కష్టమని తోఁచెను. కొందఱు ప్రయత్నము చేయ సాహసించిరి. ఇందు కొందఱు సఫలతఁ జెంది రనికూడ నే నెఱుఁగుదును.

ఆ సమయమున జీవనపర్యంతమును బ్రహ్మచర్యమును పరిపాలింతు నని నేనును శపథముచేసితిని. ఈవ్రతమహాత్త్వమును, దీని కాఠిన్యమును అనాఁడు నాకు చక్కగా గోచరింపలేదు. దాని కాఠిన్యమును నేను నేఁటికిని అనుభవించుచునే యుంటిని. దానితోపాటు దానిమహత్త్వమును ప్రతిదినమును ఒకనాఁటికంటె నొకనాఁ డెక్కువగా గోచరించుచునే యుండెను. బ్రహ్మచర్యము లేని జీవనము శుష్కము, మఱి పశుజీవనము. పశువు సహజముగా నిరంకుశము. తన యిచ్ఛచే తనమీఁద నంకుశ ముంచుకొనుటయందే మనుష్యుని మనుష్యత్వ మున్నది. ధర్మగ్రంథములలో బ్రహ్మచర్యస్తుతిని జూచి నే నత్యుక్తి యనుకొంటిని. కాని అది యుచిత మనియు, ననుభవసిద్ధ మనియు నేఁడు ప్రతిదినమును స్పష్టముగా తెలియవచ్చుచున్నది.

ఇంత మహాఫలము గల బ్రహ్మచర్యము సులభసాధ్యము గాదు; కేవలము శారీరకమును గాదు. శారీరకనిగ్రహముతోడనే బ్రహ్మచర్యమారంభ మగుచున్నది. శుద్ధబ్రహ్మచర్యమునందు తలఁపుగూడ తప్పు. పూర్ణబ్రహ్మచారి కలలో నేని తలఁపఁడు. ఎంతవఱకు కలలు వచ్చుచుండునో, కలలయందును వికారము ప్రబలుచుండునో అంతవఱకును బ్రహ్మచర్యము కొఱఁతదే యని తెలియవలయును.

బాహ్యేంద్రియ నిగ్రహముగూడ చాలఁ గష్టమే యని నా యభిప్రాయము. బ్రహ్మచర్యవిషయమున నిర్భయుఁడ నని నేఁడు నేను చెప్పుకొనవచ్చును. కాని తలఁపునెడ నింకను చాల జయము కలుగవలసి యున్నది. నా ప్రయత్నములలో లోపము లేదు. కాని

యెచటినుండి యూరుచుండునో నాయెఱుక లేకయే ఆ తలఁపులు నా మీఁద సవారు చేయుచుండును. తలఁపులనుగూడ మూసివైచు తాళపుఁజెవి మనుజునికడ నున్నదని నే నెఱుఁగుదును. కాని ఆ తాళపుఁజెవిని ఎవరికి వారే వెతుకుకొనవలయును, తమ యనుభవములను తమ వెనుకవారి కిచ్చిపోయిన మహాపురుషులు మనకు మార్గదర్శకులు. వారు పరిపూర్ణులు కారు. పరిపూర్ణత పరమేశ్వరునిది. కావున భక్తులు తమ తపశ్చర్యచే పవిత్ర మొనరించి రామనామాది మంత్రములను మన కిచ్చిపోయిరి. మనము మనలను సంపూర్ణముగా ఈశ్వరున కర్పించుకొననిచో ఎన్నఁటికిని తలఁపుల దాఁటఁ జాలమని నాకు నమ్మకము. సమస్తధర్మగ్రంథములందును నే నిట్టి వచనములను చదివియుంటిని. బ్రహ్మచర్యమును మిగుల జాగ్రత్తతో కాపాడుకొను సందర్భములందు దీని సత్యమును చవి చూచితిని.

రాఁబోవు ప్రకరణములలో బ్రహ్మచర్యమునకు నా పడ్డ పాట్లు కొన్ని తెలిపెదను. కావున ఈ ప్రకరణాంతమున 'ఆ మొదటి బులుపాటములో ఈ వ్రతపాలనము సులభముగాఁ గానిపించె' నని యింతమాత్రమే తెలుపుదును. వ్రతము తీసికొనఁగనే భార్యతో ఏకశయ్యయు, ఏకాంతసేవయు వదలిపెట్టితిని. ఇదియే నాచేసిన మార్పు. ఈవిధముగా ౧౯౦౦ సంవత్సరమునుండియు ఇచ్ఛతోడను, అనిచ్ఛతోడను నడచుచుండిన ఈ బ్రహ్మచర్యము ౧౯౦౬ సంవత్సరము మధ్యమున వ్రత మాయెను.

సత్యాగ్రహోత్పత్తి

ఈ నా యాత్మశుద్ధి సత్యాగ్రహమునకు నిమిత్త మగునటుల కొన్ని కొన్ని విషయములు జోహాన్సుబర్గునందు సంభవించుచుండెను. నేను బ్రహ్మచర్యవ్రతమును గైకొనువఱకు నాజీవితము నందలి ముఖ్యఘటన లన్నియు మెల్ల మెల్లగా సత్యాగ్రహమునే సృజించినటులు నే నిపుడు గ్రహింపఁ గలుగుచున్నాను. సత్యాగ్రహ మను శబ్దము పుట్టుటకు ముందు సత్యాగ్రహ మను పదమున కర్థమగు వస్తువు పుట్టియుండెను. అది పుట్టినపుడు 'ఈ వస్తు విట్టిది' అని నేను నెఱుఁగను. దీనిని జెప్పవలసినపుడు గుజరాతీలో 'పేసివ్ రిజిస్టెన్స్' అను ఇంగ్లీషుపదమునే వాడుచుంటిమి. ఒక తెల్లవారి సభలో ఈ 'పేసివ్ రిజిస్టెన్స్' అనునది సంకుచితార్థబోధకముగా వాడఁబడుచున్న దనియు, ఈ వస్తువు బలము లేనివారి కేడుగడ యనియు, ఇందు ద్వేషమునకుఁగూడ తావున్నటులు కానిపించు ననియు, తుద కిది హింసలో పరిణమించు ననియు తెలిసికొని ఈ శబ్దము భారతీయుల సంగ్రామముయొక్క సత్యరూపమును గోచరింపఁ జేయ లేదని చెప్పవలసివచ్చెను. కావున నొక క్రొత్తశబ్దమును కూర్పవలసివచ్చెను.

నా కొక స్వతంత్రశబ్దము తట్టలేదు. ఈ యర్థమును దెల్పు శబ్దమును వ్రాయఁగలవారికి బహుమతి యీయఁబడు నని ఇండియన్ ఒపీనియనులో ప్రకటించితిని. మగన్‌లాల్ గాంధీ* 'సత్ + ఆగ్రహ' అను నీ రెండు పదములను మేళవించి 'సదాగ్రహము' అను నీ సమస్త

* సత్ = సత్యమునందు, ఆగ్రహము = పట్టుదల.

పదమును బనాయించి బహుమతి పొందెను. తరువాత ఈ సదాగ్రహ శబ్దమును మిగుల స్పష్టము చేయనెంచి 'య' అను నక్షరమును జోడించి నేను దీనిని 'సత్యాగ్రహము' అని మార్చితిని. నాఁటి నుండియు గుజరాతుభాషలో నీపదము నేఁటిపోరాటమందు రూఢ మాయెను.

ఈ పోరాటముయొక్క ఇతిహాసమే దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని నా జీవితముయొక్కయు, విశేషించి సత్యశోధనము యొక్కయు ఇతిహాసము. ఈ యితిహాసములో చాలభాగము యేరవడ చెఱయందు వ్రాసితిని. మిగిలినది విముక్తుఁడ నయినపిదప వ్రాసితిని. అదియంతయు నవజీవన పత్రికయందు క్రమక్రమముగా ప్రకటింపఁబడి తుదకు దక్షిణ-ఆఫ్రికా సత్యాగ్రహేతిహాస మను పేరున పుస్తకముగా ప్రకటింపఁబడెను. దీనిని కరంట్ థాట్ పత్రికకు శ్రీ వాలజీ గోవిందజీ దేసాయిగారు ఇంగ్లీషులో తర్జిమా చేయుచున్నారు. ఇదిగూడఁ గొన్నాళ్లలో పుస్తకముగా ప్రకటింప నేర్పాటు జరిగెడిని. * దానిఁ జదివినచో దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోని నా సత్యశోధనలు తెలియును. అచటి నా సత్యాగ్రహ మెఱుఁగని ఘూర్జరు లా గ్రంథమును తిలకింతురు గాక! దాన వ్రాయఁబడిన యంశములను వదలి దానఁజేరని కొన్ని క్రొత్త సంగతులను ముందరి ప్రకరణములలో పూర్తిచేసె పిదప భారత దేశమునందలి నాశోధనలను పాఠకులకు పరిచయము గావింప నిచ్చగించుచున్నాను.

ఈ పరిశోధనల వరుస తెగకుండఁ జదువఁ దలఁచుకొనువారు దక్షిణ-ఆఫ్రికా-ఇతిహాసమునుగూడ తమ ముందు ఉంచుకొందురు గాక!

* దీని ఆంగ్లానువాదము యస్. గణేశన్‌కంపెనీవారిచే (ట్రిప్లికేన్, మదరాసు) పుస్తకముగా ప్రకటింపఁబడెను.

ఆహార పరిశోధనములు

మనోవాక్కాయములచే బ్రహ్మచర్యపాలనమును గురించిన యాలోచనయు, ఆత్మశుద్ధిచే సత్యాగ్రహసమరమునకు ఎక్కువ కాలమును వినియోగించుటను గురించిన యాలోచనయు, ఈ రెండే నాపనులు. ఈ రెండాలోచనలును నా భోజనమున మిగుల సంయమమును, మిగుల మార్పును ప్రేరించెను. వెనుకటి మార్పు ఆరోగ్యమునకు, ఇప్పటి మార్పు ధర్మమునకు.

ఇందు ఉపవాసమును, అల్పాహారమును ఎక్కువ తావు నాక్రమించెను. లోపల విషయవాసన లున్నవారికి జిహ్వాచాపల్య మెక్కుడు. నాకును జిహ్వాచాపల్యము కలదు. జననేంద్రియమును, స్వాదేంద్రియమును నిగ్రహించుటకుఁ జాలఁ బ్రయాసపడితిని గాని వానిని పరిపూర్ణముగా నిగ్రహింపఁగలిగితి నని నేఁటికిని చెప్పకొనఁ జాలను. నేను తిండిపోత ననియే తలఁతును. నామిత్రులు నాతిండిని జూచి సంయత మనుకొనెడివారు గాని అది యటులు కాదు. నేను చేయఁగలిగినంత నిగ్రహమును చేయకున్నచో నేను పశువుకన్న హీనుఁడై యీపాటికే నాశము నొందియుందును. నాలోపములు నాకుఁ జక్కగాఁ దెలియును. వానిని పోఁగొట్టుకొనుటకు మిగులఁ బ్రయత్నించితి ననియుఁ జెప్పఁగలను. ఈకారణముననే నేను నేఁటిదాఁక ఈ శరీరము నీడ్చుకొనివచ్చుచు నాచేతనయిన పనిని చేయఁగలుగుచున్నాను.

నాలోపములు నాకుఁ దెలియుటవలనను, అనాయాసముగా అనుకూలమగు సాంగత్యము దొరకుటవలనను ఏకాదశిని ఉపవాసము

గాని, ఫలాహారమును గాని చేయ మొదలిడితిని. జన్మాష్టమి మొదలగు నితరతిథులందును వీనిని జేయఁబూనితిని. సంయమదృష్టితో ఫలాహార మునకును, అన్నాహారమునకును అట్టే భేదము లేదు. ధాన్యము లను పేరఁ బరఁగు ద్రవ్యము లన్నిటియందే రుచి కలదో ఫలాహారమునం దును ఆరుచి కలదు. అలవాటు పడినతరువాత ధాన్యముల రుచికన్న పండ్ల రుచియే యెక్కుడని పించును. కావున పర్వములందు ఉప వాసముగాని, ఏకభోజనము గాని మంచి దనుకొంటిని. మరియు ప్రాయశ్చిత్తాదుల కేవేని నిమిత్తములు సంఘటించుచో ఆనాఁ డేక భోజనము పెట్టుకొంటిని. దీన శరీరము స్వచ్ఛముగుటచే రసజ్ఞానమును అధికమాయెను. ఆఁకలి యుఁ బెరిఁగెను. ఇది నా కనుభూత మాయెను. ఇటు లుపవాసాదు లొకవంక సంయమమునకును, ఇంకొకవంక భోగ మునకును సాధనము లని కనుఁగొంటిని. ఇట్టివలి నా యనుభవములు కొన్నియు, ఇతరుల యనుభవములు కొన్నియు పైవిషయమును సమ ర్థించెను. నాశరీరము పెరిఁగి బలిష్ఠముగా నుండవలయు నని నాకు కోఁక గలదు కాని నా ముఖోద్దేశము సంయమము—నాలుకను కట్టి వేయుట. కావున భోజ్యవస్తువుల మార్పఁగడఁగితిని. ముద్ద తగ్గింపఁ దొడఁగితిని. కాని రుచి—చాపల్యము—నాతోఁక పట్టుకొనియే వచ్చుచుండెను. ఒకవస్తువును విడిచి మఱియొక వస్తువును తినుచుం టిని. ఆక్రొత్తవస్తువుగూడ ప్రాఁతవస్తువుకంటె రుచిగా నున్నట్లు కనఁబడఁ దొడఁగెను.

ఈ పరిశోధనలలో నాకుఁ గొందఱు బాసట గలరు. వీరిలో హెరమాన్ కేలన్ బెక్ గారు ముఖ్యులు. వీరినిగూర్చి దక్షిణ-ఆఫ్రికా-సత్యాగ్రహ చరిత్రమున సంపూర్ణముగా వ్రాసియుంటిని గాన మరల నిచట వ్రాయ దొరఁకొనను. ఉపవాసములందును, ఏకాహార ములందును పెకమార్పులందును వీరు నాకు సబ్రహ్మచారులు

సత్యాగ్రహసమరము ముక్కుపట్టులో నున్నపుడు నేను వీరియుం-
నుంటిని. మే మిరువురమును మార్పులను చర్చించుచు క్రొత్త మార్పు
లలో నెక్కువ రుచి ననుభవించుచుంటిమి. నాఁడు వానిని గూర్చిన
మాటలుగూడ రుచిగా నుండెడివి. వానిలో నేమాటయుఁ జేఁదని
పించెడిది కాదు. కాని రుచులలోఁబడి యిట్లు మునిఁగిపోవుట తగని
పనియని యిటీవల ననుభవమునకు వచ్చెను. ఏలన మనుజుఁడు తినుట
రుచికొఱకుఁ గాదు, శరీరమును నిలుపుకొనుటకొఱకు. అన్ని
యింద్రియములును శరీరమును, శరీరద్వారమున ఆత్మను సేవింపఁ
దలఁచి పనిపాటలు చేయుచో అపుడు వానివానిపయి రుచులు చప్పఁ
బడును. అప్పటినుండియు అవి తమ స్వాభావికమగు రూపమును
బొంది తమ తమ పనులను నిర్వహించు నని వాక్రువ్వ నగును.

ఇట్టి స్వాభావికతను మేళవించుట కెన్ని లక్షల పరిశోధ
నలను చేసినను ఎక్కువ అనిపించుకొనవు. మరియు నిందులకు పెక్కు
శరీరము లాహుతి యొసఁగవలసియున్నను అందులకు లెక్క చేయ
రాదు. కాని దీనికి ప్రవాహ మెదురునడచుచున్నది. నశ్వరమగు నీ
శరీరమును సుశోభిత మొనరింపను, ఆయువును వృద్ధిఁబొందింపను మన
మనేకప్రాణులను బలిగోరుచున్నాము. కాని మన మిటు లొనరించి
శరీరాత్మలను రెంటిని చంపుకొనుచున్నాము. మన మొక రోగము
నిర్మూలింపఁజేసికొనఁబోవుచు క్రొత్తక్రొత్త రోగములఁ దెచ్చుకొను
చున్నాము. ఇంద్రియభోగముల భుజించుట కుద్యమించుచు భుజించు
శక్తినే కోలుపోవుచున్నాము. ఇది యంతయు మన కనులయెదుటనే
జరుగుచున్నను మనము దానిని చూచుట లేదు. దీనికన్న నాశ్చర్య
మేమున్నది?

ఈ భోజనపరిశోధనలను గుఱించి యింకను వ్రాయఁ దలఁ
తును. కావున వాని యుద్దేశమును, వాని గుఱించి నా విచారసరణిని
పాఠకుల యెదుటికిఁ దెచ్చుట యావశ్యక మాయెను.

౨౮

కస్తూరబాయి ధైర్యము

కస్తూరబాయికి ముమ్మారులు ప్రాణముమీఁదికి వచ్చెను. ముమ్మారులును గృహవైద్యముచేతనే బ్రతికి బయటఁబడెను. మొదటిమాఱు ప్రాణముమీఁదికి వచ్చినపుడు సత్యాగ్రహము జరుగుచుండెను. ఆమెకు మాటిమాటికి రక్తస్రావము కలుగుచుండెను. డాక్టరు మిత్రుఁడొకఁడాపరేషను చేయింపుమని సలహా యిచ్చెను. కొంత గ్రంథము జరిగిన పిదప ఆమె ఆపరేషనుకు సమ్మతించెను. ఆమె శరీరము మిగుల క్షీణించి యుండెను. కావున డాక్టరు మత్తుమందీయక యాపరేషను గావించెను. దాన నామె కపుడు కడుబాధ కలిగెను గాని యామె పలుధైర్యముతో నోర్చుకొనెను. ఆ యోరిమి చూడఁగా నాకాశ్చర్యము కలిగెను. ఆపరేషను నిర్విఘ్నముగా నెఱవేఱెను. డాక్టరును, వారి ధర్మపత్నియు కస్తూరబాయికి మిగుల నుపచారము చేసిరి.

ఇది డర్బనులో. రెండు మూఁడు దినములు గడచిన పిదప డాక్టరు 'ఇఁక భయము లేదు, మీరు జోహాన్సుబర్గు వెళ్లవచ్చును' అని మాకు సెలవొసఁగెను. మేము వెళ్లితిమి. కాని కొలఁదినాళ్లకే 'కస్తూరబాయి యారోగ్యము సరిగా లేదు, మంచముమీఁదనుండి లేవలేదు, ఒకతూరి సోఁకుగూడ లేదు' అని వార్త వచ్చెను. నా యనుజ్ఞ లేక ఆమెకు సారా గాని, మాంసము గాని మందులోఁ గాని, ఆహారములోఁ గాని కలిపి యీయఁగూడ దని డాక్టరెఱుఁగు. అతఁడు నాకిటులు టెలిఫోనిచ్చెను—'తమ భార్యకు మాంసరసము గాని, మద్యము గాని యిచ్చితీరవలయును. నా కనుజ్ఞ యీవలయును.' నే నిటులు సమాధాన మిచ్చితిని—'నే ననుజ్ఞ యీఁజాలను. కస్తూరబాయి

స్వతంత్ర. ఆమె యిపు డడుగఁదగిన స్థితిలో నున్నచో నడిగి ఆమె తీసికొనఁగోరుచో ఇవ్వునది.'

'రోగుల నే నిట్టిమాట లడుగను. మీరు స్వయముగా రండు! నా చెప్పిన వస్తువుల నామె కిచ్చుటకు మీ రంగీకరింపనియెడల మీ భార్యప్రాణములకు నేను పూచీపడను' అని మరల డాక్టరు తెలిపెను.

ఇది విని నేను వెంటనే డర్బను చేరితిని. డాక్టరును కలిసి కొనఁగా నతఁ డిటు లనెను—'నేను మాంసరస మిచ్చియే మీకు టెలిఫోను చేసితిని.'

'అయ్యో! మీరు దగాకోరులు!' అని నే నంటిని.

'వైద్యులయందు దగాలు గిగాలు లేవు. ఇట్టి సమయములలో రోగులను, వారి బంధువులనుగూడ దగాచేయుట పుణ్యమని మే మను కొందుము. ఎటులయినను రోగుల బ్రతికించుటయే మా ధర్మము.' అని డాక్టరు దిట్టముగా బదులాడెను.

దీనఁ గడు వగచితిని. కాని శాంతుఁడ నయియే యుంటిని. డాక్టరు నాకు నెచ్చెలి, సజ్జనుఁడు. ఇతఁడును, ఇతని భార్యయు మాకుఁ గడు నుపకరించిరి. ఇతని వర్తన సైరింప నెంచనైతిని.

'అయ్యో! ఇఁక దాఁచవలదు. ఇపు డేమి చేయవలయును? ఆమెయిచ్ఛ లేక ఆమెకు మాంస మీయ నొల్లను. మాంసము గొన కున్నఁ జచ్చిపోయినను మా కిష్టమే.'

'మీ వేదాంతము మాయింట సాగదు. మీభార్య మాయింట నున్నంతవట్టు మాంసముగాని, మఱి యేదిగాని యీవలసియున్న యెడల తప్పక యిత్తును. ఇటులు మీ కిష్టము గానిచో మీ భార్యను

మీరు తీసికొని పోవచ్చును. నాయింట నామె యీరీతిగా చచ్చు చుండఁగా నేఁ జూడఁజాలను.'

'నాభార్య నిపుడు తీసికొనిపోవలయు నని యామీ యాజ్ఞ ?'

'తీసికొని లేచిపొం డని నే నెన్నఁటికి ననఁజాలను. నాకు మరలొకటి అడ్డము పెట్టకుఁడు! మా దంపతుల మిరువురము మా శక్తి కొలఁది పరిచర్య చేయుదుము. మీరు వెనుక చింత యేమియు లేక వెళ్లవచ్చును. ఈ చిన్న విషయమే మీ మతి కెక్కనిచో మీరు మీభార్యను మాయింటినుండి తీసికొని వెళ్లుఁడని చెప్పక తప్పని పని యగుచున్నది.'

అపుడు నాకుమారుఁడుఁగూడ నున్నాఁ డనుకొందును. ఆతఁడును ఇందులకు సమ్మతింపలేదు.

పిదప నేను కస్తురబాయికడ కరిగితిని. ఆమెకపు డించుకయు శక్తి లేదు. అపు డామె నేవిషయమునకుఁ గాని కదలించుటయు దుఃఖదాయకమే. అయినను ఆ విషయము చెప్పుట ధర్మమని తలఁచి చెప్పితిని. ఆమె దిట్టతనముతో నిటు లనెను—'నేను మాంసరసము పుచ్చుకొనను. మానవజన్మము దుర్లభము. మీ చేతులలో ప్రాణములు విడుతునేని పరవా లేదు; కాని ఈ శరీరమును అపవిత్రము చేసికొనను.'

నేను బోధింపవలసిన దంతయు బోధించితిని. మరియు, 'నీవు నా మతము ననుసరించి యుండవలసిన అక్కఱ లేదు. మన మెఱిఁగి యున్న పలువురు హిందువులు మద్యమాంసములు మందుగాఁ గైకొందురు.' అని చెప్పితిని. కాని ఆమె నామాటలకు లొంగక— 'నన్నచటికిఁ గొనిపొండు' అని పలికెను.

నేను వల్లె యంటిని. తీసికొని వెళ్లుట యనఁగనే మనస్సు కలుక్కుమనెను. అయినను పోవుటకే నిశ్చయించుకొంటిని. డాక్టరు గారికిని, వారి భార్యకును తీసికొని వెళ్లుదు నని చెప్పివయిచితిని.

డాక్టరు అగ్గిరాముఁగారి ట్లనెను

'ఎంత ఘాతకుఁడవయ్యా! ఇట్టి దుస్థితిలో నిమిడియున్న దానిఁ గని యామెతో ఇట్టి మాటలు చెప్పుటకు నీకు సిగ్గు వేయలేదటయ్యా? నీ భార్య యిపుడు తీసికొనిపోవఁ దగిన స్థితిలో లేదు. ఆమె శరీర మేనాత్రి మొత్తిడిని సైరింపలేదు. రస్తాలో ఆమె ప్రాణములు పోయినను పోవచ్చును; అదియు వింత కాదు. మొండిపట్టుపట్టి నా మాట వినని చో మీకే తెలియవచ్చును. మద్య మీయ నొల్లనిచో ఒక రాత్రి యేని మాయింట నుంచుటకు నాకు ధైర్యము చాలదు.'

చిటపట చిటపట వాన పడుచుండెను. స్టేషను దవ్వు. దరబనునుండి ఫినిక్సువఱకు రైలురస్తా. పిమ్మట ౨½ మైళ్లు కాలి నడక. వెళ్ళఁగల మని ధైర్యము కావలసినంత యుండెను. ఈశ్వరుఁ డన్ని విధముల కాపాడు నని నేను తలఁచితిని. ముం దొకనిని ఫినిక్సు పంపితిని. ఫినిక్సులో నా కొక హేమక్ కలదు. హేమక్ అనఁగా గట్టిదారములతోఁ జేసిన డోలి. దీనిని వెదురువాసములకుఁ గట్టి రోగుల నందు కూరుచుండఁబెట్టి సుఖముగా మోసికొని పోవచ్చును. ఇట్టి హేమక్ ఒకటి, వేఁడిపాలసీసా ఒకటి, వేఁడినీళ్ళ సీసా యొకటి, మనుష్యు లాఱుగురు.—వీరిని దీసికొని ఫినిక్సుస్టేషనుకు రమ్మని వెస్టుగారికి కబు రంపితిని.

రైలు వేళ యాయెను. రిక్షాను మాటాడితిని. అట్టి భయంకర స్థితిలో నం దామె నెక్కించి బయలుదేఱఁదీసితిని.

నా కామెకు ధైర్యము కలిగింపఁ బని లేకపోఁగా ఆమెయే నాకు ధైర్యము కలిగించి, 'నా కేమియు భయము లేదు. మీ రూరక తొందరపడకుఁ' డనెను.

ఎముకలు, చర్మము తక్క మఱియేమియు లేదు. ఒక మెతు కేని లోపలికి పోదు. స్టేషను-ప్లాటుఫారము కడు పొడవు. బండి

యొక్కుటకు కడు ద వ్వరుగవలయు. రిక్షా అంతవట్టు పోవదు. నేను బండిదనుక చేతులపై మోసికొనిపోతిని. ఫినిక్సుస్టేషనుకు అడ్డోలీ వచ్చెను. దానిలో ఆమెను సుఖముగా ఇంటివఱకు గొంపోయితిమి. అచట కేవలము జలచికిత్సచే నీమెకు మెల్లమెల్లగా జివ కలుగ నారం భించెను.

ఫినిక్సు వెళ్ళిన రెండుమూఁడు దినముల తరువాత ఒక స్వాముల వారు విజయంచేసిరి. నాబంఢపట్టు విని నాపయి దయ పుట్టి మాకుఁ గొంచెము బోధచేయవచ్చిరి. అపుడు మణిలాలును, రామదాసును ఉన్నయటులు గుఱుతు. స్వాములవారు మాంసాహారము నిర్దోషమని బోధింపఁగడఁగిరి. మనుస్మృతిలోని శ్లోకములఁ జదివిరి. నాభార్య యెదుట ఈసంవాదము నడచుట నా కిష్టము లేదు. కాని వినయ బలమునఁ జెప్పనిచ్చితిని. మాంసాహారము చేయవచ్చునని చెప్పు టకు నాకు మనుస్మృతితో ఆవశ్యకత లేదు. నాకును ఆ శ్లోకములు తెలియును. అవి ప్రక్షిప్తము లనెడు పక్షముగూడ కల దని నే నెఱుఁ గుదును. అవి ప్రక్షిప్తములు కాకున్నను ఆహారమునకు సంబంధించిన నామతము స్వతంత్రము. కస్తురబాయివిశ్వాసముచలము. ఆయమాయికురా తి శాస్త్రప్రమాణము లేమెఱుఁగును? ఆమెకు తండ్రితాతలకడ నుండి వచ్చు నాచారమే ధర్మము. ఇఁక కుఱ్ఱలకు తమతండ్రి విశ్వా సమే ధర్మము. కావున వా రా స్వాములవారితో వినోదించుచుఁ గూరుచుండిరి. తుదకు కస్తురబాయి యీ మాటలు పలికి యీ సంవాద మును ముగింపఁజేసెను:

‘స్వామీ! మీరు వేయి చెప్పుఁడు, నేను మద్యమాంసములతో ఆరోగ్యవతిని కానొల్లను. ఇఁక నాకు తలనొప్పి వచ్చునటులు లొన రింపకుఁడు. ఇం కేమేని కొఱఁత యున్నచో తమ రీ బిడ్డలను, తండ్రిని వెంట వేసికొని వెళ్ళి వాదింపుఁడు! నేను నా నిశ్చయ మును మీ కెఱిఁగించియే యుంటినిగదా!’

ఇంటిలో సత్యాగ్రహము

మొదటి జైలు-అనుభవము నాకు ౧౯౦౮ లో. అచట ఖైదీలు పాటింపవలసిన నియమములు చూచితిని. అవి సంయమముకలవాఁడు, లేక బ్రహ్మచారి స్వేచ్ఛాపూర్వకముగా పాలింపవలసిన నియమములవంటి వని తెలిసికొంటిని. సూర్యుఁ డస్తమింపక ముందు అయిదుగంటలు కొట్టుసరికి ఖైదీలు భుజింపవలయును. ఖైదీలకో—భారతీయులకుఁ గాని, నీగ్రోలకుఁ గాని—కాఫీ తేనీరు లొసఁగఁబడవు. కూరలు మొదలగువానిలో ఉప్పు కలిపి వండరు. వలయుచో విడిగా నిత్తురు. రుచిగల వస్తువు నీయరు. 'ఖైదీలకు కూరలలో వేసికొను సంబారు కార మిప్పింపుఁ' డనియు, 'వండుచుండఁగనే ఉప్పు వేయింపుఁ' డనియు నేను జైలువైద్యుని వేఁడుకొనఁగా నతఁడు 'ఇష్టము వచ్చిన పదార్థముల నారగించుటకు మీ రిచటికి దయచేయలేదు. కూరలో సంబారు కారము లేనిచో ఆరోగ్యము చెడదు. మరియు ఉప్పు వంటక మగుచుండఁగా వేసినను, వంటక మయినపిదప కలుపుకొనినను, ఆరోగ్యమున తేడా లేదు' అని సమాధానము చెప్పెను.

తుద కెంతో కొట్టుకొనిన పిదప భోజనమున కొంత మార్పు చేయించుకొనఁ గలిగితిమి. కేవలము సంయమదృష్టితోఁ జూచునెడల నీ నిషేధములు రెండును మంచివి. ఒకరియాజ్ఞచే నియమమును పాలింపవలసి వచ్చునేని దాన ఫలము కలుగదు. కాని స్వేచ్ఛచే నియమమును పాలించుచో దానఁ జాల మేలు కలుగును. కావుననే నేను జైలునుండి రాఁగానే ఈ రెండు నియమములను పెట్టుకొంటిని. చాల

పట్టు తేనీరు త్రావ మానితిని. ప్రొద్దు గ్రుంకకముందే భుజింప నెంచ తిడితిని. ఈ రెండును నేఁడు స్వాభావికము లయిపోయెను.

ఉప్పునుగూడ పరిత్యజింపవలసిన ప్రసక్తి యొకటి సంభవించెను. ఈ నియమ మించుమించు పదియేండ్లపాటుండెను. 'మనుజునకు లవణ మావశ్యకము కాదు. మరియు ఆరోగ్యమును గుఱించియు ఉప్పు తిన కుండుట మేలు' అని నేను కొన్ని ఆహారగ్రంథములలోఁ జదివి యుంటిని. దీనివలన బ్రహ్మచారికిఁ గూడ మేలు కలుగు నని నా కల్పన పరుగులెత్తెను. బలము లేనివాఁడు పప్పు తినరా దని చదివితిని. అనుభవమువలనఁ దెలిసికొంటిని. కాని అపుడు ఈ రెంటిని విడువలేక పోయితిని. ఏల యందురా, ఆ రెండును నా కిష్టదేవతలు.

అపరేషను జరిగిన పిదప కస్తురబాయికి రక్తస్రావము కొంచె మాఁగినను, కొన్నాళ్లకు మరల కాఁబొడఁగెను. ఏమి చేసినను ఆఁగ లేదు. జలచికిత్స వ్యర్థ మాయెను. నా యీ వైద్యమునం దామెకు నమ్మక లేదు గాని దానితోపాటు తిరస్కారము మాత్రము లేదు. కాని, ఇంకొక మందు పుచ్చుకొమ్మందునా, మందు పుచ్చుకొన వలె నను పట్టుదల లేదు. నా చేయఁగల వైద్యములవలన ప్రయోజనము కలుగని పిదప ఉప్పుఁబప్పుల మానివేయు మని చెప్పితిని. నే నెంత చెప్పినను, ఎన్ని ప్రమాణములు చూపినను ఆమె యియ్యకొనలేదు. తుద కొకనాఁడు 'ఉప్పుఁ బప్పుల మాను మని మీ కెవరేని చెప్పుచో మీరును మానలేరు' అని యామె నాతో పంతమాడెను. ఈ పలుకువలన కష్టము కలిగెను గాని వెంటనే హర్షమును గలిగెను. హర్ష మేల యందురా? నా ప్రేమ నామెకుఁ జూపించుట కది పట్టు. ఈ హర్షముతో నే నామె కిటు లంటి— 'నీ పొఁడెదవు! నాకు జబ్బు వచ్చి, వైద్యుఁడు ఉప్పుఁబప్పుల మాను

మని చెప్పునేని వెంటనే మానఁగలను. కాని వైద్యుఁడు చెప్పనేల? నీ మాట చొప్పున నుప్పుఁబప్పుల నేఁటినుండి ఒకయేఁడాది దనుక విడిచి వయిచితిని. నీవు విడువుము! లేక విడువకుము! నే నిదే విడిచి వయిచితిని.'

ఆమెకు పశ్చాత్తాపము కలిగెను. ఆమె యిట్లు గోల పెట్టెను—'నన్ను క్షమింపుఁడు! మీస్వభావము నెఱిఁగియుండియు మాట జాఱితిని. నే నిఁక నుప్పుఁబప్పుల మానెదను. మీరొట్టు త్రిప్పి చికొనుఁడు! నాపై నింత కష్టపడ వలదు.'

నే నిట్లంటి—'నీ వీ యుప్పుఁబప్పుల మానితివేని చాల మేలు కలుగుటకు సందియము లేదు. నే నొకతూరి యొట్టు పెట్టుకొంటినా మఱి మానుట లేదుకదా! నాకును దీన మే లొదవఁగలదు. మనుజుఁ డేకారణముననేని సంయమ మొనరించినచో దాన మేలే కలుగును. కావున నామాట కిఁక పట్టు పట్టకుము. ఏలన నాకిది పరీక్షగ నుండును. నీనిశ్చయమునకును తోడుగ నుండును.' నే నింత చెప్పిన యంత నన్నిఁక మాటాడించు నంత పని లేకపోయెను. 'మీరు పెంకెలలో పెంకెలు. ఒకరి మాట వినుట మీచదువులో లేదు' అని అంగలార్చి యూరకుండెను.

ఈ విషయమును నేను సత్యాగ్రహమున నొక యంశముగా పరిగణింతును. మరియు నాజీవితమున జరిగిన చక్కని ఘటనలలో నిదియు నొకటిగా దీనిని గుఱుతుదెచ్చికొందును.

పిదప కస్తురబాయికి ఆరోగ్యము కలుగఁ దొడఁగెను. ఉప్పుఁ బప్పుల మానుటవలననో, దీన భోజనములోఁ గలిగిన కొలఁది గొప్ప మార్పులవలననో, ఇతరనియమములఁ బరిపాలింపఁజేయుటకు నా తీసి

కొనిన జాగ్రత్తవలననో, ఈ శపథముచేఁ గలిగిన మానసోల్లాసము వల ననో ఆరోగ్యము కలిగెను,—గాని వీనిలో నేది కారణమో, ఎంత వఱకు కారణమో నేఁ జెప్పఁజాలను. మెల్ల మెల్లగా కస్తురబాయి ఒడలుచేయఁదొడఁగెను. రక్తస్రావ మాఁగిపోయెను. నాకు 'వైద్య నాణి' అను బిరుదు వచ్చెను.

ఈ రెంటిని నిగ్రహించుటవలన నాకుఁగూడ మేలు కలిగెను. విడిచినపిదప నుప్పుఁబప్పుల కోరికయు నాకడకు రాలేదు. ఒక సంవత్సరము పరుగెత్తుకొనిపోయెను. దీన నింద్రియముల కెక్కుడు శాంతి కలిగినట్లు గోచరించెను. మరియు సంయమముదెస మనసు మరలుకొనెను. ఏఁడాది దాఁటు పిదప దేశమునకు తిరిగివచ్చినచో చాల నాళ్ళవఱకును ఈ నియమము మాచందమునవే యుండెను. ౧౯౧౪ సంవత్సరము నేను సీమలో నొకతూరియే ఉప్పుఁ బప్పులఁ దింటిని. దానికిని, పిమ్మట దేశమునకు వచ్చినపిదప నీ రెండు ద్రవ్యములను తినుట మొదలిడుటకును గల కారణములను ముందు తెలిపెదను.

నేను దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నామిత్రులు కొందఱిచే నీ యుప్పుఁ బప్పులఁ దినుట మానిపించి చూచితిని. దానఁ జాల మేలు చేకూరెను. ఈ ద్రవ్యములయెడ వైద్యమున రెండు మతములు కలవు. కాని సంయమమునకు ఈ రెంటిని విడనాడినచో చాల మేలు కలుగునని చెప్పుటలో సందియ మేమియు లేదు. భోగికిని, సంయమికిని తినుబండము వేఱు, వారి త్రోవలు వేఱు. బ్రహ్మచర్యమును పరిపాలింపఁ దలఁచుకొను వారు భోగుల జీవనము నలవాటు చేసికొనినచో కడుఁ జిక్కులపా లగుదురు. ఇంతియ కాక బ్రహ్మచర్య మశక్య మనియు ననిపించును,

సంయమము

భోజనమునందలి కొన్ని మార్పులకు కస్తూరిబాయి జబ్బే కారణ మని క్రిందటి ప్రకరణమునఁ జెప్పఁబడెను. కాని యిపుడు ప్రతిదినమును మార్పులకుఁ గారణము బ్రహ్మచర్యము.

మొదటి మార్పు పాలను మానివైచుట. పాలు ఇంద్రియ వికారముల నెక్కువచేయునని తొలుదొలుత నేను రాయచంద్ భాయి గారివలన వింటిని. ఆహారమునకు సంబంధించిన కొన్ని ఇంగ్లీషు గ్రంథములు చదువుటవలన నీయభిప్రాయము దృఢమాయెను. కాని బ్రహ్మచర్యవ్రత మవలంబింపనంతవఱకు పాలను పరిత్యజించు నిశ్చయమునకు రాఁజాల నయితిని. శరీరరక్షణకు పా లుండి తీర వక్కఱ లేదని నేను లోఁగడనే యెఱిఁగికొనియుంటినిగాని పాలు వదిగా విడనాడ వీలయిన వస్తువా? ఇంద్రియదమనమునకు పాలు విడనాడుట మే లను సంగతి ఒక నాఁటికంటె మఱియొకనాఁడు నాకు తెలిసి వచ్చుచుండఁగా, ఆవులు కలవారును, గేదెలు కలవారును ఆవులకును, గేదెలకును జేయు హింసను దెలుపు కొన్ని గ్రంథములు కలకత్తానుండి దిగెను. ఆ గ్రంథములు చేసిన పని కడుఁ జమత్కారము. నే నా విషయమును కేలన్‌బెక్ గారితోఁ జర్చించితిని.

సత్యాగ్రహాశ్రమమున కేలన్‌బెకుగారిని గూర్చి వ్రాయుంటిని. వెనుక నొకప్రకరణమున వీరిని దడవియు నుంటిని. అయినను వీరినిగుఱించి మఱి రెండు మాటలు చెప్పవలయును. నాకు వీరిచెలిమి అనాయాసముగ లభించెను. వీరు ఖానుగారికి మిత్రులు. వీరి లోలోపల వైరాగ్యము కలదని ఖానుగారు పసిపట్టిరి. కావున నే

వీరికిని, నాకును ఖానుగారు పరిచయము కలుగఁజేసియుండురు. నాకు వీరితో పరిచితి మొదలైన రోజులలో వీరిచేయు రాజవ్యయమును చూచి నేను కను లెగురవేయుచుండు వాఁడను. అయినను మా మొదటి సమావేశమున వీరు నన్ను ధర్మమును (తత్త్వమును) గురించి ప్రశ్నించిరి. ఆ సంభాషణలో బుద్ధభగవానుని త్యాగమునుగూర్చి రాఁదగిన ప్రశ్న వచ్చెను. నాఁటినుండి మా చెలిమి చిలవలు పలవలు పెట్టెను. మదిలో నిక్కము చేసికొని నే నేపని చేయఁ దొడఁగుదునో ఆపనిని తానుగూడ జేయునంతవఱకు అతఁడు నాలో నేకీభవించెను. అతఁ డప్పుడేకాకి. ఇంటియద్దె యటుండ నెలకు ౧,౨౦౦ రూపాయలు అతనికి ఖర్చగుచుండెను. తుదకు తుదకు ౧౨౦ రూకలతో సరి పెట్టుకొని పొదుపు నేర్చికొనెను. సంసారమును ఎత్తివైచి జైలులోఁ బడి నేను తిరిగివచ్చిన తరువాత మే మిరువురమును కలిసి ఒకయింట నుంటిమి. మే మపుడు కావలసినదానికంటె కడు తక్కువ ఖర్చుతో జీవనము వెళ్ళఁదీసితిమి.

ఆరోజులలో నే పాలనుగూర్చి మాకు చర్చ జరిగెను. మి. కేలన్ బేక్: 'మనము పాలు ఇంత పాడైన వనుకొనుచు ఏల వదలి వేయరాదు? పాలు లేకున్న ఏమి మునిఁగిపోవును?' అని యనెను. వీరి యభిప్రాయమునకు నాకానందాశ్చర్యములు కలిగెను. నే నీమాటకు స్వాగత మొసఁగితిని. మే మిరువురమును టాల్‌స్టాయ్-ఫారమునం దాక్షణముననే క్షీరత్యాగము కావించితిమి. ఇది ౧౯౧౨వ సాలున.

కాని నే నీ త్యాగముతో శాంతింప నయితిని. పాలు వదలిన కొన్నాళ్ళకే కేవలము పండ్లు దిని యుండ నిశ్చయించుకొంటిని. అవియు చవుకపాటివి. నిఱుపేదలలో నిఱుపేదలమై వారితోపాటు జీవనము చేయుట మాకోరిక.

ఫలాహారము చాల సులువని తెలిసెను. పొయి వేయఁ బని లేదు. పచ్చి వేఱుసెనగలు, అరఁటులు, ఖర్జూరము, ఆలివునూనె— ఇవి మాకు మామూలు ఆహారద్రవ్యములు.

బ్రహ్మచర్యమును పరిపాలింపఁ దలఁచుకొనువారి కొకటి చెప్ప వలయును. ఆహారోపవాసములతో బ్రహ్మచర్యమునకు దగ్గఱి చుట్ట ఱిక మున్న దని చెప్పవచ్చుచున్నాను. అయినను దీనికి ముఖ్యా ధారము మనస్సు అని యరయునది. మలినమగు మనస్సు ఉపవాస ముచే శుద్ధి నొందఁజాలదు. దీని శుద్ధికి ఆహారమును ఉపకరింపదు. మనోమాలిన్యము విచారముచేత, ఈశ్వరధ్యానముచేత, తుద కీశ్వరా నుగ్రహముచేతనే క్షాళిత మగును. మనస్సునకును, శరీరమునకును కడుఁ జుట్టఱికము కలదు. మకిల యగు మనస్సు మకిలతిండ్లకే మరులు కొనును. మకిలమనస్సు పలుతెగల రుచులకును, భోగములకును మారాము చేయును. తిరిగి యీ తినుబండములును, భోగములును గుణము మనసుపయిం బని చేయును. కావున ఆహార నియమమునకును, ఉపవాసమునకును ఆవశ్యకత కానిపించుచున్నది. వికారయుక్త మగు మనస్సు శరీరమును, ఇంద్రియములను తన వశమునను౦చుకొను టకు బదులు శరీరేంద్రియములకు వశమై నడచుచుండును. ఈ కారణ ముచేఁ గూడ శరీరమున కొక యాహారమర్యాద యుండవలయును. ఆ యాహారము శుద్ధముగ నుండవలయును. ఇంచుకయు వికారము * కలిగించునదిగా నుండరాదు. మరియు పైఁ జెప్పిన యుపవాసము గూడ నావశ్యకము. సంయమికి ఆహారనియమములతోఁగాని ఉపవాస ములతోఁగాని ఇసుమంతయు ప్రయోజనము లే దనువారు, ఆహార నియమములతోడనే, ఉపవాసములతోడనే ప్రయోజనము కల దని వాదించువారితోపాటు తప్పుత్రోవ నడచువారే యగుచున్నారు. సంయమికి ఈ రెండును చాల సాయము చేయఁగల వని నా కనుభవము. వీని సాయము లేక మనసులోని వికారము లడఁగుట అసంభవము.

* వికారము కలిగింపనిది = రజస్సును, తమస్సును ప్రకోపింపఁ జేయనిది : Non-Stimulating—అను.

ఉపవాసము

పాలు, ధాన్యములు విడిచిపెట్టి ఫలాహారము చేసి చూచు రోజులలో, సంయమముకొఱకు ఉపవాసమునుగూడ నారంభించితిని. దీని కేలన్‌బెకుగారు నాకుఁ దోడు. తొలుత నా యుపవాసము ఆరోగ్యముకొఱకు. దేహదమనమున కుపవాస మావశ్యక మనునది యొక మిత్రునివలనఁ దెలిసికొంటిని. వైష్ణవ కుటుంబమున జన్మమెత్తి నందువలనను, మాయమ్మ కఠినవ్రతముల నొనరించున దగుటవలనను ఏకాదశీవ్రతము మొదలగువానిని నేను ఇండియాలో ననుష్ఠించి యుంటిని గాని యవి మాయమ్మను జూచి నేర్చికొనినవో, లేక మా తలిదండ్రుల సంతుష్టికొఱకు అనుష్ఠింపఁబడినవో. ఇట్టి వ్రతానుష్ఠానముల వలన లాభ ముండు నని నే ననుకొనను లేదు, విశ్వసింపను లేదు. కాని నే నామిత్రుని జూచి బ్రహ్మచర్యవ్రతమున కుపయోగముగా నతని ననుకరింపఁ దొడఁగి ఏకాదశుల నుపవసింప నిశ్చయించుకొంటిని. ఏకాదశినాఁడు పాలు పండ్లు తిని వ్రతము పాలించితి ననుకొనుట సామాన్యరీతి. నే నిట్టివ్రతమును ప్రతిదినమును పరిపాలించుచునే యుంటిని. కావున నీరు త్రాగు హక్కు మిగిల్చికొని పూర్ణోపవాస మొనరింప నారంభించితిని.

ఆ యారంభమునందే శ్రావణమాస మారంభించెను. ఆ సంవత్సర మున రంజానుపండువును, శ్రావణమాసమును కలిసెను. గాంధీకుటుంబ మిటు వైష్ణవవ్రతములను, అటు శైవవ్రతములను గూడఁ జేయుచుండును. ఇటు విష్ణ్వాలయములకు వెళ్లుచుండును, అటు శివాలయముల కును వెళ్లుచుండును. శ్రావణమాసమున కుటుంబములో నెవరో

రొకయ ప్రదోష ముండుమనే* యుండును. అటులే నేనును ఈ శ్రావణమున ప్రదోషవ్రతము చేయ నిశ్చయించితిని.

ఈ గొప్ప ప్రయోగముల యారంభము టాల్‌స్టాయి-ఆశ్రమములో. సత్యాగ్రహపుఁ గయ్యము పాడిచి జైళ్ళపాలైనవారి కుటుంబములతో నేనును, కేలెన్‌బేకుగారును అచట నుంటిమి. అచట బాలకులును, నవయువకులును గలరు. వారలకుఁ గాను బడి యొకటి పెట్టితిమి. ఈ నవయువకులలో నలుగు రైదుగురు ముసల్మానులు గలరు. ఇస్లాము ధర్మపరిపాలనమున తోడుపడుచు నేను వారి కుత్తేజనము కలిగించుచుంటిని. నమాజు వగైరాలు సరిగా చేయించు చుంటిని. ఆశ్రమమున పారసీకులును, క్రైస్తవులుఁ గూడఁ గలరు. 'ఎవరి ధర్మమును వా రనుష్ఠింపవలెను. ఇతరు లది జరుగునటులు చూడవలెను' అని యందఱకును నియమ ముండెను. కావున రోజా జరుపుఁ డని ముసలమానులకు ఉత్తేజనము కలిగించితిని. నేను ప్రదోష ముండుచునేయుంటిని. మరియు ముసలమానులకు సాయము చేయవలసినదని హిందువులకును, పారసీకులకును, క్రైస్తవులకును సలహా యిచ్చితిని. సంయమపాలనమునం దందఱకును సాయము చేయుట మంచి పని యని తెలిపితిని. ఆశ్రమవాసులలో పలువురు సాహాట నియ్యకొనిరి. హిందువులును, పారసీకులును ముసలమానులను సంపూర్ణముగా ననుకరింపలేదు. అట్టి యావశ్యకతయు లేదు. ముసలమానులు సూర్యాస్తమయముదాఁకఁ దిండికి కనిపట్టుకొని యుండవలసి వచ్చెడిది. మధ్యాహ్నమునసే భోజనమును ముగించుకొనినవారు ముసలమానులకు వంటక మొనరించి యీయఁగలిగిరి. ఇంతియ కాక ముసలమానులు సరగహీ చేయుదురు. అనఁగా ప్రతిదినములలో

* నక్షత్రములని యిచటి వాడుక.—అను.

సూర్యోదయ మగుపడక ముందు చీకటితో భుజింతురు. ఇతరు లీ విష యమున వీరికి తోడుపడరు. మరియు మూసలమానులు పగటఁగూడ నీరు గ్రోలరు. దప్పి యగుచో నితరులు గ్రోలుదురు.

ఈ యనుష్ఠానమువలన ఉపవాసమహత్త్వమును, ఏకభోజన మహాత్త్వమును అందఱును దెలియనాయెను. ఒకరిపై నొకరికి ఔదార్యమును, ప్రేమయు వర్ధిల్లెను. ఆశ్రమమునం దాహారనియమము కలదు. కావున నాయాజ్ఞను శిరసావహించి నా మిత్రు లందఱును మాంసము వర్జించినందులకు నేను కృతజ్ఞుఁడను. రోజాదినములందు మూసలమానులకు మాంసత్యాగము కష్టమయినను దానిని లెక్కగొనక కష్ట మను మాటగూడ నాచెవిఁ బడకుండఁ జేసిరి. ఆశ్రమజీవనమునకు ప్రాతికూల్యము లేకుండ హిందూబాలకులు వీరికి రకరకముల వంటకములు చేసి పెట్టిరి.

నాయుపవాసమును గూర్చి వ్రాయుచు ఇచ్ఛాపూర్వకముగా విషయాంతరములోనికి దిగితిని. ఏలన ఈ చక్కని ప్రసంగమును మఱియొకచోట నుదాహరింపఁజాలను. మరియు ఈవిషయాంతర ద్వారమున నాస్వభావ మొకటిగూడఁ జూపించితిని. మంచివని తోఁచు ప్రతి పనులయందును నాకుఁ గొందఱు సహచరుల నంచుకొను చుందును. ఈ రేకభోజనము, ఈ యుపవాసమును వారికిఁ గ్రొత్త. కావున ప్రదోష మనియు, రంజాన్ అనియు వారిని లాగుకొని వచ్చితిని.

ఈరీతిగా సంయమవాతావరణ మనాయాసముగా నాశ్రమము నందు నెలకొనెను. మాతోపాటు ఆశ్రమవాసులును ఉపవాసములు, ఏకభోజనములును చేయఁజొచ్చిరి. దాన మేలు కలుగు ననియే నామతము. ఈ సంయమము వారి హృదయముల నెంత పని చేసెనో, ఉపవాసా

దులు విషయముల నవరోధించుట కెంత పని చేసెనో నేను నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁజాలను. నాకుమాత్రము వానివలన ఆరోగ్యమును, ఇంద్రియదమనమును కలిగెను. 'ఉపవాసాదులవలన ఎందఱకును ప్రయోజనము కలిగితీరును' అని నా యుద్దేశము కాదు. ఇంద్రియ దమనము నుద్దేశించి యుపవసించుచో విషయములు వినివర్తించును. మఱియు, ఉపవాసాంతమునందు విషయేచ్ఛయు, స్వాదేచ్ఛయు తీవ్రమయినటులు నా మిత్రుల పలువుర యనుభవము. అనఁగా దీని కర్థ మిది: ఉపవాసదినములలో విషయములను అరికట్టుటకును, స్వాదమును జయించుటకును సంతతోద్దేశము లేకున్నచో శుభఫల మొందఁగూడదు. ఇట్టియుద్దేశము లేక, మనస్సును లగింపక, కట్టి కాదిరకోపవాసమువలన విషయవేగ మాఁగు ననుకొనుట కల్ల. గీతలలోని రెండవ యధ్యాయమునందలి యీ శ్లోక మిప్పట్టున మిగుల వి-రణయోగ్యము.

విషయా వినివర్తంతే నిరాహారస్య దేహినః,
రసవర్జం రసోఽప్యస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తతే.

---

* 'యద్యపి విషయా విషయోపలక్షితాని విషయశబ్దవాచ్యాని ఇంద్రియాణి [అథవా విషయా ఏవ-పాఠా.] నిరాహారస్య అనాహ్రియమాణవిషయస్య, కాష్ఠతపసి స్థితస్య [కష్టే తపసి స్థితస్య-పారా.] మూర్ఖస్యాపి వినివర్తన్తే దేహినో దేహవతః.—భాష్య.

'విషయవిగ్రహము లేక [తాఁబేటివలె అవయవములను ముడుచుకొని] తపస్సులో కష్టైవలె నుండు మూర్ఖునకు ఇంద్రియములు [లేక విషయములు] ఉడుగును' అని శంకరులవారి యభిప్రాయము.

నిరాహారస్య అనఁగా అన్నము తినుట మానుకొనినవానికి అని వారి అభిప్రాయము కాదు. ఉపవసించినను కన్ను, మేను మొదలగు నింద్రియములకు రూపు, సోఁకు మొదలగు విషయముల తాఁకు సంభవింపవచ్చును గాన

అనఁగా నుపవసించువానికి విషయములు (ఉపవాసమునందుమ) శమించును; కాని రసము పోదు. రసము ఈశ్వరదర్శనమున—ఈశ్వరప్రసాదమున—శమించును.

సంయమికి నుపవాసాదులు మార్గమునందు సాధనరూపముగా నావశ్యకములు. ఇంతియ కాదు. ఈ శారీరకోపవాసమునకు మానసికోపవాసముగూడఁ దోడుపడనిచో నది దంభముగా పరిణమించి హాని చేయు నని చెప్పవలసివచ్చును.

'నిరాహారస్య' అనఁగా లంఘనములు చేయువాని కని అర్థము చెప్పరాదు అని బెల్లంకొండ రామరాయలు—'న చాత్ర నిరాహారస్య త్యక్తభోజనస్య కృతలఙ్ఘనస్యేతి యావ దిత్యర్థ ఇతి శఙ్క్యమ్. ఆహారాభావేఽపి చక్షుస్త్వగాదిభీ రూపస్పర్శాదివిషయగ్రహణసంభవా న్న సర్వేన్ద్రియప్రతినివృత్తిః' భాష్యార్క ప్రకాశః.

వెనుక పుటలోని 'విషయా వినివర్తంతే' అను శ్లోకమునకు పైనున్న పంక్తులకును ఈ శాంకరాభిప్రాయమునకును చెలిమి యున్నది. అయినను నిరాహారపదమునకు అర్థవిశేష ముండుటచేతనే యీ భాష్యాదు లుదాహరింపఁబడినవి. —అనువాదకుఁడు.

౩౨

పంతులుగారు

సత్యాగ్రహేతిహాసమునందు వ్రాయ వీలుపడనివియు. కొంచెముగనే వ్రాయఁబడినవియు నగు విషయముల నీ ప్రకరణములలో వ్రాయుచున్నాను. పాఠకుల కీ మాట నెఱుఁగుచున్నచో పూర్వాపరసంబంధము బోధపడఁగలదు.

టాల్‌స్టాయి-ఆశ్రమమునందు బాలురకును, బాలికలకును విద్యావిషయమైన యేర్పాటు చేయవలసి వచ్చెను. అందు హిందూ ముసలమాన క్రైస్తవ పారసీక బాలకులును, కొలఁదిమంది హిందూ బాలికలును ఉండిరి. వీరికి ప్రత్యేకించి ఒక పంతులుగారిని పెట్టుట అసంభవము. నా కది యనావశ్యక మనియు తోఁచెను. అసంభవ మేలనిన, తగిన హిందూస్తానీ-పంతులుగా రచట దొరకరు. ఒకవేళ దొరకినను ఈ కొలఁది జీతమునకు డరబనునుండి ౨౧ మైళ్లదూర మెవఁడు రాఁగలఁడు? మఱి మేము ధనములో మునిఁగి తేలుచుండుట లేదు. మరియు బయటనుండి ఆశ్రమములోనికి పంతులుగారిని రప్పించుట యనావశ్యక మనిపించెను. ఏలన నేఁటి చదువులరీతి [విద్యాప్రణాళి] నాకు బాగుండలేదు. కాని వాస్తవమగు రీతి నాకనుభవమున లేదు. తల్లిదండ్రులు లబ్ధులగుదురేని వారి యనుపాజ్ఞలవలననే సరియగు చదువు వచ్చును. ఇది యాదర్శము. ఇట్టి యాదర్శస్థితిలో వెలుపటిసాయము తక్కువలోఁ దక్కువగా నుండఁదగును. టాల్‌స్టాయి-ఆశ్రమ మొక కుటుంబము. అందు నాది జనకస్థానము. కావున ఇందలి బాలకులకు మంచి జీవనమును నిర్మింపవలసిన భారమును యథాశక్తి శిరసావహింపవలయు ననుకొంటిని.

ఈ నా భావనలో చాల దోషములు కలవు. ఈబాలు రందఱును పుట్టిననాఁటనుండి నాకడ లేరు. అందఱును వేఱువేఱు వాతావరణములఁ బెరిఁగినవారు. పైఁగా వారివారి మతము లొక్కటి కావు. ఈబాలురయు, బాలికలయు స్థితిగతు లిట్టివి. నేనీ వీరికి పితృస్థానమున నుండి యెట్టులు న్యాయ మొనరింపఁగలను?

చదువులో మనశ్శిక్షకు, అనఁగా చరిత్రవికాసమునకు నేనగ్ర స్థాన మిత్తును. అట్టిచదువు ఎట్టి ప్రాయమువారికిఁగాని, యెట్టి వాతావరణమునఁ బెరిఁగినవారికిఁగాని చెప్పవచ్చును. కావున రేయుం బవళ్లు నేనీ బాలురలో బాలికలలో తండ్రివలె మెలఁగఁ జొచ్చితిని. అట్టి చదువునకు సచ్చరిత్రము పునాది. పునాది గట్టిదగుచో మిగులు విషయములు యథాసమయమునఁ దమంత తమకే తెలియును. లేదా, పరులసాయమునఁ దెలియఁగలవు.

మరియు భాషాజ్ఞానముగూడ కొలఁదియో గొప్పయో ఆవశ్యకముగుటచే కేలన్‌బేక్, ప్రాగజీ దేశాయీగారల సాయమున వీరిని చదువవేసితిని.

నాకు శరీరశిక్ష ఆవశ్యకమని తెలియును గాని, అది వీరి కనాయాసముగనే లభించుచుండెను.

ఆశ్రమమున నౌకరులు లేరు. పాకీపని మొదలుకొని వంటవఱకును గల పనులన్నియు ఆశ్రమవాసులే చేసికొనుచుండిరి. ఆశ్రమమున ఫలవృక్షము లెక్కుడు. త్రవ్వటము పెట్టవలసియుండెను. ఆశ్రమమున కేలన్‌బేకుగారికి త్రవ్వట మనిన కులాసా. వారు స్వయముగా సరకారువారి ఆదర్శక్షేత్రములలో కొంతకాల ముండి క్షేత్రపాలన మంతయు నేర్చికొనియుండిరి. వంటపని లేనివా రెల్లరును పిన్నలనక

పెద్దలనక తోఁటపని చూచి తీరవలెను. వీరిలో పిల్లలపా లెక్కువ. గోతులు త్రవ్వుట, చెట్లునఱకుట, నఱకిన చెట్ల నీడ్చుట యీమొదలగు పనులచే వీరి శరీరము గట్టిపడి బిగియుచు వచ్చెను. వీరి కీ పని యన్న నమితానందము. వీరి కీ పనివలన వేఱుగా కసరతుతోఁగాని, ఆటలతోఁగాని ఆవశ్యకత లేకపోయెడిది. వీరిలో కొందఱు విద్యార్థులు, ఒక్కొక్కప్పుడు అందఱునుగూడ, నీ పనికి రాక తప్పించుకొనిపోవుచుండెడివారు. ఒక్కొక్కప్పుడు ఆలస్యముగా వచ్చుచుండెడివారు. నేను వీరి కొంటెతనములను పలుమాఱులు ఉపేక్షించితిని. పలుమాఱులు నేను వీరి మెడలమీఁద కూర్చుండియే పని చేయించితిని. నా యీ కాఠిన్యమునకు వీ రియ్యకొని ఏనుకొననుగాని వీరు నా కెన్నఁడు నెదురాడి యున్నట్లు గుర్తు లేదు. పని యుండఁగా ఆటపాటలకు తిరుగాడుట మేలు కాదని నే నపుడు వారికి తెలియఁ జెప్పుచుంటిని. అపు డది వారి మది కెక్కెడిదిగాని మఱుక్షణమునవే మఱపు తగిలెడిది. ఈరీతిగా పనిమాత్రము జరిగిపోవుచుండెడిది. దాన వారి శరీరమును బాగుపడెను.

ఆశ్రమమున జబ్బనుమాట లేదు. దీనికి అచటి మంచిగాలియూ, మంచినీరును, ఆహారనియతియుఁగూడ కారణము లననగును.

వీరికి ఈపాటుతోపాటు చేతిపనుల పాటుఁగూడ కలుప నెంచితిని. వీ రందఱును ఏదో యొక చేతిపని వచ్చియుండవలయు నని నాయభిప్రాయము. దీనికి కేలన్‌బేకుగారు ట్రేపిస్టు మొనాస్టరీకిఁ బోయి చెప్పులు కుట్టుపని నేర్చి వచ్చిరి. వారికడ నేను నేర్చితిని. నేర్చుకొనఁ గోరిన బాలకులకు నేను నేర్పితిని. కేలన్‌బేకుగారికి వడ్రము కొంచెము తెలియును. ఆశ్రమమున వడ్రంగ మెఱిఁగిన సహచరుఁ డొకఁడు గలఁడు. దాన వడ్రము నేర్పుటయు జరిగెను. మరియు నించుమించుగా బాలకు లందఱును వంటచేయ నేర్చుకొనిరి.

ఈ పను లన్నియు నీ బాలకులకు సరిక్రొత్తలు. ఇవి నేర్చికొన వలసిన వని వీరు కలలోనయిన ననుకొనలేదు. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో హిందూస్థానీ బాలకులకు కేవలము అక్షరములు దిద్దుట దక్క వేఱు చదువు దొరకదు. ఉపాధ్యాయులు చేయక యే పనినేని బాలురచేఁ జేయింపరా దనియు, బాలురతోపాటు ఉపాధ్యాయుఁడుగూడఁ బని చేయుచుండవలయు ననియు టాల్‌స్టాయి-ఆశ్రమమున నొక నియమము కలదు. దీన బాలురు సంతోషముతో నేర్చుకొనుట పొసఁగెను.

చరిత్రమును, భాషాజ్ఞానమునుగుఱించి ముందు ప్రకరణమున.

అక్షరజ్ఞానము

గత ప్రకరణమున టాల్‌స్టాయి-ఆశ్రమమునందు శారీరకశిక్షణము, దాని కంగములుగా కొన్ని చేతిపనులను నేర్పు మొదలిడుటయు చూచియున్నాము. దీన నాకు సంపూర్ణముగా సంతుష్టి కలుగకున్నను కొంచెమో గొప్పదో సాఫల్యము కలిగె ననవచ్చును. భాషాజ్ఞానము కలిగించుట కష్ట మనిపించెను. దానికిం దగు సామగ్రి నాకడ లేదు. కోరిక యెంతకలదో తీరిక యంత లేదు. అంతటి భాషాజ్ఞానమును నాకు లేదు. దిన మంతయు పని చేసిచేసి యలసిపోవుచుంటిని. కొంచెము దగ దీర్చుకొందు ననుకొను వేళ నీ చదువు వచ్చి పడుచుండెడిది. బోధించుటకు నేను కలకలలాడుచు నుండుటకు బదులు బలాత్కారముగా నిదుర నాంపుకొనవలసి వచ్చెడిది. తోంటపనుల తోడను, గృహకృత్యములతోడను ప్రాతఃకాలము తీరిపోవంగా పండ్రెండు గంటల భోజన మయిన తరువాత పాఠశాలారంభము. దీని కంటె ననుకూలమగు వేళ లేదు. సాహిత్యపాఠములకు మూడు గంట లుపయోగించుచో నక్కడి కెక్కువలో నెక్కువ. హిందీ, అరవము, గుజరాతీ, ఉర్దూ: ఈ భాషలలో పాఠములు. బాలికలకు మాతృభాషలోనే పాఠములు చెప్పవలయు నని నియమము పెట్టుకొంటిమి. అందఱకును ఇంగ్లీషు సామాన్యభాషగా విధాన మొనరించితిమి. గుజరాతీవారికిని, హిందీవారికిని సంస్కృతము చెప్పు. అందఱకును హిందీ ఆవశ్యకము. వీనిలో ఇతిహాసము, భూగోళము, గణితము అందఱకును నేర్పంబడుచుండెను. అరవము, ఉర్దూలు నేర్పుట నావంతు.

౩౩ అక్షరజ్ఞానము

నాకు వచ్చిన అనుభవము ఓడలోను, జైళ్ళలోను. 'పోపు' వ్రాసిన తమిళ-వాచకమును మించి నా కెక్కుడు జ్ఞానము లేదు. నా ఉర్దూలిపిజ్ఞానము ఓడలో నేర్చికొనినది. మరియు నాకుఁ గల అరబ్బీ ఫారసీ పదజ్ఞానము ముసలమానుమిత్రుల పరిచితివలన మన లబ్ధమయినది. నాకుఁగల సంస్కృతజ్ఞానము, గుజరాతీజ్ఞానమును హైస్కూలులో కలిగిన వే.

నేను నిర్వహింపవలసిన పనికి నా శక్తిసామర్థ్యము లిట్టివి. ఇఁక నాతోడివారుగూడ నాకు తమ్ములే. దేశభాషలయెడల నాకుఁ గల ప్రేమ, నాశిక్షాశక్తియెడ నాకుఁ గల విశ్వాసము, విద్యార్థుల తెలివితక్కువతనము, దీనికన్న నెక్కుడయిన వీరి యౌదార్యము ఇవన్నియుఁ గలిసి నాపనికి సాయము చేసెను.

ఈ యువక విద్యార్థులు దక్షిణ-ఆఫ్రికాయందే జన్మించినవారు. వారికి వచ్చిన అనుభవము కడుఁ గొలఁది. లిపి యసలే రాదు. వారికి అక్షరములు దిద్దఁబెట్టుటయు, వ్యాకరణమున సామాన్యజ్ఞానము కలిగించుటయుఁ జేయవలసి యుండెను. ఇది కడుఁ దేలిక. అనుభవము మాటలాడుటలో వారు నన్ననాయాసముగా జయింపఁగలరు. ఇది వారికిఁ దెలియును. ఇంగ్లీషు రాని అనుభవశాలు రెవరేని నాతో మాటలాడ వచ్చినపుడు నాయీ శిష్యులు మాకు దుబాసు లగుచుండిరి. నేనిట్టులు సంతోషముగా నిర్వహింపఁ గలుగుచుంటిని; ఏలనఁగా, నేను విద్యార్థులముందు నా యజ్ఞానము నెన్నఁడును దాఁచుటకుఁ బ్రయత్నింపలేదు. నా కెంత తెలియునో నే నంతలోనే యుంటిని. కావున నాకు ఓ యనిన ఢం రాకున్నను వారి ప్రేమకును, ఆదరమునకును పాత్రము గాకుండ లేదు.

ఇఁక ముసలమానులకు ఉర్దూ చెప్పుట ఇంతకన్న తేలిక యాయెను; ఏలయనఁగా వారికి లిపి తెలియును. కావున వారికి చదువునం దాదరము కలిగించుటయు, దస్తూరి చక్కఁజేయుటయు నీ రెండే నా పనులు.

వీరందఱును లోఁతైన నిరక్షరులు. ఏ బడియందును జదివి విసి కినవారు గారు. వీరికిఁ జెప్పవలసినది కడుఁ దక్కువ యని కొలఁది కాలములోనే నేఁ గనుఁగొంటిని. సోమరితనమును పోఁగొట్టుటయు, తమంతఁ దాము చదివికొనునటులు చూచుటయు, అభ్యాసమును పైనుండి కనిపట్టుచుండుటయు నను నీ పనులు గొప్పవి. ఇటులు నే నింతటితో సంతృప్తిఁ జెందుటచే వేఱు వేఱు ఈడు గల యీ బాలురలో, వేఱు వేఱు పాఠములు చదువు నీ బాలురలో నొక్క గదిలోఁ గూరుచుండి చదివించుకొనుచు వచ్చితిని.

పాఠ్యగ్రంథములనుగుఱించిన హడావుడి నలుదసలను వినఁబడుచుండును. నాకు వాని గరజు కనిపింపలేదు. అప్పటి కున్న పుస్తకములతోనేని మా కంతగా పని పట్టినట్లులేదు. బాలురమీఁద పెక్కు పుస్తకములు కుక్కుట యావశ్యకముగాదు. విద్యార్థులకు పాఠ్యగ్రంథమే దని నన్నడిగినచో నుపాధ్యాయుఁడే యని యందును. నాగురువులు పుస్తకములలో నాచేతఁ జదివించిన విషయములు కడుఁ గొలఁదిగనే నాకు గుఱుతున్నవి కాని వారు పుస్తకములలోఁగాక వేఱుగాఁ జెప్పిన చదువున్నదే అది నేఁటికిని గుఱుతున్నది. బాలురు కనులతో కన్న చెవులతో నెక్కువ గ్రహింతురు; అదియు అనాయాసముగా. నేను నా శిష్యులచే నేపుస్తకమేని తుట్టతుదిదాఁకఁ జదివించిన చందము లేదు. పలు తెఱఁగుల గ్రంథములఁ గొలఁదిగాఁ జదివి నేను జీర్ణము చేసికొనిన విషయములను నాభాషలో వారికిఁ జెప్పుచు వచ్చితిని.

అది నేఁటికిని వారి మెదడులకు పట్టియున్నది. పుస్తకములలోఁ జదివినది గుఱుతుంచుకొనుట వారికిఁ గష్టమాయెడిది. మరియు నేను ప్రత్యేకముగా వినిపించినది గుర్తుంచుకొని, విన్నది విన్నచందమున మరల నాకు వినిపించెడివారు. పుస్తకమునందు వీరి మనస్సు లగ్నమయ్యెడిది కాదు. అలయికచేఁ గాని, కొండొక కారణమునఁగాని నేను కనులు మలుపుకొనకుండ నుంటినేని, నా చెప్పునది నీరసముగా నుండకుండునేని, నా చెప్పిన, లేక వినిపించిన మాటలు వారు చెవులు నోరపెట్టుకొని వినెడివారు. మరియు రసమును గ్రహించెడివారు. అపుడు వారు చేయు శంకలవలన వారి గ్రహణశక్తి యించుమించుగా నాకుఁ దెలియవచ్చెడిది.

ఆత్మశిక్ష

విద్యార్థుల శరీరమునకును, మనస్సునకును సాము నేర్పుటకంటె ఆత్మకు సంస్కారము కలిగించుటలో నేను మిగుల శ్రమ పడవలసివచ్చెను. నే నిందుల కెక్కువ తత్త్వగ్రంథముల సాయము తీసికొనలేదు. విద్యార్థులకు తమతమ మతముల మూలతత్త్వములను, తమతమ మతముల సాధారణజ్ఞానమును ఉండితీరవలయునని నాయుద్దేశము. కాన ఇట్టి జ్ఞానము కలుగఁజేయుటకు నాశక్తికొలఁది పాటుపడితిని. కాని యిదియును మనశ్శిక్షకు నొక యంగమని నాతలఁపు. ఒక ఆత్మశిక్షణ మొక ప్రత్యేకవిషయము. టాల్‌స్టాయి-ఆశ్రమమున బాలురకుఁ జదువు చెప్పమొదలిడక పూర్వమే నే నీ సంగతి గ్రహించితిని. ఆత్మకు వికాసము కలిగించుట యనఁగా చరిత్రనిర్మాణము కలిగించుట, ఈశ్వరజ్ఞానము కలిగించుట, ఆత్మజ్ఞాన మొదవఁ గలిగించుట. ఈ జ్ఞానము కలిగించుటకు బాలురకు కడు సాయము చేయవలసియుండును. ఇట్టి జ్ఞానము గాక మిగిలిన జ్ఞానము లన్నియు వ్యర్థములు; ఇంతియ కాక హానికరములు—అని నామతము.

మనుష్యున కాత్మజ్ఞానము నాలవ యాశ్రమముననే కలుగు నని వాడుక. ఎవ రీ నాలవ యాశ్రమము వఱకును ఈ యమూల్యవస్తువును కడఁబెట్టుదురో వా రీయాత్మజ్ఞానమును పొందకపోఁగా, ముదిమిని, మరియు దీనికంటెను దయనీయమగు రెండవ బాల్యమును బొంది భూమికి భారమై పోవుచున్నారు. ఇది యెల్లెడల ననుభూతచరము. ౧౯౧౧-౧౨ సంవత్సరములలో ఈ నా యుద్దేశములను ఈ భాషలోఁ దెలుపఁ బొసఁగలేదు కాని నాఁటి కీయుద్దేశములు కలవని నాకు గుఱుతు.

ఆత్మకు సాము గఱపు టెటులు? బాలురచే భజన చేయించితిని. వీరికి నీతిపుస్తకములను వినిపించితిని కాని దీన సంతుష్టి కలుగ లేదు. బాలురతో నాకు సంబంధ మెక్కుడయినకొలందిని పుస్తకములవలన వీరికి ఈ జ్ఞానము కలిగింప వీలు లేదని తెలిసికొంటిని. సాము చేసి చూపియే సాము నేర్ప వీలగును. తనమనస్సుచే సాము చేయించియే ఇతరుల మనస్సుచే సాము చేయింప వీలగును. ఆ రీతిగనే తన యాత్మను సాము చెయించియే ఇతరుల ఆత్మచే సాము చేయింప వీలగును. గురువు ప్రవర్తనవలననే బాలకు లాత్మశిక్షణము నేర్చికొందురు. కావుననే యుపాధ్యాయుఁ డెల్లప్పుడును—విద్యార్థులు తన కడ నుందురుగాక, లేకుందురుగాక—తాను జాగరూకుఁడయి యుండవలయును. ఉపాధ్యాయుఁడు లంకలో నుండుఁ గాక, తన ప్రవర్తనమువలన తన శిష్యుల యాత్మలను మేలుకొలుపఁ గలఁడు. నేను కల్లరినై నా శిష్యులను సత్యసంధులఁ జేయఁగలుగుట వట్టి బూటకము. పిఱికిపంద యగు గురువు తన శిష్యులకు పరాక్రమము నేర్పఁ జాలఁడు. తప్పి చరించు గురువు శిష్యులకు సంయమ మెటులు నేర్పఁగలఁడు? కావున నాకడ నుండు యువకులయు, యువతులయు ముందు నేనే యొక పదార్థపాఠ మయిపోవలయు నని తెలిసికొంటిని. దీన నా శిష్యులే నాకు గురువు లయిరి. నేను నాకొఱకుఁ గాకున్నను నాకడ నుండు వీరికొఱకయినను మంచివాఁడనయి మంచితనమును కాపాడుకొనుచు నుండవలయు నని తెలిసికొంటిని. టాల్ స్టాయి-ఆశ్రమము నందలి పలువిధములగు నా సంయమములు ఈ యువకులకును, ఈ యువతులకును కృతజ్ఞములు.

ఆశ్రమమునం దొక కుఱ్ఱఁడు కలఁడు. అతఁడు కడు నల్లరి వాఁడు. కల్లలమారి. ఎవరిని లెక్కగొనఁడు. మిగిలిన కుఱ్ఱలతో

కయ్యములకుఁ గాలు సాఁపును. ఒకనాఁ డతఁడు పట్టరాని యాగడము జేసెను. నా కేమియు తోఁచలేదు. ఏలయనిన నేను విద్యార్థులను దండించి యెఱుఁగను. కాని యపుడు నా కోపము మండిపోయెను. నే నతనికడ కరిగితిని. చెప్పితిని. అతఁడు వినలేదు. మరియు నన్నే తన వలలో వైచికొనఁ జూచెను. నాముందు రూలుకఱ్ఱ యొకటి పడి యుండెను. దాని నెత్తి యతని చేతిపైఁ గొట్టితిని. కొట్టుచుండఁగనే నాకు కంపమెత్తుకొనుచువచ్చెను. అతఁడును నాకంపమును దప్పక చూచియుండును. విద్యార్థుల కందఱకును ఇది యంతయు నిదివఱ కెన్నఁడు నెఱుఁగని క్రొత్తవింత. ఆ విద్యార్థి యేడ్చెను. క్షమింపు మని వేఁడుకొనెను. అతఁడు తనకు దెబ్బలు తగిలినందుల కేడ్వలేదు; —ఇతఁ డించుమించు పదునేడేండ్ల ప్రాయము వాఁడు, చియ్యా పట్టిన మేనివాఁడు; తలఁచుకొనినచో నతఁడు బదులు తీర్చికొనఁ గలఁడు—కాని కొట్టుచుండఁగా నాకుఁ గలిగిన దుఃఖము నితఁడు తెలిసికొనెను. ఇటుపిమ్మట నతఁ డెన్నఁడును నా కవిధేయుఁడు కాలేదు. కానినే నటులు రూలుకఱ్ఱతోఁ గొట్టినందులకు నేఁటి వఱకు నేను పశ్చాత్తప్తుఁడ నగుచున్నాను. అతనిని కొట్టి నేను నా యాత్మను ప్రకటింపలేదు. మఱి? పశుత్వమును.

బాలకులను పట్టుకొని కొట్టి చదువు చెప్పుట యనిన నాకుఁ గిట్టదు. నాజీవిత మంతటిలో ఒకతూరిమాత్రమే నా కుమారు నొకని కొట్టినటులు గుర్తు. నేను రూళ్లకఱ్ఱతోఁ గొట్టుట యోగ్య మయిన దని యింతవఱకును నిశ్చయించుకొనఁ గలిగియుండలేదు. ఇది యనుచిత మని చెప్పుటకు నా కింతవట్టును సందియమే. ఏలనఁగా దీనికి మూలము క్రోధము. మరియు దండనమే ఉద్దేశము. ఇందు తెలుపు వలసినది కేవలము నాసంతాపము. ఆ సంతాపమునే నేను వెలిఁ బుచ్చి

యుండెనేని ఈ దండ మూచిత మనుకొందును. కాని ఇందు రెండును గలిసియున్నవి. ఈ పని జరిగిన తరువాత విద్యార్థులకు మంచి సంస్కారము కలుగఁజేయుటకు నా కొక యుపాయము దొరకెను. ఆ యుపాయము నపుడుపయోగించినచో నెట్టి ఫల మొడఁగూడెడిదో యిపుడు చెప్పఁజాలను. ఆ కుర్రఁ డపుడే యా విషయమును మఱచి పోయెను. అతఁ డెంతగా బాగుపడినటులును నేఁ జెప్పఁజాలను. కాని యీ ప్రసంగమువలన విద్యార్థులయెడ నుపాధ్యాయుని ధర్మమును గుఱించి విచారింపఁ జాల సామగ్రి దొరకెను. ఇది జరిగిన పిదపఁ గూడ బాలురలో నిట్టి దోషములు కానిపించెను గాని నే నెపుడును దండనీతిని ప్రయోగించి చూడలేదు. నే నిటు లాత్మజ్ఞానము కలుగఁ జేయఁ బ్రయత్నము చేయుచు నేనే యాత్మగుణముల నధికముగాఁ దెలిసికొనఁ గలిగితిని.

విద్యాభ్యాసములో వడ్లు

నాకెన్నఁడును తట్టని విషయ మొకటి కేలన్బేకుగారు టాల్స్టాయి–ఆశ్రమమున నామనోపీఠి కెక్కించిరి. ఆశ్రమము నందలి బాలురలోఁ గొందఱ ఆకతాయులు, మందెగిండ్రును, తిరుగుఁ బోతులును గలరు. నా మువ్వురు కుమారులును వీరితో కూడియే పెరుగుచుందురు. మరియు నాకుర్రలతోపాటు మఱికొందఱు కుర్రలును వారితోఁ గలిసి తిరుగుచుండిరి. ఇటులు తిరుగుఁబోతులగు ఆ కుర్రలతో నా కుర్రలు కలిసిమెలసి యుండుట కేలన్బేకుగారికి కష్టమనిపించి నొక నాఁడు "మీకుర్రలను వారితోఁ గలియనిచ్చుట అంత మంచిదని నాకు తోఁచదు. ఆ కుర్రలతో మీకుర్రలను గలిపినందుల నేమి ఫలము? ఆతిరుగుఁబోతుల సావాసమువలన వీరికిమాత్రము చెడ్డ కేవలము కాక వేఱేమి?' అనిరి.

ఈ విషయము విని నేను తిరుగుడు పడితినో లేదో జ్ఞాపకములేదు కాని అపుడు నా చెప్పిన ఉత్తరము జ్ఞప్తియున్నది. నా ప్రత్యుత్తర మిది: 'నాకుమారులకును ఆ తిరుగుఁబోతులకును నాకు భేద మెటులు చేయఁ జెల్లును? వారికిని వీరికిని నేనే పూఁటకాఁపను. నేను రమ్మంటిని. ఆ కుర్రలు వచ్చియుండిరి. నేను కొన్ని రూకలిచ్చుచో వా రిపుడే జోహాన్సుబర్గుకు పోయి వెనుకటివలెనే సంచరించుచుందురు. ఈ బాలు రిచటికి వచ్చి యుండుట నాకు మహదపాని యని వారి తలిదండ్రులు తలంచినచో నే నాశ్చర్యము పొందను. వా రిచటికి వచ్చి కష్టములు పడుచున్నారు. ఈ విషయమును మన మిరువురమును ఎఱుఁగుదుము. ఈయెడ నాచేయవలసిన పని నాకు

చక్కగాఁ గానవచ్చుచున్నది. వీరి నిచటనే యుంపవలయును. నా కుర్రలును వీరితో కలిసియే యుండవలయును. మరియు “మీ రా కుర్రలకంటె దొడ్డవారురా!” యని యిప్పటినుండియే నా కుమారులకు భేదబుద్ధిని గఱపుమని మీ రందురా? ఇది వారి కుర్ర కెక్కుచో తప్పుదారిని బడఁగలరు. ఈ స్థితిలో నున్నచో వారికి మంచి శిక్షయు, మంచివెడుగుల తెలివియు అనాయాసముగాఁ గలుగును. మరియు “వీరిలో నిజముగా నేదేని గుణ మున్నచో దాని ప్రభావము వారిపై ప్రసరింపఁగల”దని మన మేల యనుకొనరాదు? ఇంక నేమయిన నగుఁగాక! వారి నిటనుండి పంపివైవఁజాలను. నాకు నేనేని చెఱుపు గలుగుచో ననుభవింప సంసిద్ధుఁడను.’

కేలన్ బేకుగారు తల యూఁపిరి.

ఈ ప్రయోగమువలన చెడ్డ ఫలము కలిగె ననఁ జెల్లదు. దీన నా కుర్రల కెట్టి లోటును కలిగె నని నే ననుకొనను. మరియు మేలే పొందిరని నే నెఱిఁగితిని. ‘మేము గొప్పవారము’ అని యేమేని గర్వ మున్నచో నది వీరిని వదలిపెట్టెను. వీ రందఱితోడను గలసియుండుట నేర్చిరి. వీ రిందు పరీక్ష నిచ్చిరి.

తలిదండ్రులు పైనుండి కడు మెలకువతో కనిపట్టి సాఁకుచుందురేని మంచి పిల్లలును, చెడ్డ పిల్లలును ఒకచోటనే యుండుట వలనను, చదువుకొనుటవలనను మంచి పిల్లల కేమియు హాని కలుగదని దీనివలనను, ఇటువంటి మఱికొన్ని యనుభవములవలనను తెలిసికొంటిని. మనము పిల్లలను పెట్టెలోఁ బెట్టి తాళము వేసినచో మంచివా రగుదు రనియు, బయటికిఁ దీసినంతనే పాడయిపోవుదు రనియు నెట్టి నియమ మెచటను లేదు. పలు తెఱఁగుల బాలికలను, బాలురను ఒకచో నుంచి చదివించుట తలిదండ్రులయు, ఉపాధ్యాయులయు జాగ్రత్తకు నికషోపలము. వారు కంట వత్తి నిడికొని యుండవలయును.

౩౬

ప్రాయశ్చిత్తరూపమగు ఉపవాసము

బాలురను, బాలికలను మంచి త్రోవలో నుంచి వారికి విద్య గఱపుట యెంత కష్టమయిన విషయమో దీని యనుభవము దైనం దినము వృద్ధి పొందెను. నేను వారి కుపాధ్యాయుఁడను, పాలకుఁడను అగుదునేని వారి మనస్సులోఁ బ్రవేశింపవలయును. వారి సుఖదుఃఖములలో పాలుగొనవలయును. వారి జీవనరహస్యములను విడఁబఱిచి చెప్పవలయును. ఉబుకుచున్న వారి జీవనతరంగములను సరిగా పాఱింపవలెను.

చెఱసాలనుండి కొందఱు సత్యాగ్రహులు విడువఁబడినతరు వాత టాల్‌స్టాయి-ఆశ్రమమున కొలఁది జనులే యుండిరి. వారును ముఖ్యముగా ఫినిక్సువారే కావున నేను వారి నచటికిఁ బనిచితిని. నా కచట అగ్నిపరీక్ష జరిగెను. టాల్‌స్టాయి-ఆశ్రమమునుండి వారిని ఫినిక్సులో దిగఁబెట్టి నేను మరల జోహాన్సుబర్గునకు వెళ్లితిని. జోహాన్సుబర్గునందు కొలఁది రోజు లుంటిని. అపుడు ఆశ్రమమునం దిరువురికి భయంకరమగు పతనము కలిగె నని వింటిని. సత్యాగ్రహము వంటి మహాసంగ్రామ మెటనేని సఫలము కాలే దని వినినచో నా కంత యాఘాతము కలిగెడిది కాదుగాని యీ వార్త నాకు వజ్ర ప్రహార మాయెను. నాగుండియ లదిరెను. నాఁడే ఫినిక్సుకై రైలెక్కి తిని. నేనును వత్తునని కేలన్‌బెకుగారు పట్టుపట్టిరి. దయనీయమగు నా స్థితి యతనికి గోచరించెను. నే నొంటిగా వెళ్లుట కతఁ డించుకయు నొప్పుకొనలేదు. ఈ పతనవార్త యతఁడు తెచ్చినదే.

దారిలో నాధర్మమును నే నెఱిఁగికొంటిని. పోనిండు, ఎఱిఁగికొంటినని యనుకొంటి ననుకొండు! తన రక్షణమున నున్న

వారి పతనమునఁ గొలఁదియో గొప్పయో యంశమునకు రక్షకుఁడు గాని, శిక్షకుఁడు గాని పూఁటకాఁపు లని నే ననుకొంటిని. ఈ ఘటనలో వాజవాబుదారి స్పష్టముగా అర్థమాయెను. నా భార్యయు మొదటనే నను మందలించెను. కాని విశ్వసించుట నా స్వభావము. కావున నే నీ మందలింపు నంతగా పాటింపలేదు. నే నా పతనమునకు సంపూర్ణమగు ప్రాయశ్చిత్తము చేయుదునేని ఆ పతితులు నా వ్యథను గ్రహింపఁ గలుగుదు రనియు, తమ దోషమును తా మెఱుఁగఁగలుగుదు రనియు, దీని లోఁతు కొంచెము తెలియఁగల దనియు నాకు తోఁచెను. కావున ఏడునాళ్లు ఉపవాసమును, నాలుగు నెలల పదిహేనునాళ్ల పాటు ఏకభోజనమును చేయుదు నని వ్రతము గొంటిని. కేలెన్బేకు గారు నన్ను వారింపఁ బూనిరి గాని యది నిష్ఫలమాయెను. తుదకతఁ డీ ప్రాయశ్చిత్తము తగినదే యని యొప్పుకొని తానుగూడ నుపవసింతు నని పట్టుపట్టెను. అతని నిర్మలమగు ప్రేమను నేను నిరసింపఁ జాలకపోయితిని. ఇటులు నిశ్చయించినతరువాత నా గుండెల బరువు తగ్గెను. శాంతి కలిగెను. దోషులపైఁ గ్రోధము పోయి దయ నిలిచెను.

ఇటులు రైలులో బరువు తగ్గించుకొని ఫినిక్సు చేరితిని. బోగట్టాచేసి తెలిసికొనవలసిన సంగతులను దెలిసికొంటిని. నా యుపవాసమువలన నందఱకును కష్టము కలిగెను గాని దాన వాతావరణము శుద్ధమాయెను. పాపము చేయు టెంత భయంకరమో అది యెల్లరకును దెలిసెను. విద్యార్థులయు, విద్యార్థినులయుఁ దోడ నాకుఁ గల నెయ్యము మఱింత దృఢమును, సరళమును ఆయెను.

ఈఘటన జరిగిన కొలఁది కాలమునకు దీనికి సంబంధించియే మరలఁ బదునాలుగునాళ్లుపవసింపవలసిన ప్రసంగము తటస్థించెను. దాని పరిణామము నే ననుకొన్నదానికన్న మిన్నగా జరిగెను.

శిష్యుల దోషము లన్నింటికిని గురువుగా నెల్లపుడును ఉపవాసములు చేయుచుఁ గూరుచుండవలసినదని నా యభిప్రాయమా గాదు. కాని యిటువంటి కొన్ని విషయములలో ప్రాయశ్చిత్తరూపమయిన ఉపవాసములకు తప్పక స్థానము కలదని నా నమ్మిక. దీని

సరియయిన వివేకమును, అధికారమును వలయును. గురుశిష్యులకు పరస్పర
ము ప్రేమబంధనము లేనిచో, శిష్యునిదోషము గురువునకు పరితాప
వ్యాఘాతము కలిగింపనిచో, గురువుపై శిష్యున కాదరము లేనిచో,
నట్టియెడఁ జేయు నుపవాసము నిరర్థకము. మరియు నొకానొక
ప్పుడు హానికిఁగూడఁ బట్టు. ఈ యుపవాసములయెడలను, ఏకభోజన
ములయెడలను శంక యుండుఁగాక! శిష్యుని దోషములతో కొంత
యంశమునకు గురువు జవాబుదారీ కల దనుటలో లేశమును శంక
లేదు.

ఈ యేణ్ణాళ్ల యుపవాసమును, ఈయేకభోజనమును నాకు కష్ట
మనిపింపలేదు. నే నాదినములలో నే పనిని మానలేదు. మందముగను
జేయలేదు. నే నీకాలమున కేవలము ఫలాహారము గొనియుంటిని.
పదునాలుగునాళ్ల యుపవాసమున తుది భాగములో కఠిన మనిపించెను.
ఆనాళ్లలో రామనామమునకుఁ గల చమత్కారము నే నెఱుఁ
గను. కష్టము సహించు సామర్థ్యమును నాకుఁ దక్కువ. ఉపవసించు
దినములలో నే చందమున నేని నీరు కడుపారఁ గ్రోలవలయును. ఈ
బాహ్యకళ నే నెఱుఁగను. ఈకారణమువలనను ఉపవాసము నాకుఁ
గష్టమాయెను. మరియు మొదటి యుపవాసమును సుఖముగా, శాంత
ముగాఁ జేసితిని గాన నీ పదునాలుగునాళ్ల యుపవాసమున పైమఱచి
యుంటిని. మొదటి యుపవాసమున నెల్లపుడును కూనీగారి కటిస్నా
నము లొనరించితిని. పద్నాల్గునాళ్ల యుపవాసమున మూఁడు నాలుగు
నాళ్లు మాత్రము చేసి మానివయిచితిని. నీటిరుచి అసహ్యమాయెను.
నీరు త్రావఁగనే ఓకర కలుగునటు లుండెను. దాన నీరు కడుఁ గొలఁ
దిగా త్రావితిని. దీన గొం తెండెను. శరీరము క్షీణించెను. చివర
చివరకు మెల్లమెల్లగనే మాటలాడఁ గలిగితిని. ఇటులయ్యు వ్రాఁతకు
అక్కఱ కలిగినపుడు తుదినాఁటివఱకును వ్రాయింపఁ గలుగుచునే
యుంటిని. రామాయణాదులను తుది వఱకును వినుచునే యుంటిని.
కొన్ని ప్రశ్నలకు సమాధానము చెప్పుటకును, అవశ్యకములగు కొన్ని
పనులు చేయుటకును సమర్థుఁడ నయియే యుంటిని.

౩౮

గోఖలేగారిని కలియఁబోవుట

దక్షిణ-ఆఫ్రికాను సంబంధించిన చాల విషయముల నిచట దిగఁబెట్టవలసి వచ్చుచున్నది. ౧౯౧౪ సాలున సత్యాగ్రహసంగ్రామము ఆఁగిపోయెను. అపుడు గోఖలేగారు లండనుమీఁదుగా ఇండియాకు రమ్మని వార్తనంపిరి. జూలై నెలలో కస్తురబాయియు, కేలన్బేకుగారును, నేనును సీమకు పయనమయితిమి. సత్యాగ్రహసంగ్రామదినములలో నేను మూఁడవతరగతి బండ్లలోనే కూర్చుండి పయనము సేయ నారంభించితిని. కావున ఓడలో మూఁడవతరగతి టిక్కెట్టే కొంటిని. అచటి మూఁడవతరగతికిని, మన మూఁడవతరగతికిని చాల భేదము కలదు. మన మూఁడవతరగతి పెట్టెలలో కూర్చుండుటకును, పరుండుటకును తగిన సౌకర్యముండ దనిన నిఁక పరిశుభ్రత మాట వేఱు చెప్పవలయునా? కాని మాయోడలో దీనికి విపరీతము. వలసినంత చోటు, వలసినంత స్వచ్ఛత. ఓడవారు మాకుఁ జాల సౌకర్యములు కలుగఁజేసిరి. ఇతరుల సంపర్కము లేకుండ మా కొక మఱుఁగుదొడ్డిని ప్రత్యేకించి తాళము వేసి తాళపుఁజెవులు మా కిచ్చిరి. మేము ఫలాహారుల మగుటచే మాకువలసిన పండ్ల నిమ్మని ఖజాంజీకి ఉత్తరు విచ్చిరి. మూఁడవతరగతి బాటసారులకు పండ్లు తక్కువగా నిత్తురు. ఆఱుఁబండ్లు* అసలే యీయరు. ఇది మామూలు. దీనికి విపరీతముగా మంచి సౌకర్యములతో సముద్రముపై మిగుల శాంతముగా ౧౮ దినములు గడిపితిమి.

ఈ యాత్రలోని కొన్ని విషయము లుదాహార్యములు. కేలన్బేకుగారికి దుర్బిణులమీఁద చాల షోకు. వారు వెలగల జోడొకటి

* ముగ్గి ఆఱినపండ్లు : అంగూరము మొ॥ Nuts-అను.

తమకడ నుంచుకొనిరి. దాని విషయమున మా కిరువురికిని కొంచెము ఘర్షణ ..టము జరుగుచుండెను. 'మన ఆదర్శమా ప్రమితజీవితము; మన వస్తువులా మిగుల వెల గలవి: ఈ రెంటికి పొందిక యేపడు?' అని నే ననుచుంటిని. క్రమక్రమముగా నొకనాఁ డిది రగడలోనికి దిగెను. మేమిరువురమును కేబిను కిటికీకడ నిలుచుంటిమి.

'ఈ జగడగొండిదానిని సముద్రములో పాఱవయిచిన నేమి?' అని నే నంటి.

'తప్పక ఈ జగడాలమారిని పాఱవేయుఁడు!' అని వెంటనే కేలన్ బేకుగా రనిరి.

'చూడుఁ డిదిగోఁ బాఱవైచితిని' అని నే నంటిని.

'ఊఁ; నాకును సమ్మతమే' అని వడివడిగా కేలన్ బేకుగా రనిరి.

సరి, నేను దుర్బిణిలను విసరి వయిచితిని. దాని వెల ఏడు పౌనులో. కేలన్ బేకుగారికి దానఁగల మోహముకంటె దాని విలువ హెచ్చు. దీనికి కేలన్ బేకుగా రెన్నఁడును విచారింపలేదు. కేలన్ బేకుగారికిని, నాకును నడుమ పెక్కు అనుభవములు కలవు. వానిలో నమూనా కిది యొకటి.

మా కొండొండెఁ గల సంబంధములవలన ప్రతినాఁడును క్రొత్త విషయములు నేర్చుకొనుచుంటిమి. ఏలన, మే మిరువురమును సత్యము ననుసరించి సంచరింపఁ బ్రయత్నము లొనరించుచు వచ్చుచుంటిమి. సత్యము ననుసరించుటవలనఁ గ్రోధము, స్వార్థము, ద్వేషము మొదలగునవి సహజముగ తొలఁగి చనును; తొలఁగి పోవనిచో సత్యప్రాప్తి కలుగదు. రాగద్వేషాదులచే నిండిన మానవుఁడుసరళుఁడు కావచ్చును. వాక్సత్యమును పరిపాలింపవచ్చును. కాని వానికి శుద్ధసత్యప్రాప్తి

కలుగదు. శుద్ధసత్యమును శోధింప దొరఁకొనువాఁడు రాగము, ద్వేషము మొదలగు ద్వంద్వములనుండి ముక్తిఁ బడయవలయును.

ఉపవాస 'మయిన కొలఁదిదినములకే ఈపయనము చేసితిని. నాకు మరల వెనుకటి బలము రాలేదు. డెక్కుమీఁద అటు ఇటు నడచి తిన్నదాని నఱిగించుకొనఁ గడఁగుచుంటిని. నడచినకొలఁదిని పిక్కలలో నొప్పు లెక్కుడాయెను. సీమఁ జేరువఱకు నొప్పి తగ్గక పోఁగా మఱి కొంచె మెక్కుడాయెను. అచట డాక్టరు జీవరాజ మెహతా గారికడ కరిగితిని. ఉపవాసములను, ఈ నొప్పులను విని 'కొన్నాళ్లు విశ్రాంతి లేనిచో మీ కాళ్లు పడు నను భయము కలదు' అనియతఁడనెను. దీర్ఘోపవాసములు చేసినవారు వడిగా బలము పొందఁగలుగుటకు ఎక్కువగా తినెడి లోభమును మానుకొనవలయు నని యెఱిఁగితిని, ఉపవాసము లొనరించునాఁటికంటె మానుకొను నాఁడు ఎక్కువ మెలఁకువ గొనవలయును. మఱియు నొకానొకపు డెక్కువ నిగ్రహమును వలయును.

మదీరాకు వచ్చుసరికి 'మహాయుద్ధము నేఁడో రేపో మొగియు' నని తెలియవచ్చెను. ఇంగ్లీషుచానలులో ప్రవేశించుచుఁ బ్రవేశించుచు నుండఁగా యుద్ధము మొగియనే మొగిసె నని వింటిమి. మాకచట నాఁగిపోవలసివచ్చెను. నీటిలో ప్రతిచోటను రహస్యమార్గము లేర్పాటుచేయఁబడెను. దాన మేము సౌతాంప్టన్ చేరుసరికి ఒకటి రెణ్ణాళ్లాలస్యమాయెను. ౪వ ఆగస్టున యుద్ధారంభము. ౬వ ఆగస్టున మేము సీమలో దిగితిమి.

౩౮

యుద్ధములో నా పాలు

సీమకు పోవఁగనే గోఖలేగారు పారిసులో దిగఁబడిపోయి రనియు, పారిసునకు రాకపోకలు నిలుపుచేయఁబడినవనియు, వారెపుడు వచ్చునదియుఁ జెప్ప వీలు లేదనియు తెలిసెను. గోఖలే గారు ఆరోగ్యముకొఱకు ఫ్రాన్సు వెళ్లియుండిరి. పోరు మొగియఁ గనే వారి రాక కష్టము కలిగెను. వారెపుడు రాఁగలరో యదియు నేరికిని జెప్పఁ దరము కాదు.

ఈలోపుగా నా చేయవలసిన పని యేమి? ఈ యుద్ధమునందు నా ధర్మ మేమి? జెయిలులో నాకు సహవాసుఁడును, సత్యాగ్రహియు నగు సోరాబ్జీ అడాజనియాగారు సీమలో బారిష్టరు చదువుచుండిరి. సత్యాగ్రహులలో నతఁ డెంచదగిన చేయి. కావున దక్షిణ-ఆఫ్రికా లో నాస్థాన మాక్రమించుటకుఁగాను ముందు ఇంగ్లండులో బారిష్టరు పరీక్ష యిచ్చుటకితఁడు పంపఁబడెను. డాక్టరు ప్రాణజీవన మెహతా గా రితనిని భరించుచుండిరి. నేను వీరితోడను, వీరినిబట్టి డాక్టరు ప్రాణజీవన మెహతాగారితోడను, మరియు నచటఁ జదువుచున్న వారితోడను ఆలోచించితిని. అపుడు సీమలో నున్న భారతీయుల నందఱను సమావేశపఱచి నాయుద్దేశములను వారికిఁ దెలిపితిని. సీమలో నున్న భారతీయు లీ సంగ్రామమున తమచేత నయిన సాయము తాము చేయవలయు నని నా యభిప్రాయము. ఆంగ్లేయవిద్యార్థులు తాము యుద్ధములోఁ బని చేయుదు మని ప్రకటించిరి. భారతీయులును వీరికిఁ దీసిపోఁగూడదని నాకోరిక. నా యీ యభిప్రాయములకు విరుద్ధముగా పలువు రీ సభలో వాదించిరి. 'ఆంగ్లేయులకును, మనకును ఏనుఁగు నకును గుఱ్ఱమునకును గలంత యంతరము. ఒకఁడు దొర, ఒకఁడు

బంటు. అట్టిచో దొరకు అపద వచ్చినపుడు బంటు స్వేచ్ఛాపూర్వకముగా దొర కెట్టులు సాయము చేయ వలనుపడును? మరియు ఆ బంటు తన బంటుతనమునుండి తప్పించుకొనఁ దలఁచునేని తన దొర యాపదను తన మేలుగాఁ జేకొని తప్పించుకొనిపోవుటకు ప్రయత్నించుట పాడి గాదా? అపుడీ వాదము నాకు గుటకపడునా? తెల్లవారికిని నల్లవారికిని పెల్లంతరము కలదని నాకుఁ దెలియును గాని మన గతి యింత యధోగతిగా నున్నదని నమ్మిక లేదు. అపుడు నా నమ్మిక యేమనియా, — తెల్లవారి యేలుబడి కొంచెము మంచిదే కాని కొంద అధికారుల దోషమిం దెక్కువనియు, ఈ దోషములనుగూడఁ బ్రేమచే మనము పోఁగొట్టఁగలమనియును. మరియు తెల్లవారి సాయముచే మనము మన స్థితిని బాగుపఱచుకొనఁ గోరుదుమేని వారి యాపద గడవఁబెట్టి మన స్థితిని చక్కఁబెట్టుకొనునది యని నామతము. రాజ్యపద్ధతి దోషభూయిష్ఠమని అపుడు నే ననుకొనినను ఇపు డనుకొనునంత గాదు. నేఁడు నాకు రాజ్యపద్ధతిపై నమ్మిక మొగరిపోయెను. తెల్లదొరతనమునకు నేను సాయము చేయఁజాలను. ఈరీతిగా వారికి రాజ్యపద్ధతిపై నమ్మిక నాఁటితోఁ బోయెను. ఇంతియు కాక తెల్ల యధికారులయెడలను నమ్మకము పోయెను. ఇట్టి స్థితియందు నా కెట్టులు సాయము చేయఁగలను?

ప్రజల హక్కులను నిర్భయముగాఁ బ్రకటించి పరిపాలనమునందు సంస్కరణములను బడయుటకు అదియే అదను అని వారి యభిప్రాయము. ఇంగ్లీషువారికి వచ్చిన యాపత్కాలమునందు మనహక్కులను బ్రకటించుట ఉచితమని నాకు తోఁపలేదు. మరియు యుద్ధము జరుగుచున్నంతవరకు మన హక్కులను బ్రకటించుట నాఁపియుంచుకొను సంయమనమే మన సభ్యతయు, దీర్ఘదృష్టియుఁ గలదని నేను నమ్మితిని. కావున నేను నామాటమీఁదనే నిలువఁబడి స్వయంసేవ

సులువుగా పేరులు వ్రాసి యిచ్చునట్టి [illegible] పని [illegible] నాల సేవలు చెన్నైను. వీరిలో చాలవట్టు [illegible] మతిమములయి నాకి సేవ లుండెను.

ఈ యుద్ధమును గురించి లార్డ్ క్రూకు పలికిరి — 'ఫ్రాన్సు [illegible] యోధులకు మేము గాయములు తిను సిపాయీలకు సేవ చేయుటకు నేర్పిన సామర్థ్య నేర్చుకొనవలసియున్నచో దానికి సంసిద్ధుల మయి యుంటిమి.' అంచు ప్రకటించిన పిదప లార్డ్ క్రూ గారు [illegible] మన్నించి సామ్రాజ్యమునకు వచ్చిన యీ ఆపత్సమయమున తోడ్పడ వచ్చినందులకు మమ్ము నభినందించి మా సేవ నంగీకరించెను.

ప్రసిద్ధ వైద్యులగు కేంటలీగారికడ నేర్చిచ్చిన వారందఱును ప్రథమాభ్యాస మారంభించిరి. నేర్పిన దాఱు వారములు. అయినను ప్రథమచికిత్స యంతయును ముగిసెను. ఇందు మేము మందఱమును ఎనుబది మందిమి. ఆఱువారముల పిదప జరిగిన పరీక్షలో ఒకరు తక్క మేము మందఱమును ప్యాసయితిమి. ప్యాసయినవా రందఱకును సరకారు వారు కవాతు నేర్పించిరి. దీనిని నేర్పు భారము కర్నల్ బేకరు గారిది. వారే యీ సేనకు సరదా రయిరి.

ఆరోజులలో సీమను చూచి తీరవలయును. యుద్ధమునిన నెవరి కిని భయము లేదు. ఇంతియ కాక అందఱును యథాశక్తి సాయము చేయుటకు పూనుచుండిరి. శక్తిగలవారు యుద్ధపుసాము నేర్చుకొనం దొడఁగిరి. మఱి అశక్తులగు వృద్ధులు, స్త్రీలుఁ జేయుచో వీరికిని వలసినంత పని కలదు. గాయములు తగిలినవారికి గుడ్డలు కుట్టుట, కత్తిరించుట మొదలగు పనులకు వారు దొరఁకొనిరి.

అచట ఆఁడువారికి లా ఇసియమ్ అను క్లబ్బు కలదు. అందలి వా రందఱును సైనికులకుఁ గావలసిన దస్తులను తమశక్తికొలఁది

తయారుచేసెను ఫలహారమును బూని. శ్రీమతి పద్మినీదేవియు నిం నొక సభ్యురాలు. ఇందామెది నిండుపాలు. అదియే మాకు ప్రథమ పరిచయము. కత్తిరించిన సిద్ధము మా పాకటి నామునకు పట్టించి "పట్టె పంగలన్ని కట్టించి నా కప్పగింపు" మని యామె యనెను. నే నామెకొరకకు స్వాగత మొసరించి ... చేర్చుకొను దినములో మా చేత నయినన్ని వస్త్రములు తయారుచేసి యామె కిచ్చితిమి.

ధర్మసందేహము

యుద్ధములో పని చేయుటకు మే మొక సంఘ చేసికొని మా పేరులు సర్కారువారికి పంపినట్లు దక్షిణ-ఆఫ్రికాకుఁ దెలియఁగనే నాకు రెండు టెలిగ్రాములు వచ్చెను. అందొకటి పోలాకుగారి కడనుండి— 'మీ పని అహింసాసిద్ధాంతమునకు విరుద్ధము కాదా?'

నే నిట్టు లాశంకించుచునే యుంటిని. ఏలన 'హింద్ స్వరాజ్' లో నే నీ విషయమును చర్చించియుంటిని. మరియు దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నా మిత్రులతో నిరంతరము దీనిని గూర్చి చర్చించుచునే యుంటిని. 'యుద్ధము చేయుట నీతి కాదు' అని మేమందఱ మంగీకరించియుంటిమి. 'నాపైఁ బడి కొట్టినవానిపై అమలు జరుపఁగూడ' దనుకొను నేను రెండు రాజ్యములవారు కయ్యమునకు దిగఁగా అందు సత్పక్షమెవరిదో, అసత్పక్ష మెవరిదో నాకుఁ దెలియనపుడు, సాయము చేయవచ్చునా?' అని ప్రశ్న. బోయరుయుద్ధమున నేను పాలుగొంటి నని నా మిత్రు లెఱుఁగుదురు. పిదప నా యుద్దేశములు మాఱియుండు నని వారి తలఁపు.

నే నే వాదసరణికి వశుఁడనై 'బోయరుయుద్ధమునఁ బడితినో ఆ వాదసరణియే నన్నిందుఁ బడవైచెను. '[illegible]మున పాలు గొనుట అహింసాసిద్ధాంతమున కనుకూలము కా' దని నాకు తెన్నగాఁ దెలియును. కాని మానవున కెల్లపుడును తనకర్తవ్యము దివ్వెవలె భాసము కాదు. సత్యారాధకుఁడు పలుమాఱులు ఈ రీతిగా గోతిఁ గూలవలసి వచ్చుచుండును.

౩౦. ధర్మసందేహము

అహింస యొక్క వ్యాపకమగు వస్తువు. మనము హింసాదవానలమునఁ జిక్కువడిన పాములము. జీవుఁడు జీవుని దిని బ్రతుకు నను మాట * కల్ల గాదు. బాహ్యహింస చేయక జీవుఁ డొక క్షణమేని బ్రతుకఁజాలఁడు. తినుట, త్రాగుట, కూర్చుండుట, లేచుట మొదలగు సకల క్రియలయందును ఇచ్ఛచేఁ గాని, అనిచ్ఛచేఁగాని మనుజుఁడే కొంచెము హింసనో చేయుచునే యున్నాఁడు. ఎవఁడీ హింస చేయకుండుటకు చాలఁ బ్రయాసపడునో, ఎవఁ డెట్టి దయాహచే జాలి గొనునో, ఎవఁడు చీమకేని కీడు దలఁపఁడో మరియు దానిని బ్రతికించుటకు శక్తి కొలఁది పాటుపడునో వాఁ డహింసారాధకుఁడు. అట్టి వాని ప్రవృత్తిలో నిరంతరము నిగ్రహము పెంపొందుచుండును. అతనిలో నిరంతరమును కరుణ వృద్ధిఁ బొందుచువచ్చును. కాని దేహధారి యెవఁడును బాహ్యహింసనుండి తప్పుకొనఁ జాలఁడు.

మరియు అహింసలో అద్వైతభావన గర్భితమయి యున్నది. ప్రాణులన్నియు నొకటియే యగుచో నొకదాని పాపప్రభావము మిగిలినవాని పైనిని బ్రసరించును గావునను మానవునకు హింసాస్పర్శ తప్పదు. సంఘమునందుండు మానవుఁడు తన కిచ్ఛ లేకున్నను సంఘపు హింసలో భాగస్వామి యగుచున్నాఁడు. ఇట్టియెడ రెండు రాష్ట్రములు యుద్ధమునకు దిగినపుడు అహింసావలంబి యగు వాని ధర్మమేమి? యుద్ధము నాఁపుటయే ధర్మము. ఎవఁ డీ ధర్మమును పరిపాలింపఁ జాలఁడో, ఎవఁడు నిరోధింపఁజాలఁడో, ఎవఁడు నిరోధింపఁగల అధికారముఁ బడయనేరఁడో అట్టివాఁడు ఏమి చేయవలయును? యుద్ధములో దిగఁజెల్లును. దిగి తనను, తన దేశమును, ప్రపంచమును ఉద్ధరించుటకు సంపూర్ణముగ ప్రయత్నము చేయఁజెల్లును.

---

* జీవో జీవస్య జీవనమ్.

తెల్లవారి యేలుబడివలన నాస్థితిని, అనఁగా నాప్రజలస్థితిని, చక్కఁబఱుప వలయునని నాకోరిక. నే నప్పు డింగ్లండులో నుంటిని. మరియు ఇంగ్లండు నౌకాబలమున కాపాడఁబడు చుంటిని. ఈరీతిగా నీ బలము నుపయోగించుకొనుచు దీని హింసలో నేనును భాగస్వామి నయితిని. కావున నే నీరాజ్యముతోడ నెట్టి సంబంధమునేని పెట్టుకొనవలయుచో, ఈ రాజ్యపు బావుటాక్రింద నిలువఁబడ వలయుచో 'యుద్ధము కూడదు' అని వావిడిచి చెప్పి ఈ రాజ్యపు యుద్ధనీతి మారునంతవఱకును సత్యాగ్రహశాస్త్రము ననుసరించి బహిష్కరింప వలయును; లేక భంగింపఁదగిన శాసనములను భంగించి చెఱసాల లెక్కడ నున్నవా యని వెదకుకొనుచుఁ బోవలయును; లేక యుద్ధములో పాలుగొని దాని నడపఁగల సామర్థ్యమును సంపాదింపవలయును. 'నిరోధించుశక్తి మనకు లేదు, మన కొకటే దారి, అది యుద్ధములో పాలుగొనుట' యని నేను నిశ్చయించుకొంటిని.

తుపాకి పేల్చువానియెడలను, వానికి సాయము చేయువానియెడలను అహింసకు దృష్టిభేదము లేదు. బందిపోటుగాండ్రలో నుండి వారి మూటలు మోసి, వారికి పైకాఁపుండి, వారికి గాయములు తగిలినపుడు కట్టు కట్టి సేవించువాండ్రును బందిపోటువాండ్రతోపాటే. ఈ రీతిగానే యుద్ధమున గాయములు తిని వారికి సేవచేయువారుగూడ యుద్ధదోషమునుండి తప్పుకొనఁజాలరు.

పోలాకుగారికడనుండి తంతి రాకమునుపే నే నిట్టులు విచారించుకొనుచుంటిని. వీరి తంతి వచ్చిన పిదప వెంటనే మరల కొందఱు మిత్రులతో చర్చించితిని. యుద్ధమున పాలుగొనుట నా ధర్మ మని అనుకొంటిని. నేఁటికిఁగూడ నీ విచారసరణి దోషగ్రస్తము కాదని నా నమ్మిక. ఆ సమయమున బ్రిటిషుసామ్రాజ్యసంబంధమునఁ గల

నా స్నేహితుల ననుసరించియే నేను యుద్ధమున పాల్గొంటిని కావున దానిమీద నా కించుకయు పశ్చాత్తాపము లేదు.

నా మాట బాగుగా నున్నదని అనాఁడును మిత్రు లందఱి చేతను ఒప్పింపఁజేయుట శక్యము కాదు అని నాకుఁ దెలియును. ఇది కడు సూక్ష్మమగు విషయము. ఇందు మతభేదముల కవకాశము కలదు. కావున అహింసాధర్మమును విశ్వసించి దానిని జాగరూకతతో పరిపాలించువారికడ నేటతెల్లముగా నా యభిప్రాయమును విన్నవించుకొంటిని. సత్యాగ్రహ మొనరించువాఁడు రూఢిబలమున, అనఁగా పరంపరాగతమగు ఆచారబలమున, నే పనియుఁ జేయ నక్కఱలేదు. అతఁడు తన యభిప్రాయములందే ఆరూఢుఁడయి యుండవలయును. దాన దోష ముండునేమో యని కను గలిగి యుండవలయును. తప్పు కలదని తెలిసినపిమ్మట దాని నెత్తిని దాప్పి ప్రాయశ్చిత్తమునుగూడఁ జేసికొనవలసి యుండును.

౪౦

సత్యాగ్రహాత్మ పిండము

నేనిట్లు నా ధర్మ మెట్లో యుద్ధమునందు ప్రవేశించినను సాక్షాత్ ప్రవేశము నాయదృష్టమున వ్రాసిపెట్టబడియుండక పోవుటయేగాక అట్టి మహాపత్సమయమునందుగూడ నేను సత్యాగ్రహము నడిపింపవలసిన స్థితి కల్గెను.

మా పేరులు మంజూరు చేయబడి నమోదు చేసికొనబడిన వెంటనే మాకు కవాతు నేర్పుట కొక యధికారి నియమింపబడెనని వ్రాసియుంటిని. ఈ యధికారి యుద్ధపు కవాతు నేర్పుటలోనే మాకు నాయకుడనియు, మిగిలిన అన్ని విషయములందును మా టుకిడీకి నేను నాయకుడ ననియు మాయందరి యభిప్రాయము. నా సహచరుల జవాబుదారీ నాది, అతనికి నేను జవాబుదారీ; అనగా ఈ యధికారి అన్ని పనులను నాద్వారమున నడుపవలయును అని మాయందరి యుద్దేశము. కాని ఆ యధికారికన్నులు వేఱు రీతిగా ఉన్నవని మాకు మొదటినాడే తెలిసెను. సోరాబజీ కడు జాగరూకుడు. అతడు నన్నిట్లు మందలించెను: 'ఏమండోయ్! ఈయన తాను చక్రవర్తి అనుకొని తన అధికారమునంతయు మనమీద చలాయించుచున్నాడు. మనకు ఈ హుకుముతో జరూరు లేదు. ఇతడు మన కొక పంతులు. ఈయన పంపిన ఆ క్రొత్త కుర్రలుగూడ మనమీద హుకుములు నడపదలచుచున్నారు.' ఈ క్రొత్త కుర్రవాండ్రు ఆక్స్‌ఫర్డులోని విద్యార్థులు. వీరు మాకు నేర్పవచ్చిరి. పెద్ద ఆఫీసరుగారు వీరిని మాలో కొన్ని భాగములకు నాయకులనుగా నియమించిరి. సోరాబజీగారు చెప్పిన విషయము నేను సోరాబజీకి చల్లమాటలు చెప్పి

'ఈ విషయమున అంతగా వగవవలదంటిని. కాని సోరాబజీ వెంటనే 'సరే' అనుటకిష్టపడఁడు కూఁడను.

'మీరు వట్టి బోళావారు. వీరు తియ్యతియ్య మాటలు చెప్పి మీకు గొయ్యి చూపింతురు. మీరు కనులు తెఱచికొని పోఁతఁ జూచి అప్పుడు 'రెండు డీక సత్యాగ్రహము చేయుము' అని అందురు. ఆపైని మీకును మాకును దుఃఖింపక తప్పదు' అని సోరాబజీ నవ్వుచు పలికెను

'నా సాహసము వలన దుఃఖము గాక మఱి యేది మీకుఁ జేకూరు ననుకొందురు? సత్యాగ్రహి మోసగింపఁబడుటకే జన్మ మెత్తెను. కావున నతఁడు నన్ను మోసగింపనీ! మోసగించువాఁడే తుదకు మోసగింపఁబడును నని వేయిమారులయినను మీకుఁ జెప్పియుందునే' అని నే నంటిని.

సోరాబజీ పకపక నవ్వి 'మంచిది, ఇఁక మోసములోఁ బోరుఁడు! మీ రెపుడో యొకనాఁడు సత్యాగ్రహములోఁ జత్తురు; మమ్ములఁగూడ మీవెనుకఁ దీసికొని పోయి చంపుదురు'.

ఈ మాటలను వ్రాయుచుండఁగా మిస్ హాబ్‌హౌస్ గారి మాటలు గుర్తు వచ్చుచున్నవి. నాన్, కో ఆపరేషన్ రోజులలో ఆమె నా కిటులు వ్రాసెను—'సత్యమునకుఁగాను ఎపుడో ఒకపుడు మీకు ఉరిశిక్ష పడుటాక వింత కాదు ఈశ్వరుఁడు మీకు సత్పథమును జూపుఁగాక! ఈశ్వరుఁడు మిమ్ము రక్షించుఁగాక!'

ఆ యధికారి యధికార మారంభించిన మొదటిదినములందే సోరాబజీకిని నాకును పయి సంభాషణ జరిగెను. కాని ఆ ఆరంభమునకును అంతమునకును నడుమ నెన్నో దినములు పట్టలేదు. ఇంతలో నా యూఁపిరితిత్తులలో వాఁపు ఎక్కువాయెను. పదునాల్గునాళ్ల

ఉపవాస మయిన పిదప నింతవఱకును నా శరీరము బాగుపడలేదు, ఐనను నేను కదలక మానలేను. కసాను మైదానము నాకు రెండు మైళ్లదవ్వు. అక్కడికి పలుంచి నడచియే పోవుచుంటిని. ఇందు కొ గాను మంచము పట్టవలసి వచ్చెను.

నాకు అట్టి స్థితిలో క్యాంపును పోవలసి వచ్చెడిది. అ దళమును క్యాంపులోనే ఉండుచుండెను. నేనుమాత్రము రాత్రికి ఇంటికి వచ్చుచుంటిని. అపుడు సత్యాగ్రహము నకక్కఱ కలిగెను.

ఆ యాఫీసరు ఇష్టము వచ్చినటులు హుకుములు జారీచేయఁ దొడఁగెను. అన్ని విషయములయందును 'నేనే మీకు అధికారి' నని అతఁడు తేటతెల్లముగా చెప్పెను. చెప్పుటయే కాక దాని రుచిగూడఁ గొంచెము చూపెను. సొరాబజీ నాకడకు పరుగెత్తుకొని వచ్చెను. అతఁడా దుధికారమును సహింపఁబూనుకొనలేదు. అతఁడిటులనెను: 'ఏ హుకుము వచ్చినను అది మీ ద్వారమున రావలయును. నేఁటికిని మనము కవాతు నేర్చుకొను క్యాంపులలోనే యున్నాము; అప్పుడే మనపై పాడు హుకుములు! ఆ క్రొత్తకుఱ్ఱవారలకును మాకును చాల తేడా చూపఁబడుచున్నది. అది దుస్సహము. అది వెంటనే తొలఁగ వలయును. కానిచో మన పని యంతయు భగ్నమగును. మన విద్యార్థు లలోఁ గాని, మనతోపాటు దీనిలోనికి దిగిన మనవారలలోఁ గాని యెవఁడును పాడు హుకుమును సహింపరాదు. ఆత్మగౌరవమునకుఁ గాను ఇందుదిగి దీనిలో అవమానమును వహించుట కాని పని'.

నేనా యాఫీసరుకడకు వెళ్లి నాకడకు వచ్చిన ఫిర్యాదుల నన్నిటిని వినిపించితిని. అతఁడిటులు నాకు వ్రాసెను—'మీ ఫిర్యాదు లన్నియు వ్రాసి నాకుఁ బంపుఁడు.' దీనితోఁ దన యధి కారమునుగూడ జతపఱచి— 'ఫిర్యాదులు మీ ద్వారమున రాఁగూ

వదు. ఆ యా భాగములకు నాయకు లయినవారి ద్వారమున నేరాజాల యును' దీనికి నే నిటులు ప్రత్యుత్తరించితిని—'నా కధికారమునోఁ బని లేదు, యుద్ధన్యాయమును బట్టి చూచినచో నే నొక సామాన్య సిపాయిని. నేను మాతుకిడీకి ముఖ్యుఁడనుఁ. నన్ను ఆ తుకిడీకి ప్రతినిధి నిగా మంజూరు చేయుఁడు.' అని మరియు నాకడ నున్న ప్రియా దుల కిటులు తెలిపితిని: 'మాతో సంప్రతింపకుండ కుర్ర ఆఫీసరులను మా మీఁదఁ బెట్టినందువలన మాకుఁ జాల నసంతుష్టి కలిగినది, కావున వీరిని దీసివేయునది. అట్టి నాయకుల నేర్పాటు చేసికొను వీలు తుకి డీకే కలిగింపవలసినది.'

ఈమాట లాయనకు గుటక పడలేదు. 'తుకిడీయే ఆఫీసరుల నెన్నుకొనుట యుద్ధన్యాయమునకు విరుద్ధము. ఇఁక ఆఫీసరులను తీసి వేయుచో తుకిడీకి అదుపాజ్ఞలు అక్కఱ లేదన్న మాట' అని ఆయన నాతో ననెను.

పిదప మే మొక సభ చేసికొంటిమి. సత్యాగ్రహమువలనఁ గలుగు గంభీరమగు పరిణామమును వారి కెఱుకపఱచితిని. ఇంచు మించుగా అందఱును సత్యాగ్రహ శపథముఁ బూనిరి. లోఁగడ నియ మించిన క్రొత్తకుర్ర ఆఫీసరులను తానే యెన్నుకొను నధికారము తుకిడీ కీయనిచో తుకిడీలోనివా రందఱును ఇఁకమీఁద కవాతునకుఁ గాని, క్యాంపునకుఁ గాని వెళ్లఁగూడదు అను తీర్మానము పలువురచే నంగీకరింపఁబడెను.

పిదప నే నా యాఫీసరు కొక యుత్తరమా వ్రాసితిని. అందు మా అసంతుష్టిని ప్రకటించితిని. నా కధికారకాంక్ష లేదనియు, మా పని సేవామాత్రమే యనియు, సాంగోపాంగముగా మేము మా పనిని చేయఁగోరుచున్నామనియు వ్రాసితిని. మరియు బోయరు యుద్ధ

పూనఁగూడదనే నే యధికారమును బడయుత లేదనియు, కర్నల్ బేకరు మాకును అప్పు డెట్టి వివాదమును తీర్చింపలేదనియు, అతఁడు నా ద్వారమున మా కమిటీ యొక్క ఉద్దేశములను గనుఁగొని ఆజ్ఞాపనలను జేసెడివాఁడనియు వ్రాసితిని. ఈ యుత్తరముతో మా తీర్మానపు నకలొకటి పంపితిని.

ఈ యుత్తర మాయనను ఇసుమంతయు కదిలింపఁ జాలక పోయెను. మే మిట్టుల సభ చేసి యీ తీర్మానము గావించుటయుఁ గూడ యుద్ధనియమోల్లంఘన మని యతఁడు తలఁచెను.

ఇటు పిమ్మట ఈ విషయము లన్నియుఁ గ్రుచ్చి యెత్తి నా భారతమంత్రి కొక యుత్తరము వ్రాసితిని. దానితో మా తీర్మానమును గూడఁ బంపితిని.

భారతమంత్రి యిట్టులు ప్రత్యుత్తర మొసఁగెను: 'దక్షిణ ఆఫ్రికాలో స్థితి వేఱు; ఇక్కడి స్థితి వేఱు. ఇచట పెద్ద ఆఫీసరుకు చిన్న ఆఫీసరులను నియమించు హోదా కలదు. అయినను ఇకముందు ఆ యాఫీసరు మీమాటల నాలకింపఁగలఁడు.'

పిమ్మట మా యిరువురినడుమను ఉత్తరప్రత్యుత్తరములు చాల జరిగెను. కాని ఆ గోడు నంతయు నిచటఁ జెప్పుకొని యీ ప్రకరణమును బెంచఁగోరను.

కాని ఆ గో డెట్టి దనఁగా; మనము ప్రతిదినము హిందూదేశములో ననుభవించు గోడువంటిదే యను మాటమాత్రము చెప్పక తప్పదు. ఆ యాఫీసరు నయాన, భయాన మాలోఁ గొందఱను చీలఁ దీసెను. శపథము తీసికొనినను మాలోఁ గొందఱు ఛలమునకును, బలము నకును బలియైరి. ఇంతలో గాయములు తినిన సోల్జరులు అనుకొన

నంతయుండి నెట్లీ ఆసుపత్రిలో వచ్చిపడిరి. వీరికి శుశ్రూష చేయుటకు మా తు డీ తుకిడీతో అక్కఱ యుండెను. ఎవరిని ఈ యాఫీసరు తనపై పునరుఁ డ్రిప్పుకొనెనో వారు నెట్లీకి వెళ్ళియుండిరి కాని యితెరులు పోలేదు. ఇది ఇండియాఆఫీసుకు బాగుండలేదు. నేను మంచము పట్టితిని గాని మా తుకిడీవారితో సంబంధ ముంచుకొనియే యుంటిని. మి రాబర్ట్సుతో నాకు గాఢపరిచయము కలిగెను. అతఁడు నన్నుఁ గలిసికొని మిగిలినవారి నందఱనుగూడఁ బంపుమని వేధించెను. "ఈ మిగిలినవా రందఱును వేఱే ఒక తుకిడీగా ఏర్పాటయి నెట్లీ ఆసుపత్రికి వెళ్లవలసిన దనియు, వారికచటి పెద్ద ఆఫీసరుతోనే గాని చిన్న ఆఫీసరులతో సంబంధ ముండ దనియు, దాన ఆత్మగౌరవమునకు హాని కలుగదనియు, ఇటులు చేయుచో సరకారువారు సంతసింతురనియు, ఇపుడు గాయపడినవారు పలువురు వచ్చిపడిరి గాన వారికి ఉపచార మొదవఁగల దనియు అతఁడు చెప్పెను. ఈ మాట మాయందఱకును నచ్చెను. ఉండిపోయిన విద్యార్థులందఱును నెట్లీకి వెళ్ళిరి. నే నొక్కఁడనే పండ్లుకొఱుకుకొనుచు మంచమునఁ బడి మూలుగుచుంటిని.

౪౨

గోఖలేగారి ఔదార్యము

సీమలో నాకుఁ గలిగిన ఊపిరితిత్తుల వాఁపును గూర్చి వ్రాసి యుంటిని. నేనిటులు జబ్బుపడి యుండఁగనే గోఖలేగారు సీమకు వచ్చిరి. నేనును, కేలన్‌బేకుగారును ప్రతిదినము వారికడ కరుగుచుంటిమి. మా ప్రసంగములో నెక్కువపాలు యుద్ధమును గుఱించి. కేలన్‌బేకుగారికి జర్మనీ భూగోళమెల్లను జిహ్వాగ్రమున తాండవించుచుండును. మఱియు కేలన్‌బేకుగారు యూరోపునందు యాత్ర లొనరించి వచ్చిరి. కావున వారు యుద్ధమునకు సంబంధించిన ప్రదేశముల నన్నిటిని గోఖలేగారికిఁ జూపుచుండిరి.

మా ప్రసంగములలో నాజబ్బుగూడ నొకటి. నాఁటికిని నేను తినుబండములను పరీక్షించుచునే యుంటిని. వేరుసెనగలు, పచ్చి యరఁటులు, పండిన యరఁటులు, నిమ్మలు, ఆలివునూనె, కర్బూర వంగలు, ద్రాక్షలు మొదలగునవి నా తినుబండము. పాలు పప్పులు ధాన్యములను మూచూచుటలేదు. జీవరాజ మెహతాగారు నన్నుఁ జూచి పోవుచుండిరి. పాలు ధాన్యములు తీసికొనుమని వీరు నాకు నొక్కి చెప్పిరి. ఈమాట గోఖలేగారి చెవులకుఁగూడఁ బ్రాఁకెను. ఫలాహారమునకు సంబంధించిన నా యభిప్రాయములు వారికి చాలవట్టు రుచింపవు. ఆరోగ్యరక్షణమునకు డాక్టరుగారి మాటలు వినవలయునని వారి యుద్దేశము.

గోఖలేగారి మాట వినకుండుట నాకు చేతఁగాని పని. వారు పట్టు పట్టిరి. ఆలోచించుకొనుటకు ఇరువదినాలుగుగంటలు నా కవకాశ మొసఁగుఁడని వారినిఁ గోరితిని. కేలన్‌బేకుగారును, నేనును ఇంటికి వచ్చితిమి. 'ఇపుడు నా చేయవలసిన దేమి?' అని నేను కేలన్

మెహతాగారితో నాలోచించితిని. ఈ ప్రయోగమున వీరు నాకు సహచరులు. ఈ ప్రయోగము వీరికి సహ్యముగా నుండెను. కాని ఆరోగ్యమును గుఱించి యీ ప్రయోగము విడనాడుటయే వారి యిష్టము. ఇఁక మిగిలినది నే నొక్కఁడనే. నేను దాని తర్వాత నాలోచింపవలయును.

రాత్రియంతయును ఆలోచనలో మునిఁగితిని. నే నిపు డీ ప్రయోగమును విడనాడుదునేని నా యుద్దేశము లన్నియు మట్టిఁ గలియును. పోనీ, నా యాలోచనలలో పొరపాటు కలదని యనుకొందమా, అదియును గానిపింపదు. కావున నిపుడు చేయవలసిన దేమి? గోఖలే గారి ప్రేమను ఎంతవట్టు పాటించుట ధర్మము? ఆ శరీరరక్షణము నకుఁగాను ఈ ప్రయోగము నెంతవట్టు తగ్గించుట యుక్తము? అని యాలోచించి, ఈ ప్రయోగమున 'ధర్మమునకుఁ జేటు రాకుండునంత వట్టు కాపాడుకొనవలయునని నా యధీనమున నుంచుకొనవలయు ననియు, మిగిలిన విషయము లన్నియు డాక్టరుకు వశపఱపవలయు ననియు నిశ్చయించితిని. నా క్షీరత్యాగమునకు బీజము ధర్మము. పాలొక చుక్కయేని లేకుండ పిండుటకుఁగాను కలకత్తాలో ఆవు లకును గేదెలకును కలిగించు హింసలు నా కనులకుఁ గట్టినటు లుండెను. మరియు మాంసమువలెనే పాలును మనుష్యునకాహారము కాదను విషయము గూడ నా బుఱ్ఱలో నుండెను. కావున క్షీర త్యాగము నిశ్చయించుకొని, తలబరువు తగ్గించుకొని చీఁకటితో లేచి తిని. కాని గోఖలేగారి భయము పోలేదు. కాని నా నిశ్చయమును అనుమతింతురని నమ్మకమును లేకపోలేదు.

సాయంకాలమున మే మిరువురమును గోఖలేగారి దర్శనము నకు నేషనల్ లిబరల్ క్లబ్బులోనికిఁ బోయితిమి. వారు మమ్ముఁ జూచుచునే— 'డాక్టరుగారి మాట విన నిశ్చయించితిరా?' అని యడిగిరి.

నేను చల్లగా నిటు లంటిని—'మీ రన్ని మాటలు విందును గాని మీ రొకదానికొఱకుమాత్రము పట్టు పట్టకుఁడు! పాలు, పాలతోఁ జేసిన వస్తువులు, మాంసము వీనిని నేఁ గొనను. వీనిని గొనకున్నచో మృత్యువు వచ్చునందురా, రానిండు! దానిని కౌఁగిలించుకొనుటయే మనుకొందును.'

'ఇది మీ చివరమాటయా?' అని గోఖలేగారనిరి.

'చివరమాట మఱియొకటి యుండదని అనుకొనెదను. దీన మీకు కష్టము కలుగు ననుకొందును గాని నన్ను క్షమింపుఁడు.' అని నేనంటిని.

గోఖలేగారు కష్టపడినను మిగుల ప్రేమతో నిటు లనిరి: 'మీ మాట నాకు రుచింపలేదు. ఇందు ధర్మ మను మాటయే నాకుఁ గానరాదు. కాని ఇఁక మిమ్మొప్పింపఁ బ్రయత్నింపను.' అని యిటులు పలుకుచు జీవరాజ మెహతాగారివైపు దిరిగి, 'ఇఁక గాంధీని రొష్టు పెట్టవద్దు. అతఁడు పెట్టుకొనిన హద్దులో పుచ్చుకొనఁదగిన వస్తువులనే పుచ్చుకొను మనుఁడు' అనిరి.

డాక్టరుగారి కనిష్టముగనే యుండెనుగాని, పాపము, వా రేమి చేయ గలరు? 'ఇంగువ పోగిచిన మినుప కట్టు పుచ్చుకొ'మ్మనిరి. 'చిత్త' మంటిని. రెండు మూణ్ణాళ్లు త్రాగియుఁ జూచితిని. అది ఉపయోగింపక పోఁగా వాఁ పెక్కుడాయెను. అది నాకు పడలేదు. మరల పక్కలో పడితిని. డాక్టరుగారు పై యుపచారములు చేయుచునే యుండిరి. దానఁ గొంచెము శాంతి చిక్కెను. కాని నా నియమములు వారికి ముకుఁద్రాడులు. ఈనడుమ గోఖలేగారు అక్టోబరు నవంబరు నెలలలో లండనులో పట్టు మాడమంచులకు ఆఁగలేక దేశమునకు పయనించిరి.

౪౩

వాఁపులకు వైద్యము

ఊపిరి తిత్తులవాఁపు నిమ్మళింపలేదు. దానఁ గొంచెము భయపడితిని. మందు దీనికిఁ గొఱగాదనియు, ఆహారపరివర్తనము చేతను, బాహ్యోపచారములచేతను జబ్బు తప్పక ఝూడా యగు ననియు నాకుఁ దెలియును.

ఆన ౧౯౧౦ సంవత్సరమున నేను డాక్టరు ఏలిన్సన్ గారి నెఱుఁగుదును. ఆయన తినుబండములు మార్చి వ్యాధులు కుదుర్చును. నేను వారి నాహ్వానించితిని. నా శరీరము చూపించితిని. నాకును, పాలకును విరోధమని వారికిఁ జెప్పితిని. వెంటనే యతఁడు హెచ్చరికతో—'పాలతో ఎంతమాత్రమును పని లేదు. ఇపుడు కొన్నాళ్ళు మీకు క్రొవ్వుకలిగించు పదార్థములు లేకుండఁ జూతును' అని రొట్టె,* పచ్చికూరలు, పండ్లు మాత్రమే తినుమని చెప్పెను. పచ్చికూరలలో ముల్లంగి, ఉల్లి వంటివి. పండ్లలో ముఖ్యముగా నారింజలు. పచ్చికూరలను కసకస నమలి తినవలయును. ఇటులు రెండు మూఁడు నాళ్లు తిని చూచితిని. పచ్చికూర లఱుగలేదు. అపుడా ప్రయోగమును విధిప్రకారము చేసి చూడఁగల శక్తి నాకు లేదు. మరియు నమ్మకమును లేదు. డాక్టరుగారు కిటికీతలుపు లిరువదినాలుగు గంటలును తెఱచియుంచవలసిన దనియు, నులివెచ్చ నీరు పోసికొమ్మనియు, వాఁపు మీఁద నూనె రాయుమనియు, పావుగంటయో అరగంటయో గాలిలో నడువు మనియుఁ జెప్పిరి. నాకీ యుపచారములు బాగుండెను. అక్కడివి ఫ్రెంచి కిటికీలు. వీని నిండారఁ దెఱచి యుంచినచో వర్షోదకము లోనికి వచ్చును. పైనున్న వెలుఁగుకంతలు తెఱవఁ దగినవి

---

* Brown bread

కావు. కావున అద్దము బ్రద్దలు గొట్టి ఇరువది నాలుగు గంటలును గాలి వచ్చుటకు దారి యేర్పఱచితిని. వాన రానిచో పరాసు కిటికీలను తెఱచి యుంచుచు వచ్చితిని.

ఇంత చేసినతరువాత కొంత శాంతి కలిగెను గాని సంపూర్ణారోగ్యము కలుగలేదు. సిసిలియా రాబర్ట్సు దొరసాని వచ్చి నన్నప్పుడపుడు చూచి పోవుచుండెను. మాకు మైత్రి కలిగెను. నాచేత పాలు త్రాగింపవలయు నని గంపెఁ డాశ. కాని నేను త్రాగను. కాఁబట్టి పాలవలె పనిచేయు పదార్థములను ఆమె యాలోచింప సాగెను. ఎవరో మిత్రుఁడొకఁ డామెకు మాల్టెడ్ మిల్కును సూచించెను. అతఁ డందొక పాలచుక్కయేని లేదని చెప్పెను. పాప, మతఁ డెఱుఁగఁడు. మరియు పాలలోఁ గల గుణము లన్నియు నందుఁ గలవనియు, అది రసాయనశాస్త్రప్రకారము చేయఁబడిన ఒక ద్రవ్యమనియు నతఁ డామెకుఁ జెప్పెను. సిసిలియా రాబర్ట్సు దొరసానికి నా ధర్మదృష్టియెడఁ గడు నాదరము కలదని నే నెఱుఁగుదును. కావున నే నామాల్టెడ్ మిల్కును కొంత తీసి నీళ్లలోఁ గలిపి పుచ్చుకొంటిని. సరిగా పాల రుచి. నీరు తాగి 'ఇల్లెవరిది?' అని అడిగినటుల త్రాగినపిదప సీసామీఁది చీటి చూచితిని. అది పాలతోఁ జేయఁబడిన ద్రవ్యమని తెలిసెను. అంతటితో దానిఁ బాఱవయిచితిని. ఈసంగతిని దెలుపుచు 'ఇందులకు మీ రిసుమంతయు విచారింపవల'దని సిసిలియా రాబర్ట్సు దొరసానికి వ్రాసితిని. చూచుచునే ఆమె మా యింటికి ఒక్క పరుగున వచ్చి తన పొరపాటునకు కడు వగచెను. ఈ మెమిత్రుఁడు పాప మా చీటి చూడలేదు. నే నామె నూఱడించితిని. 'మీ రింతగా కష్టపడి నాకు సమకూర్చిన యీ ద్రవ్యములు పుచ్చుకొనఁ జాలనందులకు నన్ను క్షమింపుఁ'డని కోరితిని. తెలియక పుచ్చికొన్నందులకు పశ్చాత్తాపముతోఁగాని, ప్రాయశ్చిత్తముతోఁగాని యిసుమంతయుఁ బని లే దంటిని.

౨౩ వాఁపులకు వైద్యము

ఈ మెనగుఱించి చాల విషయములు నాకు గుఱుతున్నవి గాని వానిని వర్జింతును. పలు విపత్తులలో, పలు విరోధములలో ఆశ్రయ మొసఁగిన మిత్రులు నాకు పలువురు గలరని గుర్తు తెచ్చుకొందును. ఈశ్వరుఁడు దుఃఖములు అను చేఁదు మందులతో పాటు మైత్రి యను తియ్యని అనుపానమునుగూడఁ బెట్టు నని శ్రద్ధాళువగువాఁ డా గుర్తులలోఁ గాంచఁగలఁడు.

డాక్టరు ఏలిన్సనుగారు రెండవతూరి చూడవచ్చి మఱి కొన్ని వస్తువులకు సెల వొసఁగిరి. శరీరమున క్రొవ్వు పట్టుటకు వేఱు సెనగ, వెన్న లేక ఆలివ్ నూనె పుచ్చుకొను మనిరి. పచ్చికూరలు పడనిచో వండి అన్నములోఁ దిను మనెను. ఈ పదార్థములు నా కనుకూలములు.

కాని రోగము నిర్మూలము కాలేదు. చాల జాగ్రత్తగా ఉండ వలసియే యున్నది. నే నింకను మంచమునుండి లేచుట లేదు. డాక్టరు మెహతాగారు నడుమనడుమ వచ్చి చూచి పోవుచుండిరి. 'నామాట ప్రకారము నడచుకొనినచో మీకు నిమ్మళింపఁజేయుదు' నని వచ్చినపుడెల్ల అని పోవుచుండిరి.

సంగతు లీరీతిగా జరిగిపోవుచుండఁగా నొకనాఁడు రాబర్ట్సు గారు మాయింటికి నన్నుఁ జూడవచ్చి, 'మీ రిఁక దేశమునకు వెళ్లి పొండు! మీ రీ స్థితిలో నెటలీకి పోఁజాలరు. ముం దున్నది ముసళ్ల పండుగ! మంచు! మీకు దేశమునందే గాని యిచట నిమ్మళింపదు. కావున మీరు తిప్పక దేశమునకు వెళ్లుఁడు! అంతవఱకును యుద్ధము జరుగుచునే యుండునేని మీకు ఆరోగ్యము కలుగుచో అచటనే యుండి సాయము చేయుటకు వలసినంత యవకాశము కలదు. ఇప్ప టికే మీరు చేసిన సాయ మేమాత్రమును తక్కువైనది కాదు' అని పలికిరి.

వీ రిచ్చిన సలహా బాగున్న దనిపించెను. నేను దేశమున కేఁగు టకుఁ బ్రయత్నము చేయఁదొడఁగితిని.

౪౩

దేశమునకు ప్రయాణము

కేలౌ బేకుగారు ఇండియాకు రానెంచి నాతోఁగూడ సీమకు వచ్చిరి. మే మిరువురమును ఒక చోటుననే యుండెడివారము. యుద్ధమారంభము కాఁగనే సర్కారువారు జర్మను దేశమువారిని వేయి కనులతోఁ గనిపట్టుచుండిరి గాన కేలన్ బెకుగారిని నాతో తీసికొని పోఁగలమా, లేమా అని మాకు సందేహము కలిగెను. వారికి రహదారిచీటి సంపాదించుటకు విశ్వప్రయత్నములు చేసితిమి. రాబర్ట్సన గారికి చీటి యిప్పింపవలయు నని యుండెను. అతఁడు దీనికిఁగాను వైస్రాయికి తంతి యిచ్చెను. సూటిగా లార్డ్ హార్డింగుగారికడ నుండి వెంటనే యిటులు జవాబు వచ్చెను: 'మేము వగచుచున్నాము, మే మీ సమయమున ఎట్టి చిక్కును నెత్తిపయిఁ బెట్టుకొనఁజాలము'. దీనియోగ్యత మా కందఱకును బోధపడెను. కేలన్ బెకుగారిని విడచి పెట్టుట నాకు దుఃఖజనక మాయెను గాని నన్ను విడచిపెట్టుట నా కంటె ఆయనకు ఎక్కువ దుఃఖజనక మాయెను. ఆయన ఇండియాకు వచ్చియుండినయెడల నీపాటికి భూమి దున్నుకొనుచు, బట్టలు నేసికొనుచు నుండెడివాఁడు. వారిపుడు వెనుకటి వలెనే జీవితముగడపుచు వస్త్రాంగమునం దెడతెఱపి లేక దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నివసించుచున్నారు.

నేను మూఁడవ తరగతి టికెట్టుకు ప్రయత్నించితిని. కాని పి. అండ్ ఓ. ఓడలలో ఆ టికెట్లు లేకపోవుటచే రెండవ తరగతి టికెట్టు పుచ్చుకొనవలసి వచ్చెను. దక్షిణ-ఆఫ్రికానుండి తెచ్చికొనిన ఆఱినపండ్లను నాకడ నుంచుకొంటిని. ఈ యోడలలో ఆఱిన పండ్లు దొరకవు. ముగ్గినపండ్లు వగైరాలు దొరకును.

౪౩ దేశమునకు ప్రయాణము

డాక్టరు మెహతాగారు 'మీడ్జ్ ప్లాస్టరు' తో నాపార్శ్వములను బిగించిరి. ఆ కట్టు నటులే యుంచుకొను*మనిరి. రెణ్ణాళ్లకంటె నేను దాని నుంచుకొనఁజాలక పోతిని. తుద కెటులో దానిని తీసివేసికొనఁ గలిగితిని. పిదప ఒడలు తోముకొని స్నానము చేయఁగల సౌభాగ్యము నాకు చేకూరెను. ఆఱినపండ్లును, పచ్చని పండ్లును, ముగ్గిన పండ్లును మాత్రమే నా కాహారము. వీనితో నొకనాఁటికంటె నొకనాఁడు ఆరోగ్యము కలుగఁజొచ్చెను. సూయెజ్ కెనాల్ చేరువఱకు చాల తేలిక యిచ్చెను. నాశరీరము దుర్బలముగా నున్నను వ్యాధి భయము సంపూర్ణముగా పోయెను. ప్రతిదినము కొంచె కొంచెము సాము చేయుచుంటిని. ఈ యారోగ్యమునకుఁ గారణము సమశీతోష్ణ ప్రదేశమునందలి గాలి యని నా యుద్దేశము.

తొల్లిటి యనుభవములవలననో, మఱి యేకారణములవలననో గాని, ఈ రోడలో తెల్లబాటసారులకును, నల్లబాటసారులకును నడుమ నొక భేదము కానిపించెను. దక్షిణ-ఆఫ్రికాయోడలలో నట్టి భేదము నాకుఁ గానఁబడలేదు. వానిలోను లోలోపల లేకపోలేదు గాని యిది వేఱు, అది వేఱు. చాలమంది తెల్లవారితో మాటలాడితిని గాని, 'సాయబయ్యా సలామయ్యా!' అను మాటలకంటె నెక్కువ మాటలు కావు. అవి హృదయములుకలిసిన మాటలు కావు. కాని దక్షిణ-ఆఫ్రికా యోడలలోను, దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోఁగూడ హృదయ మేళనము కలదు. కాని యీ యోడలలో నిటు లుండుటకు కారణము నా కిటులు తోఁచుచున్నది: మేము 'రాచవార మను నుద్దేశము తెల్లవారలకును, మేము బానిసల మను నుద్దేశము నల్లవారలకును వెనుక వెనుక నున్నది.

* "రెడ్‌సీకి చేరునంతవఱకు విప్పవలదనిరి" అని ఆంగ్లపాఠము. -అనువాదకుఁడు.

ఈ గాలి సోఁకకుండ దేశమునఁ బడుటకు తొందర యొత్తెను. ఏడెనుకు చేరువఱకు ఇలు చేరినటులే యుండెను. దక్షిణ–ఆఫ్రికాలో నాకు ఏడెన్ వారితో పరిచితి గలదు. భాయి కేకోబాద్ కావసజీ దిన్షాగారు డరబను వచ్చియుండిరి. నాకు వారితోను, వారి భార్యతోను ఎక్కువ నేస్తము కలిసెను. కొలఁది నాళ్లలో బొంబాయి చేరుకొంటిమి. దేశమునకు ౧౯౦౫ సంవత్సరములో రాఁగలనని యాశ యుండెడిది. కాని పదియేండ్లు దాఁటిన తరువాత వచ్చుటచే చాల నానంద మాయెను. గోఖలేగారు బొంబాయిలో నాకు స్వాగత మొసఁగుటకు సకలసన్నాహములను జేసిరి. వారి కారోగ్యము లేదు. లేకున్నను బొంబాయి వచ్చిరి. వారి దర్శనము చేసికొని వారిలోఁ గలిసిపోయి తలబరువు తగ్గించుకొనవలయు నను నాశతో బొంబాయి వచ్చితిని. కాని బ్రహ్మగారు దానికి మాఱు వ్ర వ్రాసి యుంచుకొనిరి.

ప్లీడరీలో కొన్ని గుర్తులు

ఇండియాకు వచ్చినపిదప నా జీవన మెట్లు నడచెనో దానిని గూర్చి చెప్పకముందు, ఇచ్ఛాపూర్వకముగా విడనాడిన కొన్ని విషయముల నుల్లేఖించుట తప్పనిసరి యని తోఁచుచున్నది. వకాలతు విషయములు కొన్ని వ్రాయుమని నామిత్రులు కోరుచున్నారు. వాని నన్నిటిని వ్రాయుచో నది యొక గ్రంథ మగును. మరియు నవి యన్నియు నీగ్రంథపుటెల్ల కావలివి. కొన్ని సత్యమునకు సంబంధించినవి కలవు. వాని నుదాహరించుట యనుచిత మనిపించుకొనఁబడదు.

నాకు గుర్తు గలంతవఱకు నా వృత్తిలో నే నెన్నఁడును అసత్యమునకుఁ బూనుకొని యుండలేదని లోఁగడనే చెప్పియుంటిని. మరియు నావృత్తిని కేవలము లోకసేవ కర్పణ మొనర్చితిని. కడుపు కూటికే ఫీజు గొంటిని. ఒక్కొక్కపు డదియు లేదు. ఈ మాటలతో నావకాలతు పనిని గుఱించి యంతయుఁ జెప్పినట్లే. కాని నా మిత్రులింకను జెప్పుమనుచున్నారు. నే నీ విషయమును కొలఁదిగనో, గొప్పగనో వ్రాసిచ్చినచో, దాన సత్యమును నే నెటుల పాలింపఁగలిగితినో తెలియనగు ననియు, దాన వకీళ్లు తెలిసికొనఁ గల విశేషములుండఁగల వనియు వారి యభిప్రాయము.

'ప్లీడరులకు కల్లలాడక తెల్లవాఱదని నా విద్యార్థిదశనుండియు నేను వినుచునే యుంటిని. నాకు పేరక్కఱలేదు. ముల్లె యక్కఱలేదు; ఇఁక కల్లతో నేమిపని?

దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో ఈ నా నియమమునకు పలుమాఱు లొఱపిడి కలుగుచు వచ్చెను. మా ప్రతివాదులు తమ సాక్షులకు బడి పెట్టి,

వ్రాయించి, చదివించి, ఆర్చి తేర్తురని విందును కావున నేనును నా క్లై-
యంటును గాక, సాక్షులను గాని కల్లలాడుట 'కిసూక్కగొల్పు'చో మా
కేసు గెలుచునని నాకుఁ దెలియును. కాని నే నెప్పుడును అట్టి ప్రలో-
భనమునకు లొంగలేదు. ఒక కేసు గెలిచిన తరువాత నా క్లయంటు నన్ను
మోసగించునటులు కనుఁగొనిన విషయ మొకటి మాత్రము గుర్తుకలదు.
'నా క్లయంటు చెప్పునది సత్యమైనయెడలనే గెలుచుఁగాక! అసత్య-
మైనచో ఓడిపోవుఁగాక!' అను నుద్దేశ మొకటియే నాహృదయమున
నెల్లపుడు నుండెడిది. ఓటమిని బట్టి, గెలుపును బట్టి ఫీజు నిర్ణయించు
కొనిన గుఱుతు నా కెన్నఁడును లేదు. కేసు గెలుచుఁ గాక, ఓడుఁ
గాక! నాపనికి ఫీ జెంతయో అంతయే. గెలిచెనని యెక్కువ లేదు;
ఓడెనని తక్కువ లేదు. 'మీ కేసు కల్లయగుచో నాకడకు రావలదు.
సాక్ష్యము బనాయింపఁ దలఁచికొనుచో నాయాశ పెట్టుకొనవల'
దని మొదటనే నేను క్లయంట్లకు చెప్పుచుంటిని. దీనితో జూటా కే
సొకటియు నాకడకు వచ్చెడిది కాదు. కల్లయు, కపటమును లేని
కేసులనే నాకిచ్చి కల్ల యొక పిస రున్నను అట్టి కేసులను మఱొక
వకీలుకడకుఁ దీసికొని పోవు క్లయంట్లను నే నెఱుఁగుదును.

నన్ను కఠినముగా పరీక్షింపవచ్చిన కే సొకటి కలదు. అది నా
క్లయంట్లందఱిలో పొడ్డ క్లయంటుది. అది యంతయు జమా ఖర్చు
లెక్కల చిక్కుముడి. అది యెన్నాళ్లనుండియో విచారింపఁబడుచు
వచ్చుచున్నది. అందనేకభాగము లనేకన్యాయస్థానములలో కొంత
కొంత విచారింపఁబడెను. అందలి లెక్కలచిక్కు లెక్కలు బాగుగా
వచ్చిన పంచాయతీకి అప్పగింపఁబడెను. పంచాయతీతీర్పు పరిపూర్ణ
ముగా మా కనుకూలము. కాని వీరి లెక్కలో ఒక చిన్న తప్పుండెను.
అగుట కది చిన్నదే కాని పాడుచేయుటకు పెద్దది. పంచాయతీవారి
పొరపాటుచే ఖర్చులో పడవలసిన పద్దు జములో పడ్డది. ప్రతివాదు లీ

పంచాయతీవారి తీర్మానమును రద్దుపఱుపవలసిన దని దరఖాస్తు* పెట్టిరి. నేను మాక్లయంటుకు చిన్నవకీలును. పెద్దవకీలుగారి కీ పొరపాటు తెలియునుగాని పంచాయతీవారు చేసినపొరపాటును క్లయంటు ఒప్పుకొనవలసిన పని లే దని వారి యభిప్రాయము. వాదికి నష్టము కలిగించు ప్రతివాదిమాట యే వకీలును ఒప్పుకొనఁగూడదని స్పష్టముగా ఆయన చెప్పివైచెను. కాని నే నిటు లంటిని: 'ఈ కేసులో నున్నపొరపాటును మన మంగీకరింపవలయును.'

పెద్ద వకీలు గా రిటు లనిరి: 'మన మంగీకరించుచో కోర్టువారి తీర్పు నంతయును రద్దుపఱతు రని భయపడుచున్నాను. తెలివిగల వకీలెవఁడును తన క్లయంటు నిట్టి యాపదకు పాలుచేయఁడు. ఈ యాపదను నెత్తిని బెట్టుకొను సాహస మిసుమంతయు నాకు లేదు. ఈ కేసు పునర్విచారణకు వచ్చుచో మన క్లయం టెంత వ్యయము భరింపవలసియుండునో, తుద కీ కేసు ఎటులు పరిణమించునో యెవరు చెప్పఁగలరు?'

మా కీ సంవాదము జరుగునపుడు క్లయంటుగూడ నచట నుండెను.

'మన క్లయంటును, మనముఁగూడ నీ సాహసమునకు దిగవలయును. మన మొప్పుకొనకపోయినప్పటికిని కోర్టువా రా తప్పు తీర్పు నంగీకరింతు రని నమ్మక మేమిటి? ఈ తప్పును దిద్దుబా టొనర్చినందువలన క్లయంటు కేమేని నష్టము అనుభవింపవలసివచ్చుచో అడ్డమేమి!'

'మన మస లొప్పుకొనక పోయిన నేమి!' అని పెద్దవకీలుగా రనిరి.

* "ప్రతిపక్షు లీ తీర్పును వేఱుకారణములచే నెదిరించిరి" అని ఆంగ్లానువాదము—అను.

'మనము జయటం బెట్టినచో కోర్టువారికిఁ గాని, ప్రతివాదులకుఁగాని ఇది పట్టుపడ దని నిశ్చయ మెక్కడ?' అని నే నంటిని.

'అటు లగునేని ఈ కేసులో మీ రిఁక వాదించెదరా? తప్పు నొప్పుకొను షరతు పెట్టుకొని నే నీ కేసులో వాదింపఁజాలను' అని పెద్దవకీలుగారు దృఢముగాఁ బల్కిరి.

నేను వినయముతో నిటు లంటిని: 'మీరు రానిచో క్లయంటంగీకరించునేని నేను వాదించుటకు సంసిద్ధుఁడను. తప్పు నొప్పుకొనక నే నీ కేసులో పనిచేయుట అసంభవము.'

నే నిటు లని క్లయంటుమోము మాచితిని. అతఁడు కొంచెము వికలుఁడాయెను. నే నీకేసులో మొదటినుండియూ పని చేయు చుంటిని. నాపై నితనికిఁ జాల నమ్మకము. నా స్వభావముగూర్చి సంపూర్ణముగా నతనికి వాకపే. కావున నతఁ డిటు లనెను: 'మంచి మాట, తమరే వాదింపుఁడు, తప్పొప్పుకొనుఁడు. ఓటమి వ్రాసియున్నచో ఓడుదుముగాక! సత్యమును కాపాడు నీశ్వరుఁడు లేఁడా?'

నే నానందించితిని. అతఁడు వేఱుగా పలుకు నని నే ననుకొనలేదు. పెద్దవకీలు నన్ను ముదలకించెను. నా హఠమునకు జాలిపడెను. దానితోపాటు నాకు ధన్యవాదములను సమర్పించెను.

కోర్టులోముచ్చట ముందు.

౪౫

చాతుర్యమా?

నేనొసంగిన సలహా మంచి దనుటలో శంకయే లేదు కాని ఈ కేసునకు పరిపూర్ణమైన న్యాయము కలిగింపఁగలనా, లేనా యని నాయెడల నాకే కావలసినంత శంక. ఇంత ఒడుదొడుకుగా నున్న యీ కేసులో, అందును సుప్రీముకోర్టులో వాదింపఁబోవుట చెడ్డ సాహస మనిపించెను. గుండెవడతో నేను జడ్జీలయెడల నిలువఁ బడితిని. నే నీ పొరపాటును బయటఁబెట్టఁగనే జడ్జి యిటు లనెను: 'ఇది చాతుర్య మనిపించికొనదా?' నా మొగము జేగురుగడ్డ యాయెను. ఇందు మోస మేమాత్రము లేకపోవుటవలన ఆ యారోపణము నాకు దుస్సహ మాయెను. 'జడ్జీగారు మొదటనే అసూయాగ్రస్తుఁడాయెను. కఠినమగు నీ కే సెటులు గెలుచునా?' యని నేను గుంజాటన పడితిని.

నా రోషము నాఁపుకొంటిని. శాంతుఁడ నయితిని. ఇటు లంటిని: 'అయ్యా, మీ రిటు లనుట నా కాశ్చర్యముగా నున్నది. నామాటలు తుదకంట వినకుండ మొదటనే 'చాతుర్య' మని నింద నారోపింపఁ దొడఁగితిరి.'

'నేను నింద నారోపింపలేదు, కేవలము నా శంకను ప్రకటించితిని' అని జడ్జిగా రనిరి.

'తమ శంకయే నిందయంతగా నున్నది. నావాదము నంతయు నాలకించి శంకకు తా వున్నచో తమరు తప్పక శంకింపవచ్చును' అని నే నంటిని.

'మీకు నే నడ్డు దగిలినందులకు వగచుచున్నాను. మఱి మీరు చెప్పవలసిన దంతయుఁ జెప్పుఁడు.' అని జడ్జిగారు శాంతులయి పలికిరి.

నా విషయమును నేను స్పష్టముగాఁ దెలుపుటకు నాకు కావలసినంత ఆదరు వున్నది. జడ్జిపుణ్యమా యని మొదటనే శంక నెత్తి వందులఁజేసి నా వాదము జడ్జిగారి మనస్సునకు చక్కగా పట్టునటులు చేయఁగలిగితిని. దీనితో నాకు ధైర్యము కలిగెను. నా చెప్పవలయు మాటల నన్నిటిని వివరించితిని. కోర్టువారు నా మాటల శాంతముగా నాలకించి ఆ పొరపాటు కేవలము కన్ను చెదరుటవలనఁ గలిగె నని తెలిసికొనిరి. మరియు చాల పరిశ్రమించి తయారుచేసిన లెక్కను రద్దుపఱచుట వారికి రుచింపలేదు.

మేము తప్పు నొప్పుకొనుటవలన తమ కిఁక నంతగా వాదింపవలసిన పని పట్టదని ఎదిరి వకీలుగా రనుకొనిరి. కాని ఈ తప్పెట్టిదో తెలిసిపోవుటవలనను, దిద్దుబాటు చేయుటకు వీలయిన దగుటవలనను పంచాయతీవారు చేసిన తీర్పును రద్దుపఱచుట కోర్టువారికిష్టము లేకపోయెను. ఎదిరి వకీలు తల బాఁదుకొనెనుగాని మొదట నాపై నను మానము నొందిన జడ్జీ ఇపుడు సంపూర్ణముగా నాపై పునకు మ్రొగ్గెను.

'గాంధీగా రా తప్పు నొప్పుకొననిచో మీ రేమి చేయుదురు ?' అని జడ్జి ప్రశ్నించెను.

'మేము తీసికొని వచ్చిన లెక్కగాఁడు చిత్రగుప్తునంతటివాఁడు. ఆతనికన్న తెలివిగలవాఁడును, ప్రామాణికుఁడును మఱియొకఁడు దొరకఁగలఁడా ?'

'మీ కేసు మీకు బాగుగా తెలియు నని కోర్టువారి యుద్దేశము. ఇటువంటి తప్పు ఎంతటి చిత్రగుప్తునకైనను వచ్చును. ఈ తప్పును తేలికగా దిద్దవచ్చును. ఈ తప్పుకంటె క్రొత్త దేమియు మీరు చెప్పుకొనఁగలది లేకపోయినయెడల నిఁక పునర్విచారణ మెందులకు ?

సత్యపూజవలన వకీలుమిత్రులలో నా ప్రతిష్ఠ వర్ధిల్లెను. నేను నల్లవాఁడయినను కొన్ని కేసులలో తెల్లవారి ప్రేమను చూరఁగొనఁగలవాఁడ నయితిని.

నాకు తెలియని సంగతిని నా క్లయంట్లకడఁగాని, ఎదుటి వకీళ్ల కడఁగాని దాఁచుట యనునది నా స్వభావము కాదు. నాకు తెలియని విషయములలో నా క్లయంట్లను మఱియొక వకీలుకడకుఁ బొమ్మనువాఁడను. నన్నే పట్టుకొని ప్రాఁకులాడినచో అనుభవము కల వకీలు సలహాను తీసికొని పని చేయించుకొను మనువాఁడను. ఈ నిష్కాపట్యము నా క్లయంట్ల నుండి అగాధప్రేమవిశ్వాసములను నాకుసంపాదించి పెట్టెను. నా క్లయంట్లు పెద్దవకీలు-ఫీజుగూడ సంతోషముతో నిచ్చుకొనుచుండిరి.

ఈ ప్రేమవిశ్వాసములు నా ధర్మకార్యములకు సంపూర్ణముగా నుపయోగించెను.

దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నేను వకాలతు చేయుటకుఁ గల కారణము కేవలము లోకసేవ కని పూర్వప్రకరణమునఁ జెప్పియుంటిని. ఆధర్మకార్యములకొఱకేని ప్రజల ప్రేమవిశ్వాసములు నాకు సంపాదింపవలసి యుండెను. అచట ఉదారహృదయులగు భారతీయులు ధనము పుచ్చుకొని నా చేసిన పనిని ప్రజాసేవ యని గౌరవించిరి. తమ హక్కులకుఁగాను చెఱసాలలకుఁ బోయి కష్టపడవలసిన దని నేను సలహా యిచ్చినపు డెల్ల చెరసాలలకు వెళ్లిరి. అందలి యోగ్యతను తెలిసికొని చెఱసాలకు వెళ్లిరా, లేక నాయందలి ప్రేమవిశ్వాసములచే వెళ్లిరా యనినచో నాయందలి ప్రేమవిశ్వాసములచేతనే వెళ్లి రన వలయును.

ఇది నేను వ్రాయుచుండఁగా వకాలతునాఁటి చాల సంగతులతో నా కలమంతయు నిండిపోవుచున్నది. వందలకొలఁది క్లయంట్లు ప్రాణమిత్రులై, ధర్మకార్యములందు సహచరులై కఠినమగు నా జీవనమును రసమయముగఁ జేసివైచిరి.

౪౮

క్లయంట్లు సహచరులగుట

నేటాలు ట్రాన్సువాలులలో వకాలతునుగురించి భేదము గలదు. నేటాలులో ఆడ్వొకేటనియు, ఎటర్నీయనియు రెండు భేదములు కలవు. ఆడ్వొకేటుగాఁ జేర్చుకొనఁబడిన బారిష్టరు ఎటర్నీగాఁగూడ అన్నికోర్టులలోను పనిచేయవచ్చును. ట్రాన్సువాలులో బొంబాయిలో వలె భేదము కలదు. ఆడ్వొకేటు తన క్లయంట్ల పనుల నన్నిఁటిని ఎటర్నీలచేత చేయించుకొనవలయును. బారిష్టరయినవానికి ఆడ్వొకేటు ఎటర్నీలలో ఏదో ఒక పని చేయుటకు మాత్రమే సన గుండును. నేను నేటాలులో ఆడ్వొకేటు సనదును, ట్రాన్సువాలులో ఎటర్నీ సనదును పుచ్చికొంటిని. అచట ఆడ్వొకేటు సనదును పుచ్చుకొంటి నేని నాకు భారతీయులతోడ సాక్షాత్సంబంధము కలుగదు. మరియు తెల్ల ఎటర్నీలు నాకు కేసుల నిప్పింపఁగల మంచితనముకూడ దక్షిణ- ఆఫ్రికాలో లేదు.

ట్రాన్సువాలు మేజిస్ట్రీటు కోర్టులో నాకుఁ జాల పని యుండె డిది. నే నొక కేసులో వాదించుచుండఁగా నాక్లయంటు నన్ను మోసగించె నని తెలిసికొంటిని. అతని దావా వట్టి కల్ల. బోనులో నిలువఁబడియుండినవాఁడు నిలువున కూలిపోవునటు లాయెను. మా క్లయంటుకు వ్యతిరేకముగ తీర్పు జెప్పుఁడని నేను కూర్చుంటిని. నా యెదుటి వకీ లాశ్చర్యపడెను. మేజిస్ట్రీటు సంతసించెను. నేను నా క్లయంటును చీకొట్టితిని. నేను దొంగకేసు పట్ట నని నాక్లయం టెఱుఁగు. నేను తప్పొప్పుకొనినందులకును, వ్యతిరేకముగా తీర్పు జెప్పుఁ డనినందులకును అతనికి కోపము కలుగలే దనుకొందును. అయిన దాయెఁ గాని నా యీ ప్రవర్తనవలన నా కించుకయు చెడు పేరు రాలేదు. ఇంతియకాక కోర్టులలో నా పని సరళ మాయెను. మరియు

౪౫. క్లయంట్లు సహచరులగుట

సత్యప్రాజవలన వకీలుమిత్రులలో నా ప్రతిష్ఠ వర్ధిల్లెను. నేను నల్లవాఁడనయినను కొన్ని కేసులలో తెల్లవారి ప్రేమను చూరఁగొనగలవాఁడ నయితిని.

నాకు తెలియని సంగతిని నా క్లయంట్లకడఁగాని, ఎదుటి వకీళ్ల కడఁగాని దాఁచుట యనునది నా స్వభావము కాదు. నాకు తెలియని విషయములలో నా క్లయంట్లను మఱియొక వకీలుకడకుఁ బొమ్మనువాఁడను. నన్నే పట్టుకొని ప్రాఁకులాడినచో అనుభవము కల వకీలు సలహాను తీసికొని పని చేయించుకొను మనువాఁడను. ఈ నిష్కాపట్యము నా క్లయంట్ల నుండి అగాధప్రేమవిశ్వాసములను నాకు సంపాదించి పెట్టెను. నా క్లయంట్లు పెద్దవకీలు-ఫీజుగూడ సంతోషముతో నిచ్చుకొనుచుండిరి.

ఈ ప్రేమవిశ్వాసములు నా ధర్మకార్యములకు సంపూర్ణముగా నుపయోగించెను.

దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నేను వకాలతు చేయుటకుఁ గల కారణము కేవలము లోకసేవ కని పూర్వప్రకరణమునఁ జెప్పియుంటిని. ఆధర్మకార్యములకొఱకేని ప్రజల ప్రేమవిశ్వాసములు నాకు సంపాదింపవలసి యుండెను. అచట ఉదారహృదయులగు భారతీయులు ధనము పుచ్చికొని నా చేసిన పనిని ప్రజాసేవ యని గౌరవించిరి. తమ హక్కులకుఁగాను చెఱసాలలకుఁ బోయి కష్టపడవలసిన దని నేను సలహా యిచ్చినపు డెల్ల చెఱసాలలకు వెళ్లిరి. అందఱి యోగ్యతను తెలిసికొని చెఱసాలకు వెళ్లిరా, లేక నాయందలి ప్రేమవిశ్వాసములచే వెళ్లిరా యనినచో నాయందలి ప్రేమవిశ్వాసములచేతనే వెళ్లి రన వలయును.

ఇది నేను వ్రాయుచుండఁగా వకాలతునాఁటి చాల సంగతులతో నా కల మంతయు నిండిపోవుచున్నది. వందలకొలఁది క్లయంట్లు ప్రాణమిత్రులై, ధర్మకార్యములందు సహచరులై కఠినమగు నా జీవనమును రసమయముగఁ జేసివైచిరి.

క్లయంటును చెఱ తప్పుట

పారసీ రుస్తుంజీగారి పేరు పాఠకులకు తెలిసినదే. అతఁడు నాకడకు వచ్చుచునే క్లయంటును, సహచరుఁడు నాయెను. ముందర సహచరుఁడై పిదప క్లయంటాయె ననుటయే యుక్తమని తోఁచుచున్నది. నాయెడల నాతనికి దొడ్డ నమ్మకము. అతఁడు గృహకృత్యములలోఁగూడ నా సలహాను పుచ్చుకొని దానిప్రకార మాచరించెడివాఁడు. మాకు మతభేద మించుక యున్నను అతనికి జబ్బు చేసినచో నా కూరఁగాయవైద్యముతోడనే పని పట్టెడిది.

ఈ నా సహచరున కొకతూరి గొప్ప ఆపద తటస్థించెను. ఇతఁడు తన వ్యాపారమునకు సంబంధించిన మాటలన్నియు నాకుఁ జెప్పెనుగాని ఒక మాటమాత్రము దాఁచెను. పారసీ రుస్తుంజీ దొంగ సరకులు తెప్పించుచుండెను. అతఁడు బొంబాయి కలకత్తాలనుండి సరకు దిగుమతి చేయించుకొనుచుండెడివాఁడు. దానిచాటున దొంగ సరకుగూడ వచ్చెడిది. ఆఫీసరులకును, రుస్తుంజీకిని మంచి దోస్తీ కలదు. కావున నతనియెడ నెవరికిని నిసుమంతయు శంక లేదు. వా రతనియెడఁ గల నమ్మకముచే పట్టీప్రకారము సుంకము వసూలుచేసికొని పోవుచుండెడివారు. తమకు తెలిసినను కనులు మూసికొని పోవువారును కొంద ఱుండవచ్చును.

కాని ఆఖోకవి పలుకెన్నఁడేని అసత్యమగునా?—

క. అద్దమువలె మఱి యన్నపు
మీఁద్దవలెం బాదరసపు ముద్దవలెన్ మేల్

సుద్దవలె దొంగసొత్తది
వద్దన్నను వచ్చి కానఁబడుచునె యుండుఁ.*

పారసీ రుస్తుంజీగారి దొంగతన మొకతూరి పట్టుబడెను. ఆయన నాకడకుఁ బరుగులెత్తుకొనుచు వచ్చెను. ఆయన కనులవెంట నీరు సంతతధారగాఁ బ్రవహించుచుండెను. అతఁ డిటు లనెను : 'భాయీ! నేను నిన్ను మోసగించితిని. నా పాపము నేఁడు పండి బ్రద్దలయినది. నేను దొంగసరకులను తెప్పించితిని. నా నెత్తిమీఁద జైలుకు పోవలయు నని వ్రాసిపెట్టియున్నది. నే నింక చచ్చినట్లే. ఈ యాపదలో నీ వొక్కఁడవే నన్ను బ్రతికింపఁగలవు. నేను నీ కేమియు దాఁచలేదు. కాని యిది వర్తకపుజిత్తు. దీనిని నీ కెటులు చెప్పఁగలను? కాన దాఁచితిని. ఇందులకు పశ్చాత్తాపపడుచున్నాను.'

నే నతని నోదార్చి యిటు లంటిని: 'నా రీతి నీకుఁ దెలియును. రక్షించుటయు, రక్షింపకుండుటయు పరమేశ్వరాధీనము. కాని మీ పాపము మీ రొప్పుకొందురేని నే నీ యాపదనుండి తప్పింపఁగలను.'

ఆ పారసీకుని తల పడిపోయినటు లాయెను.

'నేను మీముందు ఒప్పుకొంటిని. ఇది చాలదా?' అని రుస్తుంజీసేఠనెను.

'సర్కారుకు తప్పుచేయుటా? నాకడ తప్పొప్పుకొనుటా?' అని మెల్లమెల్లగా జవాబు చెప్పితిని.

'తుదకు, మీరు చెప్పినటులే చేయుదునుగాని నా ప్రాఁతవకీలుతో సలహాచేయరాదా? అతఁడు నాకు వకీలేగాక మిత్రుఁడు' అని పారసీరుస్తుంజీ యనెను.

* కాచో పారో ఖావో అన్న
తేవుం ఛే చోరీ నుం ధన. (అఖో)

సోదాచేయఁగా ఈ దొంగవర్తకము [illegible]
జరుగుచు వచ్చుచున్నటులు తెలిసెను. ఇప్పుడు ఇతఁడు చేసిన దొంగ
తనము కప్పఁగోలఁడు. మేము ప్రాంతవకీలుకడకు వెళ్ళితిమి. అతఁడు
కేసంతయును ఆలోచించెను. 'ఈకేసు జూరీకడకు వెళ్ళును. ఆ జూరీ
దారులు భారతీయులను విడిచిపెట్టుదురా? అయినను నా కాశ
యున్నది' అని వకీలనెను.

నాకీ వకీలుతో గాఢపరిచయము లేదు. పార్సీ రుస్తుంజీ నే-
యిటులు జవాబు చెప్పెను:

'తమ కిందులకు కృతజ్ఞుఁడను. కాని నీ కేసునందు గాంధీ
గారు చెప్పిన చొప్పుననే నడచుకొందును. వారికి నాకంటె యెక్కువ
తెలియును. వలయుచో మీరు వారికి సలహా నియ్యఁగోరెదను.'

ఇటులంచట వెంటనే ముగించుకొని రుస్తుంజీగారి దుకాణ
మున కరిగితిమి.

నే నిటు లంటిని: 'బహుశా ఈ కేసు కోర్టునకు రాదు. కేసు
పెట్టుటయు మానుటయు సుంకముల యధికారి* చేతిలో నున్నది.
సరకారువారికి సలహా యిచ్చు పెద్దవకీలు ఎటర్నీ జనరలు చెప్పిన చంద
మున ఈ సుంకముల యధికారి నడచుకొనవలసి యుండును. నేను వా
రిరువురిని తప్పక కలిసికొందును. కాని వారికీ సంగతి యింతవఱకును
తెలియనియెడల నిపుడు చెప్పవలసివచ్చును. వారు వేసిన జరిమానాను
చెల్లింపవలయును. తొంబదితొమ్మిదిపాళ్లు వా రంగీకరింతురు. వా
రొకవేళ అంగీకరింపరేని మీరు జైలుకెక్కవలయును. జైలునకు పోవు
టలో లజ్జ లేదు; కాని దొంగతనముచేయుట సిగ్గుచేటని నా యభి

* సుంకములు వసూలుచేయువానికి సుంకరి, సుంకీఁడు, సుంకరేఁడు ఈ
మొదలగునవి తెలుఁగుపేరులు. ఇంగ్లీషుపేరు Customs Officer—అను

ప్రాయము. అది జరుగనే జరిగెను. జైలులో పడవలసినచో దానిని ప్రాయశ్చిత్తముగా తలపోయుదును. 'ఇఁక ముం దెన్నఁడును ఇట్టి దొంగపని చేయను' అని శపథము చేయుటయే నిక్కమయిన ప్రాయశ్చిత్తము'.

పారసీ రుస్తుంజీగారీ మాటలను సరిగా గ్రహించిరో లేదో నేను చెప్పఁజాలను. అతఁడు కడు ధీరుఁడు; కాని యీ సమయమున ధైర్యము కోలుపోయెను. అతని ప్రతిష్ఠ పోవు సమయము తటస్థించెను. ఇంత కష్టపడి కట్టుకొనిన యీ కోటను కూల్చుకొనుట కష్టము కాదా?

అతఁ డిట్లనెను: 'నా ప్రాణములు మీచేతిలో నున్నవి. మీ సెలవు ప్రకారము చేసెదను.'

ఈ కేసులో నా వినయశక్తి నంతయు ధారపోసితిని. నేను సుంకరిని గలిసికొంటిని; దొంగతనము నంతయు నిర్భయముగాఁ జెప్పివైచితిని. వలయుచో తమకు లెక్కల నన్నిఁటిని జూపుదు నంటిని. మరియు పారసీ రుస్తుంజీగారికి ఇందులకు మిగుల పశ్చాత్తాపము కలిగెనని చెప్పితిని.

ఆ సుంకరి ఇట్లనెను: 'పాప మా పారసీవృద్ధు మంచివాఁడు. చాల మూర్ఖత చేసినాఁడు. కాని నా విధి మీ రెఱుఁగుదురు. పెద్ద వకీలుగారి యిష్టప్రకారము నేను నడచుకొనవలసి యుండును. మీరు వారితో మాటలాడినచో ప్రయోజన ముండును.'

'మీరు పారసీరుస్తుంజీని కోర్టుకీడ్వకుండినచోఁ జాలు. నాకు సంతోషము.' అని యంటిని.

ఈసుంకరినికడ నభయదానము బొంది సరకారువకీలు గారితో ఉత్తరప్రత్యుత్తరములు నెఱపితిని. వారిని దర్శించితిని.

నా సత్యప్రియత్వ మాయనకుఁ దెలిసెను. నే నేమియు దాఁచలేదని యాయన కవగతమాయెను.

ఈ కేసులోనో, మరియొక కేసులోనో గాని వారు నా కిటులు ప్రమాణపత్రిక నిచ్చిరి: 'మీ కిఁక నాకడనుండి 'లేదు' అని జవాబు రాదు.'

రుస్తుంజీగారిపయిని కేసు పెట్టలేదు. దొంగసొమ్మునకు రెట్టింపు వెల పుచ్చుకొని వదలివేయవలసినదిగా హుకుము మాయెను.

రుస్తుంజీగారు తన దొంగతనపు కథనంతయు వ్రాయించి దాని నద్దపుఁ జట్టములో బిగింపించి తన వారసులకును, తోడివర్తకులకును 'ఖబర్‌దార్' అని చెప్పినటులు తమ ఆఫీసులోఁ గట్టించిరి.

రుస్తుంజీగారికి మిత్రులయిన వర్తకులు 'ఇది సత్యవైరాగ్యము కాదు శ్మశానవైరాగ్యము' అని నాకుఁ దెలిపిరి.

కాని యీ మాట యెంతవఱకు నిక్కమో నేను చెప్పఁజాలను.

నే నీ మాటను రుస్తుంజీగారి చెవిని బడవయిచితిని. ఆతఁడు విని 'మిమ్ము మోసగించి నే నెక్కడికి వెళ్లఁగలను?' అని యనెను.

నాలుగవ భాగము-సమాప్తము.

ఆ త్మ క థ

అయిదవ భాగము

మొదటి అనుభవము

ఫినిక్సునుండి బయలుదేఱినవారు నేను రాకముందే దేశమునకు వచ్చియుండిరి. నేను ముందు వెళ్లియుండవలయు నని మేము అనుకొంటిమి. యుద్ధమువలన నేను లండనులోఁ జిక్కుపడితిని. కావున వీరి నందఱను దేశములో నెక్కడ నుంచుటయని యాలోచించితిని. అందఱును ఒక తావుననే యుండి ఫినిక్సునందువలెనే జీవనము నేర్పాటుచేసికొనవలయు నని నా యభిప్రాయము. దేశమున నాశ్రమము నడపువారి పరిచితియు నాకు లేదు. కావున ఆండ్రూసుగారి దర్శనము చేసికొని వారి సలహాను పాలింపుఁడని వ్రాసితిని.

వారు మొదట కాంగ్రీ గురుకులమున కరిగిరి. అచట స్వ. శ్రద్ధానందులు వారిని తమ పుత్రులవలె నాదరించిరి. తరువాత వారు శాంతినికేతనమునకుఁ జనిరి. అచట మహాకవియు, వారి యనుయాయులును వీరిమీఁద ప్రేమవృష్టి కురిపించిరి. ఈ రెండు తావులను వారికిఁ గలిగిన యనుభవములు వారికిని, నాకును చాల నుపయోగించెను.

రవీంద్రులు, శ్రద్ధానందులు, సుశీల రుద్రులు—ఈ మూవురను ఆండ్రూసుగారి ముమ్మూర్తులు. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో వీరినిగూర్చి ఆండ్రూసుగారు విసుగు విరామము లేకుండ జెప్పుచుండెడువారు. దక్షిణ-ఆఫ్రికాయందు మా మిత్రగోష్ఠిలో ఆండ్రూసుగారి హృదయము మీఁదను, నాలుకమీఁదను ఈ మూవుర పేరులు నిరంతరము తాండవించుచుండెడివి. కావున ఆండ్రూసుగారు మావారిని సుశీల రుద్రగారికడకుఁ గొంపోయిరి. రుద్రుల కాశ్రమము లేదు గాని

ఉన్నది యిల్లే. ఆయింటిని వీరికి విడిచిచేసిరి. వారి బాలురును, వీరును ఒకనాఁటిలోఁ గలిసి పోయిరి. వీరు ఫినిక్సు మఱచిపోయిరి.

బొంబాయిరేవులో దిగిన తరువాత ఏరండ్రూసు శాంతినికేతనమున నున్నటులు నాకుఁ దెలియవచ్చెను. కాని గోఖలేగారిని జూచినవెంటనే వారిని గలిసికొనుటకు తొందరపడితిని.

బొంబాయిలో నాకు స్వాగతసత్కారము లొసఁగువేళ చిన్న సత్యాగ్రహ మొకటి చేయవలసివచ్చెను.

పిటిగారి భవనమున స్వాగతసభ జరిగెను. వారి స్వాగతమునకు గుజరాతిభాషలో ప్రత్యుత్తర మొసఁగుటకు నాకు ధైర్యము చాల లేదు. కనులకు మిఱుమిట్లుగొలుపు నాభవనపు మిసమిసలో గిరిమిటుకూలివారికి సహచరుఁడ నగు నేను గజిబిజి పడసాగితిని. నేఁటి నా వేసముకన్న నాఁటివేసమునే నాగరక మనవచ్చును. ఏలన, నాఁడు అంగరకా, పాగ మొదలునవి ఉండెడివి. కాని అలంకృతమగు ఆసమాజములో నేను వేలుపెట్టి చూపించుకొనఁబడినచందముగనే యుంటిని. కాని ఫిరోజిషాగారి చాటున నెటులో యొకటులు నాపని నెఱవేర్చికొంటిని.

పిదప గుజరాతువారి యోలగము. స్వ. ఉత్తమలాల్ త్రివేదులు దాని సమకూర్చిరి. దీని ముచ్చట ముందే కొంత నాకుఁ దెలిసెను. జిన్నాగారును గుజరాతువా రగుటచే సభకు వచ్చిరి. వారు సభాపతులో, లేక ప్రధానవక్తలో యిపుడు గుర్తులేదు. వీరు క్లుప్తముగ, మధురముగ నాంగ్లమున నుపన్యసించిరి. మిగిలిన ఉపన్యాసములుగూడ నాంగ్లముననే జరిగినటులు కొండగుర్తు. పిదప నావంతు వచ్చెను. నేను గుజరాతీలోనే మాటలాడితిని. గుజరాతీ హిందూస్తానీ భాషలయెడ నాకుఁగల పక్షపాతమును కొలఁది మాటలలోఁ జెప్పితిని.

౧ మొదటి అనుభవము

గుజరాతువారిసభలో ఆంగ్లభాష నుపయోగించుట కూడ దని వినయయుక్తముగ నా యసమ్మతిని ప్రకటించితిని. నే నిట్లు చెప్పినపుడు లో పిఱికిగనే యుంటిని. నేను చాలకాలము దేశములో గైరు హాజరు. ఇపుడు స్వదేశమునకు క్రొత్తవాఁడను. అనుభవము లేని వాఁడను. ఇపు డేటి కెదురీఁదుచున్నాను. 'ఇది యవివేకము కాదు గదా?' అని అనుకొంటిని. కాని గుజరాతీలో మాటలాడు నా సాహసమున కెవరును అపార్థము చెప్పలేదు. నా యసమ్మతితో నందఱును నేకీభవించిరి. నా కానందము కలిగెను. మరియు నా క్రొత్త యుద్దేశములు ప్రజలో ప్రచారము చేయుటయు అంత కష్టము కాదని తెలిసికొంటిని.

నే నీ రీతిగా బొంబాయిలో రెండుమూఁణ్ణాళ్లుండి దేశమును క్రొత్తగా అనుభవములోనికిఁ దెచ్చికొనుచు గోఖలేగారి యాజ్ఞ చొప్పున పూనా చేరితిని.

౨

పూనాలో గోఖలేగారితో

గవర్నరుగారు మిమ్ముఁ జూడఁగోరుచున్నారు గాన మీరు పూనా రాకముందు వారిని గలిసికొనుట మంచి దని నేను బొంబాయి చేరఁగనే గోఖలేగారు నాకు కబురుపెట్టిరి. నేను గవర్నరుగారి దర్శనమున కరిగితిని. మామూలు మాటలయినపిదప గవర్నరుగారు ఇటు లనిరి:

'మీరు నా కొక మాట యీయవలయును. సర్కారుకు సంబంధించి మీ రేమయినను ఆందోళనము చేయఁదలఁచితి రేని ముందు నాతో మాటలాడి మఱి చేయుఁడు.'

నే నిటులు జవాబిచ్చితిని:

'నే నీ మాట కడుసులభముగా నీయఁగలను. ఏ లందురా? నేను సత్యాగ్రహిని. కావున నే నెవరితో సంబంధము పెట్టుకొందునో వారి యుద్దేశ మంతయు ముందుగా గనుఁగొందును. పిదప వీలయినంత వఱకు వారి కనుకూలముగ నుండుటకు ప్రయత్నింతును. నేను దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో ఎప్పుడును ఈ నియమమునే పాలించియుంటిని. ఇచటఁ గూడ నటులే చేయఁగలను.'

పిదప లార్డ్ విలింగ్డను నాకు ధన్యవాదములు చెప్పి మరియు నిటు లనిరి:

'అక్కఱ కలిగినప్పు డెల్ల మీరు నన్ను గలిసికొనవచ్చును. సరకారువారు ఇచ్ఛాపూర్వకముగా ఏ పొరపాటును చేయరని మీకు తెలిసివచ్చును.'

నే నిటు లంటిని:

'నే నట్టి విశ్వాసముతోనే యున్నాను.'

పిమ్మట నేను పూనా కరిగితిని. అచటి విషయము లన్నియుం వ్రాయుటకు నే నసమర్థుఁడను. గోఖలేగారును, వారి సొసయిటీ

సభ్యులును నామీఁద ప్రేమకురిపించిరి. గోఖలేగారు సొసయిటీ సభ్యుల నందఱను పిలిపించినట్లు గుర్తు. మే మందఱమును హృదయములు విప్పి మాటలాడుకొంటిమి. నన్నుఁగూడ వారి సొసయిటీలో నొక సభ్యునిగాఁ జేయఁగలయము నని గోఖలేగారి తలఁపు. నాకును అట్టి తలఁపే కలదు. కాని సొసయిటీలోని మిగిలిన సభ్యుల తలఁపు వేఱు. సొసయిటీ ఆదర్శములు, దాని కార్యప్రణాళియు వేఱు; నా ఆదర్శములు, నా కార్యప్రణాళియు వేఱు. కావున నా సభ్యత సాధువు కాదు. నాకు నా యాదర్శములను గాపాడుకొనుటలో నెంత పూనిక గలదొ యితరుల యాదర్శములను గాపాడుటకుఁగూడ నంతే పూనిక కల దని గోఖలేగారికి తెలియును. గోఖలేగా రిటు లనిరి: మీ రాజీ—స్వభావము మావారి కింకను తెలియలేదు. వారికి వారి యాదర్శములయెడఁ గడు పట్టుదల. మరియు వారు కడు స్వతంత్రులు. వారు మిమ్ము సభ్యులనుగాఁ జేర్చికొందురుగాక యని యాసించుచున్నాను. ఒకవేళ వారు చేర్చికొనరేని వారికిఁ దమయెడల ప్రేమగాని, యాదరముగాని యిసుమంతయు తక్కువ కా దని నే ననఁగలను. మీయందలి ప్రేమ యఖండితముగ నుండఁగలందులకే వా రిట్టి సాహసమునకు వెనుకాడుచున్నారు. మీ రిందు సాక్షాత్తు సభ్యు లయినను, గాకున్నను నేను సభ్యు లని పరిగణించుకొందును.

నేను నా సంకల్పముల నన్నిటిని గోఖలేగారికిఁ దెలియఁ జెప్పితిని. 'సొసయిటీలో నేను సభ్యుఁడనయినను గాకున్నను ఆశ్రమము నొకటి ఏర్పఱచి ఫినిక్సు-సహచరుల నం దుంపఁగోరుచున్నాను. నేను గుజరాతువాఁడ నగుటవలన గుజరాతునం దుండియే దేశసేవ చేయుట మిగుల నుచితము. కావున గుజరాతునం దునికి యేర్పఱచుకొనుటకే నిశ్చయించితిని.'

గోఖలేగారికి నా యీ యుద్దేశము రుచించెను. వా రిటు లనిరి:

'తాము తప్ప కటులు చేయుఁడు. సభ్యులతోడనైన మీ సంభాషణఫల మెటులయినను మీ యాశ్రమమునకు ధనము నాకడఁ గొనుఁడు. దాన నా యాశ్రమ మే యనుకొందును.'

నా హృదయ ముప్పొంగెను. చందాలు పోగు చేయవలసిన జంజాటము తప్పిపోయెఁగదా యని కడు సంతసించితిని. మరియు భారము నాయొక్కనిమీఁదనుండియు తప్పుచున్నది. 'కష్టకాలము నందు నా కొక మార్గదర్శకుఁడు దొరకె' నను విశ్వాసముచే నా శిరోభారము దిగిపోయినటు లాయెను.

గోఖలేగారు స్వ. డాక్టరు దేవుగారిని పిలిచి 'సొసయిటీ ఖాతాలో గాంధీగారి పే రొకటి పెట్టుఁడు. వారి యాశ్రమమునకుఁ గాని, వారి ప్రజాసేవకుఁగాని కావలసిన ఖర్చు లన్నియు నొసఁగుఁడు.' అని యాజ్ఞాపించిరి.

పిదప నేను పూనానుండి శాంతినికేతనమున కేఁగ నుద్యోగించితిని. నేను వెళ్లుటకు ముందు గోఖలేగారు నాకు రుచికరమగు విందొకటి యేర్పాటు గావించిరి. అందు నేను తిను పచ్చిపండ్లు, ఆఱిన పండ్లు మొదలగువానిని దెచ్చిరి. విందుచోటు గోఖలేగా రున్న గదికి కొంత దవ్వు. వారి కారోగ్యము సరిలేదు. అంతమాత్రము దూరము గూడ వారు నడచుస్థితిలో లేరు. కాని వాత్సల్యము వారి నూఁపునా! నేనును వచ్చితీరవలె ననిరి. పదియడుగులు నడచిరి, పడిపోయిరి; వారిని వెనుకకుఁ దీసికొని పోవలసివచ్చెను. గోఖలేగారి కిట్టి మూర్ఛలు తఱచు వచ్చుటజేసి యెవరును గడబిడపడలేదు. పిదప మేము ఆశ్రమములోని అతిథిశాలముందటి మైదానమున పఱచిన తివాచీలమీఁదఁ గూర్చుండి వేఁచుసెనగలు, కజ్జము మొదలగువానిని దినుచు ప్రేమాలాపములు చేసికొనుచు నొకళ్ల హృదయ మింకొకళ్లు మెక్కువగాఁ దెలిసికొంటిమి.

నా జీవితములో వారి మూర్ఛయాత్ర యొక సామాన్యవిషయము కాదు.

3

బెదరింపా?

మా యన్నగారు గతించిరి. మా వదినగారిని, తక్కుంగల బంధుగులను జూడవలసియున్నది. కావున బొంబాయినుండి నేను రాజకోటకును, పోరుబందరుకును ప్రయాణమయితిని. దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో సత్యాగ్రహసంగరమున కొక యంగముగా నా వేషమును మార్చికొంటిని. అది గిరిమిటియాల వేషము. సీమలో నింటియందా దుస్తులనే తొడుగుచుంటిని. దేశములోనికి దిగినతరువాత కాఠియావాడు దుస్తుల్ తొడుగఁగోరితిని. వానిని దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నాకడ నుంచుకొంటిని. బొంబాయిలో వానిని బైకిఁదీసితిని-అంగరకా, ధోతి, తెల్లని తలపాగ ఇవి యన్నియు ఇండియామిల్లులందు తయారయిన వే. బొంబాయినుండి కాఠియావాడునకు మూఁడవతరగతి బండిలో వెళ్ల నిశ్చయించితిని. పాగయు, అంగరకాయు అక్కఱమాలిన బరువని పించెను. కావున కుడితినీ, ధోతీ, ఎనిమిదిపదణాలు చేయు కాశ్మీరపు టోపీ-వీనినిమాత్ర ముంచుకొంటిని. ఇట్టి వస్త్రములు తాల్చినవాఁడు పేదలలో జమ కట్టఁబడును. ఆనాళ్లలో ప్లేగు ఉండుటవలన వీరమగాములోనో, వఢవాణులోనో మూఁడవతరగతి బాటసారులను దింపి పరీక్షించుచుండిరి. నాకు కొంచెము జ్వరము తగిలెను. ఇన్స్పెక్టరు నా చేయంటుకొనెను. వెచ్చగా తగిలెను. 'రాజకోటలో డాక్టరుకు కనఁబడుము' అని హుకుమిచ్చెను. నా పేరు వ్రాసికొనెను.

వఢవాణులో దర్జీ మోతీలాలనువాఁడు ప్రసిద్ధుఁడగు ప్రజాసేవకుఁడు. బొంబాయినుండి అతనికి వార్త వెళ్లెనుగాఁబోలు! వఢవాణుస్టేషనులో నన్నుఁ గలిసికొనెను. అతఁడు వీరమగామునందలి శాయరీని గురించియు, దాన బాటసారులకుఁ గల బాధలగురించియుఁ

జెప్పెను. నాకు కొంక తగిలియుండుటచే ఉత్సాహ బాహాములు స్పష్టము గాలేదు. టూకీగా తేల్పసెంచి యిటు లంటిని:

'మీరు జైలుకుఁ బోవ తయారుగా నున్నారా?'

ముందువెనుక లాలోచింపకుండ మాట లనివేయు మనుజుల వారిలో నితఁడును నొకఁడై యుండు నని నే ననుకొంటిని. కాని మోతీలాలు దిట్టముగా—

'మేము జైలుకు తప్పక వెళ్ళెదము. కాని మీరు మమ్ము నడిపింపవలయును. కాఠియావాడువార లగుటచే మీ మీద మాకు ముందుగా స్వాతంత్ర్యమున్నది. ఇపుడు మీ గ్రామాగమనము. కాని తిరిగి వచ్చునపుడు మీ రిచట దిగవలయును. ఇచట పిల్లలు చేయు పనిని, వారి యుత్సాహమును జూచి తాము సంతసింపఁగలరు. తామెపుడు రమ్మని సెలవిచ్చిన నేనపుడు నా సేనతో వచ్చెదను' అనెను.

మోతీలాలు న న్నాకర్షించెను. అతనితో నున్న సహచరు లతని నిటుల నుతించిరి:

'అగుటకు మావాఁడు దర్జీవాఁడే కాని తనపనిలో నేర్పరి. రోజు కొక గంట పనిచేసి ౧౫ రూకలు సంపాదించును. వానితో పొట్ట గడచును. మిగిలిన సమయ మంతయు ప్రజాసేవకు వినియోగించును. అతనిముందు మా చదు వంతయు సిగ్గుచేటు!'

పిదప నాకు మోతీలాలుసంగతి తెల్లగా తెలిసెను. ఈ పై స్తుతి అతనియెడ నతిశయోక్తి కాదు. సత్యాగ్రహాశ్రమమును స్థాపించిన పిదప నతఁడు నెలలో కొన్ని దినము లచట నుండెడివాఁడు. పిల్లలకు కుట్టుపని నేర్పెడివాఁడు. ఆశ్రమములో కుట్టుపనినిగూడఁ జేసెడివాఁడు. వీరమగాము ముచ్చటలు ప్రతిదినమును చెప్పుచుండెడివాఁడు. అచట బాటసారులకుఁ గలుగు మందు కష్టము లితనికి దుస్సహ

సులుగా నుండెను. నిండు ప్రాయమున నితని రోగ మెత్తుకొని పోయెను. అతఁడు చనిపోవుటచే వధువాకు అరణ్యమాయెను.

నేను రాజకోటకుఁ జేరిన మొదటినాఁటి ప్రొద్దున హుకుము ప్రకారము ఆసుపత్రికి వెళ్లితిని. నన్నాపటు నెఱుఁగనివారు లేరు. డాక్టరు నన్నుఁ గని సిగ్గిలెను. ఆఫీసరుపైఁ గినిసెను. ఇందసలు కోపకారణము లేదు. ఆఫీసరు తన ధర్మమును తాను చేసికొనెను. అతఁడు నన్నెఱుఁగఁడనుకొందును. ఎఱిఁగినను తన ధర్మమును తాను జేసికొనక తప్పదు. డాక్టరు నన్ను మరలఁ దనకడ్డకు రానీయక నాకడకు ఇన్స్పెక్టరును బంపఁదొడఁగెను.

అట్టి సమయములందు మూఁడవతరగతి బాటసారులను బరీక్షించు టావశ్యకము. గొప్పవార మనుకొనువారు మూఁడవతరగతి బండ్లలో పయనము చేయఁదలఁచుకొనినచో పేదలు పాటింపవలసిన నియమములకు వశవర్తులు కావలయును. అధికారులును పక్షపాతము చూపఁగూడదు. అధికారులు మూఁడవతరగతిబాటసారులను జంతువులవలెఁ జూచుట నేఁ జూచితిని. 'నీవు' 'ఓ' యనుట తక్క మఱిమాట లేదు. మూఁడవతరగతివారికి ప్రత్యుత్తరము దొరకదు. విన్నపము వినువాఁడు లేఁడు. అధికారులు వీరిని తమ నౌకరు లనుకొందురు. రైలునౌకరులు వీరిని తన్ని డబ్బు కాఁజేయుదురు; రైలు తప్పింతురు; టికెట్లియఁబెట్టుదురు. ఇది యంతయు నేననుభవించితిని. ఉన్న దున్నట్టులు చెప్పితిని. దీనినంతయు మార్పింపవలయును. ధనికులగు వారు పేదల యుపకారముకొఱకు కష్టములు నెత్తిని వైచుకొని మూఁడవతరగతిలో ప్రయాణము చేయవలయును. వారికి లేని సౌకర్యములను తమకును వలదని చెప్పవలెను. వారి అసౌకర్యము, అవివేకము, అన్యాయము, బీభత్స వీనిని పోఁగొట్టవలయును.

కాఠియావాడులో నాతిరిగిన యెల్లెడల వీరమగాము శాయరీని గూర్చియు, దానికిఁగాను బాటసారుల నాఁపివేయుటను గూర్చియు ఫిర్యాదులను వినుచునే యుంటిని.

లార్డు విలింగ్డను గారు నాకొసఁగిన వాగ్దానమును వెంటనే ఉపయోగించుకొనఁదలఁచితిని. శాయరీకి సంబంధించిన కాకితములనన్నిఁటిని జదివితిని. ఫిర్యాదు లన్నియు తథ్యము లని గ్రహించితిని. బొంబాయి సరకారువారితో పత్రికావ్యవహారము సాగించితిని. సెక్రటరీని గలిసితిని. లార్డ్ విలింగ్డనుగారినిఁ గూడఁ గలిసికొంటిని. వారు సౌహార్దము కనఁబఱచిరి కాని తప్పును ఢిల్లీమీఁద త్రోసిరి.

'ఇది నా చేతులలో నున్నచో ఈ శాయరు నిదివఱకే యాఁగిపోయెడిది. మీరు ఇండియాసర్కారుకు విన్నవించుకొనుఁడు.' అని సెక్రటరీగారనిరి.

నే నిండియాసర్కారుతో మొఱ వెడలిడితిని. రసీదు తక్క ప్రత్యుత్తర మేమియు రాలేదు. ఇట్లు ఇంచుమించు రెండేండ్లు పత్రవ్యవహారము జరిగిన పిదప నేనో సందర్భమున నేను చెమ్స్‌ఫర్డు గారిని కలిసికొనినపు డీ ముచ్చట తేఁగా వా రాశ్చర్యపడిరి. వారికి వీరమగాము విషయ మేమియు తెలియనే తెలియదు నా మాటలను చక్కఁగా వినిరి. అపుడే వీరమగాముతాలూకు కాకితములను పంపుఁడని టెలిఫో నిచ్చిరి. అధికారు లీ విషయమున చెప్పఁదగిన దేదియు లేనిచో శాయరు రద్దుపఱుతు ననుమాటను గొంటిని. కొలఁది నాళ్లకే వీరమగాము శాయరీ తీసివేయఁబడినదని పత్రికలలోఁ జూచితిని.

నే నీ విజయమును సత్యాగ్రహమునకు పునాదిగా నెన్నుదును. ఏలన, వీరమగామునుగుఱించి బొంబాయి సర్కారుతో నేను మాటలాడునపుడు సెక్రటరీగారు—'బగసరాలో మీ రొసఁగిన యుప

న్యాసపు నకలు నాకడ నున్నది. మీరు దీనిని సత్యాగ్రహ మంటిరి. అది సరికాదు.' అనిరి. మరియు—

'ఇది బెదరించుట కాదా? ఇంత శక్తి గల ప్రభుత్వము బెదరింపులకు లోఁబడునా?' అనిరి.

నే నిటు లంటిని:

'ఇది బెదరింపు కాదు. ఇది ప్రజకు ప్రబోధము కలిగించు నుపాయము. లోకుల దుఃఖములు దూరముచేయుటకు తగిన ఉపాయముల నన్నిఁటిని జెప్పుట నాధర్మము. స్వాతంత్ర్యము గోరువారు తమతమ యుపాయముల నన్నిఁటిని ఎఱిఁగియుండవలెను. సామాన్యముగా ఉపాయము లన్నియు హింసాత్మకములు. సత్యాగ్రహమే అహింసాత్మకమగు శస్త్రము. దాని యుపయోగము, దాని మేరలను జెప్పుట, అనఁగా దాని ప్రయోగోపసంహారములు చెప్పుట నాధర్మము. ఇంగ్లీషు సామ్రాజ్యవాదులు మహాశక్తిగలవా రనుటలో సందియ మేమియు లేదు. కాని సత్యాగ్రహముకూడ అస్త్రము లన్నిఁటిలో దొడ్డదగు బ్రహ్మాస్త్ర మనుటలో సందియమేమియు లేదు.'

తెలివిగల ఆ సెక్రటరీ తల నూఁపుచు నిటు లనెను:

'చూతముగాక!'

౪

శాంతినికేతనము

రాజకోటనుండి నేను శాంతినికేతనమున కరిగితిని. అచట నధ్యాపకులును, విద్యార్థులును నాపైఁ బ్రేమ గురిపించిరి. నిరాడంబరతను, శిల్పమును, ప్రేమను మేళవించి నాకు స్వాగత మొసఁగిరి. కాకాసాహెబ్ కాలేల్కరుగారితో నాక చట ప్రథమపరిచయము.

కాలేల్కరుగారికి కాకాసాహె బను పేరెల వచ్చెనో నా కపుడు తెలియదు. తరువాత నాసంగతి తెలిసెను. కేశవరావు దేశపాండేగారు సీమలో నాకు సమకాలికులు. నాకును, వారికిని గాఢ మైత్రి యేర్పడెను. వారు బరోడా రాజ్యమున గంగానాథవిద్యాలయము నడపిరి. విద్యాలయమునకు కుటుంబభావన కలిగింపవలెనని వారి తలఁపు. కావున నుపాధ్యాయులకు నామకరణ మేర్పాటు చేయఁబడెను. కాలేల్కరుగారికి కాకా (కక్క) యను పేరొసంగఁబడెను. ఫడకేగారు మామ అయిరి. హరిహర శర్మగారు అణ్ణాగారయిరి. ఇతరులును తగిన పేరుల బడసిరి. కొంతకాలము జరిగినతరువాత కక్కకు మిత్రుఁడను నర్థముగల స్వామియను పేర ఆనందానందులును, మామకు మిత్రుఁడను నర్థముగల అప్ప యనుపేర పట్వర్ధనులును ఈ కుటుంబమునందు చేరిరి. ఈ కుటుంబమునందలి యీ యయిదుగురును ఒకరితరువాత నొకరుగా నాకు మిత్రులయిరి. దేశపాండేగారికి సాహెబ్ అను పేరు విశ్రుతము. విద్యాలయము మూసి వేయఁబడినపిదప నీ కుటుంబము చిటిలిపోయెను. కాని యీ కుటుంబము తన యాధ్యాత్మికసంబంధమును విడనాడలేదు. కాకాసాహెబు భిన్నభిన్నస్థలములలో భిన్నభిన్నానుభవములు సంపాదింపఁబోయెను. నేను శాంతినికేతనమున కరిగినతఱి వా రచట నుండిరి.

ఈ కుటుంబములోనివారే యగు చింతామణిశాస్త్రిగారును అప్పుడచట నుండిరి. వీ రిరువురు నచట సంస్కృతము చెప్పుచుండిరి.

ఫీనిక్సు-కుటుంబమునకు శాంతినికేతనమున విడిగా బస యేర్పాటుచేయఁబడెను. మగనలాలగాంధీ కుటుంబ-పెద్ద. ఆశ్రమ నియమము లన్నియు సరిగా జరుగునట్లు లతఁడు చూచుచుండెను. అతఁడు తన ప్రేమచే, జ్ఞానముచే, పూనికచే శాంతినికేతనమునం దెల్లెడఁ దన తావిని విరఁజిమ్మెను. అప్పుడచట ఆండ్రూసు పియర్సను గారు లుండిరి. జగదానందబాబు, నేపాలబాబు, సంతోషబాబు, క్షితిమోహనబాబు, నగీనబాబు, శరదబాబు, కాళీబాబు మొ॥ వీరందఱితో నాకు లెస్స పరిచయ మాయెను.

నేను నా స్వభావముచొప్పున విద్యార్థులలోను, ఉపాధ్యాయులలోను కలిసిపోయితిని. వారితో శరీరపరిశ్రమమును సహించియు, తన పనిని తాను చేసికొనుట గురించియు చర్చింపఁ దొడఁగితిని. జీతము లిచ్చి వంటవారి నేర్పఱచుటకంటె ఉపాధ్యాయులును, విద్యార్థులును తమ పాకము తామే చేసికొనుట మంచిదనియు, ఉపాధ్యాయులు వంటయింటిని పరిశీలించుచుండవలెనని విద్యార్థుల యారోగ్యము, నీతియు చక్కగా నుండుననియు, విద్యార్థులు తమ వంట తాము చేసికొనుచో తమపని తాము మీఁదఁ బెట్టుకొను నొక పదార్థపాఠము చదివికొనినట్లగుననియు సూచించితిని. ఒక రిద్దరు ఉపాధ్యాయులు పెదవులు విరిచిరి గాని పలువురు తలలూఁపిరి. బాలకులకు—వారి స్వభావము నూతన ప్రియము కావున-ఇది రుచించెను. ఇఁక నడ్డేమి? క్రొత్తపని ప్రారంభ మాయెను. నే నీ మాట మహాత్మునిచెవిని బడవైచితిని. 'ఉపాధ్యాయుల కిది యనుకూలమగుచో నాకును అనుకూలమే' యని వా రనిరి. ఇఁక విద్యార్థుల విషయమున నిది స్వరాజ్యమునకు తాళపుఁజెవి యని వా రభిప్రాయపడిరి.

ఈ క్రొత్తపని నెఱవేర్చుటకు పియర్సనుగారు మాట ఒప్పిరి. ఇది వారికిఁ గడు నింపుగా నుండెను. ఒకదెసఁ గొందఱు కూరలు తఱుఁగుటకుఁ గూర్చుండిరి. మఱియొక దెస బియ్యము బాగుచేయుటకుఁ గొందఱు కూర్చుండిరి. వంటయింటిని చక్కగా శుద్ధివేయుటకు నగీనబాబు వగైరాలు పూనుకొనిరి. ఇట్లు వారందఱు నడుముకట్టుకొని పనిచేయుట చూడఁగా నాకు కనులపండువాయెను.

కాని నూటపాతికమంది విద్యార్థులకును, వారి గురువులకును ఒక్కతూరి ఇది సహింపఁదగినదిగా లేదు. కాన ప్రతిదినమును చర్చ జరుగుచుండెడిది. ఇందు కొందఱలసిపోవుచుండిరి. కాని పియర్సనుగారలయువారా? వారు చిఱునగవుతో నేదో యొక పని చూచుచుండువారు. పెద్ద పెద్దగుండిగలు మొదలగుపాత్రలు తోముచుట వీరి వంతు. శ్రమ నుపశమించుటకుఁగాను పాత్రలు తోముచున్నవారిముందు కూర్చుండి కొందఱు సితారు వాయించుచుండిరి. మఱి కొందఱు విద్యార్థులు మఱికొన్ని పనులత్యుత్సాహముతోఁ జేయఁదొడఁగిరి. ఈ రీతిగా శాంతినికేతనమంతయు తేనెపెరవలె ఝుమ్మనుచుండెను.

ఒకతూరి మొదలుపెట్టఁబడిన క్రొత్తపద్ధతి లింక నాఁగవు. ఫీనిక్సు వంటయిల్లు స్వాశ్రయమే కాక యందలి పాకముగూడ కడు ఋజువు. దాన పోపు లేదు. బియ్యము, పప్పు, కూరలు, గోధుమ పిండి ఇవి యన్నియు నొకతూరియే మరపొయిలో తయారయ్యెడివి. దీనిని జూచి బంగాళీవారి పాకశాలగూడ మార్పుచెందెను. ఒకరిద్దరు ఉపాధ్యాయులు, కొందఱు విద్యార్థులును దీనిని నిర్వహించిరి. దీనికి ఫలితముగా భోజనశాల యంతయు స్వాశ్రయముగా నుంచ వీలాయెను.

కాని యేవో కొన్ని కారణములచే నీ పద్ధతి యాఁగిపోయెను. జగద్విఖ్యాతి మగు నీసంస్థ కొలఁదికాల మయినను ఈ ప్రయోగము నడపినందువలన దీనికి లోటేమియును రాలేదనియు, దీనివలనఁ జేకూరిన

కొలఁది యనుభవములకైన దీనికి పేరే కలిగెననియు నా యభిప్రాయము.

కొంతకాలము నేను శాంతినికేతనమునం దుండఁదలఁచితిని గాని విధి నన్ను బలాత్కారముగా గెంటివైచెను. నేనచట నేణ్ణాళ్లుండినో లేదో గోఖలేగారు దేహము చాలించిరని తంతివచ్చెను. శాంతినికేతనమంతయు శోకమున మునిఁగిపోయెను. అందఱును నన్నూఱడింపవచ్చిరి. అచటి దేవాలయమున సభ గూడెను. అది గంభీరమగు దృశ్యము. నే నానాఁడే నాభార్యతోడను, మగనలాలుతోడను పూనాకు బయలుదేరితిని. మిగిలినవారెల్లరును శాంతినికేతనమందే యుండిరి.

ఆండ్రూసుగారు బర్ద్వానువఱకు నాతో వచ్చిరి. 'ఇండియాలో సత్యాగ్రహము సాగింప నెప్పుడేని సమయము వచ్చునా? అగుచో నెప్పుడు? దీనిగుఱించి మీ రాలోచించితిరా?' అని వీ రడిగిరి.

నే నిటులు సమాధానము చెప్పితిని: 'దీనికి జవాబు చెప్పుట దుష్కరము. ఒకసంవత్సరమువఱకు నే నేమియు చేయ నెంచను. 'నీ వొక సంవత్సరము దేశమంతయు తిరుగుచు, గడువు దాఁటునంతవఱకు దేశమునకు సంబంధించిన ఏ ప్రశ్నకును నీ యభిప్రాయమును తెలుపకుము' అని గోఖలేగారు నాకు ఆదేశించిరి. నే నటులు వారికి మాట యిచ్చితిని. నే నిందు ప్రతి-అక్షరమును పరిపాలింపవలయును. గడువుదాఁటిన పిదపఁగూడ నావశ్యకత లేనిచో నే నే ప్రశ్నకును సమాధానము చెప్పఁదలఁపను. కావున మఱియయిదేండ్లదాఁక సత్యాగ్రహముతో పని పట్టునని తోఁపదు.'

ఇక్కడ ఈమాట చెప్పుట మంచిది. హింద్ స్వరాజ్ లోని నా యుద్దేశములను జూచి, 'ఒక సంవత్సరము నీవు హిందూదేశములో నుండుము, నీ యుద్దేశము లన్నియు తమకుఁ దామే సరిపుచ్చుకొనును' అని గోఖలేగారు నవ్వుచుండెడివారు.

౫౨

మూఁడవతరగతి బాటసారుల కడగండ్లు

బర్ద్వానులో మూఁడవతరగతి టిక్కెట్టు తీసికొనుటకు మాకుఁ గడుఁ గష్టమయిపోయెను. మూఁడవతరగతి బాటసారులకు ముందుగా టిక్కెట్లు ఈయరని తెలిసెను. నేనపుడు స్టేషను-మాస్టరు కడకు వెళ్లితిని. ఆయనకడకు వెళ్లఁగలుగుట మాత్రము సామాన్యమా? స్టేషను-మాస్టరుగారు ఫలానాచోట నున్నారని యెవరో మామీఁద దయఁదలఁచి చెప్పిరి. తుదకు వారికడకు వెళ్లఁగా వారును మూఁడవతరగతివారికి ముందుగా టిక్కెట్లీయఁబడవని చెప్పిరి. కిటికితలుపు తీయఁగనే టిక్కెట్లు కొనుటకు వెళ్లితిని. కాని టిక్కెట్లు సులువుగా దొరకు వీలు కానిపింపలేదు. బలముకలవా రొకరివెనుక నొకరు త్రోసికొనుచు చనుచుండిరి. నే నా త్రోపులలో నలిగిపోతిని. తుద కెట్లెటులో టిక్కెట్టు దొరకెను.

రైలు వచ్చెను. ఇచటఁగూడ బలము గలవారే త్రోసికొని పోయిరి. ఎక్కినవారును, ఎక్కఁబోవువారును పరస్పరము దూషించుకొనుచుండిరి. వారి తలలును వీరి తలలును డీకొక్కలు కొట్టుకొనుచుండెను. దీనిలో నేను పాలుగొనలేకపోతిని. కావున మే మిచటనుండి అచటికిని, అచటినుండి యిచటికిని పరుగెత్తితిమి. ఎచటికి వెళ్లినను ఒకటియే మాట—'ఇచట చోటు లేదు. ఇచట చోటు లేదు.' నేను గార్డువద్దకు వెళ్లితిని. 'చోటున్నచో కూర్చుండుము! లేనిచో మఱియొక రైలులో వెళ్లుము!' అని యతఁడనెను.

'నాకు చాల తొందరపని యున్నది' అని నేను వినయముతో పలికితిని. ఈమాట వినుటకు గార్డుకవకాశము లేదు. ఇంతటితో నా పని అయినది. 'ఎచటనో యొకచోట ఇఱుకు'మని మగవారలకుఁ

జెప్పితిని. నేను నాభార్యతో ఇంటర్ క్లాసుబండి యెక్కితిని. ఆ బండిలో నెక్కుచుండఁగా నన్ను గార్డు చూచెను.

అసనసోల్ స్టేషనులో ఇంటర్ క్లాసు చార్జి వసూలుచేయుటకు గార్డు నాకడకు వచ్చెను. నే నిటు లంటిని: 'మాకు చోటు చూపవలసి నధర్మము మీది. చోటు లేకపోవుటచే నే నిచటఁ గూరుచుంటిని. మూఁడవతరగతిబండిలో చోటు చూపుఁగలేని నే నచటికి వచ్చుటకు సంసిద్ధుఁడను.'

గార్డుగా రిట్లనిరి: 'నాతో వాదము చేయకుఁడు. చోటు లేదు. బండిబాడుగ యీయనిచో దిగిపోవలసియుండును.'

నాకు పూనాలో తొందరపని. గార్డుతో దెబ్బలాడుటకు నాకు ఉత్సాహము లేదు. గార్డు పూనావఱకును కట్టి నాకడ సొమ్ము వసూలు చేసెను. నా కిది అన్యాయ్య మనిపించెను.

ప్రొద్దుటికి మొగల్ సరాయి చేరితిమి. మొగల్ సరాయిలో నేను అచటికి మాఱితిని. నేను టికెట్టు కలెక్టరుకు జరిగిన సంగతి యంతయుఁ దెలిపితిని. మొగల్ సరాయిలో నేను మూఁడవతరగతి బండిలోనికి మాఱినట్లుగ సాక్ష్యముగా నొక చీటి వ్రాసి యిమ్మంటిని. అతఁడీయ ననెను. పిదప నేను 'వసూలుచేసిన సొమ్మును మరలా యి'మ్మని రైల్వే అధికారికి వ్రాసితిని.

'సాక్ష్యపుఁ జీటి లేక డబ్బు వాపసుచేయుట మాకు రివాజు కాదు గాని మీవిషయముమాత్రము వేఱుగా భావించి వాపసు చేయుచున్నాము. మఱియు బర్ద్వానునుండి మొగల్ సరాయివఱకు వాపసుచేయఁబడదు' అని జవాబు వచ్చెను.

నాఁటినుండియు మూఁడవతరగతిలో నే ననుభవించుచు వచ్చుచున్న యిక్కట్టు లన్నియు వ్రాసినచో నొక మహాగ్రంథ మగును.

కాన ప్రసక్తి కలిగినప్పుడు ముందరి ప్రకరణములలో నచటనచట కొంచెము కొంచెము తెలుపుదును. శరీరము తాళఁజాలకుండుటవలన మూఁడవతరగతి బండ్లలో ప్రయాణమును నే నాఁపివేయవలసి వచ్చెను. ఇందులకు నేను కడు వగచితిని, వగతును. మూఁడవతరగతి బాటసారుల కడగండ్లకు రైల్వే అధికారుల ఔద్ధత్యమే పరమ కారణము. మరియు ఆ బాటసారుల మోటుదనము, మడ్డితనము, స్వార్థపరత్వము, అజ్ఞానము—ఇవియు వారి కడగండ్లకు కారణములు కాకపోవు. ఇంతియకాక ఈ బాటసారులు తమ యౌద్ధత్యమును తా మెఱుఁగకుండుట, తమ మడ్డితనమును తా మెఱుఁగకుండుట, తమ స్వార్థపరత్వము తా మెఱుఁగకుండుట—ఇదియంతయుఁ జాల విచారకరము. వారు చేయునదంతయు వారికి స్వాభావికముగా నుండును. వారు తమ లోపములను దిద్దుకొనఁ దలపెట్టరు.

చచ్చి చెడి కల్యాణ-జంక్షనుకు చేరితిమి. మగనలాలును, నేనును స్టేషనులోని పంపుకడ నీరు గొని స్నానము చేసితిమి. నా భార్య స్నానము చేయుటకు నేను సన్నాహము చేయుచుండఁగా సర్వెంట్స్ ఆఫ్ ఇండియా సొసయిటీకి సంబంధించిన 'కౌలు' గారు మమ్ము గుర్తించి మాకడకు వచ్చిరి. వారును పూనాకు వెళ్లుచుండిరి. స్నానము చేయుటకు నాభార్యను రెండవక్లాసు స్నానశాలలోనికి తీసికొని వెళ్లుదు నని వా రనిరి. వారి సౌజన్యము నుపయోగించుకొనుటకు మనసులో సంకోచించితిని. రెండవక్లాసు అవుతుఖానాను ఉపయోగించుకొను నధికార మామెకు లేదని నే నెఱుఁగుదును. కాని అప్పటి అయోగ్యతను పాటింపనైతిని. సత్యపాలకున కిది తగదు. మరియు రెండవ క్లాసు అవుతుఖానాలో నే స్నానము చేయవలయు నను పట్టుదల నా భార్యకు లేదు. కాని భర్తమోహము సత్యమును మూసెను—'హిరణ్మయస్య పాత్రేణ సత్యస్యాపిహితం ముఖమ్.'

౬

నా ప్రయత్నములు

పూనా చేరితిని. ఉత్తరక్రియలు జరిగెను. పిదప సొసయిటీ చేయవలసిన పనులను గురించియు, నే నందు సభ్యత్వమును వహించుట గురించియు మే మందఱమును విచారించితిమి. ఇది నాకు చాల బరువాయెను. గోఖలేగా రుండఁగా సొసయిటీలో చేరవలసిన యక్కఱ నాకు లేదు. గోఖలేగారి యాజ్ఞను వినుటయే, వారి యిచ్ఛ ననువర్తించుటయే నా పని. ఆ స్థితియే నా కోరుకొనునది. హిందూ దేశము తుపానులో నున్నపు డొక కర్ణధారుఁడు కావలయును. అట్టి కర్ణధారుఁడు గోఖలే. 'ఆయన కాపాడుచుండఁగా నాకేమిభయము!' అని నే ననుకొంటిని.

ఇపుడు వారు గతించిరి. కాన సభ్యత్వమునకు నేను తప్పక ప్రయత్నము చేయవలయును. మరియు గోఖలేగారి యాత్మకును ఇది యిష్టము అని తలఁచి యిసుమంతయు సందియము లేకుండ పట్టుదలతో ప్రయత్నము చేయఁదొడఁగితిని. అపుడచట చాలమంది సభ్యులుండిరి. నాయెడల వారికిఁ జాల భయ ముండెను. దాని బాఱఁద్రోల గడుఁ బ్రయత్నించితిని. దీనఁజేసి వారిలో మతభేదము కలిగెను కొందఱకు నన్నుఁ జేర్చుకొనుట యిష్టము; మఱి కొందఱకుఁ జాల ననిష్టము. ఇరువాగులవారికిని నే ననిన ప్రేమయే కాని నామీఁది ప్రేమకంటె వారికి సొసయిటీజవాబుదారీ యెక్కువ కాదా? ఒకవేళ ఎక్కువ కాకున్నను నామీఁది ప్రేమకన్న తక్కువమాత్రము కాదు.

కావున మా వాదములు కటువులు గాక మధురములుగా నుండెను. మరియు సిద్ధాంతములనే అనుసరించి యుండెను. తమ యభిప్రాయములకును, నా యభిప్రాయములకును ఉత్తరమునకును, దక్షిణమునకును ఉన్నంత తేడా యున్నదనియును, ఏ ముఖ్యవిషయముల మీఁద ఈ సొసయిటీని గోఖలేగారు నిలువఁబెట్టిరో వానికే కొలఁది కాలములో హాని కలుగఁగలదనియు ప్రతిపక్షుల వాదము. ఇది సహజమే.

చాల చర్చించి చర్చించి ఇండ్లకు మరలితిమి. నిర్ధారణ మొనరించుటకు వాయిదా వేయఁబడెను.

నాకు సుడిగుండమునఁ బడి కొట్టుకొనినటు లుండెను. అధికులగు మిత్రుల బలముచే సొసయిటీలో దూరు టుచితమా? నాపని గోఖలేగారి జవాబుదారీని వహించునా? నే నుండుట పలువుర కక్షలచే సొసయిటీని విషమస్థితికి నేను కారణము కానా? నన్నుఁ జేర్చుకొనుటలో సభ్యులకు మతభేద ముండునంతవఱకు నే నందు ఇఱుకఁ నుంకించుట పాడి గాదనియు, విరోధికోటిలోనివారి నిట్టి సంకటమునుండి తప్పించుట మేలనియు నాకుఁ దోఁచెను. ఇటులు చేసినయెడలనే సొసయిటీకిని, గోఖలేగారికిని నా జవాబుదారీ యుండునని గ్రహించితిని. నా యంతరాత్మలో ఇట్టి నిర్ణయము కలిగినంతనే—'నన్ను సభ్యునిగాఁ జేర్చుకొనుటకు సభ్యులను కూడఁబెట్టి సభ జరుపవలదు' అని శ్రీ శ్రీనివాసశాస్త్రిగారికి ఉత్తరము వ్రాసితిని. నా విరోధి కోటిలోనివారికి నా నిర్ణయము బాగుగా నుండెను. వారికి ధర్మసందేహము తొలఁగెను. పైఁగా మాకు చెలిమి బలిసెను. సొసయిటీ నుండి నా దరఖాస్తు వాపసు కొనఁగనే నే నందు నిక్కముగ సభ్యుఁడ నయిపోతిని.

నే నందు సభ్యుఁడనుగాఁ జేరకుండుట మంచి దాయె ననియు, నన్ను జేర్చుకొనుట కిష్టపడనివారి వాదము సరి యయిన దనియు నా కిపు డనుభూత మాయెను. వారి సిద్ధాంతములును, నా సిద్ధాంతములును చాల భిన్నము లనియు నా కిపు డనుభవ మాయెను. మాకు మతభేద మున్నటులు తెలిసినపిదపఁగూడ మా యాత్మలలో ఎడము లేదు. మా మనస్సులలో భేదము లేదు. మాకు మతభేదమున్నను మేము బంధుగులమే, మిత్రులమే. పూనాలోని సొసయిటీస్థలము నా కొక క్షేత్రము. లౌకికదృష్టిలో నేను సభ్యుఁడను గాకున్నను ఆధ్యాత్మిక దృష్టిలో సభ్యుఁడనే. లౌకిక సంబంధముకంటె నాధ్యాత్మిక సంబంధ మనర్ఘము. ఆధ్యాత్మికసంబంధము లేని లౌకికసంబంధము ప్రాణము లేని దేహముతో సమానము కదా!

౮

కుంభోత్సవము

డాక్టరు ప్రాణజీవనదాస్ మెహతాగారితో మాటలాడుటకు రంగూను పోఁదలఁచితిని. దారిలో కలకత్తా కలదు. అచట భూపేంద్రనాథవసుగారు నన్ను రమ్మని కోరిరి. వంగీయు లతిథుల నెంత పూజింతురో అంత పూజయు సమగ్రముగా నచటఁ గానవచ్చెను. నే నా దినములలో పండులనే భుజించుచుంటిని. నా కుమారుఁడు రామదాసు అపుడు నా వెంట నుండెను. కలకత్తాలోఁ గల పండ్లన్నియు నాకొఱకు తీసికొనిరాఁబడెను. స్త్రీలు రాత్రియంతయు మేలుకని బాదము, పిస్తా మొదలగు పండ్ల బరడు లొలుచుచుఁ గూర్చుండిరి. రకరకముల పండ్లు చక్కఁగను, నేర్పుగను సిద్ధము చేయఁబడెను. నాతో వచ్చినవారికి రకరకముల పక్వాన్నము లొనర్పఁబడెను. దీనఁగల ప్రేమమును, వివేకమును నే నెఱుఁగుదును గాని యొక రిరువు రతిథులకు ఇంటిల్లిపాదిరే యెల్లయు మేలుకని యుపచరించుట దుస్సహము. కాని యీగండము దాఁటుటకు నా కుపాయ మేమియు లేకపోయెను.

రంగూను పోవు స్టీమరులో నేను డెక్కుమీఁద కూర్చుండఁదలఁచితిని. వసుగారి యింట నెంత సత్కార మందితిమో స్టీమరులో నంత యసత్కార మందితిమి. డెక్కుమీఁద పయనించువారి కష్టము లన్నియు ననుభవించితిమి. స్నాన మొనరించు చోట నిలువలేనంత కంపు! మఱుఁగు దొడ్డి నరకము! మలమూత్రములు తొక్కుకొనుచు దూఁకి పోవలయును. నా కిది దుర్భరమాయెను. నే నిది యంతయు కెప్టెనుకు విన్నవించితిని. కాని వినువా రెవరు? బాటసారులు తమ మురికిచే డెక్కంతయు ఖరాబుచేసివైచిరి. కూరుచుండుచోటనే

ఉమియుదురు. పొగాకు కలిపిన తమ్మరసము ఫూత్కరింతురు. తినఁగా మిగిలిన మెతుకుల నచటనే దిగవాడుదురు. వారు మాటలాడునవి మాటలు కావు; అఱపులు. ప్రతివాఁడును వీలయినంత చోటు నాక్రమించుకొనఁ బ్రయత్నించును. తా నాక్రమించుకొనిన చోటుకంటె తన సామానుకు కావలసిన చోటెక్కువ. ఆ రెండు రోజులును ముక్కుమూసికొని వెళ్లఁబుచ్చితిని.

రంగూనులో దిగఁగనే ఏజెంటుకీసంగతి యంతయు వ్రాసితిని. నేను మరల డెక్కుమీఁదనే తిరిగి వచ్చితిని. నా వ్రాసిన చీటివలనను, డాక్తరు మెహతాగారి ప్రయత్నమువలనను అప్పుడంత కష్ట మనుభవింప లేదు.

రంగూనునందును నాకక్కఱకలవాని కన్న నెక్కుడు పండ్లనే సమకూర్చిరి. డాక్తరు మెహతాగారి యిల్లు నాకు స్వగృహమే. కావున నేనచట తినుబండముల సంఖ్య తగ్గించితినిగాని తినెడి పరిమాణమును తగ్గింపనయితిని. కావున రకరకముల పండ్లు తీసికొనివచ్చెడివారు. నేనును వానిని నిషేధింపనయితిని. ఆకాలములో క్రొత్తక్రొత్తవస్తువులు నాకనుల నాకర్షించెడివి. వానిఁ జూడఁగా నాలుక యూరెడిది. మరియు తినుట కొక వేళ పాళ లేదు. నాకు గూఁటదీపము, నోట మెతుకైనను మేము భుజించి లేచువఱకు ఎనిమిది, తొమ్మిది గంట లయ్యెడిది.

౧౯౧౫ సాలున హరద్వారమున కుంభోత్సవము. నే నచటికి వెళ్లక తప్ప దనుకొంటిని. మరియు మహాత్ములగు మున్షీరామ్‌గారి దర్శనము చేసికొనవలయు ననుకొంటిని. గోఖలేగారి సోసయిటీవారు కుంభోత్సవమునకు స్వయంసేవకులను పంపిరి. వారికి హృదయనాథ కుంజ్రూగారు అధిపతులు. స్వర్గీయులగు డాక్తరు దేవుగారును ఆ

స్వయంసేవకసేనలో నొకరుగా నుండిరి. మా జట్టుతో రమ్మని నాకు వార్తవచ్చెను. మగనలాల్ గాంధీ శాంతినికేతనమునం దున్న మా తుకడీని తీసికొని నాకన్న ముందే హరద్వారమున కరిగెను. నేనును రంగూనునుండి వచ్చి వీరిని గలిసికొంటిని.

కలకత్తానుండి హరద్వారమునకు రైలులో పోవుచు మా పడ్డ పాట్లు భగవంతునకే యెరుక. రైలుబండ్లలో కొన్ని వేళల దీపములయినను ఉండెడివి కావు. శహరాన్‌పురమునుండి మేము సామానులవలె, జంతువులవలె క్రిక్కిరిసిపోయితిమి. పైకప్పు లేని రైలుపెట్టెలు, పైని మధ్యాహ్నసూర్యుడు, క్రింద కాలుచున్న యినపరేకులు: ఇక మా పని యెటు లుండెనో చెప్పవలయునా? దప్పిచే నాలుక యెండిపోయినను ఆ యెండలో ఛాందసులగు హిందువులు చత్తురు కాని, తురకలు నీరు తెచ్చుచో ముట్టరు. 'హిందూనీళ్లు' వచ్చిననే త్రావుదురు. ఈ హిందువులే వ్యాధిగ్రస్తులగుచో నపుడు తనకు డాక్టరులు బ్రాందీ నిచ్చినను, తురకకాంపౌండరులు, కిరస్తాని కాంపౌండరులు నీరు తెచ్చినను, మాంసరస మిచ్చినను త్రాగుటకు సంకోచింపరు.

హిందూదేశమునందు మనకు పాకీపని చేయుటయే విశేష మయిన పని యని శాంతినికేతనమున నేను గ్రహించితిని. ఒక సత్రమునందీ స్వయంసేవకులకు డేరాలు వేయబడెను. డాక్టరు దేవుగారు మఱుఁగుదొడ్లుగా నుపయోగించుటకు కొన్ని గోతులు త్రవ్విరి. వీనిని బాగుచేయుటకు డబ్బిచ్చి పాకీవాండ్ర నేర్పాటు చేయఁ జూచుచుండిరి. ఈ దశలో 'ఈ పని యంతయు మా ఫీనిక్సువారిది' అని నే నంటిని. డాక్టరు దేవుగా రంగీకరించిరి. ఇక మాలో మాట యిచ్చువాఁడను నేను; పని చేయువాఁడు మగనలాల్ గాంధీ.

డేరాలో కూర్చుండి యాత్రికులకు దర్శన మిచ్చుట, ధర్మ ప్రసంగము చేయుట, తదితర ప్రసంగము చేయుటయూ నా పని. ఈ దర్శనము లిచ్చుటతో నా పని చెల్లు. ఒక్క నిముసమేని తీరుబాటు లేదు. స్నానమునకు వెళ్లినపుడును నన్ను విడిచిపెట్టెడివారు కారు. ఇంక నన్ను ఫలాహారము మాత్రము చేయనిత్తురా? దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నా చేసిన యల్పసేవ హిందూదేశమునం దంతటను తెలియంబడియె నని హరద్వారమున కనుంగొంటిని.

నేను తిరుగలిలో నలిగిపోతిని. మూండవతరగతిలో పయనించు నపుడు నేనందఱితోపాటు కష్టము లనుభవించితిని. అపుడు నన్నెఱిం గినవారు లేరు. దిగినంతటనే దర్శనము గోరు జనులచే పరివేష్టింపం బడిపోతిని. ఈ రెండు స్థితులలో నేది దయాజనకమో నిర్ణయించుకొను టకుం జాలం గష్టపడితిని. దర్శనమునకు వచ్చు మూంకను [illegible] కోపము వచ్చుచుండెడిది. తఱచు సంతాపముకూడ కలుగుచుండె డిది. మూండవతరగతి పయనములవలన కష్టము మాత్రమే కలిగెడిది; కోపము కలిగెడిది కాదు. కలిగిన కష్టముకూడ మేలునకే యుప యోగించెడిది.

నా కొన్నాళ్లలో ఇష్టము వచ్చినటుల తిరుగుటకు శక్తి యుండెడిది. ఆ కాలములో నాకు రస్తాలో తిర్గుటకుంగూడ వీలు లేనంత ప్రసిద్ధి లేదు. అచటం గూడిన జనులకు ధర్మచింత తక్కువ. అజాగరూకత, చంచలత, పాషండత యెక్కువ. సాధువులు నేల యవిసినటులు పుట్టుకొని వచ్చిరి. పాలు, పంచదార తినుటకు వారు పుట్టినటు లుండిరి. ఇచట నే నయిదు కాళ్లు గల యావును జూచితిని. నా కాశ్చర్యము కలిగెను గాని యెఱింగినవారు నా యజ్ఞానమును పాఱద్రోలిరి. ఈ యావు దుష్టుల లోభమునకు బలి యాయెను. లేగ

కాలు తెగఁగొట్టి ఆవుమూఁపురపు తోలు చీల్చి అచట నీ కాలు కుట్టి యయిదు కాళ్ల యావును జేసిరి. ఈ రెండు పాతకములకును ఫల మేమనఁగా నమాయికుల కడనుండి ధనము దోచుకొనుటయే. అచట ఈ యయిదు కాళ్ల యావును జూడని హిందు వాఁడును లేఁడు. దానిని చూచినందులకుఁగాను తప్పక దబ్బిచ్చిన హిందు వాఁడును లేఁడు.

కుంభోత్సవదినము వచ్చెను. నా కా దినము దివ్యము. తీర్థ యాత్ర యనుకొని నేను హరద్వార మేఁగలేదు. తీర్థక్షేత్రములవలన పవిత్రతాగుల సంపాదింపవలయును అను మోహము నా కెన్నఁడును లేదు. అప్పు డచటికి పదియేడు లక్షల జనులు వచ్చి చేరుకొనిరి. ఆ వచ్చిన పదియేడు లక్షల జనులును పాషండులా? వీరిలో పలువురు పుణ్యము కొఱకును, ఆత్మశుద్ధి కొఱకును వచ్చియుందురని చెప్పుటలో నాకిసుమంతయు సందియము లేదు. ఇట్టి విశ్వాస మాత్మోన్నత్యము కలిగించుట అసంభవము కాదుగాని కొంచెము కష్టమని మాత్రము చెప్పవలయును.

ప్రక్కపయిఁ బరుండి నేను విచారసాగరమున మునిఁగి పోయితిని. ఈ పాషండులనడుమ పవిత్రులును గలరు. నా కీశ్వరునియందు నిర్దోషులని చెప్పవచ్చును. ఇట్టి సమయమున హరద్వారమునకే వచ్చుట తప్పగునేని నే నా విషయమును వెల్లడించి కుంభోత్సవము నాఁడు హరద్వారమును విడనాడియుందును. హరద్వారమునకు వచ్చుటయు, కుంభోత్సవమునాఁ డచట నుండిపోవుటయు పాపము కానిచో నే నేదో యొక కఠినవ్రతమును బూని యచట జరుగుచున్న పాపమునకుఁ బ్రాయశ్చిత్తమును, ఆత్మశుద్ధిని చేసికొనవలయునని తలఁచితిని. నేను వ్రతము లొనరించుటకే పుట్టితిని గావున నేదో యొక

కఠినవ్రత మాచరింపఁదలపెట్టితిని. కలకత్తాయందును, రంగూనునం
దును నాకొఱకు నా మిత్రులనావశ్యకముగ శ్రమను బొందుటయు
ఆ సమయమున నాకు గుర్తు వచ్చెను. ఈ కారణమున తినెడు వస్తు
వుల కొక హద్దేర్పఱుపను, సూర్యాస్తమయమునకు ముందే భుజింపను
నిశ్చయించికొంటిని. నేను భోజనమున కొక హద్దు నేర్పఱచికొన
నిచో నా కాతిథ్య మిచ్చువారలకు కష్టము కలిగింతు ననియు, నేనే
యొకరికి సేవ చేయవలసియుండఁగా నొరులచే నేనే సేవింపఁబడు
చుందు ననియు గ్రహించితిని. కావున ఇరువదినాలుగు గం॥ల పరి
మితి గల కాలములో నయిదు వస్తువులకన్న నెక్కువ ముట్టననియు,
చీకటిపడినతరువాత భుజింపననియు వ్రతము గొంటిని. ఈ రెంటి
కష్టములను లెస్సగా విచారించితిని. ఈ రెంటిని ఇంచుకేనియు జవ
దాఁటకుండుటకు నిశ్చయించితిని. రోగము వచ్చినప్పుడు ఔషధ
రూపముగా నెక్కువ వస్తువులను తినుటయా, తినకుండుటయా? మందును
గూడ నీ యయిదు వస్తువులలో చేర్తునా, చేర్పనా? అను నీ విష
యము లన్నిఁటిని చర్చించి 'తినఁదగిన వయిదుచో సరి; అయిదింటి
కంటె నెక్కువ వస్తువులను దినను' అని నిశ్చయించితిని. నే నీ వ్రత
ములు పూని పదమూఁడేండ్లాయెను. ఇవి నన్ను లెస్సగా పట్టి
చూచెను. ఇవి నన్నిట్టులు పట్టి చూచుటయే నాపాల రామకవచ
మాయెను. ఈవ్రతముల వలన నా యాయువు పెరిఁగెననియు, వీనివలన
పలుమాఱులు రోగముక్తుఁడనయితి ననియు నా యభిప్రాయము.

౮

లక్ష్మణ-ఝూలా (వంతెన)

కాంగ్డీ సంతవారు మున్‌శీరామ మహాత్ములు. వారిని, వారి గురుకులమును దర్శించిన తరువాత నాకు చాల శాంతి కలిగెను. హరద్వార కోలాహలమునకును, గురుకులశాంతికిని గల భేదము నాకు వెంటనే స్పష్టముగా కానిపించెను. మహాత్ములు తమ ప్రేమతో నన్నోలలాడించిరి. బ్రహ్మచారు లందఱు నన్ను భక్తిశ్రద్ధలతో గారవించిరి. రామదేవుగారిని నేను మొదట నిచటనే చూచితిని. వారి కార్యశక్తిని వెంటనే నేను కనుఁగొనఁ గలిగితిని. మాకు కొన్ని విషయములలో మతభేదము లున్నను కొలఁదిరోజులలోనే మా పరిచయము స్నేహముగా పరిణమించెను. నేనచట రామదేవాచార్యులతోడను, తదితరాచార్యులతోడను పనిపాటలు నేర్పుటను* గూర్చి చాల సంభాషించితిని. వెంటనే గురుకులమునుండి సెలవు తీసికొనవలసి వచ్చుట నాకు సంతాపకర మాయెను.

'లక్ష్మణఝూలా' తప్పక చూడఁదగినదని యెక్కువగా వింటిని. ఇంతదూరము వచ్చి హృషీకేశము చూడకుండ పోవుట మంచిది కాదని పలువురు మిత్రులు నొక్కి చెప్పిరి. లక్ష్మణ-ఝూలా హృషీకేశమునకు దగ్గఱ. నేను నడచి పోనెంచితిని. హృషీకేశ మొక మజిలీ; రెండవ మజిలీ లక్ష్మణ-ఝూలా.

హృషీకేశమున పలువురు సన్న్యాసులు నన్నుఁ జూడ వచ్చిరి. వారిలో నొకరికి నాజీవన వృత్తాంతము రమణీయముగా కానిపించెను. ఛగన్‌లాల్-జట్టంతయు నావెంట నుండెను. ఆయన మమ్ముల నందఱను జూచి చాల ప్రశ్న లడిగెను. మాతో ధర్మమును గుఱించియు ప్రసం

---

* Industrial Training

గించెను. నాలో ధర్మమునెడల తీవ్రాభిలాషము కలదని యతఁడు గ్రహించెను. నేను గంగలో స్నానముచేసి వచ్చుచుంటిని. నా శరీరముమీఁద చొక్కాలు, గిక్కాలు లేవు. నాకు శిఖాయజ్ఞోపవీతములు లేవు. ఇట్టి నన్నుఁ జూచి దుఃఖితుఁడై యా సన్యాసి 'నీ వాస్తికుఁడవు. నీకు శిఖాయజ్ఞోపవీతములు లేకుండుట నాకు విచారముగా నున్నది. ఈ రెండును హిందూధర్మమునకు బాహ్యచిహ్నములు. హిందువయినవాఁ డీ రెంటిని తప్పక తాల్పవలయు' నని పలికెను.

పోరుబందరులో బ్రాహ్మణబాలకులు జందెములకు తాళపుచెవులు కట్టుకొనుచుండుట చూచితిని. ఆ తాళపుచెవుల ఝుంకారము నేను వినుచుంటిని. నా కప్పుడు పదియేండ్లు. వారివలెనే జందెము వేసికొని దానికి తాళపుచెవులు కట్టుకొని గిర్రున త్రిప్పుచు వాని ఝుంకార మాలకించుచుండవలెనని నాకును అభిలాష కలిగెను. ఆ కాలమున కాఠియావాడు కోమటులకు జందెము వయిచుకొను నాచారము లేదు. కాని ద్విజమాత్రులు జందెము తాల్చితీరవలయు నను నొక ప్రచారము అపుడే యారంభ మాయెను. గాంధీకుటుంబమువారందఱు జందెములఁ దాల్పఁగడఁగిరి. మావారి కిరువురకును, నాకును అపు డొక బ్రాహ్మణుఁడు రామరక్ష చెప్పుచుండెను. ఆయన మాకు జందెములు వయిచెను. అపుడు నాకు తాళపు చెవులతో పని లేకున్నను రెండుమూఁడు దానికి తగిలించి త్రిప్పఁదొడఁగితిని. పిదప జందెమెపుడో తెగెను గాని మరల జందెము వేసికొనవలయు నను వ్యామోహము నాకు కలిగినటులు గురుతు చాలదు. పిదప నేను క్రొత్త జన్నిదమును తగిలించుకొనలేదు.

పెద్దవాఁడ నయిన పిదప నాచేత జందెము తాల్పఁజేయుటకు పలువురు ప్రయత్నించిరి. కాని వారి ప్రయత్నము నామీఁద ప్రస

రింపలేదు. శూద్రులకు జందెములు తాల్చు నధికారము లేకున్నచో తది
తరుల కేల యుండవలయును! ఈ బాహ్యచిహ్నమును ధరించు నల
వాటు మాకుటుంబములో లేదు. మరియు దీనిని ధరించితీరవలయు
ననుటకు ప్రబలమగు కారణము నాకుఁ గానరాలేదు. 'నాకు జందెము
మీఁద గోఁత లేదు కాని దానిని దాల్చుటకుఁ దగినంత హేతువు
కానరాలేదు. నేను వైష్ణవుఁడను గాన తావళము దాల్చితిని. పెద్దలు
మాయన్నదమ్ములకు పిలక నుంచుటలో జాగ్రత్తగనే యుండిరి.
కాని నాకు సీమలో పిలక తీసివేయవలసివచ్చెను. తెల్లవారు చూచి
నవ్వుదురనియు, నన్ను నాగరకుఁడని యందురనియు సిగ్గుపడి
నేనచట పిలకను తీసివేసితిని. మాయన్నగారి కుమారుఁడు ఛగన్‌లాల్
గాంధీ దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నాకడ నుండెడివాఁడు. అతఁడు పట్టు
దలతో శిఖ నుంచుకొనెను. ప్రజాకార్యముల కతని శిఖ యడ్డు వచ్చు
నని యతని మనస్సునకు బాధ కలిగిననుగూడ లెక్కగొనక నేనతని
పిలక తీసివేయించితిని. ఈరీతిగా పిలకనుగురించి నాకింత సిగ్గుండెడిది.

నే నా స్వాములవారి కీకథనంతయు వినిపించి పిదప నిటు
లంటిని :

'జందెము నేను వేసికొనను; ఏలయనిన చాలమంది హిందువు
లకు జందెము లేదు. అయినను వారు హిందువులే. మరియు దాని
యక్కఱ నాకుఁ గానిపించుటలేదు. మరియు యజ్ఞోపవీతధారణ
మనఁగా జన్మాంతరధారణము. జన్మాంతర మనఁగా శుద్ధజీవనము,
ఉన్నతజీవనము. ఈకాలమున హిందూసమాజమును, హిందూస్థాన
మును ఈరెండుగూడ వెనుకఁబడి యున్నవి. ఇట్టి స్థితిలో మనకు
జందెము దాల్చు నధికార మేది? హిందూసమాజ మస్పృశ్యతను విస
ర్జించిన నాఁడు, ఉచ్చనీచభేదములను మఱచిననాఁడు, ఇతరదోష

ములనీసడించినవాఁడు, నాలుగుదిక్కులను పిక్కటిల్లిన యుద్ధర్మమును, పాషండులను పాఱఁద్రోలినవాఁడు మనకు యజ్ఞోపవీతమును ధరించు నధికారము రాఁగలదు. కావున ఉపవీతమును గుఱించి మీరు చెప్పిన మాట నాకు గిట్టదు. ఇఁక పిలకనుగుఱించి కొంచెము విచారింపవలసి యున్నది. నా కివఱకు పిలక యుండెడిది. కాని సిగ్గుచేతను, భయము చేతను దానిని దీసివయిచితిని. ఇపుడు దానిని మరలఁ బెంచఁ దలఁచు చున్నాను. నా సహచరులతోఁగూడ నీ విషయమును విచారించెదను.'

జందెమునుగుఱించి నా చెప్పిన మాటలు స్వాములవారికి నచ్చ లేదు. జందెము తొల్పకుండుటకు నే నే కారణములను జెప్పితినో వా రా కారణములనే జందెము తొల్చుటకు ప్రమాణముగాఁ జెప్పిరి. అది యటుండె. జందెమునుగుఱించి యీయభిప్రాయములు నేఁటికిని మాఱ లేదు. పలు మతము లున్నంతవఱకును ఒకొక్కమతమున కేదో యొక బాహ్యసంకేత ముండుచునేయుండును గాని, యీ బాహ్యసంకేతము డంబమున కగునేని, ఇతరమతములకన్న తనగొప్పను ప్రకటించుకొను నేని యది త్యాజ్యమగును. ఈకాలమున జందెము హిందూమతమున కభివర్ధకమగు సాధనముగా నాకుఁ గానిపింపదు. కావున నే నీ విషయ మున తటస్థుఁడ నయి యుంటిని.

పిలకను సిగ్గుచేతను, భయముచేతను దీసివేసితినిగాన నా సహ చరులతో సంప్రతించి మరల పిలకను బెంచఁ దలఁచితిని. ఇఁక నీ విషయ మటు లుంచి లక్ష్మణ-ఝూలా దెస కేఁగుదము.

హృషీకేశము, లక్ష్మణ-ఝూలా యీ రెండును జూచి తీరవలసి నవి. మన ప్రాచీనుల ప్రకృతిసౌందర్యజ్ఞానమునకును, శిల్పమునకు ధర్మస్వరూపమొసఁగువారి దూరదర్శిత్వమునకును నా కత్యాదరము జనించెను

కాని అట్టిచోటుల మనుష్యు లొనరించు పనులు చూచి నాకు శాంతి నిలువలేదు. హరద్వారమునందువలెనే హృషీకేశము నందును బాటల ప్రక్కల సుందరమగు గంగాతీరములయందు మనుష్యులు రోఁతచేసివయితురు. అది పావనమగు గంగాజల మని యయినను వారికి తోఁచదు. కొంచెము దవ్వేఁగినయెడలఁ గావలసినంత చోటు దొరకుచుండఁగా బాటలను, నదులయొడ్డులను పాడుచేయుట చూచి కడు సంతసించితిని.

లక్ష్మణ-ఝూలా యనునది ప్రేలాడుచుండు నొక యినుప వంతెన. లోఁగడ నచట త్రాటితోఁ జేయఁబడిన యొక చక్కని వంతెన యుండెడిదఁట. ఉదారహృదయుఁ డగు నొక మారువాడీ సజ్జనుఁడు దానిని దీయించి చాల సొక్కము వెచ్చించి యీ యినుప వంతెన వేయించి దాని తాళపుచెవులు గవర్నమెంటువారికి వశపఱిచె నఁట! నేను చూచియుండ లేదు గాన లోఁగడనున్న త్రాటివంతెనను గుఱించి యేమియుఁ జెప్పఁజాలను గాని, యీ యినుపవంతెన యచటి ప్రకృతిసౌందర్యమునకు కళంక మనియు, నస్థానపతిత మనియుఁ జెప్పఁ గలను. నిక్కమున కిది యాత్రికుల వంతెన. దాని తాళముచెవులు సర్కారువారి కీఁబడియెను. రాజభక్తి గల నా కానాఁటికే యీ విషయము కటువుగా నుండెను.

దీనికంటె దుఃఖజనకమగు దృశ్యము స్వర్గాశ్రమము. టిన్ రేకుల పాకలకు స్వర్గాశ్రమ మని పేరిడిరి కాని వేఱేమియు లేదు. ఈ పాకలు సాధకులకుఁగాను వేయఁబడియె నని వింటిని. కాని యచట నపుడు సాధకుఁ డెవఁడును ఉన్నటులు లేదు. అచటి ముఖ్యస్థలమునం దున్నవారిని చూచితిని గాని వారు గొప్పవారని నాకుఁదోఁపలేదు.

హరద్వారమునందు నాకుఁ గలిగిన యనుభవము లమూల్యము లనుటలో సందియ మిసుమంతయు లేదు. అవి నా యునికిని గుఱించియు, నా పనిని గుఱించియు నిశ్చయించుటకు చాల సాయ మొనరించెను.

ఆశ్రమస్థాపనము

నేను కుంభయాత్ర చేయుటకుముం దొకతూరి హరిద్వార మరిగియుంటిని. ౨౫-౫-౧౯౧౫లో సత్యాగ్రహాశ్రమము స్థాపింపఁబడెను. శ్రద్ధానందులవారు నన్ను హరద్వారమునం దుండఁగోరిరి. కలకత్తా మిత్రులు కొందఱు వైద్యనాథమునం దుండుమనిరి. రాజకోటలో నుండుమని మఱికొందఱు మిత్రులు పట్టుపట్టిరి.

నే నమదాబాదుమీఁదుగా వెళ్లుచుండునప్పుడు పలువురు మిత్రులు నన్నమదాబాదునం దుండుమనిరి. ఆశ్రమమున కగు వ్యయమును తాము భరింతుమనిరి. మాకు నివసించుటకు నిండ్లిచ్చెదమనిరి. ఈ కారణములచే నా కమదాబాదుమీఁదనే మాపువడెను. నేను గుజరాతువాఁడ నగుటచే గుజరాతుభాషవలన దేశమునకు నా చేయఁగలిగినంత సేవయును చేయఁగలుగుదు నని తలఁచితిని. మఱియు అమదాబాదు చాలఁగాలమునుండియు చేతిమగ్గములకు కూడలి. కావున నిచట రాటముల పని బాగుగా సాగఁగలదనియు, నిది గుజరాతుదేశమునకు ప్రధాననగర మగుటఁజేసి యచటఁ గల ధనవంతులు ధన మొసఁగి చాల సాయము చేయఁగల రనియు తలఁచితిని.

అమదాబాదు మిత్రులతో ఆశ్రమమును గుఱించి మాటలాడు సందర్భమున అస్పృశ్యులను గుఱించియు లెస్సగా చర్చించితిని. యోగ్యుఁడగు నంత్యజసోదరుఁ డెవఁడేని యాశ్రమమునఁ బ్రవేశింపఁ గోరినచో నేను తప్పక చేర్చుకొందునని వారికి స్పష్టముగాఁ జెప్పివయిచితిని.

'మీ నియమములను పరిపాలింపఁగల యంత్యజుఁ డెవఁడేని దొరకినపుడు చూతము లెం' డని యొక వైష్ణవమిత్రుఁడు తన మన

స్సంతోషమును వెల్లడించెను. తుదకు నేనమదాబాదునం దాశ్రమము స్థాపింప నిశ్చయించితిని.

శ్రీ జీవనలాల్ దేశాయి బారిస్టరుగారు నన్నమదాబాదులో నుండఁగోరినవారిలో ప్రధానులు. మేము వారి కోచరబ్-బంగాళా అద్దెకుఁగొని యందుంటిమి.

పిదప ఆశ్రమమునకు ఏమి పేరు పెట్టవలయునని చర్చకు వచ్చెను. నేను మిత్రులతో నాలోచించితిని. సేవాశ్రమమనియు, తపోవనమనియు నెవరికిఁ దోఁచిన పేరులు వారు చెప్పిరి. సేవాశ్రమమను పేరు బాగుగనే యుండెనుగాని దాన సేవారీతి తెల్లగా తోఁపదు. ఇఁక తపోవనమను పేరెటులు పెట్టుకొనఁజెల్లును? మాకు తపస్సనినఁ బ్రియమే కాని యీ పేరు మా తల దాఁటినది. మా యుదేశము సత్యమును పూజించుట, సత్యమును శోధించుట, సత్యము నెడలఁ బట్టుదల వహించుట, మరియు దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో మేము చేసిన పద్ధతిని హిందూదేశమువారిచే చేయించుట, మరియు దాని శక్తి హిందూదేశమున నెంత పని చేయునో చూచుట నా యుద్దేశము. కావున నా సహచరులును, నేనును సత్యాగ్రహాశ్రమమను పేరును నిర్ణయించితిమి. ఈ పేరువలన సేవయు, సేవాపద్ధతియు సహజముగా గోచరించును.

ఆశ్రమమునకు నియమావళి యుండవలయును. చిత్తు తయారు చేసి యందఱ యభిప్రాయములను కోరితిని. అందఱ యభిప్రాయములలోను గురుదాస బెనర్జీగారి యభిప్రాయము నేఁటికిని నాకు గుర్తున్నది. వ్రతములలో నమ్రతనుగూడ నొక వ్రతముగా చేయవలయునని వారి యూహ. నేఁటి పిన్నవారలలో నమ్రత కొఱవడియున్నదని దీని యాశయము. నాకును ఈ సంగతి తెలియును గాని నమ్రతను

గూడ వ్రతములలోఁ జేర్చినచో నమ్రత నమ్రతగా నుండదు. నమ్రతకు సంపూర్ణముగా నర్థము చెప్పవలసివచ్చుచో శూన్యత యని చెప్పవలసివచ్చును. శూన్యతాప్రాప్తికి వేఱే వ్రతము వలయును. శూన్యత యనిన మోక్షస్థితి. ముముక్షువునకుఁగాని, సేవకునకుఁగాని ప్రతివిషయమునందును శూన్యత-అభిమానము లేకుండుట-కావలయును. లేకున్నచో నతఁడు ముముక్షువు కాఁడు, సేవకుఁడును గాఁడు. అట్టివాఁడు స్వార్థపరుఁడు, అహంకారి.

అప్పు డాశ్రమమున నించుమించు పదుమూవురు ద్రవిడులు కలరు. దక్షిణ-ఆఫ్రికానుండి నాతో నయిదుగురు ద్రవిడబాలకులు వచ్చిరి. వీరితోఁగలిసి మే మందఱము ౨౫ మందిమి. మా కందఱకును పాకశాల యొకటియే. మే మందఱమును ఏకకుటుంబమువారివలెనే నివసింపఁ బ్రయత్నించితిమి.

౧౦

పరీక్ష!

ఆశ్రమము స్థాపింపఁబడిన కొలఁదికాలములోనే నే ననుకొనని విషయ మొకటి తటస్థించెను. భాయి అమృతలాలు ఠక్కరుగారికడ నుండి నా కొక యుత్తరము వచ్చెను: 'మిగుల దరిద్రుఁడును, యోగ్యుఁడును అగు నంత్యజుఁ డొకఁడు తనకుటుంబముతో మీ యాశ్రమమున నుండఁగోరుచున్నాఁడు. తా మతనిని స్వీకరింతురా?'

నే నుద్విగ్నుఁడ నయితిని. ఠక్కర్ బాబువంటి గొప్పవారి యనుమతి గొని యింత శీఘ్రకాలములో నొక యంత్యజకుటుంబ మాశ్రమమునకు వచ్చు నని నే ననుకొనియుండలేదు. నా సహచరుల కా చీటిని చూపితిని. వారు సంతోషించిరి. 'ఆ కుటుంబములోని వా రెల్లరును ఆశ్రమనియమములను పరిపాలింతురేని తప్పక మేము స్వీకరింతు' మని అమృతలాల్ ఠక్కరుగారికి తెలిపితిని.

దూదాభాయియు, అతని భార్య దానీ బహేన్, వారికూఁతురు లక్ష్మియు వచ్చిరి. లక్ష్మి యపుడు పాలు గుడుచు శిశువు. దూదాభాయి బొంబాయిలో పంతులు. వారు ఆశ్రమమునందలి నియమములను పరిపాలింప నంగీకరించిరి. ఆశ్రమమునఁ జేర్చుకొనఁబడిరి.

వీరిని జేర్చికొనుటవలన నాశ్రమమునకు సాయ మొనరించు మిత్రమండలిలో నలజడి పుట్టెను. ఇంటివారికి నూతిలో పాలు గలదు. ఆ నూతినుండి నీరు తెచ్చికొనుటకు మాకు కష్టము కలిగెను. అచట ఇంటివారికి నీరు తోడి యిచ్చువాఁడు మ మ్మాశంకపఱచెను. మా నీటిబొట్లు అతనికి తగులరాదు. అతఁడు మమ్ము తిట్టఁదొడఁగెను.

దూదాభాయిని తొలఁగిపొమ్మని నిందింపఁగడఁగెను. 'నిందించినచో సైరింపుఁ' డనియు, 'నేమయినను సరియె నీవు తెం' డనియు నేనంద అకును జెప్పితిని. మేము మాఱు తిట్టకుండుటవలన నతఁడు సిగ్గిలి మరల మమ్ముఁదిట్టుట మానుకొనెను. కాని దీనివలన ధనసాహాయ్య మంతరించెను. మొట్టమొదట నంత్యజప్రవేశమునుగుఱించి శంకించిన మిత్రుఁడు నియమపరిపాలకుఁడగు నంత్యజుఁ డెచట దొరకు నని యను కొనెను.

ధనసాహాయ్య మాఁగినపిదప సంఘబహిష్కారము వచ్చు నను వార్త నా చెవిని బడెను. బహిష్కారము వచ్చినను, సాయము నాఁగి పోయినను అమదాబాదు విడువఁగూడ దని నా సహచరులతో నాలో చించితిని. మాలగూడెమునకుఁ బోయి యచటనే నివసించి కూలి నాలి చేసికొని వచ్చినదానితో జీవింత మని యనుకొంటిమి.

ఇటు లుండఁగా నొకనాఁడు—'రాబోవు నెలకు డబ్బు లేదు' అని మగన్‌లాల్ గాంధీ నాకు నోటీసిచ్చెను. 'అటు లగుచో మనము మాలగూడెమునకు తరలుద' మని చల్లగా నేను ప్రత్యుత్తరించితిని.

నా కిట్టి సంకటములు కలుగుట కిది మొదటితూరి కాదు. కాని పలుమాఱులు చిట్టచివరనిముసమున నాకు సాయము దొరకెను.

మగన్‌లాలు నాకు నోటీసిచ్చిన కొలఁదినాళ్లలో నొకనాఁటి ప్రొద్దున వడిగా పరువెత్తికొనివచ్చి యొక కుర్రఁడు—'వెలపట నొక మోటారు నిలువఁబడి యున్నది. ఒక సేటు మిమ్ము పిలువ మన్నాఁడు' అనెను. నేను మోటారుకడకు వెళ్లితిని. 'ఆశ్రమమునకు కొంచెము సాయము చేయఁదలఁచితిని. తాము స్వీకరింతురా?' అని యా సేఠ న న్నడిగెను. 'తప్పక స్వీకరింతును, ఇపు డట్టిది చాల నావశ్యకము' అని నే నంటిని.

'నేను రేపుప్రొద్దున ఈవేళకే ఇచటికి రాఁగలను. మీరు ఆశ్రమముననే యుందురా?' అని సే ఠడిగెను. 'ఉందు'నని నే నంటిని.

నేను వెళ్లెను. మఱునాఁడు సరిగా ఆసమయమునకే మోటరు 'బంయి' మనెను. బాలకులు నాకీ వార్త తెచ్చిరి. సేఠు లోపలికి రాలేదు. నేనే వెలుపలికి వెళ్లితిని. అతఁడు ౧౩౦౦౦ రూపాయల నోట్లు నాచేతి కిచ్చి మాటాడకుండ వెళ్లిపోయెను. నేనీ సాయమును కలలోనైన తలపోయ లేదు. అతఁడు ధర్మము చేసిన పద్ధతియు ఆశ్చర్యకరముగా నుండెను. ఆయన యెప్పుడును ఆశ్రమమునకుఁగూడ రాలేదు. నేను వారి నొకతూరియే చూచియున్నట్టులు గుఱుతు. ఆశ్రమములోనికి వచ్చుటా లేదు, అడుగుటా, చూడుటా లేదు. సొమ్మిచ్చి బయటి వాఁడు బయటినుండియే నిష్క్రమించెను. ఇట్టి సంఘటన చూచుట నాకిదే మొదలు. ఈ సాయమువలన మాలగూడెమునకు పోవు నాలోచన మాఁగిపోయెను. ఈ సాయముతో నొక యేఁడాదివఱకును పరవా లే దనుకొంటిమి.

వెలుపలవలెనే యాశ్రమములోపలఁగూడ నలజడి యారంభ మాయెను. దక్షిణ–ఆఫ్రికాలో అస్పృశ్యులు మాయింటికి వచ్చుటయు, ఉండుటయు, భుజించుటయు వాడుకయేగాని యిప్పు డాశ్రమమునందు వారిని సాక్షాత్తు ప్రవేశపెట్టుకొనుట నా భార్య మొదలగు స్త్రీలకిది కింపితము కాలేదు. దానీ బహేను నెడల మావారికి తిరస్కారము లేకున్నను ఔదాసీన్యము కలదని తీక్ష్ణ మయిన నా నయన శ్రవణములకు గోచరమాయెను. ఆర్థిక సాహాయ్య మడుగంటిన నాకంత చింతయు, భీతియు లేకుండెను గాని యీ గృహకల్లోలము దుస్సహ మాయెను. దానీ బహేను అందఱాఁడువారివంటిదే. దూదాభాయి చదువులో సామాన్యుఁడేకాని మంచి వివేకము కలవాఁడు. అతని యోర్పునకు నే సంతసింతును. అతని కప్పుడప్పుడు క్రోధము కలుగుచుండెడిది కాని యతని సైరణ నన్నాకర్షించుచుండును. చిన్న చిన్న యవమానములను సైరింపుమని నేను దూదాభాయికి చెప్పఁగా నతఁ డంగీకరించుటయే గాక దానీ బహేనునుగూడ సైరింపు మని ప్రేరేపించుచుండువాఁడు.

ఈ కుటుంబము చేరుటవలన నాశ్రమము చాల పాఠములఁ నేర్చుకొనెను. మొట్టమొదటనే మే మాశ్రమమునం దస్పృశ్యత లేదని చాటితిమి కావున మాపని సులభ మాయెను. మే మిట్లు చాటి చెప్పినను, ఆశ్రమవ్యయ మధిక మగుచున్నను దీనిని పోషించువారు ప్రధానముగా సనాతనమతావలంబకు లగు హిందువులే కావున నస్పృశ్యత పునాదులు జవజవ లాడిపోయె నని స్పష్టమాయెను. ఇందుల కింకను చాల ప్రమాణము లున్నవి. కాని మేము అస్పృశ్యులతో నన్నపానము లాచరించుచుంటి మని తెలిసియు హిందువులు మాకు సాయము చేయుచున్నారు. వారు తమను సనాతన మతావలంబులనుగాఁ దలఁచుచున్నారు. ఇది యేమంత తక్కువ ప్రమాణమా?

ఈ యస్పృశ్యతను గుఱించియు, దీనికి సంబంధించి కలిగిన సూక్ష్మములగు చిక్కులను గుఱించియు, తలవని తలంపుగా వచ్చి పడిన కష్టముల నతిక్రమించుటను గుఱించియు, సత్యశోధనమునకు సంబంధించిన వివిధవిషయములను గుఱించియు తెలుపవలసియున్నను ప్రకృతము తెలుపకుండఁ బోవుటయు, ముందు ప్రకరణములలోఁ గూడ నీ దోష మెంతయో కొంత యుండుటయు తటస్థించు చున్నది. దీనికి నేను వగచుచున్నాను గాని యిది తప్పదు. కొన్ని ముఖ్యవిషముల నే నిందు విడనాడవలయును. ఏలన: ఈ నాటకమునందలి చాల పాత్రములు జీవించియున్నవి. వీని సమ్మతిని గైకొనక వీనికి సంబంధించిన విషయములను వాకొనుట యుచితమైన పని కాదుగదా! 'పోనీ, వానిసమ్మతి గొనరాదా?' యని యనవచ్చునుగాని ఆయా యీ ప్రకరణములు వ్రాయుతఱి వానివానికి సంబంధించిన సంగతులు వాని వానికిఁ బంపి సంస్కరణము చేయించి, చీటికి మాటికి వాని సమ్మతులఁ గైకొనుట యసంభవము మాత్రమే కాక యీ యాత్మకథ హద్దుగూడ నతిక్రమించిన పని యగును. కావున నీశిష్టభాగము సత్యశోధకున కెఱుఁగఁజేయవలసియున్నను సంపూర్ణముగా నెఱుఁగజేయఁజాల నని వెఱగొందుచున్నాను. ఇటులయ్యు యీశ్వరేచ్ఛ యున్నచో నీ కథను నాన్‌కోఆపరేషన్ రోజులవఱకు లాఁగుకొని రావలయు నని నే ఆసించుచున్నాను.

౧౧

గిరిమిటుపద్ధతి నెత్తివేయుట

ఐడ్డిగమూలో జే మిడుతపో టన్న చందముగా తోలుఁగొంతనే యాంతర బాహిరసంఘర్షణామారుతములలోఁ జిక్కికొని బయటఁ బడిన మా యాశ్రమపు ముచ్చట ముగించి గిరిమిటియాల సంగతి కొంచెము విచారింపవలసిన సమయ మాసన్న మయినది. అయిదేండ్లు గాని, అంతకు లోపుగాఁగాని పనిచేయుటకు కరారువామా వ్రాసి యిచ్చి హిందూదేశము విడనాడి పోయినవారు గిరిమిటియాలు. నేటాలులో గిరిమిటియాలమీఁద వేయఁబడిన మూఁడుపౌనుల తలపన్ను ౧౯౧౪ సంవత్సరమున తీసివేయఁబడెను. కాని యీ పద్ధతి యింకను ఆఁపివేయఁబడలేదు. ౧౯౧౬ సంవత్సరమున పండిత మదనమోహన మాలవ్యులు ఇంపీరియల్ లెజిస్లెటివ్ కౌన్సిలులో ఈవిషయమును గుఱించి ప్రసంగించిరి. లార్డు హార్డింగుగారు ఈ ప్రస్తావము నంగీకరించిరి. 'సార్వభౌములు సమయము వచ్చినపుడు ఈపద్ధతి నెత్తివేయుమని నాకు సెలవిచ్చిరిగాన తఱి వచ్చినపు డెత్తివేయుదు' నని లార్డు హార్డింగుగా రుద్ఘోషించిరి. అస్పష్టము గు నీ వాగ్దానమున కిండియా తృప్తిపడఁజాలదుగాన దీనిని వెంటనే యెత్తివేయింపవలయు నని నేఁ దలఁచితిని. హిందూదేశ మిన్నాళ్లనుండియు నీపద్ధతిని 'బహుపరాకుగా' సైరించుచు వచ్చుచుండెను. ఇపుడు హిందూదేశము కొంచెము కన్ను తెఱచె నని నే ననుకొంటిని. కొందఱు మిత్రులతో సంప్రతించితిని; పత్రికలలో వ్రాసితిని. వెంటనే తీసివేయుటకే యందఱకును అభిమత మని గ్రహించితిని. దీనియొడ సత్యాగ్రహమునకేమేని ప్రసక్తి కలదా? ప్రసక్తి కలదనుటలో నా కేమియు సందియము లేదు కాని దీని నెటు లుపయోగింపవలయునో అది తెలియలేదు.

ఈలోపుగా వైసరాయిగారు 'సమయము వచ్చినపుడు' అను మాటల కర్థమును విప్పిచెప్పిరి. 'ఈ పద్ధతికి బదులు మఱియొక పద్ధతిని ప్రవేశపెట్టుటకు సరియగు సమయము చిక్కఁగనే ఈ పద్ధతి తీసివేయఁబడు'నని వైసరాయిగారు ప్రకటించిరి. పిదప ౧౯౧౭ సాలున ఫిబ్రవరిలో వెంటనే యీ పద్ధతిని తొలఁగించుటకు బిల్లును మంజూరు చేయుఁడని ఇంపీరియల్ లెజిస్లెటివ్ కౌన్సిలులో పండిత, మదన మోహన మాలవ్యులు వైసరాయిగారి నడిగిరి గాని వారు నామంజూరు చేసిరి. నే నీ విషయమును హిందూదేశమునం దంతటను ప్రచారము చేయ నారంభించితిని.

హిందూదేశ సంచారము తిరుగుటకుముందు వైసరాయిగారిని చూచుట మేలని తలఁచితిని. నేను వారిదర్శనమునకు దరఖాస్తు పెట్టుకొంటిని. వెంటనే అది అంగీకరింపఁబడెను. వైసరాయిగారి కిపుడు మి. మేఫీ మంత్రి. అతఁడిపుడు సర్ జాన్ మేఫీ యాయెను. నాకు మి. మేఫీతో గాఢపరిచయ మొదవెను. లార్డ్ ఛమ్స్ఫర్డు గారును, నేనును ఇష్టపూర్తిగా మాటలాడితిమి గాని వారు నిక్కచ్చిగా నే మాటయుఁ జెప్పరయిరి. కాని వారు తప్పక సాయము చేయుదు రని నే నాశ పెట్టుకొంటిని.

నా త్రిప్పటకు బొంబాయి మొదలు. జహాంగీరు పిటిట్ గారు సభను జరపించు భారము వహించిరి. ఇంపీరియల్ సిటిజన్‌షిప్ అసోసియేషనువారి తరపున సభ యాయెను. కార్యనిర్వాహకవర్గము వారు తీరుమానముల నుసాయిదా వ్రాయుటకు సమకూడిరి. డాక్టరు రీడ్, సర్ లల్లూభాయి శామలదాస్, మి. నటరాజన్ వగైరాలును, పిటిట్ గారును అపుడు ఉండిరి. 'ఎపుడీ పద్ధతి నెత్తివేయుదు రని సరకారువారి నడుగవలయును?' అను చర్చ వచ్చెను. 'వీ లయినంత

త్వరలో' నని యొకరును, '౩౧ వ జులైనాఁడెత్తివేయవలయు' నని మఱియొకరును, 'వెంటనే యెత్తివేయవలయు' నని మఱియొకరును గవర్నమెంటువారి నడుగుదమని వారు వారు సూచించిరి. '౩౧ వ జులైనాఁడు' అను మాట నాది. ఏదో యొక తేదీని నిష్కర్ష చేయుచో ఆనాటికి గవర్నమెంటువా రేమియుఁ జేయకున్నయెడల పై పనిని మనము విచారించుకొనుటకు వీలు కలుగు నని నా యభిప్రాయము. 'వెంటనే' అను మాట లల్లుభాయి గారిది. '౩౧వ జులైకంటె వడిగా కావలయు నని నాయుద్దేశము' అని లల్లుభాయిగా రనిరి. 'వెంటనే' అను మాట లోకులకు సరిగా అర్థముకాదని నేను తెలిపితిని. 'లోకులచే నేదైని పని చేయింపవలసివచ్చుచో నిశ్చయార్థబోధకమగు పదమునే వాడవలయును. 'వెంటనే' యనుదాని కెవనికి తోఁచి నటులఁ వాఁ డర్థము చెప్పికొనుచుఁబోవును. గవర్నమెంటువా రొక యర్థము చెప్పుదురు; లోకు లింకొక యర్థము చెప్పుదురు. ౩౧ వ జులై యనుదానిలో నిఁక నర్థభేదము పొసఁగదు. ఆ తేదీకి గవర్నమెంటువా రేమియు పరిష్కరింపనిచో మనపనిని మనము చేసికొనుటకు వీలు కలుగును' అని నే నంటిని. డాక్టరు రీడుగారు దీని శక్తిని వెంటనే గ్రహించిరి. లల్లుభాయిగారికిఁ గూడ తుద కిది రుచించెను. కడపట ౩౧వ జులై నిర్ధారింపఁబడెను. హిందూదేశమంతటను ఈ రీతిగనే సభలు జరిగెను.

బొంబాయినుండి శ్రీమతి జాయజీ పిటిట్ గారి ప్రోద్బలమున స్త్రీల డెప్యుటేషన్ నొకటి వైసరాయిగారికడకు వెళ్లెను. బొంబాయినుండి వెళ్లినవారిలో లేడీ తాతా, స్వర్గీయ దిల్ శాద్ బేగమ్ మొదలగువారు కలరు. అందఱి పేరులును నా కిపుడు గుర్తులేవు. ఈ డెప్యుటేషనువలన చాల పని యాయెను వైసరాయిగారు ఆశావర్ధకమగు ప్రత్యుత్తర మొసఁగిరి.

నేను కరాచీ, కలకత్తా మొదలగు చోటులకు వెళ్లితిని. ప్రతి చోటను పెద్ద పెద్ద సభ లాయెను. ప్రతియోలాగమునను ఉత్సాహము పిక్కటిల్లెను. మొదట నే నిది తలపెట్టినపు డింతింత సభలు జరుగు ననియు, నింతలు గుమిగూడుదు రనియుఁ దలఁప లేదు.

ఆదినములలో నే నొంటరిగనే ప్రయాణము లొనరించు చుంటిని. దాన నలౌకికములగు ననుభవములు చేకూరెను.

సి. ఐ. డి. వారు వెన్నంటి యుండెడివారు కాని వీరితో జగడము పెట్టుకొనుటకు నాకు జరూరు లేదు. నాకు రహస్యమేమియు లేదు గాన నన్ను కష్టపెట్టవలసిన పని వారికి లేదు. వారిని కష్టపెట్టవలసిన పని నాకును లేదు. సౌభాగ్యవశమున నా కపుడు మహాత్మముద్ర లేదు. కాని నన్నెఱిఁగినచోట మహాత్మఘోష లేకపోలేదు. ఒక్కతూరి నేను రైలులో పోవుచుండఁగా చాల స్టేషనులలో 'సి. ఐ. డీ.' లు నాటిక్కెట్టు చూడవచ్చి నెంబరు వేసికొని కొంచెము గోలచేసిరి. వా రడిగిన ప్రశ్నలన్నిటికిని నేను వడిగనే సమాధాన మిచ్చుచువచ్చితిని. నా తోడి బాటసారు లందఱును నన్నొక సాధువుగనో, ఫకీరుగనో పరిగణించిరి. ప్రతి స్టేషనునందును నన్నిటులు కలవర పఱచుటచే బాటసారులు సి. ఐ. డి. వారిని తిట్టుచు 'పాప మీ సాధువును వృథాగా నేల కష్టపెట్టుచున్నా'రని తిరుగఁబడి నాదెసఁ జూచి 'ఈ బదమాషులకు టికెట్టు చూపవల' దని నాకుఁ జెప్పిరి.

'టికెట్టు చూపుట నా కేమియు కష్టము కాదు. వారు వారి విధిని చేసికొనుచున్నారు.' అని నే నా బాటసారులకుఁ జెప్పితిని. బాటసారుల కీ నా మాట తృప్తిగా లేదు. వారికి నాపై చాల దయ గలిగెను. నిరపరాధుల నెందుల కిటులు హైరాణ పెట్టవలయు నని వారు ప్రతిఘటించిరి.

౧౧ గిరిమిటుపద్ధతి నెత్తివేయుట

సి. ఐ. డి. వారి బాధకంటె జనసమూహపు బాధయే నా కెక్కుడనిపించెను. లాహోరునుండి ఢిల్లీకి పోవుచు గుంపుల యొత్తిడిచే పడరాని పాట్లు పడితిని. నేను కరాచినుండి కలకత్తాకుఁ బోవుచుంటిని. నడుమ లాహోరులో రైలు మార్చుకొనవలయును. నాకు రైలులో చోటెచటను దొరకలేదు. బలము గలవారికే చోటు. తలుపులు బిగించుచో జనులు కిటికీలనుండి లోపలికి దూఱుచుండిరి. నేననుకొన్ననాఁటికి కలకత్తా చేరితీఱవలయును. ఈ రైలు దాఁటిపోవుచో నేననుకొన్ననాఁడు దాఁటిపోవును. నాకిఁక చోటు దొరకునను నాశ యుడిగెను. ఎవరును నన్ను లోనికి రానీయలేదు. నేను వెతుకుకొనుచుండఁగా నొక పోర్టరు 'పండ్రెండణా లిచ్చుచో మీకు చోటు చూపింతు'ననెను. 'చోటు చూపించుచో తప్పక పండ్రెండణా లిత్తు'నంటిని. అతఁడు కనఁబడినవారి చేతులు కాళ్లు పట్టుకొని నాకు చోటుచేయుటకు బతిమిలాడెను. కాని యెవరు నంగీకరింపరయిరి. రైలు బయలుదేఱువేళ యాసన్నమాయెను. ఇంతలో నొక బాటసారి—'ఇచట చోటులేదు గాని అతనిని లోనికిఁ ద్రోయుము. అతఁడిచట నిలుచుండవలయును.' అని యనెను. 'మీకు సమ్మతమేనా?' యని పోర్టరు నన్నడిగెను. 'ఆ, సమ్మతమే, లోనికిఁ ద్రోయు'మని నేనంటిని. అతఁడు నన్నెత్తి కిటికీనుండి లోనికిఁ ద్రోసెను. ఈరీతిగా నేను లోపలఁ బడితిని. పోర్టరు పండ్రెండణాలు సంపాదించుకొనెను.

నా కది కాళరాత్రి. బాటసారు లందఱును ఎట్లెటులో కూరుచుండిరి. పై బల్లకు గల గొలుసును పట్టుకొని రెండు గంటలు నిలువఁబడితిని. 'ఇంతవఱకును కూర్చుండవే' మని నడుమనడుమ బాటసారులు నన్ను దబాయించుచుండిరి. 'కూర్చుండుటకు చోటు

తే' దని వారిని సమాధానపఱచుచుంటిని గాని, నే నిటులు నిలువఁ బడుట వారికి సమ్మతముగా లేదు. వారు కాళ్లు నిగుడఁదన్నుకొనియే పరుండిరి. వారు నన్ను కూర్చుండుమని దబాయించినకాలఁదియు నేను మిగుల శాంతముతో సమాధానము చెప్పుచుంటిని. దీనితో వారు కొంచెము శాంతించిరి. వారిలో నొకరు నా యూరుపేరు లడిగిరి. నా పేరు వినఁగనే వారు నొచ్చుకొని క్షమాపణ చెప్పి చోటు చేసిరి. శాంతికి ఫలము నాకపుడు కానవచ్చెను. నా తల గిర్రున తిరుగుచుండెను. కూర్చుండవలసిన సమయమున కీశ్వరుఁడు సరిగా చోటు చూపెను.

ఈ ప్రయాసతో అనుకొన్న నాఁటికి కలకత్తా చేరితిని. కాసింబజారు మహారాజుగారు నా కాతిథ్య మిచ్చిరి. వారే కలకత్తాసభ కధ్యక్షులు. కరాచీలోవలెనే కలకత్తాలోఁగూడ నుత్సాహమునకు మేర లేకపోయెను. అచటికి కొంద ఱాంగ్లేయులుగూడ వచ్చిరి.

3౧ వ జూలై రాకమునుపు కూలిపద్ధతి తీసివేయఁబడియె నని సరకారువారు చాటిరి. ౧౮౯౪ర సాలున దీనిని తీసి వేయుఁ డని మొదట నేను దరఖాస్తు చేసితిని. సర్ డబ్ల్యు. డబ్ల్యు. హంటరుగారు 'సెమి-స్లేవరీ' యని పేరుకొన్న యీ కూలిపద్ధతి యెపుడో కూలిపోవు నని నే నాశించితిని. ౧౮౯౪వ సాలున ప్రారంభమయిన యీ పనికి పలువురు సాయము చేసిరి గాని యీతూరి ఇది సఫలమగుటకు పలువుర సాయముతోపాటు సత్యాగ్రహముగూడ సమ్మిళితమయి యున్న దని చెప్పక తప్పదు.

ఆనాఁటి ప్రచారమును, దాన పాలుగొనినవారి పనులను ఎఱుఁగఁ గోరువారు దక్షిణ-ఆఫ్రికా-సత్యాగ్రహేతిహాస మారయుదురుగాక!

౧౨

నీలిమందు డాగు

చంపారణ్యము జనకుని రాజ్యములోనిది. చంపారనులో మామిడితోఁటలవలెనే ౧౯౧౭ సాలువఱకు నీలిమందుతోఁటలుండెడివి. అచటి రైతిరువదిపాళ్లలో మూడుపాళ్ల నేలయందు కామందుకు నీలిమందు వేసితీరవలయు నని లా కలదు. దీని కచట 'తీన్ కఠియా' అని పేరు. ఇరువది కఠాలగుచో నొక ఎకరము. ఇందు మూడు కఠాలలో నీలిమందు వేసి తీరవలయును. ఈరీతిగా నిది 'తీన్ కఠియా' అని ప్రసిద్ధ మాయెను.

చంపారను వెళ్లకమునుపు నాకు దానిపేరే తెలియదు. నీలిమందచట పండింపఁబడునని అసలే తెలియదు. నేను నీలిమందు పొట్లములను జూచియుంటిని గాని నీలిమందు చంపారనులో తయారగుననియు, నచట వేలకొలఁది రైతు లిడుములఁ గుడుచుచున్నారనియు ఎఱుఁగను.

రాజకుమారశుక్ల యనునతఁడు చంపారనులో నొక రైతు. అతనికి చాలఁ గష్టములు సంభవించెను. తనవలెనే కష్టము లనుభవించుచున్న రైతు లందఱి కష్టములను పోఁగొట్టుట కతఁడు ప్రయత్నము చేసెను. కాన నీ నీలిమందువలన నంటిన డాగు కడిగివేయ నుత్సాహ మినుమడించెను.

నేను కాంగ్రెసుకు లక్నో వెళ్లినపు డితఁడు నన్ను పట్టుకొనెను. మా కడగం డ్లన్నియు వకీలుబాబు మీకుఁ జెప్పఁగలఁడని యతఁడు నన్ను చంపారణ్యమున కాహ్వానించెను.

ఈ వకీలుబా బెవరో కారు; చంపారనులో నాకు ప్రియసహాచరుఁడును, బిహారునందు సేవాజీవనమున కాయువుపట్టును అగు

బ్రజకిశోరబాబు. రాజకుమార శుక్ల యితనిని నా గుడారములోనికిఁ దీసికొని వచ్చెను. ఇతఁడు నల్లని ఆల్పాకా చొక్కా, లాగులు తొడుగుకొని యుండెను. ఇతఁడు నాదృష్టి నాకర్షింపలేదు. వీరు నిఱుపేదలగు రైతుల డబ్బు కొల్లగొట్టు నొక వకీలుదొరగారయి యుందు రని తలఁచితిని.

ఇతఁడు చంపారనునుగుఱించి కొలఁది మాటలు చెప్పఁగా విని, 'కనులారఁ జూడక నేను నా యభిప్రాయ మేమియును జెప్పఁజాలను; మీరు కాంగ్రెసునం దీ విషయమును ముచ్చటింపుఁడు; నేఁటికి నన్ను విడిచిపెట్టుఁ' డని నేను నా రివాజుచొప్పున బదులు చెప్పితిని. రాజకుమారశుక్ల కాంగ్రెసుసాహాయ్య మర్థించెను. బ్రజకిశోరబాబు చంపారనునుగుఱించి కాంగ్రెసులో మాట్లాడెను. వారి ప్రస్తావము సర్వజనాంగీకారమును బడసెను.

రాజకుమారశుక్లకు సంతోషము కలిగెనుగాని యింతటితోనే యంతయు సిద్ధించె నని యతఁడు తలపోయలేదు. 'స్వయముగా మీరు చంపారను వచ్చి యచటి రైతుల కడగండ్లు చూడవలయు'నని యతఁడు నన్నుఁ గోరెను. 'నేను నా సంచారములో నచటికి రాఁగలను, ఒకటి రెండు నాళ్లుండఁగల'నని నే నంటిని. 'మీ రొక్క నాఁ డుండినఁజాలును, కష్టము లన్నియు మీకుఁ దెలిసిపోవు' నని రాజకుమార శుక్ల యనెను.

లక్నో నుండి కాన్పూరు వెళ్లితిని. రాజకుమార శుక్ల అచట ప్రత్యక్షము. 'చంపారణ్య మిచటికి దాపు, ఒకదినము మాకు సెల వొసఁగుఁ'డని యతఁ డనియెను. 'ఈతూరి రాఁజాలనందులకు నన్ను క్షమింపుఁడు, ఇంకొకతూరి నేను తప్పక రాఁగల నని బాస యిచ్చుచున్నా'నని నన్ను నే బంధించుకొంటిని.

౧౨ నీలిమందుడాగు

నే నాశ్రమమునకు మరలితిని. రాజకుమార శుక్ల నా వెనుక వెనుక నే హాజర్. 'ఏదో యొక తిథి నిర్ణయించి తెలుపుఁ' డని యతఁడు కోరెను. 'ఫలానా తేదికి నేను కలకత్తా వెళ్లుదును, నన్నచటఁ గలిసికొని తీసికొనిపొం' డని నే నంటిని. ఎచటికి వెళ్లవలయునో, యేమి చేయవలయునో, యేమి చూడవలయునో నా కేమియుఁ దెలియదు. నేను కలకత్తాలో భూపేన్ వసు గారి యింటిలో కాలుపెట్టకముందే సర్వవ్యాపకుఁ డగు రాజకుమార శుక్ల యచట నా కొఱకు కనిపట్టుకొనియుండెను. అనక్షరాస్యుఁడును, అకలుషితుఁడును, పట్టుదలగల యీ రయితు న న్నీరీతిగా లోఁగొనెను.

౧౯౧౭ వ సాలు మొదట కలకత్తానుండి మే మిరువురమును బయలుదేఱితిమి. మే మిరువురమును ఈడుజోడుగను, రయితులముగను చూపట్టుచుంటిమి. నా కే రైలెక్కవలయునో తెలియదు. అతఁడు నన్ను బండికడకుఁ గొంపోయెను. మే మిరువురము నొక బండిలో నే కూరుచుంటిమి. ప్రొద్దున పాట్నాలో దిగితిమి.

పాట్నా నాకుఁ గ్రొత్త. బసచేయుటకు నా యెఱిఁగిన వారెవరును అచట లేరు. కల్ల కపట మెఱుఁగని రయితు గావున రాజకుమారశుక్లకు పాట్నాలో నే కొంచెమో పలుకుబడియుండకపో దని నేఁదలఁచితిని. రైలులో నితనిని గుఱించి కొంచెము నాకుఁ దెలియనాయెను. పాట్నా దిగిన తరువాత యితని సంగతి యంతయు తెలిసిపోయెను. అతఁడు శుద్ధ-అమాయికుఁడు. తనకు మిత్రులనుకొనిన వకీళ్లితనికి మిత్రులు కారు. పైఁగా రాజకుమారశుక్ల వారి కాశ్రితునివలెఁ దోఁచెను. ఇట్టి రయితు-క్లయంట్లకును, వకీళ్లకును వర్షర్తువునందలి గంగయంత యంతరము.

రాజకుమారశుక్ల నన్ను రాజేంద్రబాబుగారి యింటికిఁ గొంపోయెను. అతఁడు పూరికో, యింకొక యూరికో వెళ్లెను. బంగళాలో నొకరిద్దఱు నవుకరులుండిరి. కొంచెము తినుబండము నాకడ నుండెను. నాకు ఖర్జూరము కావలసిరాఁగా పాప మా శుక్ల బజారు నుండి తెచ్చిపెట్టెను.

బిహారునందు అస్పృశ్యతను గూర్చి చాల పట్టుదల. నా జాతి యేదియో యచటి నవుకరులకుఁ దెలియదు. వారు నీరుతోడుచుండఁగా నేను నీరు తోడుకొనుటకు వీలులేదు. నా నీటిబొట్లు వారిమీఁదఁబడినచో వారి కపవిత్రత యంటుకొనును. రాజకుమారశుక్ల లోపలి మఱుఁగుదొడ్డిలోనికి దారి చూపెనుగాని అచటి నవుకరులు బయటి మఱుఁగుదొడ్డిని వ్రేలితోఁ జూపిరి. ఇట్టి యనుభవములు నాకు వేనవేలాయెనుగాన వీరి చేఁతలకు నాకక్కజముగాని, రోషముగాని కలుగలేదు. పాప మా నవుకరులు తమ విధిని చేసికొనుచుండిరి. మరియు రాజేంద్రబాబుగారి కది సమ్మతమని వారి యభిప్రాయము. విచిత్రములగు నిట్టి యనుభవములవలన రాజకుమారశుక్లయెడల నాకు సదుద్దేశము పెంపొందెను. మరియు నతని విషయమంతయు చక్కఁగాఁ దెలిసెను. రాజకుమారశుక్ల నాకు మార్గదర్శకుఁడు కాఁజాలఁడని తెలిసికొని పాట్నానుండి లగాములు నా చేతిలోనే యుంచుకొంటిని.

౧౩

బిహారువారి మంచితనము

లండనులో మౌలానా మజహరుల్ హక్కుగారును, నేనును సమకాలికులము. మరల ౧౯౧౫ సాలున బొంబాయిలో కాంగ్రెసునందు కలిసికొంటిమి. అపుడు వారు ముస్లింలీగున కధ్యక్షులు. అపుడు వారు మా ప్రాంత చెలిమిని గుఱుతుచేసి 'పాట్నాకు వచ్చినపుడు మా యింటికి తాము దయచేయవలయు'నని నన్నాహ్వానించిరి. దీనిని నే నాధారముగాఁ గొని 'నేను వచ్చియున్నటు' లొకచీటిని వారికి వ్రాసి పంపితిని. నా వచ్చిన పనినిగూడ అందు దెలిపితిని. వారు వెంటనే మోటారుకారు వేసికొనివచ్చి నా కాతిథ్య మొసఁగిరి. ఇందులకు నేను వీరికి ధన్యవాదము లొసఁగి 'మేము చేరవలసిన తావునకు మొదటి రైలులో మమ్ము పంపవలసిన'దని కోరితిని. నావంటి సరిక్రొత్తవానికి రైల్వే గైడుతో పని నెట్టదు. వీరు రాజకుమారశుక్లతో మాటాడి సంగతిసందర్భములను దెలిసికొని 'మీరు ముందుగా ముజఫ్ఫర్‌పూరు వెళ్లవలసియుండు' నని యనిరి. నాటి సాయంకాలమే ముజఫ్ఫర్‌పూరున కొక రైలు పోవును. వీరు మమ్మా రైలులో పంపివైచిరి. అపు డచట ఆచార్య కృపలానీగా రుండిరి. నేను హైదరాబాదా వెళ్లిన నాఁటనుండియు వీరి నెఱుఁగుదును. వీరి త్యాగమును గూర్చియు, వీరి ప్రమితజీవనమునుగూర్చియు, వీరి ధన సాహాయ్యమున తాము నడిపించు నాశ్రమమును గూర్చియు డాక్టరు చోయిథరాముగారు చెప్పియుండిరి. వారు ముజఫ్ఫర్‌పూరు నందలి గవర్నమెంటు కాలేజీలో ప్రొఫెసరుగా నుండిరి. నేను వెళ్లునప్పటికి ఆ పదవిని విసర్జించిరి. నేను వారికి తంతి యిచ్చితిని. రైలచటికి

నడిరేయిని జేరినను వీరు విద్యార్థిమండలితో వచ్చిరి. వీరి కచట నిల్లు వాకిలి లేదు. ప్రొఫెసరు మలకానీగారియింట వారి విడిది. వీరు నన్నుఁగూడ నా విడిదికే తీసికొనిపోయిరి. ఆ కాలములో గవర్న మెంటు ప్రొఫెస రొకఁడు నాబోటివానికి తనయింట నాతిథ్య మొసఁగుట చాల నసాధారణ మగు విషయము.

కృపాలినీగారు బీహారుదీనదశనుగూర్చియు, విశేషించి తిర హుత్ డివిజనుదీనదశనుగుఱించియు తెలిపి నే నను కొనిన పని యెంత కఠిన మయినదియుఁ జెప్పిరి. వారికి బిహారువారితో గాఢపరి చయము కలదు. నావచ్చిన పనియంతయు కృపాలినీగారుబిహారువారికిఁ జెప్పియే యుంచిరి. ప్రొద్దున కొందఱు వకీళ్లు నాకడకు వచ్చిరి. వీరిలో రామనవమీప్రసాదుగారి పేరు నా కింతవఱకును గుర్తే. వారి పట్టుదలయే దీనికి కారణము.

వీ రిటు లనిరి: 'మీరు ఇచట నుందురేని, అనఁగా ప్రొఫెసర్ మలకానీగారి గృహములం దుందురేని, మీతలపెట్టిన పని సాగదు. మీరు మాలో నొకరియింట విడిది చేయవలయును. ఇచట గయాబాబు పేరుపడ్డ వకీలు. వారి యింట మీరు బసపెట్టుట మంచిది. నేను వారి తరఫున మి మ్మాహ్వానించుచున్నాను. మాకు సరకారువారనినచో చాల భయము. కాని మాకు చేతనయినంత సాయము మేము చేయఁగలము. రాజకుమారశుక్ల చెప్పిన మాటలు చాలవఱకు నిక్కువము. మా నాయకులు నేఁ డిట లేకుండుట దౌర్భా గ్యము. వ్రజకిశోరప్రసాదుగారికిని, రాజేంద్రప్రసాదుగారికిని తంతి యిచ్చితిని. వారు తప్పక రాఁగలరు. మీకుఁ గావలసిన యాసుపాసు లన్నియు వారు చెప్పుదురు. మీకు సాయము చేయుదురు. దయ యుంచి తాము గయాబాబుగారి యింటికి రావలయును.'

౧౩ బిహారువారి మంచితనము

ఈ మాటలకు నేను లుబ్ధుడ నయితిని. నా విడిదివలన గయా బాబు స్థితి విషమ మగునేమోయని వగచితినిగాని గయాబాబీ విషయమున నన్ను నిశ్చింతుని గావించెను.

గయాబాబుగారి యిల్లు చేరితిని. వారును, వారి కుటుంబము నందలివా రందఱును నాపై ప్రేమ క్రుమ్మరించిరి.

వ్రజకిశోరబాబు దరభంగానుండియు, రాజేంద్రబాబు పూరీనుండియు వచ్చిరి. వ్రజకిశోరప్రసాదు నేను లక్నోలోఁ జూచిన వ్రజకిశోరప్రసాదు కాఁడు. బిహారుల నమ్రత,నిరాడంబరత,యోగ్యత, అసాధారణమగు విశ్వాసమును ఇతనియందు చూచి నే నుప్పొంగి పోతిని. వ్రజకిశోరబాబు నెడల వకీళ్లందఱకును గల గౌరవము చూడఁగా నా కానందాశ్చర్యములు కలిగెను.

నాఁటినుండియు నా కీ వకీలుమండలితో స్నేహము నెల కొనెను.

వ్రజకిశోరబాబు నా కచటఁ గల విషయము లన్నియుఁ దెలిపెను. అతఁడు పేదలపాలిటి వకీలు. పేదల కేసు లపుడు రెం డుండెను. పేదల కే సేదియేని గెలిచినయెడలఁ దా నీ పేదల కేకొంచెమో యుపకరించినటు లతఁ డెంచుకొనును. కొన్నిమాఱులు ఇట్టివానియందును అసాఫల్య మొందవును. ఇట్టి బీదరయితులకడనుండి యితఁడు ఫీజు గైకొనుచుండెను. త్యాగశక్తి కలవారయ్యును వ్రజకిశోర రాజేంద్ర బాబులు ఫీజుగొనుటలో సంకోచము లేనివారే. 'ఫీజు పుచ్చుకొననిచో మా సంసార మెటులు నడచును? మరియు నీ పేదవారికి తగినంత సాయము మే మెటులుచేయఁగలము?' అని వీరి వాదము. వీరి ఫీజును, బంగాళ్-బిహారు దేశముల బారిష్టరుల ఫీజును వినఁగా నా గుండె చెదరెను.

సలహా యిచ్చుటకు ఫలానావారు ౧౦,౦౦౦ రూపాయలు పుచ్చుకొని రని నాకుఁ దెలిసెను. ఏకేసులోను నాలు గంకెలకు తక్కువ వినలేదు.

ప్రేమపూర్వకమయిన నానిషేధము సహేతుక మని వారు గ్రహించిరి. నా మాటలకు వారు వేఱ అర్థము చెప్పలేదు.

ఈ కేసు లన్నియు నవగతము చేసికొని నే నిటు లంటిని: 'కోర్టుల కెక్కినందువలన నేమియు ప్రయోజనము లేదని నాకు తెల్లమగుచున్నది. ఇట్టి కేసులకు కోర్టులలోఁ గలుగు మేలు కొలఁది. ప్రజలింతగా విఱిగిపోయి భీతులయి యున్నతఱి కోర్టులు నిరుపయోగములు. లోకులకు భయము పోఁగొట్టుటయే సరియగు మందు. తీన్ కఠియా పోవునంతవఱకు మనము నిదురపోవరాదు. నేను రెణ్ణాళ్లను కొని వచ్చితిని. కాని విచారించి చూడఁగా నిది రెండేండ్లపని. అక్కఱపట్టుచో రెండేండ్లుగూడ నేను పనిచేసెదను. నాకు చేయవలసిన పని తెలిసెను. కాని మీ సాయము వలయును.'

వ్రజకిశోరబాబు నిశ్చితమనస్కుఁ డని నేను గ్రహించితిని. ఇతఁడు శాంతితో నిటులు జవాబుచెప్పెను: 'మేము చేయఁగలంత సాయమును చేయుదుము గాని యెట్టి సాయము చేయవలయునో తెలుపుఁడు!'

మే మిటులు మాటలాడుకొనుచు నడిరేయివఱకును గూరుచుంటిమి. నే నిటు లంటిని: 'నాకు మీ వకాలతు సాయముతో అట్టే పని లేదు. వ్రాయసకాఁడును, దుబాసియు కావలయును. ఇందు జైలుకు వెళ్లవలయు నక్కఱగూడఁ గలుగవచ్చును. మీరును వెళ్లఁగలుగుదు రేని నా కానందమే. కాని మీ కిష్టము లేనిచో నిఁక పైమాట లేదు. ఒక అనియతకాలమువఱకు మీరు వకాలతు మానివై చి

వ్రాయసకాండ్రుగా పనిచేయుటమాత్రమంత తక్కువ పని కాదు. ఇచటి హిందీభాష తెలిసికొనుట నాకుఁ గడుఁ జిక్కుగా నున్నది. కైథీ, ఉరుదులలో వ్రాయఁబడిన కాకితములు నేఁ జదువఁజాలను. వీని యనువాదములకు మీమీఁద ఆశపెట్టుకొని యున్నాను. డబ్బిచ్చి యీ పని చేయించుట మన శక్తికి మించిన పని. ధనము పుచ్చుకొనకుండ సేవాభావముతో నీ పనియంతయు కావలయు నని కోరుచున్నాను.”

వ్రజకిశోరబాబున కిది యంతయు వెంటనే అవగతమాయెను. పిదప నతఁడును, అతని సహచరులును ఒకరితరువాత నొకరు నన్ను క్రాసు-పరీక్ష చేసిరి. నా మాటలకు ఫలితార్థముగా ‘సుమారు ఎంత కాలము మేము వకాలతు మానవలసియుండును? ఎంతమందిమి పని చేయవలసియుండును? కొలఁది కొలఁది మందిమి కొంత కొంతకాలము పనిచేసినచోఁ జాలునా?’ అని యీరీతిగా నన్ను ప్రశ్నించిరి. ‘మీరు మీ రెంతెంత త్యాగము చేయఁగల’ రని వ్రజకిశోరబాబు వారివారి నడిగెను.

తుట్టతుదకు వారు తమ యభిప్రాయమును నా కిటులు తెలిపిరి: ‘మే మిందఱము వీరు చెప్పిన పనిని చేయ సంసిద్ధులము. మాలోఁ గొందఱము మీరు నియమించినంత కాలము మీకడఁ బనిచేయుదుము. చెఱసాలమాట మాకు సరిక్రొత్త. అయినను దాని ననుభవించుటకుఁ గూడ శక్తిని సంపాదింతుము.

అహింసాదేవి సాక్షాత్కారము

రైతులతో సంప్రతించుట నా యుద్దేశము. కామందులకును, రైతులకును నడుమ నున్న చిక్కు లెంత సత్యములో తెలిసికొన వలసి యుండెను. కావున వేలకొలఁది రైతులను జూడవలయును కాని వీరిని చూచుటకు ముందు కామందులను కలిసికొని వారు చెప్పు సంగతులను దెలిసికొనుటయు, కమిషనరును జూచుటయు నావశ్యక మని తోఁచెను. కామందులకును, కమిషనరునకును చీటి వ్రాసితిని.

ప్లాంటర్స్ అసోసియేషన్-సెక్రటరీని చూచితిని. అతఁ డిటులు చక్కగా చెప్పివేసెను: 'మీ రీ దేశమువారు కారు. మీరు మా సంగతులు కల్పించుకొనవలదు. మీ రేమయినను చెప్పఁదలఁచి కొందురేని వ్రాసిపంపుఁడు.' నేను వివేకముతో నిటు లంటిని: 'నేను పరదేశి ననుకొనను. రైతులు కోరునెడల వారి స్థితిగతులు తెలిసికొనుటకు నాకు సంపూర్ణాధికారము కలదు'. పిదప కమిషనరును కలిసికొంటిని. అతఁడు నన్ను బెదరించి వెంటనే తిరహుత్ వీడి పొమ్మని యుపదేశ మిచ్చెను.

నా సహచరులకు నే నీ సంగతు లన్నియుఁ దెలిపి 'సర్కారు వారు' 'బహుశా' నన్ను సంప్రతింప నియ్యరు; నే ననుకొనినదాని కంటె ముందే జైలుయాత్ర పొసఁగవచ్చును. అట్టిది పొసఁగి నేని మోతీహారిలోఁ గాని, లేక బేతియాలోఁగాని నన్ను పట్టు కొనినచోఁ జాల మేలు. కావున వీలయినంత వడిగా ఆ ప్రదేశము లకుఁ బోవు టుచితము' అని చెప్పితిని.

౧౪ అహింసాదేవి సాక్షాత్కారము

చంపారను తిరహుత్ ప్రదేశమునం దొక జిల్లా. దానికి మోతీహారి ముఖ్యపత్తనము. బేతియాకు దగ్గఱ రాజకుమారు న్నారు. మరియు దీని చుట్టుపట్టుల నున్న కోఠీరయితులు జిల్లాలోని కెల్ల దరిద్రులు. వారిని నేను తప్పక చూడవలయు నని రాజకుమారుని యుద్దేశము. నాకును జూడవలయునని యుండెను.

కావున సహచరులను దీసికొని నే నానాఁడే మోతీహారికి పయనించితిని. గోరఖబాబుగారు మా కాశ్రయ మొసఁగిరి. వారి యిల్లొక సత్ర మయిపోయెను. మాయందఱ కా యిల్లు చాలలేదు. ఎటులో ఒకటులు మే మందఱ మచట నుంటిమి. మోతీహారికి అయిదుమైళ్ల దూరమున నొకరయితు అన్యాయముగా దండింపఁబడె ననియు నానాఁడే మేము వింటిమి. మఱునాఁటి ప్రొద్దున ధరణీధరబాబుగారితో నే నచటికిఁ బోయి చూచిరావలయు నని నిశ్చయించితిని. అనుకొని నటులే మఱుసటినాఁటి ప్రొద్దున ఏనుఁగుమీఁద బయలుదేఱితిమి. గుజరాతులో బండిమీఁద ప్రయాణ మెట్టిదో చంపారణ్యమున ఏనుఁగుమీఁద ప్రయాణ మట్టిది. సగముదూరము వెళ్లకముందే పోలీసు సూపరింటెండెంటుగారి బంటొకఁడు వచ్చి 'తమకు సూపరింటెండెంటుగారు అభినందనములు చెప్పుమనిరి' అని పలికెను. నా కర్థమాయెను. ఆ ప్రదేశమునకు వెళ్లి చూచి రమ్మని ధరణీధరబాబునకు చెప్పి జమాను తీసుకొనివచ్చిన బాడుగ బండిమీఁద నేను వెనుకకు మరలితిని. అతఁడు 'చంపారను విడిచి పొమ్మ' అను నోటీ సొకటి నా కందిచ్చెను. నన్ను ఇంటికడ దిగవిడచి దానిమీఁద చేవ్రాలు పెట్టుమనెను. 'ఇచటి సంగతులఁ దెలిసికొనక చంపారనును విడిచి వెళ్లిపోను' అని నేను వ్రాసియిచ్చితిని. 'ఈ యాజ్ఞ నుల్లంఘించినందులకు రేపు విచారణ జరుగఁ గల' దని నాకు సమను వచ్చెను.

ఆ రేయి నేను జాగరణ మొనరించి వ్రాయవలసిన యుత్తరము లన్నియు వ్రాసితిని. చెప్పవలసిన విషయము లన్నియు వ్రజకిశోర బాబుకు చెప్పితిని.

నాకు సమను వచ్చినటులు నలుదెసల ల్లుకొనిపోయెను. మోతీహారిలో నిట్టి వింత లెన్నఁడును జరిగియుండలేదని యెల్ల రనుకొనిరి. గోరఖబాబుగారి యిల్లును, కచేరియు మనుజులతో నిండిపోయెను. రాత్రియెల్లయు చేయవలసిన పనిని చేసికొనియుంటినిగాన ఈ జన సమూహమును సంబాళించుకొనఁ గలిగితిని. నా సహచరుల విలువ నాకపుడు తెలిసెను. నే నెచటి కేఁగిన నచట నా చుట్టును జనము. నా సహచరులు వీరిని నియమప్రకార మునుపఁగలిగిరి. కలెక్టరు మేస్ట్రీటు సూపరింటెండెంటులకును, నాకును నొకమాదిరి మైత్రి సమకూరెను. నామీఁద అమలుఁజరుపఁబడిన నోటీసు వగైరాలను లా ప్రకారము నేను విరోధింపవచ్చును గాని నే నటులు చేయుటకు బదులు వారి నోటీసులమీద దస్కతు చేసి పుచ్చుకొంటిని గాన నేను వ్యక్తితిరస్కారము చేయలే దనియు, వారి హుకుములకు మాత్రమే సవినయమగు తిరస్కారము చేసితిననియు వారు గ్రహించిరి. దీన వీరికొక ప్రకారముగా భయము పోయెను. వీరు నన్నేమియు నిబ్బంది పఱుపలేదు. ఇంతియకాక, లోకసమూహమును నియమముగా నుంచుటలో నా సాయమును, నా సహచరుల సాయమును సంతోష పూర్వకముగా నుపయోగపఱిచికొనిరి. కాని తమ యధికారము నాఁడే లోపించె నని వారు కనులారఁ గనుఁగొనిరి. లోకుల కా క్షణమున దండభయము పోయెను. వారీ క్రొత్త స్నేహితుని యధికారమునకు లోఁగిరి.

చంపారణ్యమునందు నన్నెవరు నెఱుఁగ రని గుర్తుంచుకొనవలయును. అచటి రయితు లందఱును పామరులు. చంపారణ్యము

గంగకు ఉత్తరపు తల. హిమాలయప్రత్యంతపర్వతముమీఁద దాని యునికి. దానికి నేపాళము బాసట. ఇది యిటు లొక క్రొత్త ప్రపంచము. ఇందు కాంగ్రెసుమాట చొఱలేదు. ఇందు కాంగ్రెసు సభ్యు లెవరును లేరు. కాంగ్రెసు పే రెఱిఁగినవా రున్నను వారికి 'కాంగ్రెసు' అని పలుకను, కాంగ్రెసులోఁ జేరను భయము. నేఁడచట కాంగ్రెసుపేరితో గాక కాంగ్రెసు, కాంగ్రెసు- సభ్యులును ప్రవేశించిరి. కాంగ్రెసు అభయహస్త మొసఁగెను.

నా సహచరులతో నాలోచించి 'ఇచట కాంగ్రెసుపేర నేమియు జరుపరా' దని నిశ్చయించితిని. పని కావలయును గాని పేరితో నేమి పని! కూఁతలు వలదు; చేఁతలు వలయు. ఆ ప్రాంతమునందు వకీళ్ల వాగ్యుద్ధమే కాంగ్రెసని యర్థము; దొంక తిరుగుడుగార్లను సమర్థించుటయే కాంగ్రెసని యర్థము. మరియు కాంగ్రె సనఁగా బాంబు, రాజద్రోహము, మోసము. ఇట్టి యూహ సరకారుకును, సరకారువారి నీలికామందులకును గలదు. కాంగ్రె సిట్టిది కాదని మేమీ యిరువురకును తెలుపవలయును. కావున కాంగ్రెసుపేరు స్మరింపరాదనియు, లోకులకు కాంగ్రెసుయొక్క భౌతికదేహమును గుఱించి కూడ తెలుపరా దనియు నిశ్చయించితిమి. కాంగ్రెసుపేరు—వట్టి యక్షరములు— తెలియకున్న నేమి! దానియాత్మ నెఱిఁగి దాని ననుసరించినఁ జాలును. కావలసిన పని యిది.

కావున ముందుగా భూమికను తయారుచేయుటకు కాంగ్రెసు తరఫున చాటుగాఁగాని నీటుగాఁ గాని, మనుష్యు లెవరును అచటికిఁ బంపఁబడలేదు. వేలకొలఁది ప్రజను రాజకుమారశుక్ల సమర్థించుకొనఁ జాలఁడు. రాజకీయపు పని యిసుమంతయు నచట ప్రచారము చేయఁ బడియుండలేదు. వారు చంపారణ్యముతక్క బహిఃప్రపంచ మెఱుఁ

గరు. ఇటులయినను వారు నన్ను పురాణమిత్రునివలె గారవించిరి. కావున ఇట్టి యీ మహాజనసమ్మేళమునందు నే నీశ్వరసాక్షాత్కారము, అహింసాసాక్షాత్కారము, సత్యసాక్షాత్కారము చేసియుంటి ననుచో నిసుమంతయు నతిశయోక్తి కాదు. ఇందు ప్రతియక్కరము నిక్కము. ఇట్టి సాక్షాత్కారమునకు లోకులయెడ నాకుఁగల ప్రేమ వినా మరొక కారణము లేదు. ఈ ప్రేమయు అహింసయెడల నచల మగు నా విశ్వాసమే కాని వేఱు కాదు.

చంపారణ్యమునం దా దినము నా జన్మములో మరవరానిది. నాకును, అచటి ప్రజకును ఆనాఁడు పండుగు.

లా ననుసరించి నేనే విచారింపఁబడవలసినవాఁడను గాని నిక్కమునకు సర్కారే విచారింపఁబడెను. కమిషనర్ నాకు పన్నిన బోనులో సర్కారునే త్రోసెను.

౧౫

కేసు తీసివేసికొనుట

విచారణ మారంభ మాయెను. సర్కారు-వకీలు, మేజిస్ట్రీటు మొదలగు సాక్షీపరులు బెదరిపోయిరి ఏమి చేయవలయునో వారికిఁ దోఁచలేదు. కేసును వాయిదా వేయుమని సర్కారు- ప్లీడరు మేజిస్ట్రీటుకు నొక్కి చెప్పుచుండెను. కాని నే నడ్డుజొచ్చి వాయిదా వేయ వలదనియు, చంపారణ్యమును విడిచి వెళ్లవలసిన దను మీ నోటీసును నే ననాదరించి యపరాధము నొప్పుకొనుచుంటి ననియు తెలిపి చిన్న వాఙ్మూల మిచ్చితిని.

'క్రిమినల్ ప్రొసీజరు కోడ్డు ౧౪౪ సెక్షన్ ప్రకారము మీరు నా మీఁద జారీచేయించిన నోటీసునెడల పైకిమాత్ర మవిధేయుతవలె కానిపించు గంభీరమగు నీ యనాదరము నే నేల కావించితినో కోర్టువారి సెలవు తీసికొని రుజువుచేసికొనఁ దలఁచుచున్నాను. ఇది నా యుద్దేశమున ననాదరము కాదు, స్థానికపరిపాలనమునకును, నాకును గలిగిన మతభేద మని నా మనని. నే నీ ప్రదేశమునకు జనసేవ చేయుటకును, దేశసేవ చేయుటకును వచ్చి యుంటిని. నీలిమందు కామందులు రైతులకు న్యాయము చేయుట లేదని విని రైతులు తమకు సాయము చేయవలసినదని కోరఁగా నే నిటకు వచ్చితిని, ఈ విషయమంతయు సంపూర్ణముగా కనుఁగొనకుండ సాయ మెటులు చేయఁగలను? కావున ఈ విషయమును సంపూర్ణముగా తెలిసికొనుటకు వీలయినచో సరకారువారి సాయమును, నీలికామందుల సాయమునుగూడఁ బడయఁదలఁచితిని. నే నిచటికి వచ్చుటకు కొండొక యుద్దేశము లేదు. నే నిచటికి వచ్చినందుల శాంతిభంగముగాని, ప్రాణాపాయముగాని కలుగునని నమ్మఁజాలను. ఇట్టి విషయములలో నాకు చాల ననుభవము కలదు. కాని సరకారువా రన్యథా తలఁచిరి. వారి కష్టము నే నెఱుఁగుదును. చారులు చెప్పిన మాటలను వారు విశ్వసింపవలసియుందురని నాకు తెలియును. మీరు

నామీఁద జారీ చేయించిన ఆజ్ఞకు న్యాయబద్ధుని చందమున నేనును బద్ధుఁడను కావలయును. మరియు నాయుద్దేశముగూడ నట్టిదియే. కాని నే నిటులు చేసినచో నే నేపనిమీఁద నెవరికొఱకు వచ్చితినో వారియెడల నా కర్తవ్యము నతిక్రమించినవాఁడ నగుదును. నేను వారిలో నుండనిచో వారి కుపకరింపఁజాల ననుకొనుచున్నాను. కాన నాయంతట నేను చంపారనును విడిచిపెట్టి పోఁజాలను. ఇట్టి ధర్మసంకటమున చంపారణ్యమునుండి నన్ను తొలఁగించు భారమును సరకారువారిమీఁద పెట్టక తప్పకపోయెను. భారత దేశమునందలి సార్వజనికజీవనమున నా పదవివంటి పదవిలో నున్న వారు ప్రముఖమగు కార్యముపట్లఁ గడు జాగరూకత వహింపవలసి యుండునని నేను లెస్సగా నెఱుఁగుదును. ఈ శ్లిష్టపరిపాలనమందు స్వాభిమానము కలవానికి నాకు పట్టిన స్థితిగతులే పట్టినచో నతఁడును, నే నేది చేయ నిశ్చయించితినో అదియే—అనఁగా నాజ్ఞ నుల్లంఘించి మాటాడకుండ దండము ననుభవించుటయే చేయవలయును.

నాకు వేయఁబడు శిక్ష తక్కువగా నుండవలయు నను నుద్దేశముతో నే నీ వాఙ్మూలము నీయఁ దలఁపలేదు. న్యాయము గల పరిపాలకులయెడ గౌరవలోపముచే నామీఁద జారీ చేయఁబడిన యాజ్ఞను నే నుల్లంఘింపలేదు. కాని యింతకంటె దొడ్డయాజ్ఞ యొకటి కలదు—అది అంతరాత్మ యాజ్ఞ. దాని ననుసరించుటయే నా యుద్దేశమని మనవిచేసికొనుచున్నాను.'

నే నిటులు వాఙ్మూల మిచ్చిన పిదప విచారణ నాఁపవలసిన పని యేమున్నది? కాని మేజిస్ట్రేటుగాని, సర్కారువకీలుగాని యిది యిటులు పరిణమించు నని తలపోయలేదు. కావున తీర్పు చెప్పుటకు మేజిస్ట్రేటు వాయిదా వేసెను. నే నీలోపుగా నీ సంగతియంతయు వైస రాయికిని, పాట్నాలోని స్నేహితులకును, పండిత మదనమోహనమాలవ్యులకును, తదితరులకును తంతియిచ్చితిని. నేను శిక్ష బడయుటకు కోర్టుకు వెళ్లకముందే 'యీ కేసును ఎత్తివేసికొన వలసిన దని లెఫ్టి

సెంటు గవర్నరు తనకు తంతి నిచ్చెననియు, నీవిషయమును మీరిఁక విచారించుకొనవచ్చుననియు, ఆఫీసరులు మీకు కావలసిన సాయము చేయఁగల రనియు కలెక్టరు నాకు చీటి వ్రాసెను. ఇట్టి మే లింతలో కలుగు నని మే మనుకొనలేదు.

నేను కలెక్టరు హైకాకుగారిని సందర్శించితిని. అతఁడు న్యాయతత్పరుఁడయిన యోగ్యుఁడని నాకు తోఁచెను. 'మీకుఁ గావలసిన కాకితముల నన్నిఁటిని మీరు చూచికొనవచ్చును. న న్నెపుడు చూడఁదలఁచుకొనిన నపుడు చూడవచ్చు' నని యతఁ డనెను.

భారతదేశమున కిది సత్యాగ్రహప్రథమపాఠము; లేక సవినయ మగు రాజకీయాజ్ఞోల్లంఘనమున ప్రథమపాఠము. పత్రికలలో నీ విష యము చాల చర్చింపఁబడెను. చంపారణ్యమును గుఱించియు, నా విచారణనుగుఱించియు మితి లేని వ్యాప్తి కలిగెను.

నా విచారణయెడల గవర్నమెంటువారు నిష్పక్షపాతు లయి యుండవలయును. దీనిని పత్రికలలో చర్చింపవలసినంత పనిలేదు. మరియు పత్రికలకు వార్తలు పంపువారితో పనిలేదు. ఇంతియకాక దీనినిగుఱించి అతిశయమయిన టీకలును, పెద్దపెద్ద రిపోర్టులును చేసినచో నష్టముగూడఁ గలుగు నను భయము కలదు. కావున 'తాము తమ సంవాదదాతలను ఖర్చుపెట్టి యిచటికిఁ బంపవల' దని ముఖ్య పత్రికల సంపాదకులకు నే నుత్తరములు వ్రాసితిని. మరియుం ప్రక టింపఁదగిన విషయము లున్నయెడల నేను వ్రాయుదు ననియు వారికిఁ దెలిపితిని.

సర్కారువారికి నాయెడఁ గలిగిన సద్భావమునకు నీలిమందు కామందు లసంతుష్టు లయిరి. పైకి లేదు గాని ఆఫీసరులకును ఇది యిష్టముకాదు.

సత్యాసత్యములతోఁ గూడిన పత్రికావార్తలు వారి దోషమును రగులుకొలుపవచ్చును. దానిఫలము నేననుభవించుటకు బదులు భయభ్రాంతులగు రైతు లనుభవింపవలసివత్తురు. మరియు నిందలి సత్యమును గనుఁగొనుటకు నాకు విఘ్న మేర్పడును. నే నింత జాగ్రత్తగా నున్నను నీలిమందుకామందులు నన్నుగురించి విషముగా ప్రచారముచేయఁ దొడఁగిరి. నన్ను గురించియు, నా సహచరుల గురించియు పత్రికలలో కల్లమాటలు వెలువడియెను గాని నే నతిజాగరూకతఁ గొనినంగువలనను, కడుఁ జిన్న విషయములందుఁగూడ నేను సత్యము నంటిపెట్టుకొని యుండుటవలనను వారి ప్రయత్నము లన్నియు విఫలము లాయెను.

నీలిమందు కామందులు వ్రజకిశోరబాబును నిందించుటలో నే మాటనుగూడఁ దాఁచికొనలేదు. కాని వారు నిందించినకొలఁదియు వ్రజకిశోరబాబు ప్రతిష్ఠ వృద్ధిఁ బొందెను.

ఇట్టి చిక్కులో రిపోర్టరుల నచటికి రమ్మని నేను ఉత్సాహము కలిగింపలేదు. నాయకులకుఁగూడ రమ్మని వార్త పంపలేదు. 'అక్కఱ కలిగినపుడు తెలిపినచో వత్తు' నని మదనమోహన మాలవ్యాలు ఉత్తరము వ్రాసిరి. కాని నేను వీరి కిట్టి కష్టము కలిగింపలేదు. నే నీ రీతిగా నీ యాందోళనమునకు రాజనీతిస్వరూపము కలుగకుండఁ దప్పించితిని. అపుడపు డచటి వార్తలు ముఖ్యములయిన పత్రికలకుఁ బంపితిని. అవి వారికిఁ దెలియుటకే కాని ప్రకటింపఁబడుటకుఁ గాదు. తుదకు రాజనీతిలో పరిసమాప్త మయినను రాజనీతికి సంబంధింపని విషయమున కొక రాజనీతిస్వరూపమును గల్పించినచో నది పాడగు ననియు, ఉన్నదాని నున్నపాళముగా నుంచినయెడల నది దానికి దోహద మగుననియు నాకు పుష్కలమగు ననుభవము కలదు.

శుద్ధమగు లోకసేవయందు ప్రత్యక్షముగాఁ గాకున్నను పరోక్షముగా రాజనీతి వచ్చి దొరలు నను మాట చంపారణ్యసంగ్రామము సిద్ధముచేసిపెట్టెను.

కార్య

చంపారణ్యవిచారణమును సంపూర్ణముగా వ్రాయుట యనఁగా చంపారణ్యపు రైతుల చరిత్రమును వ్రాయుటయే. ఆ చరిత్ర మంతయు నీ ప్రకరణములలో వ్రాయ శక్యముగాదు. చంపారణ్యవిచారణ మనఁగా నహింసాసత్యముల మహాప్రయోగము. దీనికి సంబంధించిన విషయములలో మంచి వని నాకుఁ దోఁచినవానిని మాత్ర మేటేటి యుదాహరించుచున్నాను. దీని నంతయుఁ దెలిసికొనఁగోరు వారు రాజేంద్రప్రసాదులు హిందీభాషలో వ్రాసిన 'చంపారన్ మేఁ మహాత్మాగాంధీ' యను పుస్తకమును చదువవలయును.*

ప్రకృత మనుసరింతము. గోరఖబాబు గారి యింటనే యీ విచారణ జరుపుచో వారి యింటిని కాళీచేయ మనవలసివచ్చును. మాకొఱకుఁ యిల్లద్దెకుఁ బుచ్చుకొను ధైర్యము మోతీహారిలోని జనుల కింకను గలుగలేదు. కాని చతురుఁడగు వ్రజకిశోరబాబొక యిల్లొకటిలో దొరకించుకొనెను. ఇంటిముందు చాల స్థలము కలదు. మే మా యింటఁ బ్రవేశించితిమి.

ధనము లేక పని సాగదుగదా! ఇట్టి పనుల కింతవఱకును ప్రజాసామాన్యముకడ ద్రవ్యభిక్ష గొనుట యలవాటులో లేదు. వ్రజకిశోరబాబుగారి సమాజము ముఖ్యముగా వకీలుసమాజము. అక్కఱ కలిగినయెడల వీరే చందాలు వేసికొనెడివారు; లేక మిత్రులచేత చందాలు వేయించెడివారు. 'ధనమునకు లోటు లేని మేము జన

*యస్. గణేశన్, ట్రిప్లికేన్, మద్రాసులో దీని కాంగ్లానువాదము ముద్రితము.

సామాన్యము నెటులు యాచింపఁగలము?' అని వారి యభిప్రాయము. ఇది వాదమునకు బాగుగనే యున్నది. చంపారను రయితులకడనుండి యొక్కపైస యేని వసూలు చేయఁగూడ దని నా నిశ్చయము. ఇటులు చేయుచో దీనికి విపరీతార్థము ప్రసక్తించును. మరియు నే నీ విచారణ నిమిత్తము హిందూదేశమునం దంతటను చందాలు వేయింపఁ దలఁప లేదు. ఇటులు చేయుచో దీనికి రాష్ట్రీయత్వమును, రాజనీతిస్వరూపమును సంఘటించును. బొంబాయి మిత్రులు ౧౫,౦౦౦ రూకలు పంపుదు మనిరి కాని నేను వందనపూర్వకముగా వల దంటిని. చంపారణ్యమున కావల నున్న ధనికులకు బిహారువారికడ వ్రజకిశోరబాబు చే వీలయినంత ధనము పోగుచేయింప నెంచితిని. చాలనిచో నాకు మిత్రులగు ప్రాణజీవనదాస మెహతాగారి నుపసర్పింపఁ దలఁచితిని. 'కావలయునది నాకడఁ దీసికొనుఁ' డని మెహతాగారు వ్రాసిరి. ఈరీతిగా మాకు ద్రవ్యచింత మాసెను. చంపారణ్యములోని పేదఱిమి కనుకూలముగా మేము తక్కువలో తక్కువ వ్యయము చేయఁ దలఁచితిమి. కావున ధన మెక్కువ కూడఁబెట్టఁ దలఁపలేదు. చాల ధన మక్కఱ లేదని తుదకు మాకుఁ దెలిసిపోయెను. వెరసి రెండు మూడు వేలకంటె నెక్కువ వ్యయము కాలే దని నా యూహ. మరియు మేము పోగుచేసినదానిలో ఏ నూఱో, వేయో మిగిలినటులుం గుఱుతు.

మొదటమొదట నా సహచరుల పద్ధతి విచిత్రముగా నుండెను. నా కది చాల వినోదపాత్ర మాయెను. ఒకొక్క వకీలు కొక్కొక్క వంటవాఁడు; ఒకొక్క పాకశాల. భోజనమా నడిరేయిని. ఎవరి ఖర్చులు వారివే యయినను వారి యనియమము నా కొక యుపద్రవముగా నుండెను. వారికిని, నాకును చాల నెయ్య మలవడెను గాన

దురర్థము చేసికొనక నా శబ్దబాణములను వారు ప్రేమతోఁచవి చూచిరి. నవుకరులను తీసివేయవలయు ననియు, ఏక-వంట చేయ వలయు ననియు, భోజననియమ మనుష్ఠింపవలయు ననియు తుద కందఱు నంగీకరించిరి. వీరిలోఁ గొందఱు మాంసాహారులు. రెండు వంటకములు వ్యయకరములు. కావున మాంసవర్జనము చేయఁబడెను. శాకాహారము గూడ ఎక్కు తొక్కు కాకుండఁ జేయఁబడెను. దీనితో వ్యయము తగ్గెను. మాకు పనిచేయు సామర్థ్య మెక్కువాయెను. కాలమును కలిసివచ్చెను. ఈ రెండును మాకపు డావశ్యకములు.

వాఙ్మూలము లొసఁగుటకు రయితులు గుంపులు గుంపులుగా వచ్చిరి. ఆ రయితులకు పలువురు సహచరులు. వీ రందఱితోడను వాకిలియు తోఁటయు నిండిపోయెను. దర్శనాభిలాషులనుండి నా సహచరులు నన్ను చాల రక్షింపఁ బూనుకొనిరి గాని యాపని వారిచేతఁ గాలేదు. ఒక నియతసమయమున నే నందఱకును గానిపింప వలసి వచ్చెను. అయిదుగురు మొదలుకొని, యేడుగురివఱకును వాఙ్మూలములు వ్రాసికొనుచున్నను తెమలక కొందఱు రయితులు ప్రొద్దుగ్రుంకిన పిదప యూరక వెళ్లవలసివచ్చెడివారు. నిక్కమున కిన్ని వాఙ్మూలములతో పనిలేదు. ఏలన నివి చాలవరకు పునరుక్త ములే. కాని వాఙ్మూల మీయనిచో వారికి తృప్తి లేదు. ఇచ్చినచో సంతోషము కలిగెడిది. వారి యీ యుద్దేశమునకు నేను సంతో షించితిని.

వాఙ్మూలములు వ్రాసికొనువారికి కొన్ని నియమములు కలవు. వ్రాయసకాఁడు ప్రతిరైతును క్రాసుపరీక్ష చేయవలయును. దీనికి తాళనివాని సాక్ష్యము గైకొనరాదు. దీనికి చాల సమయము పట్టినను ఇటులు చేయుటవలన చాల వాఙ్మూలములు తిరుగులేని వాయెను.

ఆత్మ కథ

ఈ వాఙ్మూలములు వ్రాసికొనునపుడెల్ల నొక సి. ఐ. డి. ఆఫీసరుండెడివాఁడు. మేము సి. ఐ. డి. వారిని రాకుండఁ జేయఁ గలము. కాని వీరిని రావింతమనియు, వీరితో సౌజన్యము నెఱపుద మనియు, వీరికిఁ గావలసిన విషయము చెప్పుద మనియు ముమ్మొదటనే నిశ్చయించుకొంటిమి. వాఙ్మూలములు వ్రాసికొనునపుడు వీరు దగ్గఱ నుండి చూచుచుండెడివారు, వినుచుండెడివారు వీ రీతులు చేయుట వలన లోకులకు భయము పోయెను. మరియు వీరియెదుట వాఙ్మూలము లిచ్చుటలో అత్యుక్తి తగ్గెడిది. కల్లలాడుచో పోలీసువారు కొట్టులోఁ బెట్టుదురను భయముతో రైతులు జాగ్రత్తగా నుండవలసివచ్చెడిది.

నే నీ నీలిమందు కామందులకు రోష్టు కలిగింప నెంచక సౌజన్యముచే వారిని లోఁగొనఁ దలఁచితిని. ప్రియాదు లెవరిమీఁద నెక్కువ పడినవో వారికి చీటి వ్రాయుటయు, వారిని గలిసికొని మాటాడుటయు నొక పనిగా పెట్టుకొంటిని. ప్లాంటర్స్ అసోసియేషన్ వారిని కలిసికొని రైతుల కష్టనష్టములను వారి కెఱుకపఱచి వారి యుద్దేశమును గయికొంటిని. వీరిలోఁ గొందఱు నన్నుఁ దిరస్కరించిరి; కొంద ఔదాసీన్యమును వహించిరి; మఱికొందఱు సౌజన్యము చూపిరి.

సహచరులు

బ్రజకిశోరబాబు రాజేంద్రబాబులు జోడు. ఈ జోడునకు మఱి జోడు లేదు. వీరు నన్ను తమ ప్రేమచే ముందరి కొక యడుగైన వేయలేనంత కుంటివానిఁ జేసి వయిచిరి. వీరికి శిష్యు లనఁ గొనుఁడు, లేక సహచరు లనుకొనుఁడు— శంభుబాబు, అనుగ్రహబాబు, ధరణీబాబు, రామనవమిబాబు, మరియు నింక కొందఱు వకీళ్లెల్లప్పుడును వీరిని బరివేష్టించియుండిరి. అపు డపుడు వింధ్యాబాబు, జనకధారీబాబు గారలుగూడ వచ్చి సాయపడుచుండెడివారు. వీరందఱు బిహారువారు. రైతుల వాఙ్మూలములు వ్రాసికొనుట వీరి ముఖ్యకార్యము.

ప్రొఫెసరు కృపలానీగారు మాకు తోడుపడకుండ నూరక కూరుచుండఁగలరా! అతఁడు సింధుదేశమువాఁ డయినను బిహారు దేశమువారికన్న నెక్కువ బిహారువాఁడాయెను. లోకమునందు కొందఱు దేశసేవకులు విచిత్రులు కలరు. వా రే దేశమున కేఁగిన నా దేశమునందు కలిసిపోవుదురు. వారిని పరదేశు లని యెవరును కనిపట్టఁజాలరు. అట్టివారిలో కృపలానీగా రొకరు. ఇతఁడు నా ప్రధాన ద్వారపాలకుఁడు. ఆ సమయమున నతఁడు దర్శనార్థులనుండి నన్ను బ్రతికించుచో తన జీవితము సార్థక మనుకొనెను. కొందఱను నవ్వించియు, కొందఱను హింసచేయకుండ బెదరించియు నాకడకు రాకుండఁ బంపివయిచుచుండెను. చీకటిపడఁగనే యధ్యాపకత్వము వహించుచుండువాఁడు. నవ్వించి సహచరుల పొట్టలు వక్కలు కావించువాఁడు. పిఱికివాఁ డెవఁడేని వచ్చినయెడల శూరునిగా మార్చెడివాఁడు.

మౌలానా మజహరుల్ హక్కుగారు సహాయకకోటిలో నుండుటకు తమ హక్కును వ్రాయించి యిచ్చి నెల కొకటి రెండు మాఱులు వచ్చి చూచి పోవుచుండిరి. నాఁటి సాడంబర మగు వారి జీవితమునకును, నేఁటి నిరాడంబర మగు వారి జీవితమునకును రాజునకును, బంటునకును గల భేదము కలదు. వారి దొరవేసము బిహారు వారికి వింతగా నున్నను వారి హృదయము మాలోఁ గలిసిపోయి వారు మాలో నొక రయిపోయిరి.

నా కాయాయి ప్రదేశములం దనుభవ మెక్కు డయిన కొలఁది చంపారణ్యమున సరి యయిన పని చేయవలసి యుండుచో గ్రామములందు బడులు పెట్టక తప్ప దని తోఁచెను. రైతుల యజ్ఞానము, రామ రామ! చెప్పఁ దరము కాదు. వారు తమ బాలుర నూరక తిరుగనిత్తురు. లేదా, దుగ్గాని కూలికి ప్రొద్దున మొదలుకొని చీకటిపడువఱకును నీలితోఁటలలోనికిఁ బంపుదురు. ఆనాళ్లలో మగవానికి కూలి పదికానులకంటె మించదు. ఆఁడువారి కాఱు, పసివారికి మూడు. కర్మము చాల కెవనికేని నాలు గణాలు కూలి గిట్టుచో వాఁడు మహాభాగ్యవంతుఁడు.

నా సహచరులతో నాలోచించి మొదట ఆఱు గ్రామములలో బాలురకు బళ్లు పెట్ట నిశ్చయించితిని. పంతుళ్లకు భోజనము, నివాసము మీరు ఏర్పాటు చేయుచో మిగిలినవానిని మేము చూచుకొందు మని గ్రామస్థులకుఁ జెప్పితిమి. పాపము వారి చేతిలో డ బ్బుండదు. కాన వారు ధాన్యము కొలఁతు మనిరి.

పంతుళ్ల నెచటనుండి పిలిపించుట యనునది చాల నాలోచింపఁదగిన విషయ మాయెను. బిహారులో జీతము తీసికొనక గాని, కొద్ది జీతము తీసికొని గాని మంచి పంతుళ్లు దొరకుట కష్టము. పిల్ల

లను మామూలు పంతుళ్లపాలు చేయుట నా కిష్టము కాదు. వారికి అక్షరజ్ఞాన మల్పముగఁ గలిగినను చరిత్రబలము చాలఁ గావలయును.

ఇందులకు స్వయంసేవకులు కావలయునని విన్నపము ప్రకటించితిని. దీనికి జబాబుగా గంగాధరరావు దేశపాండేగారు బాబా సాహెబ్ సోమణ్ గారిని, పుండలీకుగారిని పంపిరి. బొంబాయి నుండి అవంతికాబాయి గోఖలేగారు వచ్చిరి. దక్షిణమునుండి (పూనా) ఆనందీబాయిగారు వచ్చిరి. నే నాశ్రమమునుండి ఛోటే లాలును, సురేంద్రనాథుని, నా కుమారుఁడు దేవదాసును బిలిపించితిని. ఇంతలో మహాదేవ దేశాయియు, వారి భార్య దుర్గాబహేనును, నరహరి పరేఖుగారును, వారి భార్య మణిబహేనును వచ్చిరి. కస్తురబాయినిగూడఁ బిలిపించితిని. ఇటు లాచార్యులు ఆచార్యాణులును ఆచార్యులును నాగయిరి. శ్రీ అవంతికాబాయియు, ఆనందీ బాయియు విద్యావతులే కాని శ్రీ దుర్గాదేశాయికిని, మణిబహేను పరేఖు గారికిని గుజరాతీలో గల జ్ఞానము కొలఁది. కస్తురబాయి కదియు లేదు. ఈ స్త్రీలు హిందీబాలకుల కెటులు చెప్పఁగలరు?

బాలురకు వ్యాకరణము, గోకరణము చెప్పవలసిన పని లేదు. వారికిఁ జెప్పవలసినది రీతి నీతి. వ్రాఁత కూఁతలకంటె శుచిశుభ్రతలు నేర్పవలయు నని నే నీ యాఁడువారికిఁ దెలిపితిని. హిందీ, గుజరాతీ, మరాఠీ-అక్షరములలో నత్యంతభేదము లేదనియు, మొదట అక్షరములు, అంకెలు నేర్పుట అంత చిక్కైయిన పని గా దనియుఁ దెలిపితిని. దీనికి ఫలముగా నీస్త్రీలు చక్కఁగా బోధింపఁ గలిగిరి. దీన వీరి కాత్మవిశ్వాసము వృద్ధిచెందెను. వీరికి తమ పనియెడల నాసక్తి గూడఁ గలిగెను. అవంతికాబాయిబడి మేలుబడి యాయెను. ఆమె యిందులకు తన ప్రాణములను ధారపోసెను. ఆమె యీపనికి పెట్టినది

పేరు. మే మీ యాఁడువారివలన గ్రామములలోఁ బ్రవేశము కలి
గించుకొనఁ గలిగితిమి.

నేను బడులు పెట్టుటతో నాఁగలేదు. గ్రామములందు ముఱి
కికి మేరలేదు. సందుగొందులలో చెత్తచెదారములు. నూతుల
చుట్టును బురద, కుళ్లునీరు. వాకిళ్లలో కాలు పెట్టుటకు వీలు లేదు.
పెద్దవారలకు శుచిత్వము నేర్పు టావశ్యకము. చంపారణ్యమునం
దెల్లెడల పలుతెగల చర్మవ్యాధులు కలవు. వీలయినంతవఱకు వీనిని
బాగుచేయుటకు ప్రయత్నింపవలయు ననియు, వారి జీవితప్రవి
భాగములలోనికిఁగూడఁ జొఱఁబాఱవలయు లనియు తలఁచితిమి.

ఈ పనికి వైద్యులు కావలయును. డాక్టరు దేవుగారిని
పంపుఁడని గోఖలే సొసయిటీవారిని గోరితిని. వీరితో నా కిదివఱకే
స్నేహము మెండు. వారి సేవాలాభ మాఱునెలలు దొరకెను.
పంతుళ్లు, పంతులమ్మలు వారికడఁ బని నేర్చికొనిరి.

వీ రెవరికిని నీలిమందు కామందులతోఁ గాని, రాజకీయవ్యవ
హారముతోఁ గాని జోక్యము లేదు. ప్రియాదు లేవేని యున్నచో
నాకు మాత్రమే వానితో సంబంధము. ఎవరిపని వారిదే, యెవరిపాట
వారిదే, వీరి కింకొక పనితో సంబంధ మిసుమంతయు లేదు. '.వరికి
వారే యమునాతీరే.' చంపారణ్యమునందు నా యీ సహచరుల
నియమపాలన మత్యద్భుతము. వీరిలో నెవరును వెంట్రుకవాసి
యైనను ఈ నియమముల నుల్లంఘించినటులు నాకు గుర్తు లేదు.

గ్రామ ప్రవేశము

చాలవఱకు కొక్కొక్క బడిలో నొక పురుషుని, ఒక స్త్రీని నియమించితిమి. మందు లొసఁగుట, గ్రామారోగ్యము సరి చేయుట వీరు చూచుకొనవలయును. స్త్రీసాహాయ్యమున స్త్రీలోకములో ప్రవేశము కలిగించుకొనవలయును. మందుల పని చాలఁ దేలిక చేసిపెట్టితిమి. ఆముదము, క్వినిన్, గంధకలేపము-వీనిని ప్రతి బడిలోను నిలువ చేసితిమి. నాలుకపై మకిల కానిపించినను, లేక మల బంధము కలిగినను ఆముద మొసఁగితిమి. జ్వరము వచ్చినవారి కాముద మిచ్చి పిదప క్వినిన్ వాడితిమి. చర్మవ్యాధులు గలవారికి గజ్జి మొదలగునది కల చోటు చక్కఁగా కడిగి గంధకలేప మంటించితిమి. ఇంటికి పట్టుకొనివెళ్లుటకే మందును ఈయకుయితిమి. విశేష వ్యాధులు కలవారిని డాక్టరు దేవుగారికడ కంపితిమి. డాక్టరు దేవుగారు నియతవేళకు కొన్నికొన్ని తావుల కరిగి వైద్యము చేయుచుండెడివారు. ఈ సులభోపాయములు చాలమంది కుపకరించెను. మామూలు రోగములు కొలఁదిగా నున్నపుడును, అవి సులభోపాయములకు లొంగునపుడును పెద్ద వైద్యుల సాయ మక్కఱలేదు గాన మే మేర్పఱచిన పద్ధతి హాస్యజనకము కాదు. ఇది అచటివారి కెవరికిని నవ్వులాటగా లేదు.

ఇఁక గ్రామసంస్కరణముకడ నట్టు. గ్రామమునందలి జనము తమంతఁ దా మేమియుఁ జేయరు. పొలములలో పాటుపడువారుగూడ తమ చేతితో తమ మలమును తీసి పాఱవైవరు. డాక్టరు దేవుగారు 'ఇఁక లాభము లేదు' అని అనుకొనెడివారు కారు. వారును, మఱి

కొందఱు స్వయంసేవకులును గలిసి యొక గ్రామమును పూర్ణముగా నిర్మలము చేయఁదలఁచి బజారు లూడ్చిరి; వాకిళ్లలోని పెంట నెత్తి వయిచిరి; నూతులకడ నున్న మురికిగుంటలను బాగుచేసిరి. ఇటులు చేసి “కొందఱు స్వయంసేవకులను బంపుఁ” డని గ్రామస్థులను గోరిరి. కొన్నియూళ్లవా రీ పనిని జూచి సిగ్గిలి పనిచేయ నారంభించిరి. మఱి కొన్ని యూళ్లవారు నా మోటరుకారు పోవు రోడ్లనుగూడ సుభ్రపఱిచిరి. ఈ మధురవిషయములతో పాటు లోకుల యుపేక్షవలన కటువిషయములుగూడఁ జవిచూడఁబడకపోలేదు. కొన్ని గ్రామముల వా రీ పనియెడల మొగమోటమి లేక తమ యనిష్టమును దెలిపినటులు నాకు గుర్తు కలదు.

నే ననేక స్త్రీల సభలలోఁ జెప్పుచు వచ్చిన యొక విషయ మిచట నుదాహరించుట అనుచితము కాదు. భితిహరవా యను నొక చిన్న గ్రామము కలదు. దీనిప్రక్క నొక గ్రామటిక * కలదు. అచట నున్న కొందఱాఁడువారి బట్టలు చూతునుగదా మడ్డి యోడుచుండెను. వీరు బట్ట లేల యుతుకుకొనరో, వేఱు బట్ట లేల కట్టుకొనరో కస్తురబాయిని కనుఁగొమ్మంటిని. ఆమె వారి మంచిచెడుగులు కనుఁగొనెను. వారిలో నొకయామె కస్తురబాయిని తన గుడిసెలోనికిఁ గొంపోయి, ‘ఇదిగో! మాకు పెట్టెలు గాని యలమరలు గాని, లేవు. నాకు వేఱే వస్త్రము లేవియు లేవు. ఈ కట్టుకొనిన దొక్కటే నాకుఁ గల బట్ట. ఏమి కట్టుకొని దీని నుతుకుకొందునో సెల విండు! మహాత్ములను నా కొక వస్త్రము నిమ్మనుఁడు! నేను ప్రతిదినమును తప్పక స్నానము చేసి వస్త్ర ముతికికొని మంచి బట్ట కట్టుకొందును’ అని చెప్పెను. హిందూదేశమునం దిట్టి గుడిసె యిది యొకటియే

*గ్రామటిక=మఱీ చిన్న పల్లె: గూడెము.

కాదు; పేన వేలు. పెట్టెయు బుట్టయు లేక, మాఱువలువ లేక మానము కాపాడుకొనుటకు చినుగుపాతలు దాల్చువా రసంఖ్యాకులు గలరు.

మఱి యొక విషయ మిచట నుదాహార్యము. చంపారణ్యమున గడ్డికిని, వెదురునకును వెతకకొన నక్కఱలేదు. భీతిహరవాలో బడికిఁగాను మట్టిగోడలు పెట్టి గడ్డివెదుళ్లతో నొక పాకను వేసిరి. ఎవరో యొకరాత్రి దానికి నిప్పు పెట్టిరి. ప్రక్కనున్న నీలిమందు కామందుల తాలూకువాడని లోకు లనుమానించిరి. మరల నట్టి పాకయే వేయుట మంచి దనిపింప లేదు. ఆ బడిని శ్రీ సోమణుగారును, కస్తురబాయియుఁ జూచుచుండిరి. సోమణుగారు, ఇటుకతో గోడలు కట్టి పెంకుటిల్లు వేయ నిశ్చయించిరి. పలువు రతనికి సాయపడిరి. వెంటనే యొక పెంకుటిల్లు లేచెను. ఇఁక దాని కగ్నిభయము లేదు.

ఈ రీతిగా బడులవలనను, ఆరోగ్యసంస్కరణమువలనను, ఔషధములవలనను లోకులకు స్వయంసేవకులయెడల నమ్మిక ప్రబలెను. వారియెడ మంచియుద్దేశము కలిగెను.

నే నీ పని యంతయు చిరస్థాయిగా నుండునటులు చేయఁదలఁచితిని గాని యది సాగలే దని చింతాపూర్వకముగా చెప్పుచున్నాను. వచ్చిన స్వయంసేవకులు కొలఁదికాలమే యుండుటకు వచ్చియుండిరి. క్రొత్తవారు పైనుండి వచ్చుట కష్టమాయెను. బిహారులో నిందులకుఁ దగినవా రెవరును దొరకరైరి. చంపారణ్యమున నా పని ముగియువఱకు ఈ లోపుగా నాకొఱకు తయారగుచున్న మఱి యొక పని నన్నెత్తుకొనిపోయెను. నే నచట నున్న దాఱు నెలలే యయినను నాఁటి పని నేఁటికిని నచట నేదోవిధముగాఁ గానబడుచునే యుండును.

౧౫

మంచి అధికారివలని ప్రయోజనము

వెనుకటి ప్రకరణములలోఁ జెప్పిన రీతిగా నొకవంక సంఘసేవ జరుగుచుండెను; మఱియొకవంక రయితుల దుఃఖకథలు వ్రాసికొనుటయు వృద్ధిబొందుచుండెను. వేలకొలఁది వాఙ్మూలములు పుచ్చికొనఁబడినపిదప నవి మే లొనరింపక మానునా? వాఙ్మూలము లిచ్చు జనము వేలకు దాఁటినకొలఁది నీలిమందు కామందుల క్రోధము హెచ్చఁదొడఁగెను. వారు నా విచారణను విఫలముగాఁ జేయుటకు విశ్వప్రయత్నముల నొనరించిరి.

నా కొకనాఁడు బిహారుసరకారువారికడనుండి యొక యుత్తరము వచ్చెను. 'మీ విచారణకు వలసినదానికంటె నెక్కువకాలము పట్టెను. మీ రిఁక దానిని ముగించి బిహారును విడిచి పోవరా?' ఈ యుత్తరము వినయముగనే యుండెను; గాని దాని యర్థము బట్టబయలుగనే యున్నది! నే నిటులు ప్రత్యుత్తరించితిని: 'నా విచారణ కింకను చాలఁ గాలము పట్టక తప్పదు. విచారణ ముగిసినపిదపఁగూడ నిచటి లోకుల కష్టములను బోఁగొట్టకుండ బిహారు విడిచిపెట్టి పోవుట నా కిష్టము కాదు.'

నావిచారణ నాఁపివేయుటకు సరకారువారికి రెండు మంచి దారులు కలవు. రైతుల కష్టములు నిక్కములని తెలిసికొని వానినిఁ బోఁగొట్టుట యొకటి. వారి వాఙ్మూలములఁ గయికొని సొంతముగా విచారణసంఘమును నియమించుట మఱియొకటి. గవర్నరు ఎడ్వర్డ్ గెఇట్ గారు నన్ను దమకడకు రమ్మనియు, సొంతముగా విచారణ సంఘము నియమించుటకుఁ దా మూహించుచున్నా మనియు, అందు

మీరుగూడ సభ్యత వహింపుఁడనియు నాకుఁ దెలిపిరి. మిగిలిన సభ్యుల పేరులు చూచి నా సహచరులతో సంప్రతించి యీదిగువ షరతుల ప్రకారము నేను సభ్యుఁడ నగుదు నని సమ్మతించితిని. ఆషరతు లివి: విచారణ జరుగుచుండు కాలమున నా సహచరుల సలహాను దీసికొనుటకు నాకు నిషేధము ఉండరాదు. నే నిందు సభ్యుఁడ నయితి నను కారణమున రైతులకు సలహాదారుగా నుండరా దను నిషేధము ఉండరాదు. మరియు నీ విచారణ ముగిసినపిదప నిది నాకు సంతోషము కలిగింపనిచో రైతులకు తగిన సలహా నిచ్చి వారిని నడిపించు స్వాతంత్ర్యము నాకు ఉండవలయును.

సర్ ఎడ్వర్డ్ గెఇట్ గారు నా షరతులు మంజూరుచేసిరి. ఈ విచారణసంఘమునకు స్వ. సర్ ఫ్రాంక్ స్లాయీగా రధ్యక్షులుగా నియమింపఁబడిరి. విచారణసంఘము రైతుల ఫిర్యాదు సత్యమని నమ్మెను. నీలిమందు కామందు లనుచితముగాఁ దీసికొన్న సొమ్ములో కొంత పాలు తిరిగి యీయవలయుననియు, తీన్ కతియా పద్ధతిని చట్టముప్రకారము తీసివేయవలయు ననియు నభిప్రాయపడెను.

ఈ రిపోర్టేకవాక్యతగా నుండుటకును, తుదకు అగ్రేరియన్ బిల్లు ప్యాసుచేయించుటకును గవర్నరుగారి పాలెక్కువ. గవర్నరుగా రేమాత్రమేని దృఢముగా నుండకున్నను, తమ కౌశల్యమును సంపూర్ణముగా నుపయోగింపకున్నను, ఆ రిపోర్టున కైకకంఠ్య ముండెడిదికాదు. అగ్రేరియన్ బిల్లుగూడ ప్యాసయ్యెడిది కాదు. నీలిమందు కామందులకును చాల బల ముండెను. రిపోర్టువచ్చిన తరువాత నది బిల్లుగా మాఱకుండుటకుఁ జాలఁ బనిచేసిరి. కాని సర్ ఎడ్వర్డ్ గెఇట్ గారు తుది వఱకు నచలముగా నుండి విచారణసంఘమువారి సిఫారసులు సంపూర్ణముగా నెఱవేఱునటు లొనరించిరి.

నూరేండ్లనుండి నములులో నున్న యీ తీన్‌కఠియా పద్ధతి యీ రీతిగా రద్దాయెను. దీనితోపాటు నీలికామందుల రాజ్య మస్తమించెను. విఱిగిపోయిన రైతుల కిపుడు మరల జీవము వచ్చెను. 'నీలి మందు మచ్చ యెన్నఁటికిని పోదు' అను సందేహము తొలఁగిపోయెను.

చంపారణ్యమునం బ్రారంభము చేయఁబడిన యీ పనులను కొన్నియేండ్లవఱకును కొనసాగింపవలయు ననియు, నింకను బాల బడులు పెట్టవలయు ననియు, నింకను చాల గ్రామములు తిరిగిచూడవలయుననియును నే ననుకొంటిని. క్షేత్రము సిద్ధముగనే యుండెను గాని పలుమాఱులు నాయత్నము నీశ్వరుఁడు కొనసాగనీయఁడు. దైవము నా కింకొక పని చూపి లాఁగుకొనిపోయెను.

౨౦

కూలివారితో

చంపారణ్యమున కమిటీపనిని ముగింపునకుఁ దెచ్చునంతలో మోహనలాల్ పాండ్యులును, శంకరలాల్ పరీఖులును గలిసి నాకొక యుత్తరము వ్రాసిరి: 'ఖేడాజిల్లాలో పంటలు పోయెను. రైతులు శిస్తులు చెల్లింపఁజాలరు. వారికి రిమిషను ఇప్పింపవలయును. మీరీవిషయమునఁ గలుగఁజేసికొనవలయును.'

అచటికి వెళ్లి చూడనిదే సలహా చెప్పఁగల ఇచ్ఛయు, శక్తియు, సాహసమును నాకు లేవు.

అప్పుడే శ్రీ అనసూయాబాయియు నొక యుత్తరము వ్రాసెను. కూలివారి జీతములు చాలఁ దక్కువగా నున్నవనియు, కూలివారు చాలఁ గాలమునుండి జీతములను పెంపుచేయఁ గోరుచుండిరనియు నామె వ్రాసెను. నాకు కూలివారిని సరియగు దారిని నడపు నుత్సాహము కలదు. ఈ పని చాలఁ జిన్నదయినను ఇంత దవ్వునఁ గూర్చుండి నే నీ పనిని నడపఁజాలను. కావున వెంటనే అమదాబాదున కేఁగితిని. ఈ రెండు పనులను నెఱవేర్చికొని కొలఁదికాలములోనే చంపారణ్యమునకుఁ గ్రమ్మఱి యచటఁ దలపెట్టిన పనులనన్నింటిని పూర్తి చేయఁ గలననుకొంటిని.

అమదాబాదు వెళ్ళి చూచికొనినతరువాతఁ జాలఁ గాలము వఱకును చంపారణ్యమునకు వెళ్ళ వీలు కలుగదని తేలెను. చంపారణ్యమునఁ బెట్టిన బడు లొకటితరువాత మఱియొకటి యెత్తివేయఁబడెను. నా సహచరులును, నేనును చాల నాకాశసౌధములను గట్టితిమి గాని యవియన్నియుఁ గొలఁదికాలములో నేలఁగూలెను.

చంపారణ్యమున బడులు పెట్టుట, గ్రామములను బాగుచేయుట యను నీ రెండు పనులేగాక గోరక్షణముకూడఁ జేయవలయునని తల పెట్టితిని. గోరక్షణమును, హిందీప్రచారణమును మార్వాడీ లి[illegible]రా గొనినటులు నా త్రిప్పటలోఁ గనుఁగొంటిని. బేతియాలో నొకమారు వాడీ సజ్జనుఁడు తన సత్రమున నాకు బస యిచ్చెను. బేతియాలో నున్న చాలమంది మారువాడీలు నన్ను తమ గో[illegible]ములలోనికిఁ దీసి కొనిపోయిరి. గోరక్షణమును గురించి నే నప్పటికే ఆలోచించి పెట్టుకొని యుంటిని. నేఁడు నాకుఁ గల యుద్దేశము లన్నియు నాఁటివే. గోవంశమును వృద్ధిపొందించుటయు, గోజాతిని సంస్కరించుటయు, ఎడ్లచే తగినంత పరిమాత్రము చేయించుటయు, మేలు బడులను క్షీరశాలల నెలకొలుపుట యీ మొదలగునవన్నియు గోరక్షణముక్రిందికి వచ్చును. మారువాడీ లీ పనికి చాల సాయపడుదు మనిరి గాని నేను చంపారనులోఁ జాలఁ గాల ముండఁజాలమి నాపని సగము సగముగానే యాఁగిపోయెను. బేతియాలో నింకను గోశాల పని జరుగుచున్నది కాని యది యింకను ఆదర్శమగు క్షీర శాల కాలేదు. చంపారణ్యమునందింకను ఎడ్లచే మితిమీరిన పనిని చేయించుచున్నారు. హిందూనామధారు లింకను ఎడ్లను దయమాలి పీడించి తమ ధర్మమును పాడుచేసికొనుచున్నారు. నే నిందుల కెప్పుడును వగచుచున్నాను. నేను చంపారణ్యమునకు వెళ్ళినప్పుడెల్ల చేతఁగాక చాలించిన యీ పని కై వేదనపడుటయు, బిహారువార లయు, మారువాడీలయు నెయ్యపు ముదలకింపులకు పాలగుటయుఁ దటస్థించుచున్నది.

కొన్ని కొన్ని తావులలో బడు లేవోమాదిరిగా సాగుచున్నవి. కాని గోసేవాకార్యక్రమము చక్కగా నెలకొనలేదు. కావున దానికిఁ దలఁచినంత పెంపు పొదవలేదు.

౨౦ కూలివారితో

అమదాబాదులో ఖేడాలోఁ జేయవలసిన పనినిగూర్చి యాలోచించుచు, ముందు కూలివారి పనిని జూడ నారంభించితిని.

నా స్థితి చాల విషముముగా నుండెను. కూలివారి వాదము సమంజసము. అంబాలాల్ సారాభాయి శ్రీ అనసూయాబాయికి సోదరుఁడు. అతఁడు మిల్లువారి పక్షము. శ్రీ అనసూయాబాయి కూలివారి పక్షము. వీ రిరువురికి నిందు తగవు వచ్చెను. ఇఁక నామాట. నాకును మిల్లువారలకును జాలఁ జెలిమి. కావున వారితో తగవులాడుట మఱికొంచెము చిక్కు. నేను వారితో సంప్రతించితిని. పంచాయతిచే తగవు తీర్చికొను మంటిని. కాని తమకును, తమ కూలివారికిని నడుమ నొక మాధ్యస్థ్యము వారి కొప్పుదల కాలేదు.

నా కిఁక కూలివారితో 'కట్టు కట్టుఁ' డని చెప్పక తప్పని సరి యాయెను. నే నిటులు చెప్పకముందు కూలివారితోడను, వారిలో పెద్దలతోడను బాగుగా మాటలాడి వారి స్థితిగతు లన్నియు తెలిసికొంటిని. కట్టిన కట్టు చెంగిపోకుండుట కీ క్రింది నియమములను విధించితిని:

౧. శాంతిభంగ మెన్నఁటికి కలిగింపరాదు.

౨. మరల బనిలోనికిఁ బోవువారిని బలాత్కరింపరాదు.

౩. బిచ్చ మెత్తరాదు.

౪. కట్టు జరుగునంతవఱకును తిరిగిపోకుండ నుండవలయును; కూడు లేనిచో మరియాద గల మఱియొక కూలిపనిని చేసికొనవలయును.

పెద్దల కీ నియమము లర్థ మాయెను, నచ్చెను. 'మన విన్నపము నంగీకరింపనంతవఱకుఁగాని, పంచాయతీని వేయనంతవఱకుఁ

గాని మనము పనిలోనికి పోఁగూడ దని కూలివారు ఒట్టు పెట్టు కొనిరి.

ఈ కట్టు జరుగుచున్నపుడే శ్రీ శంకర్‌లాల్ బాంకరును—శ్రీ వల్లభభాయిని నేను బాగుగా నెఱుఁగఁ గలిగితిని. ఇంతకుముందే శ్రీ అనసూయాబాయి నెఱిఁగియుంటిని.

సబర్మతీతీరమున నొక చెట్టుక్రింద నైనందిన మీ కట్టు కట్టిన కూలివారి సభ జరుగుచుండెడిది. అచటికి వేలకొలఁది కూలివారు వచ్చెడివారు. నేను ప్రతిదినమును వారు పాటింపవలసిన షరతులను గుఱుతు చేయుచుంటిని. మరియు శాంతిని కాపాడవలయు ననియు, నాత్మగౌరవమును కాపాడుకొనవలయు ననియు బోధించు చుంటిని. వారు ఏక్ టేక్ * అని వ్రాయఁబడిన జెండాలు గైకొని పెండ్లివారివలె నూరేఁగి వీథులలో సభకు హాజరగుచుండెడివారు.

కట్టిరువదియొక్క నాళ్లు జరిగెను. ఇది జరుగుచుండఁగా కూలివారికి న్యాయము కలిగింపవలసిన దని నేను మిల్లువారిని ప్రార్థించుచుంటిని. 'మేము మాత్రము ఒట్టు పెట్టుకొనలేదా? కూలివాండ్రు మాకు బిడ్డలవంటివారు, మేము తండ్రులవంటి వారము..... మానడుమ మూడవవాఁ డొకఁడు వేలు పెట్టనేల? మాకు పంచాయతీచేయువారొకరా?' అని ప్రత్యుత్తరము చెప్పు చుండెడివారు.

* శపథమును పాలింపుము.

౨౧

ఆశ్రమము నొకతూరి తొంగిచూచుట

కూలివారలను ముందరకు నడిపింపక ముం దొకసారి యాశ్రమమును తొంగిచూచు టావశ్యకము. నేను చంపారణ్యమునం దుండినను ఆశ్రమముమాట మఱవలేదు. నడుమనడుమ నచటికిఁ బోయి వచ్చుచుంటిని.

అమదాబాదు ప్రక్కనున్న కోచరబ్ అను గ్రామమున మా ఆశ్రమము కలదు. కోచరబులో ప్లేగంటుకొనెను. బాలుర నచట సురక్షితులనుగా నుంచుట గష్టము. ఆశ్రమమునందు శౌచ నియమముల నెంత జాగరూకతతో పరిపాలించినను చుట్టుప్రక్కల నున్న యశౌచము నాశ్రమమునకు సోఁకకుండఁ జేయుట యసంభవము. ఆ సమయమున గ్రామస్థులచే శౌచనియమములఁ బరిపాలింపఁ జేయుటకును, లేక వారికి సేవచేయుటకును మాకు శక్తి లేదు. గ్రామమునకు దూరముగా—చిక్కు కలుగనంత దూరముగా—నాశ్రమము నుంచుట మా యుద్దేశము. ముం దెప్పుడో యాశ్రమమును స్థాపించి నను ప్రకృతము భూమి కొని యచటికిఁ దఱలుదమని తలఁచితిమి.

‘కోచరబు విషనాడి పొందు!’ అనుట కీ ప్లేగు నొటి సను కొంటిని. శ్రీ పుంజాభాయి హీరాచం దనునతఁ డాశ్రమమున కొక చుట్టము. అతఁడు చిన్నపనులనక పెద్దపనులనక యాశ్రమసేవ చేయుచుండెడివాఁడు. అమదాబాదులోఁ బ్రతిసంగతియు నతనికిఁ దెలియును. ఆశ్రమమునకుఁ దగిన తావు నితఁడు వెదకఁ దొడఁగెను. ఇతనితోడ నేనును కోచరబుకు ఉత్తరభాగమును, దక్షిణభాగమును తిరిగి చూచితిని. ఉత్తరమున మూడు నాలుగు మైళ్లలో

నొక భాగము దొరకుచో చూడుమని చెప్పితిని. ఇపుడు మే మున్న ప్రదేశము నతఁడు చూపెను. ఆ ప్రదేశము నాకు నచ్చుటకు చెఱసాల దాపుగా నుండుట యొక కారణము. సత్యాగ్రహాశ్రమవాసుల వెంగమందు జైలువ్రాఁత వ్రాయఁబడియుండుటచే కనులయెదుట జై లుండుట చాల మంచిది. శుచిగా నుండు ప్రదేశముల నడుమనే జైళ్లు కట్టుదురనియు నే నెఱుఁగుదును.

ఏ డెనిమిది దినములలో కొనుబడి యాయెను. భూమిలో ఇండ్లు వాకిండ్లుగాని, చెట్లు చేమలుగాని లేవు. ఏమి లేకపోయినను నది నదీతీరమున నుండుటయు, నేకాంతముగా నుండుటయు నన్నిటికంటె గొప్ప విశేషము. అందు గుడారములు వేసికొని యుండఁ దలఁచితిమి. ఇండ్లు కట్టునంతవఱకు రేకుపాకలలో వంటఁ దలపెట్టితిమి.

ఆశ్రమము క్రమాభివృద్ధిఁ గనుచుండెను. పిన్నలు పెద్దలు, స్త్రీలు పురుషులు అందఱు వెరసి సుమారు నలుబది మంది కలరు. అందఱకు పాకశాల యొకటియే యగుటచే చాల వీలుగా నుండెను. ఆశ్రమము నిటనుండి యిటకు మార్పఁ దలపెట్టుట నావంతు. పని చేయుట యంతయు మామూలు చొప్పున స్వ. మగన్‌లాల్ గాంధీవంతు.

మంచి యిండ్లు వేసికొని నిలఁద్రొక్కుకొనువఱకు మాకు వచ్చిన యిబ్బందులకు మితి లేదు. వానలు వంగెను. నాలుగు మైళ్ల దూరమునుండి సామానంతయు రావలయును. ఈ ప్రాంత నేలలో పాములు కావలసినన్ని. అట్టిచోట పసివారితో నివసించుట సామాన్యము కాదు. పైగా 'పాములఁ మొదలగువానిని చంపరాదు' అని మాకు నియమము. మరియు మాలో పా మనిన భయము లేనివా రెవరును లేరు; నేఁటికిని లేరు. స్థితిగతు లిట్టివి.

౨౧ ఆశ్రమము నొకతూరి తొంగిచూచుట

హింస చేయు జీవములఁ జంపరాదను నియమము ఫీనిక్సు టాల్‌స్టాయి సబర్మతి యాశ్రమములందు యథాశక్తి యనుష్ఠింపఁబడుచు వచ్చుచుండెను. ఈ యాశ్రమములం దన్నిటను మేము పాండ్ర నేలలోనే కాలు పెట్టితిమి. ఈ మూఁడు తావులందును సర్పాదుల యుపద్రవ మెక్కువ. అయినను నేఁటివఱ కెవరిని పాము ముట్టలేదు. శ్రద్ధానేత్రముతో తిలకించుచో నీశ్వరకృపయే దీనికిఁ గారణము. 'ఈశ్వరునకు పక్షపాత ముండునా? మానవుల పిచ్చి పనులలోఁ జేయి చేసికొనుటయే యాతని పనియా!' యని యెవరును నిరర్థకముగా శంకింపకుందురుగాక! అది యనుభవనీయమగు విషయము. దానిని భాషలోఁ బెట్టఁజాలను. లౌకికభాషలో నీశ్వరుని కార్యములను గుఱించి వ్రాయుచుంటినిగాని యవి వ్రాయుటకు వీలయినవి కావని నాకుఁ దెలియును. పామరుఁడగు మానవుఁడు వర్ణింప నెంచును బో మూకవాణియే యవలంబనము. సర్పములను జంపని మా యాశ్రమము వారి కిరువదియయిదేండ్లనుండియు నించుకయు సర్పబాధ కలుగకుండు టానుషంగిక మనుటకుబదు లీశ్వరకృపయే కారణ మనినచో నది వెఱ్ఱి నమ్మకమగునేని యట్టి వెఱ్ఱి నమ్మకమునే నే నంటి పట్టుకొని యుందును.

కూలివారు కట్టు కట్టిన సమయమున ఆశ్రమమున నేఁతసాలకు పునాదులు త్రవ్వితిమి. ఆశ్రమమున మొదటి పని నేఁత. వడుకుట మాకింకను తెలియలేదు. కావున తొలుత నే నేఁతసాల కట్టింపవలయు ననుకొంటిమి.

౨౨

ఉపవాసము

కూలివారు మొదటి రెండు వారములును చాల ధైర్యము చూపిరి. మిగుల శాంతముగా నుండిరి. ప్రతిదినమును పలువురు సభకు వచ్చుచుండిరి. ప్రతిదినమును నేను వారికి శపథమును గుర్తునకుఁ దెచ్చుచుంటిని. 'చావనయినఁ జచ్చెదముగాని యొట్టు మీఱుదుమా!' యని వారు చెప్పిపోవుచుండిరి.

క్రమముగా కట్టు తప్పిపోవఁ జొచ్చెను. బలము పోయిన నాఁడు చెనకఁ జూచును. అటులే కట్టులో బలము పోవఁ దొడఁగిన కొలఁది కట్టులో నున్నవారు కట్టు తప్పినవారిని ద్వేషింపఁ జొచ్చిరి. ఇఁక వీరిలో వీరికి తగవు లుత్పత్తిల్లు నేమో యని యనుకొంటిని. వీరిలో వీరిని కొట్టుకొనఁజేయకుండుట కష్టమని నాకు భయమెత్తెను. ప్రతిదినమును సభలో జనము పలుచన కాఁ దొడఁగెను. వచ్చినవారి మొగములమీఁదఁగూడ నౌదాసీన్యము ప్రేలాడుచుండెను. కూలివారందఱును ఊఁగులాడిపోవుచున్నటులు నాకు వార్త వచ్చెను. నాపని అట్టిట్టాయెను. నా విధి యేమని యాలోచించితిని. నాకు దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో కూలివారికట్ల అనుభవము కలదు. కాని యిది క్రొత్త. ఏలన నిచట కూలివారు నా ప్రేరణచే కట్టుకట్టిరి. ప్రతిదినము నాకడ బాసచేసి పోవుచుండిరి. దీనికి నేనే సాక్షిని. ఇఁక వీరెటులీ ప్రతిజ్ఞను దాఁటఁగలరని నా యుద్దేశము. ఇది నా గర్వమో, కూలివారల యెడల నాకుఁ గల ప్రేమయో, లేక సత్యమునెడలఁ బ్రేమయో యెవరు చెప్పఁగలరు?

ప్రాతఃకాలము. నేను సభలో నుంటిని. ఏమిచేయను దోఁచ లేదు. 'కూలివారందఱును మరల కట్టులోనికిఁ జేరనంతవఱకును,

ఈ విషయము తేలుదనుక కట్టు నిభాయింపనంతవఱకును—ఇంత యేల? కూలివా రందఱును మిల్లువదలి బయటఁ బడనంతవఱకును నే నన్నము ముట్టను' అను నీ మాట లప్రయత్నముగా నానోట వెలువచ్చెను.

కూలివారు నివ్వెఱపోయిరి. శ్రీ అనసూయాబాయికనులవెంట నీరు గారఁ దొడఁగెను.

'మే ముపవసింపవలయుఁగాని మీ కేటి యుపవాసము? మీచేత నుపవాసము చేయనీయము. మా తప్పులు క్షమింపుఁడు! మేము మాబాసను దాఁటము.' అని కూలివారు గోలకెత్తిరి.

'మీ కుపవాసముతో పనిలేదు. మీరు మీ ప్రతిజ్ఞకు నిలువబడినచోఁ జాలును. మనకు ద్రవ్యము లేదు. భిక్షాన్నముతో కట్టు కట్టరాదుగదా! మీరింకొక కూలిపని చేసికొని పొట్టగడపుకొనినచో కట్టెన్నాళ్లున్నను నిర్భయము. ఇఁక నా యుపవాసమందురా? ఇది అటో యిటో తేలిపోవలెను' అని నే నంటిని.

ఈలోఁగా వల్లభభాయి మునిసిపాలిటీలో పనులకు వెదకుచుండెనుగాని సమకూరలేదు. ఆశ్రమమున నేతసాలలో నిసుక పోయవలసిన పని యున్నది. దీనికిఁ జాలమంది కూలివారి నుపయోగపఱచికొనవచ్చునని మగనలాలు సూచించెను. కూలివారు పనికి తయారుగానుండిరి. శ్రీ అనసూయాబాయి నెత్తిమీఁద పళ్లిక నిడుకొని కూలివారికి దారి జూపెను. అపు డా కూలివారిని చూడ వలె ననిపించెను. కూలివారికిఁ గ్రొత్త బలము వచ్చెను. వారికి కూలి యిచ్చువాని చేయి పీఁకుకొని పోయెను.

ఈ యుపవాసమునం దొక దోషముకలదు. ఏలన: మిల్లువారలకును నాకును నెయ్యము కలదని లోఁగడ వ్రాసియుంటిని. కావున

నా యీ యుపవాసము వారిని స్పృశింపకుండ నుండఁజాలదు. వీరికి విరుద్ధముగా నుపవసించుట సత్యాగ్రహ మనిపించుకొనఁ బడదని నే నెఱుఁగుదును. వీరిని వంపవలయునది కూలివారికష్టే. నా ప్రాయశ్చిత్తము వీరి దోషమునకుఁ గాదు; మఱి కూలివారి దోషమునకు. నేను కూలివారి ప్రతినిధిని. కాన వారు దోషులగుదురేని నేనును దోషినే. నేను మిల్లువారికి వినయమునే చూపవలయును. వీరి కెదురుగా నుపవసించుట బలాత్కారములోనికి దిగును. ఇటులు నా యుపవాసము వారి కొరపిడి కలిగించు నని నాకుఁ దెలిసినను నాకుఁ జేయక తప్పని దాయెను. ఇట్టి దోషమయ మగు నుపవాసము చేయుట నాధర్మ మని తెస్నగా తోఁచెను.

'నా యుపవాసమువలన మీరు మీదారినుండి కొంచెమేని తొలఁగవలసిన పని లేదని నేను మిల్లువారలకుఁ దెలిపితిని. వారు నామాటల కనుకూలార్థమునే గ్రహించిరి. అపుడపుడు తమాషాగా న న్నొత్తిపొడిచిరి. దీనికి వీరి కధికారము కలదు.

ఈకట్టున కెదిరినాయకుఁడు సేఠ్ అంబాలాలు. ఇతని పట్టుదల యాశ్చర్యజనకము. ఇతఁడు కల్లకపటములు లేనివాఁడు. ఇతనితో కయ్యముపొడుచుట నాకు రుచించెను. ఇట్టివాఁడు నాయకుఁడుగాఁగల విరోధిపక్షమునకు నాయుపవాసము పీడాజనక మగుటచే నేను చాల వగచితిని. అతనిభార్య సరళాదేవికిని, నాకును కడు నెయ్యము. ఆమె నాకు సోదరివంటిది. నాకొఱ కామె వగచుట నేను చూడఁ జాలక పోయితిని.

శ్రీ అనసూయయు, కొందఱు మిత్రులును, కూలివారు కొందఱును తొలినాఁడు నాతోపా టుపవసించిరి.. కాని పిమ్మట నతి కష్టముమీఁద వారిని మానిపించితిని.

ఈరీతిగా నలువంకలును క్షేమపూరితము లాయెను. మిల్లువారి హృదయములు ద్రవించెను. వెంటనే యీవిషయమును పరిష్కరింపఁ దలపోసిరి. శ్రీ అనసూయగారి యిల్లు వీరికి సభాగృహ మాయెను. శ్రీ ఆనంద శంకర ధ్రువగారు నడుమలో నందుకొనిరి. తుద కతఁడు పంచాయతీదారుగా నేర్పఱుపఁబడెను. వెంటనే కట్టు విరమింపఁబడెను. నాకు నాఁటితో మా నుపవాసములు. మిల్లువారు కూలివారికి మిఠాయి పంచిపెట్టిరి. ౨౧ దినముల కీరీతిగా సమాధానము కుదిరెను. సమాధానమున కొక సమ్మేళనము జరిగెను. దానికి మిల్లువారును, కమిషనరును హాజరయిరి. కమిషనరు కూలివారి కిటులు సలహా నిచ్చెను: 'మీ రెప్పుడును మి. గాంధీమాట వినుచుండుఁడు!' ఇది జరిగిన కొలఁదిసాళ్లకే నాకును, ఈ కమీషనరుకును పెద్ద యుద్ధము జరిగెను. కాని కాలము మారెను; దానితోపా టతఁడును మారెను. అపు డతఁడు నామాటల వినవలదని ఖేడారయితులకు సలహా యిచ్చెను.

రసనీయమును, దయనీయమును నగు నొక విషయ మిట నుదాహరింపక యీ ప్రకరణమును ముగింపను. మిల్లువారు కూలివారికి పంచిపెట్టుటకు చాల మిఠాయి చేయించిరి. వేలకొలఁదిగా నున్న కూలివారికి దానిని పంచిపెట్టుట యెటు లని శంక కలిగెను. శపథము తీసికొనిన చెట్టుక్రిందనే పంచిపెట్టుట బాగనిపించెను. ఇంతమందికి సరిపోవు చోటుగూడ వేఱొకచో దొరకదు. కావున ఆ చెట్టుచుట్టు ప్రక్కలఁ గల మైదానమునందు పంచిపెట్టుట నిశ్చితమాయెను. ౨౧ నాళ్లదుపాజ్ఞలలో నున్న వారు విశేషప్రయత్నము చేయనక్కఱలేకయే బారులు తీర్చి నిలువఁబడి మిఠాయి తీసికొనఁగలరనియు, తొందరపడి మిఠాయిమీఁద చేయిచేసుకొన రనియు నాకు పెత్తి నమ్మ

కము. కాని పంచిపెట్టుట తటస్థించినపు డెన్ని ప్రయత్నములు చేసి
నను విఫలము లాయెను. పంచిపెట్టుట మొదలిడిన రెండు మూడు నిము
సములకే బారులు చెదరిపోయి గోల కాఁ దొడఁగెను. కూలీ పెద్ద లెంత
ప్రయత్నించినను లాభము కలుగక పోయెను. తుదకు అందఱును ఒక్క
గుంపు పైపోయిరి. మిఠాయి చాలభాగము మట్టగింపఁబడెను. దానితో
మైదానమున పంచిపెట్టుట ఆఁపివేయఁబడెను. మిగిలిన మిఠాయి
మిర్జాపురమునందలి సేఠ్ అంబాలాల్‌గారి యింటికిఁ గొంపోఁ
బడెను. మఱునాఁడు వారి బంగళా కుంపిరి ఖాళీస్థలమున పంచి
పెట్టఁబడెను.

దీని హాస్యరసము స్పష్టమే. 'ఏకో శేటోజీ' కొట్టు క్రింద మిఠాయి
పంచిపెట్టుదు రని అమదావాదు బిచ్చగాండ్ర కెటులో తెలిసెను.
వారు మెల్లగా ఇటకు వచ్చిరి. మిఠాయిని కొల్లగొట్టుకొనిపోవుటకు
వారి యాఁకలి కారణము. ఇది చాల శోచనీయము.

మన దేశమున ఆఁకటి చిచ్చుచే జచ్చువారి సంఖ్య క్రమాభి
వృద్ధి నొందుచున్నది. తిను నెడలఁ, డ్రాగు నెడలఁగూడ నాఁకలి
సామాన్యగౌరవమును కాపాడదు. మన ధనికులు వారికి పని చూపి
తిండి పెట్టుటకుబదులు బిచ్చము లొసఁగి పోషించుచున్నారు.

ఖేడా-సత్యాగ్రహము

కూలివారి కట్టు ముగిసిన పిదప ఊపిరి తీసికొనుటకేని నాకు తీరిక లేకపోయెను. వెంటనే ఖేడాజిల్లాలో సత్యాగ్రహము నడపింపవలసివచ్చెను. ఖేడాజిల్లాలో క్షామమువంటి స్థితి కలిగెను. రిమిషను పొందుటకు రైతులు ప్రయత్నించుచుండిరి. శ్రీ అమృతలాల్ ఠక్కరుగారు విచారించి రిపోర్టు తయారు చేసిరి. రైతులకు నేనింకను తగిన సలహా నీయకముందే ఠక్కరుగారు కమీషనరుతో ప్రసంగించిరి. శ్రీ మోహనలాల్ పాండ్యాగారును, శ్రీ శంకరలాల్ పరీఖ్ గారును దీనిలో విఱుచుకొని పడిరి. వీరు స్వ. గోకులదాస్ కహాన్‌దాసు శ్రీ విఠలభాయి పటేలుగారలచే బొంబాయి లెజిస్లేటివ్ కౌన్సిలులో నలజడి కలిగింపఁజేసిరి. సరకారువారికడకు చాల డెప్యుటేషనులు వెళ్లెను.

నేనపుడు గుజరాతుసభ కధ్యక్షుఁడను. ఈ సభ సరకారు వారికి విన్నపములు పంపుకొనెను; తంతు లిచ్చెను; దీనికి ఫలముగా కమీషనరుగారి యవమానములకు లోనాయెను; బెదరింపులు చవిచూచెను; నాఁటి యాఫీసరుల చర్యలు నేఁడు పరికించినచో హాస్యజనకముగను, నమ్మఁదగనంత విచిత్రముగను ఉండును.

ఏమాత్రము చూచినను రైతుల కోరిక అసంగత మనిపింపదు. దానికి బాదుప్రియాదులతోఁ గూడఁ బనిలేదు. నాలుగవ వంతుకన్నఁ దక్కువ పంటలు పండినచో రైతులు రిమిషను కోరవచ్చునని లాండ్ రివిన్యూ రూల్సులో అభ్యనుజ్ఞ కలదు. పంటలు నాలుగు వంతులకన్న నెక్కువ యుండెనని ఆఫీసరు లంచనా వేసిరి. రయితులు నాలుగు వంతులకన్న తక్కువ యుండు ననిరి. రయితులమాట సరకారుకు

నమ్మకమా! లోకులు పంచాయతీని కోరిరి. పంచాయతీని కోరుట రాజుగారిపై దండెత్తుట యని సరకారువారి యభిప్రాయము. ఇటులు ప్రార్థనలు, వినతిపత్రములు విఫలము లయినపిదప సహచరులతో నాలోచించి యిఁక సత్యాగ్రహము తలపెట్టుఁడని నేను రయితులకు సలహా యిచ్చితిని.

నా క్రింద ఖేడాజిల్లాలోని స్వయంసేవకులేకాక శ్రీ వల్లభభాయి పటేలు, శ్రీ శంకరలాల్ బాంకర్, శ్రీ అనసూయాబహెన్, శ్రీ ఇందూలాల్ కనైయాలాల్ యాజ్ఞిక, శ్రీ మహాదేవదేశాయి మొదలగువారు తోడయిరి. దినదిన మభివృద్ధి నొందుచున్న గొప్ప ప్రాక్టీసు నిందులకుఁగాను వల్లభభాయిగారు వదలుకొనిరి. పిమ్మటఁ గూడ వారిఁక నా పనికిఁ బోలేదు.

మేము నడియాద్-అనాథాశ్రమమున డేరా వేసితిమి. అచట విడిదికి విశేష కారణము లేదు. ఇందఱకుఁ జాలిన తావు కొండొకట లేకుండుటయే యిందులకుఁ గల కారణము.

సత్యాగ్రహు లందఱిక్రిందిరీతి ప్రతిజ్ఞ చేసి చేవ్రాలు పెట్టిరి: "మా గ్రామములో పంటలు నాలుగవ పాలుకన్న తక్కువ యని మాకుఁ దెలియును. కావున పై సాలువఱకు శిస్తులు వసూలుచేయవలదని సరకారువారికి విన్నవించితిమి కాని వారు వసూలుచేయుట మాన లేదు. కావున ఈ దిగువ దస్కతుచేసిన మేము ఈ సాలునకు నిండు శిస్తుగాని, బకాయిగాని సరకారువారి కీయఁజాలము. కాని సరకారువారు శిస్తు వసూలు చేయుటకే దండనీతి ననుసరించినను మేము దాని ననుభవింపఁ దలఁచుకొన్నాము. మేము బుద్ధిపూర్వకముగా శిస్తు లిచ్చి మామాట కల్ల యనిపించుకొనుటకంటె, నాత్మగౌరవము నష్ట మొనరించుకొనుటకంటె మా భూముల జప్తు చేయించుకొనుటయే

మాకు మేలు. ఇఁకమీఁద సర్కారువారు రెండవ కిస్తీవఱకును బకాయి వసూలుచేయుట నిలుపుచో మాలో శక్తి కలవారము నిండు శిస్తు ఈయవలసినచో నిండు శిస్తును, బకాయి యున్నచో బకాయిని ఇచ్చివేయఁగలము. తా మిచ్చినచో బీదలుగూడ నీయవలసివత్తురని శక్తి కలవారుగూడ నిపుడీయలేము. బీదల చట్టులు, కుండలు మొదలగు నవి వెలకు వేయఁబడును. వారి కిరీతిగా దుఃఖము కలుగును. ఇట్టి స్థితిలో దరిద్రులను కాపాడుట శక్తిమంతుల ధర్మమని మా నమ్మకము.”

ఈ పోరాటమున కెక్కువ ప్రకరణములను వినియోగింపఁజాలను. కాని నాఁడు జరిగిన చక్కని విషయములు చాల నడుగునఁబడిపోవును. ఖేడాసత్యాగ్రహమునుగురించి శ్రీ శంకర్‌లాల్ పరీఖుగారు ప్రామాణికమగు నొక గ్రంథమును * రచించియున్నారు. ఈ గొప్ప విషయమును లోఁతుగాఁ జూడఁదలఁచినవా రా గ్రంథమును జదువుదురుగాక !

* ఇది గుజరాతీభాషలో వ్రాయఁబడినది.

ఉల్లి దొంగ

చంపారణ్యమందు మాఱుమూల నుండుటవలనను, వార్తాపత్రికలకు సంబంధము లేకుండఁజేయుటవలనను, అచటికి బయటినుండి జనులు మూఁగలేదు. ఖేడాపోరాట మటులఁ గాదు. అచటి వార్తలు ప్రతిదినమును పత్రికలు ప్రచురించెను. గుజరాతీవారికీ క్రొత్త వస్తువుమీఁద మోజు పుట్టెను. వారు ధనము కురిపింపఁ దలపెట్టిరి. సత్యాగ్రహమున కెంతయో డబ్బక్కఱలేదని అంతలో వారికిఁ దెలియుట కష్టము. నే నెంత నివారించినను అక్కఱకు మించిన ధనమును బొంబాయిసేఠు లిచ్చిరి. సత్యాగ్రహమయినపిదప లెక్కలు చూడఁగా కొంత నిలువయుండెను.

మఱియొకదెస సత్యాగ్రహులకు నిరాడంబరజీవనమునుగుఱించి పాఠము చెప్పవలసివచ్చెను. వారు సంపూర్ణముగా నేర్చుకొనిరని చెప్పఁజాలను గాని కొంతకొంత సంస్కరించుకొనిరని చెప్పఁగలను.

రైతులకుఁగూడ నిది వింత వస్తువే. కాన నూరూరు తిరిగి సత్యాగ్రహరహస్యములు వీరికి బోధింపవలసివచ్చెను. సరకారు-ఆఫీసరులు రైతులకు యజమానులు కారనియు, నౌకరు లనియు, రైతు లొసఁగు పన్నులోనే జీతము గొందు రనియు తెలిపి రైతుల భయము పోఁగొట్టుట ముఖ్యమయిన పని యాయెను. భయము పోఁగొట్టినను వీరిచేత వినయపాలనము చేయించుటయు, వినయపాలనము చేయవలయునని యొప్పించుటయు కష్టమనిపించెను. ఆఫీసరుల భయము దూసికొనిపోవఁగనే వారు చేయు నవమానములకు బదులు తీర్చుకొన కుండ నుండు టెటులు! సత్యాగ్రహికి అవినయము జత యగుచో

పాలలో విషము జతపడినట్లే. నే ననుకొనినంతకంటెం నెక్కువ వినయమునే వీరు చూపంగలిగి రని తుదకు నాకుం దెలిసెను. సత్యాగ్రహములో వినయమే కఠినతమమగు నంశ మని యనుభవమువలన నేను దెలిసికొంటిని. వినయ మనంగా గౌరవముగా మాటలాడుటయే కాదు. విరోధులయెడల మనస్సునందుంగూడ నాదర ముంచుట, సరళభావముంచుట, హితము కోరుట: ఇట్టి ప్రవర్తనము వినయము. సత్యాగ్రహి కివి యన్నియు నావశ్యకములు.

మొదటి దినములలో లోకులు చాల ధైర్యము చూపినను సరకారువారు పని పుచ్చుకొనలేదు. కాని లోకులకు ధైర్యము వృద్ధి పొందె నని తెలిసినకొలందియు సరకారువారును ఉగ్రములగు నుపాయముల నవలంబింపం బూనిరి. ఆఫీసరులు పశువులను, ఇంటం గనంబడిన వస్తువులను జప్తుచేసిరి. నాలవపాలు జరిమానాలకు నోటీసులు పంపిరి. కొన్ని గ్రామములలో పండిన పంటలు జప్తు చేసిరి. దీనితో రైతులు తల్లడిల్లిరి. కొందఱు రైతులు పన్నులిచ్చిరి. కొందఱు తమ చట్టులను, ముంతలను జప్తు చేసికొనుంజెని ఆఫీసరుల యెదుటం బడవయిచిరి. మఱికొందఱు చచ్చినను సరే తుదివఱకు పోరితీరవలయు నని పట్టుమీఁద నిలువంబడి యుండిరి.

ఇటు లుండంగా రైతు లెవరో శంకరలాల్ పరీఖుగారి భూమికి శిస్తులు చెల్లించిరి. దీనితో హాహాకారములు బయలుదేరెను. తన రైతు శిస్తు చెల్లించిన భూమిని ధర్మార్థ మిచ్చి శంకరలాల్ పరీఖుగారు ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొనిరి. ఇటులు ఆయన తన ప్రతిష్ఠను కాపాడుకొని యితరులకు మార్గదర్శకుం డాయెను.

ఒక పొలమున ఉల్లిపంటను అయోగ్యమగు రీతిగా జప్తు చేసిరి. భయపడిపోయినవారి కుత్సాహము కలిగించుటకు మోహనలాల్ పాండ్యాగారి నాయకత్వమున ఆ యుల్లిపాయల నచటినుండి వేఱొక

చోటునకుఁ గొంపొండని ప్రజలకు నేను సలహా నిచ్చితిని. నా యుద్దేశమున ఈపని చట్టము నతిక్రమించుట కాదు. నిలువయున్న పంటను జప్తుచేయుట చట్టమునకు సమ్మతమయినను నిది నీతికి సరిగా లేదు. కావున నీరీతిగా జరిగిన జప్తు ననాదరించుట ధర్మ మని నేను సూచించితిని. ఇటు లొనరించి జైళ్లకు వెళ్లుటయు, దండన మనుభవించుటయు తప్పనిసరి యని తెలిపితిని. మోహనలాల్ పాండ్యాగారికిని ఇదియే యిష్టము. సత్యాగ్రహమున కిసుమంతయు విరుద్ధము గాకుండ నే విషయమును గూర్చియైనను జైలుపాలు గాకుండ ఖేడాపోరాటము ముగింపఁజేయుట మోహనలాల్ పాండ్యాగారికి సమ్మతము కాదు. కావున వీరు యుల్లిపంటను తొలఁగింపఁ దలపెట్టిరి. వీరి కేడెనమండ్రు మిత్రులు తోడయిరి.

సరకారువారు వీరిని పట్టుకొనకుండ విడిచెదరా? వీరిని, వీరి సహచరులను అరెస్టు చేసిరి. లోకుల కుత్సాహము బలిసెను. దండనల భయము పోయినచో, రాజదండము లోకుల కధైర్యము కలిగించుటకు బదులు ధైర్యము కలిగించును. విచారణసమయమున కోర్టంతయు జనులచే క్రిక్కిరిసి పోయెను. పాండ్యాగారికిని, వారి సహచరులకును కొలఁదినాళ్లు ఖైదు విధింపఁబడెను. నా యుద్దేశమున నీ శిక్ష తప్పు. ఈ యుల్లిపంట నచటనుండి తొలఁగించుట పీనల్ కోడులోని చౌర్యముక్రిందికి రాదు. కోర్టులకుఁ బోవుట మా యుద్దేశము కాదుగాన అప్పీలు చేయఁబడలేదు.

వీరిని జైలునకుఁ దీసికొనిపోవునపుడు ఒక పెద్ద యూరేఁగింపు వీరివెంట నడచెను. నాఁడు జనులందఱును 'ఉల్లిదొంగ' యను బిరుదముతో వీరిని సమ్మానించిరి. ఆ సమ్మానము నేటికిని వీ రనుభవించుచున్నారు.

ఇఁక ఖేడాసత్యాగ్రహమును ముందరి ప్రకరణముతో ముగింతును.

౨౪

ఖేడాసత్యాగ్రహసమాప్తి

ఈ పోరాటము తుదకు విచిత్రముగా ముగిసెను. జను లలసి పోయి రని తెల్లమాయెను. పట్టు విడనాడనివారు ఇంకను పీడింపఁబడి నశింపఁజేయఁబడుదు రని సంకోచించితిని. సత్యాగ్రహి కుపాదేయ మగు నుపాయ మేదేని యున్నచో దానితో నీ పోరాటము ముగింపఁదలఁచితిని. అట్టి యుపాయ మనుకోకుండఁ దటస్థించెను. 'ధనికులగు రైతులు శిస్తులు చెల్లించినచో బీదలకడ శిస్తు వసూలు సేయుట యాఁపఁబడునని నడియాదు-తాలూకా మామ్లతదారు నాకు వార్త పంపెను. నే నా సంగతిని వ్రాసిపంపఁ గోరితిని. అతఁడు వ్రాసి పంపెను. మామ్లతుదారు తన తాలూకాకు జవాబుదారీ కాఁగలఁడుగాని జిల్లాకుఁ గాఁజాలఁడు గావున నే నీ సంగతిని కలెక్టరు కెఱుకపఱచితిని. 'ఇట్టి హుకుము మీకు తెలియలేదా?' యని నాకు సమాధానము వచ్చెను. నే నీ వార్త వినియుండలేదు. కాని యిది నిక్కమగుచో ప్రజల ప్రతిజ్ఞ చెల్లినట్లే. ప్రతిజ్ఞాతమగు వస్తు విదియే. కావున నీ హుకుమువలన సంతసము కలిగెను.

కాని దీని సమాప్తివలన నాకు తుష్టి కలుగలేదు. సత్యాగ్రహ సంగ్రామము సమాప్తి పొందినతరువాత నుండవలసిన లక్షణ మిందు లేదు. కలెక్టరొక కట్టుబాటు ననుసరించినటులు కనఁబడక యీ హుకుమును నిర్వహించెను. మాట యిచ్చుటయేగాని దీన పేదలకు లాభ మంతగా కలుగలేదు. పేద లెవరో తేల్పవలసిన యధికారము ప్రజలది. కాని వా రం దధికరింపఁజేయఁబడలేదు. ప్రజ కిట్టి శక్తి లేనందులకు నేను చాలఁ జింతింతును. తుద కిది సత్యాగ్రహమువలనఁ గలిగిన జయ మని యుద్ఘోషింపఁబడినను నాచూపులో నిది నిస్తేజముగనే యుండెను.

ఆరంభముకంటె నంతమున సత్యాగ్రహులను బలవత్తరులఁగాఁ జేసి విడిచిన యెడలనే సత్యాగ్రహము శుద్ధముగా ముగిసె ననవలయును. ఇం దిది నాకుఁ గానరాలేదు.

ఇటు లయ్యును దీనివలన మనకు కనఁబడని మేళ్లు కొన్ని కలిగెను. వాని లాభమును మనము నేఁటికిని జూచుచున్నాము. ఇంకను పడయఁగలము. ఈ ఖేడాలడాయివలన గుజరాతు రైతులకు ప్రబోధము కలిగెను. వీని రాజనీతి తెలియ నారంభమాయెను.

శ్రీ బిసెంటుగారి హోమ్-రూలుప్రచార మీ రైతులను నిక్కముగా స్పృశించెను గాని ఖేడాలడాయియే చదువుకొనినవారిని స్వయంసేవకులను రైతుల జీవితములలో సరిగా ప్రవేశపెట్టె నని చెప్పవలయును. సేవకులు రయితుల జీవితములో పడుగు పేకలుగాఁ గలిసిపోయిరి. ఈ పోరాటములో తమకుఁ గల క్షేత్రమర్యాద స్వయంసేవకులకుఁ జక్కగాఁ దెలిసెను. వీరి త్యాగశక్తి వర్ధిల్లెను. వల్లభభాయి యీ పోరాటమునకు తన నర్పించుకొనె నన్నచో వీని పరిణామము సామాన్యమనుటకు వీలులేదు. వెనుకటి సాలున వరదలు వచ్చినపుడును, ఈసాలున బారడోలీయందును వీని ప్రయోజనము మనకు బాగుగా తెలిసెను. ఘూర్జరరాష్ట్రమున ప్రజాజీవనమందు నవ్యతేజ ముదయించెను. నవోత్సాహము చూపట్టెను. రైతులకు తమ శక్తి తెలిసెను. ఆశక్తి యింక నెన్నఁటికిని మఱపునకు రాదు. తమ ముక్తి తమమీఁదనే, తమ త్యాగశక్తిమీఁదనే యున్నటులు అందఱకుఁ దెలిసెను. ఖేడావలన గుజరాతులో సత్యాగ్రహము కూఁకటివేఱు పోసికొనెను. సత్యాగ్రహసమాప్తివలన నాకు తుష్టి కలుగకున్నను ప్రజల కుత్సాహము కలిగెను. ఏలనఁగా తమ శక్తికి మించిన ఫలమును వారు పడసి రనుకొనిరి. రాజనీతివలన దుఃఖము కలుగుచో దానిని నివారించు మార్గము తమకు దొరకె ననుకొనిరి. వారి యుత్సాహమునకీ జ్ఞానము చాలును.

కాని ఖేడాప్రజకు సత్యాగ్రహస్వరూపము తిన్నగా తెలియదు. కావున వీరికి చిక్కులు వాటిల్లినటులు మన ముత్తరప్రకరణములఁ జూడఁగలము.

ఐక్యమునకు ప్రయత్నము

ఖేడాలో సత్యాగ్రహము జరుగుచున్నపుడు మహాయుద్ధముగూడ జరుగుచుండెను. దాని సంబంధమున వైసరాయిగారు నాయకులను ఢిల్లీ కాహ్వానించిరి. నన్నుఁగూడ రమ్మని పట్టుపట్టిరి. నాకును, లార్డ్ ఛేమ్స్‌ఫర్డునకును మైత్రి కలదని లోఁగడనే వ్రాసియుంటిని.

నే నీ యాహ్వానము నంగీకరించి ఢిల్లీకివెళ్లితిని. నే నిందు కలుగఁజేసికొనుట కొక సంకోచము కలదు. అలీసోదరులును, లోకమాన్యులును నితరనాయకులును దీని కాహ్వానింపఁబడకుండుటయే నా సంకోచమునకు ముఖ్యకారణము. ఆసమయమున అలీసోదరులు చెఱలో నుండిరి. నేను వీరిని గుఱించి యెక్కువగా వినియుంటినిగాని ఒకటి రెండుమాఱులే చూచియుంటిని. వారి సేవను గూర్చియు, ధైర్యమును గూర్చియు పలువురు చెప్పఁగా వినియుంటిని. హకీమ్‌సాహెబుతో నాకు పరిచితి కాలేదు. స్వ. ఆచార్య రుద్రులును, దీనబంధువు ఆండ్రూజుగారును వీరిని మిగుల ప్రశంసింపఁగా వినియుంటిని. లక్నోలో జరిగిన ముస్లిమ్ లీగునందు శ్వేబ్ కురేశీగారితోను, బారిస్టరు ఖ్వాజాగారితోడను పరిచయము సంపాదించితిని. డాక్టరు అన్సారీ, డాక్టరు అబుల్ రహమాను గారలతో సంబంధమును బంధించుకొంటిని. మంచి ముసలమానుల మైత్రి నన్వేషించుచుంటిని. పవిత్రులు, దేశభక్తులు నగు ముసలమానుల చెలిమి కలిగి ముసలమానుల అంతర్యమును కనుఁగొనఁ దలఁచితిని. కావున ముసలమానులు న న్నెక్కడికి రమ్మనిన నక్కడికి వెళ్లుచుంటిని.

హిందువులకును, ముసలమానులకును సత్యమైన స్నేహము లేదని దక్షిణ-ఆఫ్రికాలోనే నాకుఁ దెలియును. ఈ యిరువురకును నడుమఁ గల భేదమును పోఁగొట్టుటకు నేనే యుపాయమును విడనాడలేదు.

ముఖస్తోత్రము చేసి గాని, స్వత్వమును గోలుపడిగాని రాజీపడుట నా కస్వాభావికము. వీరి నేకముచేయుటలో నా యహింస కొరపిడి కలుగు ననియు, దీనికి విశాలప్రయోగ మేర్పడు ననియును నేను దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో నున్ననాఁటనుండియు అనుకొనుచునే వచ్చుచుంటిని. ఆ నమ్మిక నేఁటికిని ఆరిపోక నే యున్నది. ఈశ్వరుఁడు ప్రతిక్షణమునను ఒరపిడి కలుగఁజేయుచునే యున్నాఁడు. నా ప్రయోగము నడుచుచునే యున్నది.

ఇట్టి యాలోచనలతో నేను బొంబాయిరేవున దిగితినిగావున అలీసోదరులను జూడవలయు ననుకొంటిని. మా చెలిమి పెరుఁగఁ జొచ్చెను. మా చెలిమి యింకను లెస్సగాఁ దినపై చిక్కనకముందే సరకారువారు అలీసోదరులను జెయిలులో నిడిరి. బేతుల్ జైలునుండియు, ఛిందవాడా జైలునుండియు అభ్యనుజ్ఞ కలిగినపు డెల్ల మౌలానా మహమ్మదలీగారు నాకు పెద్దపెద్ద యుత్తరములు వ్రాయుచుండెడి వారు. నే నలీసోదరులను జూచుట కనుజ్ఞ వేఁడితినిగాని యనుజ్ఞ పుట్టదయ్యె.

అలీసోదరులు జైలుకు వెళ్లినతరువాత ముసలమాను సోదరులు నన్ను కలకత్తాలో జరిగిన ముస్లిమ్ లీగునకుఁ దీసికొనిపోయిరి. నన్ను వా రుపన్యసింపఁ గోరఁగా అలీసోదరులను విడిపించికొనుట ముసలమానుల ధర్మమని ప్రబోధించితిని.

అటుపిమ్మట నన్నలీఘడ్ కాలేజికిఁ గొంపోయిరి. మాతృదేశమును సేవించుటకు ఫకీరులు కండని నే నచట పిన్నవారలకుఁ దెలిపితిని.

౨౭. ఐక్యమునకు ప్రయత్నము

పిదప నే నలీసోదరుల విడుదలనుగుఱించి సర్కారువారితో పత్రవ్యవహారము సాగించితిని. ఈ సంబంధములో ఖిలాఫతును గుఱించిన వీరి ప్రవృత్తి నవగతము చేసికొంటిని. ముసలమానులతో చర్చించితిని. నేను ముసలమానులకు నిక్కపు నెచ్చెలి నగుదునేని అలీసోదరులను విడిపించుటకును, ఖిలాఫతును పరిష్కరింపఁజేయుటకును పూర్తిగా పాటుపడితీరవలయు ననుకొంటిని. ఖిలాఫతును గుఱించి యడుగుట నాకు చాల సహజ మనిపించెను. దాని గుణదోషముల గుఱించి విచారించుటతో నా కొట్టె పని కనఁబడలేదు. దీనిని గూర్చి ముసలమానులు ప్రార్థించుట నీతివిరుద్ధము కానిచో నేనిఁక దీనికి మద్దతు చేయవలసియే యున్నది. మతవిశ్వాస మన్నింటికిఁ బైది. ఒక వస్తువునుగుఱించి అందఱ విశ్వాసము నొకటియే యగుచో నిన్ని మతములతోఁ బనిలేదు. ఒక మతమే యుండును. ఖిలాఫతునుగుఱించి ప్రార్థించుట నాకు నీతివిరుద్ధముగా తోఁపలేదు. ఇంతియకాక బ్రిటిష్ ప్రధానమంత్రి లాఇడ్ జార్జిగూడ నీ ప్రార్థన నంగీకరించెను. కావున ఆతఁ డిచ్చిన మాటను నెఱవేర్పఁజేయవలయు ననియు ననుకొంటిని. ముసలమానుల కోరికయందలి గుణదోషములను పరీక్షించుట నా యంతరాత్మను తృప్తిపఱచుకొనుటకేగాని ప్రధానమంత్రి తేటతెల్లముగనే బాసచేసెను.

ఖిలాఫతు విషయమున నేను ముసలమానులతోఁ జేరినందులకు మిత్రులును, విమర్శకులును నన్ను వెగ విమర్శించిరి. వీని నన్నియు విచారించి చూచిన పిదపఁగూడ నా యభిప్రాయమును మార్చికొనవలసిన పని నాకుఁ గానరాలేదు. ఇందులకు పశ్చాత్తాపము చెందవలసిన పనియుఁ గానరాలేదు. నేఁడు ఇట్టి చిక్కు మఱి యొకటి వచ్చునేని నా యాచరణ మీరీతిగనే యుండఁగలదు.

ఇట్టి యాలోచనలు కడుపునఁ బెట్టుకొని నేను ఢిల్లీ కేఁగితిని. మూసలమానుల యిక్కట్టులఁగూర్చి వైసరాయితో మాటలాడఁ దలఁచితిని. నాఁటి కింకను ఖిలాఫతు ఒక సంపూర్ణస్వరూపమునకు రాలేదు.

నేను ఢిల్లీకి చేరఁగనే దీనబంధు ఆండ్రూజుగా రొక ప్రశ్న పక్షము చేసిరి. ఇంగ్లండు ఇటలీల నడుమ నొక గుప్తసంధి జరుగుచున్న దని ఇంగ్లీషుపత్రికలలో ప్రకటిత మాయెను. కావున ఆండ్రూజుగారు 'ఇట్టి గుప్తసంధు లింగ్లండునకును, ఇతరదేశములకును జరుగుచున్నపుడు మీ రీ సభలో పాల్గొనుట నీతివిరుద్ధము కాదా?' యని నన్నడిగిరి. నాకీ గుప్తసంధి సంగతి తెలియదు. కాని దీనబంధువు చెప్పినఁజాలును. కావున ఆ సభలో నేను పాలుగొనుటకు శంకించుచుంటి నని లార్డ్ ఛేమ్స్‌ఫర్డుకు వ్రాసితిని. ఈ విషయమును గుఱించి చర్చించుట కతఁడు నన్నుఁ బిలువనంపెను. ఇతని తోడను, ఇతని కార్యదర్శి మి. మేఫీతోడను దీర్ఘముగా చర్చించితిని. తుట్టతుద కీ సభలో పాలుగొనుట కంగీకరించితిని. వైసరాయిగారి వాదసంక్షేప మిది: 'బ్రిటిషుమంత్రిమండలి చేయు ప్రతి పనియు వైసరాయికి తెలిసియుండు నని మీ రనుకొందురా? బ్రిటిషు సరకారువా రెన్నఁడును పొరపాటు చేయ రని నేనుగాని మఱియెవరు గాని నిర్ధారింపఁ జాలరు. మొత్తముమీఁద బ్రిటిషు పరిపాలనము లోకమునకు కల్యాణము కలుగఁజేయు ననియు, మొత్తముమీఁద హిందూదేశము బ్రిటిషుసంబంధమువలన లాభము బడసె ననియు మీ రంగీకరింతురేని బ్రిటిషు రాజ్యమున కిట్టి యాపత్సమయమున సాయము చేయుట ప్రతివానికిని ధర్మమని మీ రేలఁ గట్టి చెప్పరా? బ్రిటిషుపత్రికలలో గుప్తసంధినిగుఱించి నేనును

జదివియుంటిని. దీనివిషయ మింతకన్న నెక్కువగా నాకును దెలియదని ప్రమాణపూర్వకముగాఁ జెప్పుచున్నాను. పత్రిక లెన్ని గప్పాలు ప్రకటించునో మీకును దెలిసిన విషయమే. పత్రికలలో వచ్చిన యొక చెడు మాటవలన మీ రిట్టి యాపత్సమయమున సాయపడుట మానుకొందురా? యుద్ధము ముగిసిన తరువాత నీతిని గూర్చి మీ యిష్టము వచ్చినన్ని ప్రశ్నలు వేయవచ్చును; మమ్ములను కావలసినంత విమర్శింపవచ్చునుగాని నేఁడుమాత్రము కాదు.'

ఈ వాదము క్రొత్తది కాదు. కాని ఆ సమయమున, ఆ రూపమున నా కది క్రొత్తగాఁ గానిపించెను. నేను సభకు వచ్చెద నని యంగీకరించితిని. ఇఁక ఖిలాఫతును గుఱించి వైసరాయికి కమ్మ వ్రాయుటకు నిశ్చయించితిని.

౨౮

యుద్ధమునకు జనులను ప్రోగుచేయుట

సభకు నేను హాజరయితిని. యుద్ధమునకు మనుష్యులను ప్రోగు చేయవలయును అను ప్రస్తావమును నాచేత సమర్థింపఁ జేయ వలయునని వైస్రాయికిఁ జాల నిచ్ఛ యుండెను. నేను హిందీ, హిందూస్తానీ భాషలలో మాటలాడుదు నని ప్రార్థించితిని. వైస్రాయి గా రందుల కంగీకరించుచు నింగ్లీషులోఁగూడ మాటలాడుఁ డనిరి. అచట దీర్ఘముగా నుపన్యసించవలసిన పని లేదు. నే నీ వాక్యము చెప్పితిని: 'నాకుఁ గల కార్యభారమును చక్కఁగా గ్రహించి నే నీ ప్రస్తావమును సమర్థించుచున్నాను.'

హిందూస్తానీలో మాటలాడినందుకు నాకుఁ జాల ధన్యవాదములు వచ్చెను. వైస్రాయిగారి సభలో మే మెఱిఁగినంతవఱకు హిందూస్తానీప్రసంగమున కిదియే ప్రథమదృష్టాంత మని యందఱు అనుకొనిరి. ఈ ధన్యవాదములకును, ఈ ప్రథమదృష్టాంత మను మాటకును నా మనసు నొచ్చెను. నేను సిగ్గిలితిని. ఔరా! ఏమి గతి! మన దేశమునందు, మన దేశమునకు సంబంధించిన సభయందు, మన భాషను బహిష్కరించి యవహేళన చేయుట యెంత దుఃఖకారము! ఓహో! నే నొకటి రెండు హిందూస్తానీ మాటలు మాటాడినంతనే నాకు ధన్యవాదములా? ఈప్రసంగము మన దుర్దశను తెలుపదా? సభలో పలికిన యొక వాక్యమే నా కింత గౌరవము తెచ్చిపెట్టెను. నే నా సభనుగాని, నా సమర్థనమునుగాని మఱవఁజాలను. ఢిల్లీలో నా చేయవలసిన పని యొకటి కలదు. వైస్రాయికొక యుత్తరము వ్రాయవలసియున్నది. అది తేలికపనిగా తోఁచలేదు. సభకు నే

నెందులకు వెళ్లితినో, యెటులు వెళ్లితినో, భవిష్యదాశ యెట్టిదో, ప్రజలకును, సరకారువారికిని స్పష్టముగాఁ దెలుపుట యావశ్యకమని నే ననుకొంటిని.

వైసరాయికి కమ్మ వ్రాసితిని. అందు లోకమాన్య తిలక్, అలీ సోదరులను రావింపకుండుటకు నా ఖేదమును తెలిపితిని. మరియు ప్రజల కోరికలను, యుద్ధమువలనఁ బొడమియున్న ముసలమానుల కోరికలను ఉల్లేఖించితిని. ఈ యుత్తరమును ప్రకటించుటకు వైసరాయి యనుమతి వేఁడితిని. వైసరాయి సంతోషపూర్వకముగా ననుమతించెను.

సభ యంత ముగియఁగనే వైసరాయి సిమ్లా కరుగుటచే నే నీ కమ్మను సిమ్లాకుఁ బంపవలసివచ్చెను. టపాలోఁ బంపుచో నాలస్య మయిపోవును. ఈ యుత్తరము చాలఁ బ్రముఖమయినదని నా యుద్దేశము. ఎవరికో యొకరి కిచ్చి పంపుట కిష్టము లేదు. పవిత్రుఁడగువానిచేఁ బంపవలయు నని నా తలఁపు. దీనబంధు ఆంద్రూజుగారును, సుశీల రుద్రులును రెవ. ఐర్‌లండ్ గారి పేరు సూచించిరి. 'చదివి చూచి కొందును. శుద్ధముగా నున్నదని తోఁచినయెడల నీ కమ్మను గొంపోవుదును' అని వా రనిరి. వారు చదివి చూచుకొనిరి; బాగున్నదని తీసికొనిపోవుదు ననిరి. రెండవతరగతి టికెట్టువెల యిత్తు నంటినిగాని వారు దాని కంగీకరింపక రేయి పయనమయినను ఇంటరులో నే వెళ్లిరి. వీరి నిరాడంబరత, సరళత, స్పష్టతయు నన్ను మోహింపఁ జేసెను. ఈరీతిగా పవిత్రపురుషుని చేతితోఁ బంపఁబడిన యీ కమ్మ నా యుద్దేశప్రకారము మంచి పనినే చేసెను. దీన నా మార్గము సరళ మాయెను.

యుద్ధమునకు మనుష్యులను బ్రోగుజేయుట నా రెండవ పని. నే నీ యాచనను ఖేడాలోఁ జేయక మఱి యేడఁజేయను? నా సహ

చరలవుగాక మొదట మఱి యెవరిని రమ్మందుము? ఖేడా చేరఁగనే వల్లభభాయి మొదలగువారితో నాలోచించితిని. వారిలోఁ గొందఱు నా దరఖాస్తును సమ్మతింపలేదు. సమ్మతించినవారికిని పని జరుగు నని నమ్మకము లేదు. నేను రమ్మని కోరుచున్న ప్రజావర్గమునకును, గవర్నమెంటువారికిని ప్రేమ యన్నమాట లేదు. గవర్నమెంటువారి ఆఫీసరులవలన వారికిఁ గలిగిన దుఃఖానుభవము నింకను గుర్తు తప్పలేదు.

ఇటు లయ్యును వారు పనిచేయఁ దలఁచిరే [illegible]. కార్యారంభ మాయెను. వెంటనే సంగతిసందర్భములు నాకుఁ దెలిసి వచ్చెను. నా ఆశావాదమున* కాఘాతము కలిగెను. ఖేడాపోరాటమున వీరు తమ బండ్లను ఉచితముగా మా కిచ్చియుండిరి. ఒక సేవకునకు నలుగు రయిదుగురు స్వయంసేవకులఁ బంపిరి. అటువంటిచో యిప్పు డద్దె యిచ్చినను బండికి కఱవాయెను. ఇఁక స్వయంసేవకుల మాట చెప్పవలయునా? మే మింతటితో ఆశ లుడుగ లేదు. బండ్లను విడిచి రెండుకాళ్ల బండ్లమీఁదనే పయనించితిమి. రోజు కిరువది మైళ్లు నడువవలసి వచ్చెడిది. మాకు బండ్లనే యొసఁగనిచో నిఁక భోజన మిడుదురా? అన్న మడుగుటయు నంత బాగుగా లేదు. కావున ఎవరి జోలెలో వారాహారమును గొనిపోవలయు నని నిశ్చయించితిమి. వేసవిగావున పడకసామానుతోఁ బని పట్టలేదు.

మేము వెళ్లిన చోటులనెల్ల సభలు జరిపితిమి. జనులు వచ్చెడివారు కాని యొకరో యిద్దఱో సిపాయిలుగాఁ జేరెడివారు. 'మీ రహింసావాదులు గదా! అస్త్రములు దాల్పుఁ డని మా కెట్లు చెప్పఁగలరు! సరకారువా రిండియా కేమి మే లొనరించిరి?

* Optimism

మమ్ములను పోరు రం డనుటకు వారికి మొగ మెటులు చెల్లును?' అని యీ రీతిగాఁ బ్రశ్నలను నామీఁద గుప్పెడివారు.

ఇటు లయ్యును మా సతతప్రయత్నము పనిచేసెను. తగి నంత మంది రాఁదొడఁగిరి. మొదటి తుకిడీని బంపినపిదప మార్గము సరళ మగు నని యూహించితిమి. 'ఈ కూటువనూఁక నెచట నుంపవలయు' నని కమిషనరుతో నేను సంప్రతింప మొద లిడితిని.

కమిషనరులు ఢిల్లీనమూనాతో ప్రతిచోటను సభలు జరుప నారంభించిరి. అట్టి దొక సభ గుజరాతులోఁ గూడ జరిగెను. 'సహచరులతో రం'డని నా కాహ్వానము వచ్చెను. మేము సభకు హాజ రయితిమి. ఢిల్లీలోనే నాకు తక్కువ గౌరవము కలిగె నను కొంటిని. ఇక్కడ నంతకును దక్కువ. 'దేవరవారి దివ్యచిత్తము!' అని చేతులు నలుపుకొనవలసిన వాతావరణమునందు నాకు సుఖము లేదు. తుద కెటులో మాటలాడితిని. నే నిచటఁ గొంచె మెక్కువ సంభాషించితిని. నాసంభాషణమున ఆఫీసరుల ముఖస్తుతి లేదుగాని యొకటి రెండు చురుకు మాటలు కలవు.

సిపాయిలుగాఁ జేరవలసిన దని కొన్ని పత్రిక లచ్చొత్తించి యుంటిని. ఈ యాహ్వానమునఁ గల యొక విషయము కమిషనరుకు కటువుగా నుండెను. దాని సార మిది: "బ్రిటిషురాజ్యము మన కపకారము చేయఁ దలపెట్టిన చట్టములలోని కెల్ల మన జాతిని జాతిని అస్త్రరహితముగాఁ జేసిన చట్టము చట్టములలోని కెల్ల పాడు చట్టము. ఆరమ్స్ ఆక్టును రద్దు చేయించుటకును, అస్త్రశిక్ష నేర్చుకొనుటకును ఇది మనకు పుణ్యకాలము. ఈ యాపత్సమయమున నడుమతరగతి జను లిచ్ఛాపూర్వకముగా సాయపడుదురేని యపనమ్మకము తొలఁగి

యస్త్రనిషేధ ముపసంహరింపఁ బడును." ఈ విషయము నెత్తి చూపి కమిషనరు 'మనకు మతభేదము లున్నను మీరు వచ్చుట నాకు సంతోషమనెను. నాకుఁ జేతనయినంత మంచిమాటలతో నా మతమును నేను సమర్థించుకొంటిని.

వైస్రాయిగారికి వ్రాయఁబడిన ఉత్తరపు సారాంశ మిదిగో:

యుద్ధసభకు వచ్చుటకు నేను వెనుకాడితినిగాని మీతో మాటలాడినపిదప నాకు సంకోచము పోయెను. నాకుఁ దమయెడఁగల మహాదరమే దీనికి ముఖ్యకారణము. ఈసభకు లోకమాన్యులగు తిలకుగారిని, మిసెస్ బెసంటును, అలీసోదరులను ఆహ్వానింపకపోవుటయే నేను రాకపోయిన కారణములలో ముఖ్యకారణము. వీరు చాల శక్తికల నాయకులు. ఇట్టివారి నాహ్వానింపక సరకారువారు చాల పొరపాటు పడిరని నే ననుకొనుచున్నాను. అయినను దాఁటినది లేదు. ఆయాయీ ప్రాంతములలో జరుగు సభలకు వీరి కాహ్వానము పంపవచ్చును. ఎంత మతభేద మున్నను ఏరాజ్యమేనియు నిట్టి నాయకుల ననాదరింపఁజాల దని విన్నవించుకొనుచున్నాను. స్థితిగతు లిటులుండుటవలన నేను కమిటీలో చేరఁజాలక పోతిని. సభలో ప్రస్తావనమును సమర్థించుటతోడనే సంతుష్టి పడితిని. నా యంపిన సూచనలను సరకారువా రంగీకరింతురేని వెంటనే నే నీ పనిలోఁ బ్రవేశింపఁగలుంగుదు నని తలఁచుచున్నాను.

ఏ రాజ్యమునం దిఁకముందు మేము సంపూర్ణముగా భాగస్వాములము కాఁగలమని యాశ పెట్టుకొనుచున్నామో ఆ రాజ్యమున కాపద వచ్చినపుడు సాయపడుట మాకు ధర్మము. మరియు మేము సాయము చేసినచో మాకుఁ గావలసినదానిని వడిగాఁ బడయఁగల మను నాశయు మాకుఁ గలదు. కావున తమరు మా కాశపెట్టిన

౨౭ యుద్ధమునకు జనమును పోగుచేయుట

సంస్కరణములలో కాంగ్రెసు ముస్లిమ్ లీగుల ముఖ్యప్రార్థనలకును సమావేశము ఉండఁగలదని తలఁచుటకుఁ బ్రజలకధికారమున్నది. ఈ యుద్ధము జరుగుచున్నంతకాలము ప్రజలు హోమ్‌రూలు మొదలగు మాటలుఁగూడ మాటలాడకుండ జేయుటకుఁ బ్రయత్నించెదను. మరియు శక్తికలవారి నందఱను యుద్ధమునకుఁ బోవఁ బ్రేరణచేయుదును. ఇటులు చేయుటవలన భారతీయులు గొప్ప భాగస్వాములు కాఁగలరు. దీనితో వర్ణభేదము, దేశభేదమును సమసిపోఁగలవు.

చదువుకొనినవారిందు చాలఁ దక్కువగా నుపకరించు మార్గము బట్టి జనసామాన్యమునందు వీరికి పలుకుబడి తక్కువ. నేను హిందూ దేశమునకు వచ్చిననాఁటనుండియు జనసామాన్యమునందు చాల పరిచయము సంపాదించితిని. వీరికి హోమ్‌రూల్ సంపాదింపవలయునని గట్టి పట్టు గలదు. హోమ్‌రూలు లేనిచో జనుల కించుకయు సంతసము లేదు. హోమ్‌రూలు సంపాదించుట కెంత త్యాగము చేసినను తక్కువయే యనిపించుకొనునని వీరి యుద్దేశము. కావున సామ్రాజ్యమున కెంతమంది స్వయంసేవకులను సమకూర్పఁగలనో అంతమందిని సమకూర్పఁగలనుగాని ఆర్థికసాహాయ్యమునుగుఱించి నేను చెప్పఁజాలను. అయినను భారతదేశము తన శక్తికి మించియే ధన మొసఁగెనని వాకుఁ దెలిసినంతలోఁ జెప్పఁగలను. నేను ప్రాణము లొడ్డఁ దలఁచియే యుద్ధసభలోని ప్రస్తావమును సమర్థించితి నని చెప్పఁగలను. కాని మా స్థితి వేఱు. మేమేదుకాణమునను భాగస్వాములము కాము. మా సాయపుఁ బునాది భవిష్యదాశకుఁ దీయఁబడినది. ఆ యాశ యెట్టిదో విశేషరూపముగాఁ దెలుపఁ దలఁచుచున్నాను. నేను బేరములాడుట లేదు. మేమిందు నిరాశుల మగుదుమేని నేఁటివఱకును మాకుఁగల గౌరవమెల్లయు కల్ల యయి పోవును.

మీలో మీకుఁ గల జగడములను మానుకొనుఁడని మీకు చెప్పిన మాటలకు ఆఫీసరులు చేసెడి బాధను, అత్యాచారములను సహింపుఁడని యర్థమగుచో నట్టి సహాన మసంభవము. చేయవలయు నని యొక పద్ధతి పెట్టుకొని దాని ప్రకారము చేయు బాధ నెదురుకొని యరికట్టుట నా ధర్మము. కావున ఎవరికేనియు నాపరింపవల దనియు, పూర్వ మెన్నఁడేని యాదరింపఁ బడని ప్రజాభిప్రాయము నాదరింప వలయు ననియు తమ రాఫీసరులకు సూచన చేయువలయును. చంపా రణ్యమున నేండ్లతరబడి యున్న బాధను విరోధించి నేను ప్రిటీస్ న్యాయముయొక్క సర్వమహాత్మ్యమును చాటితిని. సత్యమునకై గాను దుఃఖమును సహించు శక్తి కలిగినపుడు రాజ్యమునందు నిజముగు శక్తి లేదనియు, ప్రజాభిప్రాయమునందే కల దనియు ఖేడా ప్రజలు కనుఁగొనిరి. లోఁగడ రాజ్య మనిన కోపము నెట్టు ప్రజల కిపు డెంత కోపము లేదు. సరకారువారు సవినయమగు నాజ్ఞోల్లంఘనమును సహించిరి కావున ప్రజాభిప్రాయము నిఁక నెంతమాత్ర మనాదరింప రని వీరికి విశ్వాసము కలిగెను. ఇవన్నియు పరికించి చూడఁగా చంపా రణ్యమునందును, ఖేడాయందును నా కావించిన పనులు యుద్ధము నకు సాక్షాత్పర యగుచున్నవి. 'నీ విట్టి పనులను మాను' మన్నచో గాలి పీల్చుకొనవలదని శాసించినటులే. నేను శస్త్రబలమునకు బదులు ఆత్మబలమును, అనఁగా ప్రేమబలమును లోకప్రియముగాఁ జేయుటలో సఫలుఁడ నగుదునేని ముల్లోకము లెత్తివచ్చినను హిందూదేశము నెదురుగా నిలువఁబెట్టఁగలను. కావున అనేకసమయములందు దుఃఖమును సహించుట యను సనాతననీతి నాజీవనము నందు జీర్ణించిపోవునటులు నా యాత్మను నియమించుకొనుచున్నాను. మరియు నితరులనుగూడ నీ నీతినే యవలంబింపుఁ డని చెప్పుచున్నాను. మరియు నే నేమి యొనరించినను ఈ నీతి యద్వితీయ మయిన దని తెలుపుటకే యొనరించుచున్నాను.

౨౭ యుద్ధమునకు జనమును పోగుచేయుట

తుట్టతుది మాట: ముసలమానుల రాజ్యములగురించి గట్టి మాట యిండని బ్రిటిషు-మంత్రులను తా మడుగవలయునని కోరుచున్నాను. ప్రతి ముసలమానునకును ఈ చింత కల దని తా మెఱింగియే యున్నారు. నేను హిందువునయియుండి వారి కష్టముల నూరక చూచుచుండఁజాలను. వారి దుఃఖములు మాకును దుఃఖములే. ముసల మానురాజ్యముల హక్కులఁ గాపాడుటలోను, వీరి ధర్మస్థలములను విచారించి యాదరించుటలోను, హిందూదేశము కోరిన హోము రూలు నిచ్చుటలోను సామ్రాజ్యక్షేమ మిమిడియున్నది. నా కాంగ్లేయులయెడఁ బ్రేమ కలదు గావున నే నీ కమ్మ వ్రాసితిని. మరియు ఆంగ్లేయులయందు నా కెట్టి నమ్మిక కలదో అట్టి నమ్మిక నే ప్రతిహిందువునందును కలిగింపఁదలఁచుచున్నాను.”

మృత్యుపథము

యుద్ధమునకై జనమును పోగుచేయుటలో నా మేను చివికెను. బెల్లము, గుంజిగాఁ జేసిన వేరుసెనగపప్పు, నిమ్మలు నా కానాఁటి ముఖ్యాహారము. వేరుసెనగ నధికముగా తినుట యపథ్యమని నాకుఁ దెలియునుగాని యధికముగనే తింటిని. దీనితో అతిసారము పుట్టెను. నడుమనడుమ నాశ్రమమున కరుగుట నాకు మామూలు. ఈమాత్ర మతిసార మే మంత చేయునని, నా మామూలు చొప్పున చీకటి పడువేళ నాశ్రమమున కరిగితిని. నే నా రోజులలో మందు వాడుట చాలవఱకు మానితిని. ఆనాఁ డుపవసించినచో తగ్గి పోవు నని నమ్మితిని. మఱునాఁటి ప్రొద్దున దేనిని ముట్టలేదు. దీనితో కొంత యుపశాంతి కలిగెను. ఇంకను ఒకటి రెండు లంఘనములు పడు నని నాకుఁ దెలియును. ఒకవేళ ఆఁకలి యగుచో ఫలరసము తక్క వే ఏదియు పుచ్చుకొనఁగూడ దనుకొంటిని.

ఆనాఁ డేదో పండుగ. మధ్యాహ్నమునఁగూడ నేమియును గొన నని కస్తూరబాయికిఁ జెప్పినటులు గుఱుతు. కాని కస్తూరబాయి నన్ను మఱపించెను. నేనును మఱచితిని. నే నపు డే జంతువు పాలను త్రాగుట లేదు. పాలనుండి పొడమిన ద్రవ్యములు గూడ నాకు నిషిద్ధములు గావున నేయిమజ్జిగలు గూడ నా కనుపాదేయములు. కాన నేతికిబదులు నూనె కలిపి యొక గోధుమపిండివంటకమును నాకొఱకు ప్రత్యేకముగా కస్తూరబాయి తయారుచేసెను. ఒక గ్లాసెఁడు మినుపకట్టుగూడ నాకొఱకు ప్రత్యేకింపఁబడెను. నా కవి యిష్టము. 'కస్తూరబాయిమాట దక్కింపవలయును, నాలుకకుఁ

దృష్టిని చేయవలయును, శరీరరక్షణమును జూచుకొనవలయును' అని తలంచితిని. కాని ఎప్పుడా యని సైతాను నా నోటిముందే కావలి యుండెను. తినఁ దొడఁగితిని. కొంతవఱకుఁ దింటిని. రుచి తీరెను. యమునకు చీటి వెళ్లెను. తిని గంట కాకమునుపే అతిసారము ప్రకోపించెను.

రాత్రికి నడియాదు చేరవలయును. సాబరమతీ స్టేషనువఱకు నడచితిని. ఆ మైలుంబావు దూరముగూడ నాకు నడచుటకుఁ గష్టమాయెను. అమదాబాదు స్టేషనులో వల్లభభాయి నన్నుఁ గలిసెను. నాకు నొప్పి మిక్కుటమాయెను. నేను నలిగియుంటి నని యతఁడు గ్రహించెను. కాని ప్రాణాంతకమగు నీబాధ నితనికిఁ గాని, యొరులకుఁగాని నేను తెలియనీయలేదు.

సుమారు పదిగంటలకు నడియాదు జేరితిమి. స్టేషనుకును అనాథాశ్రమమునకును అరమైలులోపు. ఇది నాకు పదిమైళ్లనిపించెను. చచ్చి చెడి బసకు చేరితిని. బాధ పెరిఁగిపోవుచుండెను. నిముస నిముసమునకును అనుమానము కలుగుచుండెను. దానితో నిఁక నిలువలేక పోతిని. నా బాధ నందఱకును జెప్పివైచితిని. పడక వేసితిని. ఇంతవఱకు మఱుఁగుదొడ్డి కరుగుచుంటిని. అపుడు కమోడు గోరితిని. ఇందులకు చిన్నతనముగానే యుండెనుగాని కోరక వీలు లేకపోయెను. ఫూల్ చందుగారు మెఱుపువలెపరుగిడి కమోడు తెచ్చిరి. సహచరు లందఱును విన్నఁబోయి నా చుట్టును మూఁగిరి. వీరి ప్రేమ యపారము. కాని నా బాధ తీసివేయఁగలరా! పైఁగా నా పట్టుదలకు పారము లేదు. ఇది వారి సంతాపమునకు మఱికొంచెము తోడు. వైద్యుని పిలుచుకొని వత్తు మనిరి. నే వలదంటిని. మందు పుచ్చుకొనను, చేసిన పాప మనుభవింతు నంటిని. నా సహచరులు దీని నంతయు దుఃఖముతో

సహించిరి. ఇరువది నాలుగు గంటలలో ముప్పది నలుబది సారులు లావలికి వెళ్లవలసివచ్చెను. భోజనము మానితిని. గత దినమున ఫలరసమునుగూడ మానితిని. హితవును లేదు.

నేటివఱకు రాతివంటి దనుకొన్న నా శరీర మప్పటి కప్పుడు మట్టికన్న హీన మయిపోయెను. ఉన్నశక్తి యంతయు మటుమాయ మాయెను. డాక్తరు కానుగా గారు వచ్చిరి. మందు గొనుఁడని బతిమాలిరి. నే నొప్పుకొనలేదు. ఇంజెక్షను నిత్తుననిరి. వల దంటిని. అపుడు నా కింజెక్షననినఁ దెలియమి నవ్వుచేటు. అది దేనిదో రసి యనుకొంటిని. కాని పిదప నది యొక రోగావధీరసమని తెలిసెనుగాని తెలియుసరికి అక్కఱ దాటిపోయెను. విరేక మాఁగలేదు. అలపు వలన కొంకరగిలి సంభవించెను. మిత్రులు గడబిడపడి డాక్తరులను పిలిచిరి. వారు వచ్చిరిగాని వారిమాట వినని యీ కొఱపనరోగ్యు కెటులు కుదుర్పఁగలరు?

సేతు అంబాలాలుగారును, వారి ధర్మపత్నియు నడియాదు వచ్చిరి. నా మిత్రులతో నాలోచించి అమదాబాదులోని తమ మిర్జాపురపుబంగళాలోనికి మిగుల జాగ్రత్తతోఁ దీసికొనిపోయిరి. నాకీ వ్యాధిలో జరిగిన యీ నిర్మలనిష్కామసేవకంటె నధికమగు సేవ యెవరికిని జరుగదు. ప్రతిదినము జ్వరము కొంచెముగాఁ దగులుచు వచ్చెను. శరీరము శుష్కించికొనుచుఁబోయెను. ఇంకను కొన్నాళ్లపాటిటులే యుండినచో లేవలేని స్థితి వచ్చు ననుకొంటిని. అంబాలాలుగారి బంగళాలో నింత ప్రేమతో, వేయికనులతో నిటులు నేను చూడఁబడుచున్నను మనసు నిలువక ఆశ్రమమునకుఁ బంపుమని కోరితిని. నా పట్టుదల కతఁడు నన్నాశ్రమమునకుఁ గొంపోయెను.

౨౯ మృత్యుపథము

నే నిటు లాశ్రమమున మంచముపైఁ బడి యటు నిటు కొట్టుకొనుచుండఁగా 'జర్మనీ సంపూర్ణముగా ఓడిపోయె' ననియు, నిఁక జనులను పోగుచేయ నక్కఱ లేదనియు కమిషనరు కబురు చేసెననియు వల్లభభాయి వార్త తీసికొనివచ్చెను. నే నంతటితో జనమును పోగుచేయవలయు నను చింతఁ బాసితిని. దీన శాంతి కలిగెను.

జలచికిత్సచే శరీరము కొంచెము నిలువఁబడియుండెను. అతిసార మాఁగిపోయెను. కాని బలము పట్టలేదు. వైద్యులు, డాక్టరులును పలురకముల సలహా లొసఁగిరి. కాని నే నే మందును గొన నెంచలేదు. ఇరువురు మువ్వురుమిత్రులు పాలమీఁద ఒట్టున్నది గాన మాంసరసము గ్రాహ్యమనియు, మందుగా మాంసము గొన్నచో హాని లేదనియు నాయుర్వేదమునుండి ప్రమాణము లీయఁదొడఁగిరి. ఒక మిత్రుఁడు కోడిగ్రుడ్లఁ దినుమనెను. కాని నే నీ యుపదేశములలో దేనినేని గయికొనలేదు. అన్నింటికిని నా జవా బొకటియే.

నేను శాస్త్రమును ప్రమాణముగాఁ గొని ఖాద్యాఖాద్య నిర్ణయము గావింపలేను. అది నా జీవనముతోపాటు స్వతంత్రముగా నిర్మితమాయెను. ఆ వస్తువు నీ వస్తువును దిని బ్రతుకవలయు నను లోభము సుంతయు నాకు లేదు. నా పుత్రులకు, నా భార్యకు, నా మిత్రులకు విధించిన ధర్మమును నా దగ్గఱకు వచ్చినపుడు నే నెటులు మానుకొందును?

ఇంత దీర్ఘవ్యాధి నాజీవితమున నిదియ మొదలు. ధర్మమును పరీక్షింపను, పట్టిచూడను నా కీ వ్యాధి యలభ్యయోగముగా తటస్థించెను. ఒక రాత్రి నే జీవింప ననుకొంటిని. మృత్యుదేవత నాయెదుట నిలువఁబడినటు లుండెను. శ్రీ అనసూయా బహేనుకు

వా ర్త పంపితిని. ఆమె పరువెత్తుకొని వచ్చెను. వల్లభభాయి వచ్చెను. డాక్టరు కానుగాగారు వచ్చి నాడి చూచి 'ఇప్పుడు భయపడవలసిన చిహ్న మిసుమంతయు నాకుఁ గానరాదు. నాడి బాగుగా నున్నది. బలము లేమివలననే మీ కీ యఁజడి' యని చెప్పిరి. కాని నేను నమ్మ లేదు. ఆరాత్రి గడచెను. నా కొ కేయి నిదుర లేదు.

ప్రాతఃకాలము. మృత్యువు రాలేదు. కాని బ్రతుకఁగల నను నాశ నాకుఁ గలుగలేదు. మృత్యు వాసన్నముగా నున్న దని తలఁచితిని. నా మిత్రుల వలన గీతలను వినుచు నున్న కాలము నుప యోగించుకొన నెంచితిని. ఏ పనికిని శక్తి లేదు. చదువుటకేని శక్తి లేదు. మాటాడుట కిచ్ఛ లేదు. ఒక్క మాట పలికినను తల గిర్రు మనును. బ్రదిమిలో తీపి పోయెను. బ్రతుకుటకొఱకే బ్రతుకుట, అనఁగా ఊరక బ్రతుకుట యనుమాట నాకు గిట్టదు. పని పాటలు లేక, మిత్రులచే చాకిరి చేయించికొనుచు మెల్ల మెల్లగా చివికి పోవు దేహమును జూచికొనుచు కూరుచుండుట నాకుఁ గష్టముగాఁదోఁచెను.

నే నిటులు మృత్యువునకు కని పట్టుకొని యుండఁగా డాక్టరు తల్వల్కరుగారు విచిత్రమగు నొకజంతువును వెంటఁబెట్టుకొని వచ్చిరి. ఆ విచిత్రజంతు వొక మహారాష్ట్రుఁడు. అతనికి హిందూస్థానీ రాదు. చూచే చూడఁగనే నావంటి వికారపువాఁడే యని తోఁచెను. అతఁడు తన వైద్యమును నామీఁద నుపయోగింప వచ్చెను. అతఁడు గ్రాంట్ మెడికల్ కాలేజీలో విద్యనంతయు పరిపూర్తి చేసికొనెను గాని డిగ్రీ పుచ్చుకొనకుండ వచ్చివేసెను. ఇతఁడు బ్రాహ్మసామాజికుఁ డని నా కిటువలఁ దెలిసెను. అతని పేరు కేల్కర్. స్వభావముచేఁ గడు స్వతంత్రుఁడు. మంచువైద్యమునం దతనికిఁ గడు నమ్మిక. నా జబ్బు విని తన వైద్యము నాకు చేయ వచ్చిననాఁటనుండి

యితనికి 'ఎస్ డాక్టరు' అను బిరు దిచ్చితిమి. ఇతనికిఁ దన యభిప్రాయములయెడ పట్టుదల మిక్కుటము. డిగ్రీ గల డాక్టరులకు తెలియని కొన్ని విషయములు తాను తెలిసికొనె నని తన విశ్వాసము. తిన నంబ్రైక మితఁడు నాకుఁ గలిగింపఁజాలకపోవుట మా యిరువురకును చింత్యము. నే నొక హద్దువఱకు కీతని పద్ధతి నమ్మెదును. ఇతఁడు కొన్ని సిద్ధాంతములను తొందరపడి కావించె నని నా యభిప్రాయము.

అతఁడు కనుఁగొనిన విషయము లెక్కుడు లగుఁగాక, కల్లలగు గాక. నా శరీరము నతని వైద్యపరీక్ష కిచ్చితిని. బాహ్యోపచారములచే నారోగ్యము గొనుట నా కిష్టమతనే. ఇంతియకాక మంచువైద్య మనఁగా జలవైద్యమే. కావున నా శరీరము నంతయు మంచుతో తోమ మొదలిడెను. అతఁడు చెప్పినంత ప్రయోజనము నా శరీరమునఁ గలిగె నని నమ్మకున్నను మృత్యువువకు కాచుకొని యున్న నేను బ్రతుకు తెన్ను పట్టితిని. కొంచె ముత్సాహము కలుగఁజొచ్చెను. మానసోల్లాసముతో పాటు శారీరకోత్సాహమును గనుపట్టఁ జొచ్చెను. ఆఁకలి పుట్టెను. పది పదియేను నిమిషములు నడయాడఁ దొడఁగితిని. 'ఇఁక గ్రుడ్లరసముఁ గొనుఁడు! ఇంత కెక్కుడు పాటవము రాఁ గలదు. నా కిట్టి నమ్మిక కలదు. గ్రుడ్లు పాలవలె నిర్దోషములు. అవి మాంసకోటిలోఁ జేరవు. గ్రుడ్లన్నియు పిల్లలు కావు. పిల్లలు కాని నిర్బీజము లను గ్రుడ్లంగళ్లలో దొరకును. వానిని దినఁ దప్పిదము లేదు' అని కెలనబగారు నమ్మ చెప్పిరి. నిర్బీజములగు నండములఁగూడ నేను దిననొల్ల నయితిని. కావలసిన పనులు కొంచెము కొంచెము చేసికొనఁగలుగుటకు నా కిపుడు కలిగిన బలము చాలును.

౨౯

రౌలతుచట్టము-నా ధర్మసందేహము

మాథేరాను పోవుచో నారోగ్యము కలుగునని మిత్రులు చెప్పఁగా విని యచటి కేఁగితిని. కాని యచటి నీళ్లు బలువు. నావంటి రోగి కవి పడవు. అతిసారముచే మలద్వారము దుర్బల మాయెను. అచట పుండగుటచే మలము విడుచునపుడు మితి లేని బాధ కలిగెడిది. కావున తినుటయన్న భయము పుట్టెను. ఒక వారములో మాథేరానునుండి మరలి వచ్చితిని. శంకరలాలుగారు నా యారోగ్యమునకు శ్రద్ధఁ బూనిరి. దలాలుగారి సలహా గొనఁదగునని పట్టుపట్టిరి. డాక్టరు దలాలుగారు దయచేసిరి. విషయమును వెంటనే గ్రహింపఁగల వీరి శక్తికి నే నచ్చెరువొందితిని. వీ రిటు లనిరి:

‘తాము పాలు గొననంతవఱకు తమ శరీరము బాగుపడదు. కావున మీరు పాలు గొనవలెను. ఇనుము, పాషాణము వీనికి సంబంధించిన ఇంజెక్షనులఁ గొనవలెను. ఇటులగుచో మీ శరీరము యథాప్రకారము కాఁగల దని నేను గ్యారంటీ యీఁగలను.’

‘ఇంజక్షనులు చేయించికొందును గాని పాలు త్రాగను’ అని నే నంటిని.

‘మీ ప్రతిజ్ఞాశరీక మెట్టిది?’ అని దలాలుగా రనిరి.

‘ఆవులకును, గేదెలకును ఫూకా తగిలించి దాన పాలొత్తు ప్రక్రియ చేయుచున్నారు. ఈ సంగతి వినఁగా పాలపై తిరస్కారము కలిగెను. మరియు క్షీరము మనుష్యున కాహారము కాదు గాన నేను క్షీరసన్న్యాసము గావించితి’నని యంటిని.

౨౯. రౌలతుచట్టము - నా ధర్మసంకటము

'అటు లగుచో మేఁకపాలు పుచ్చుకొనవచ్చునుగదా' యని నా మంచముకడ నిలువఁబడియున్న కస్తురిబాయి యనెను.

'మేఁకపాలు పుచ్చుకొన్నచో నాకుఁ జాలు'నని దలాలుగా రనిరి.

నేను లోఁగి పోయితిని. సత్యాగ్రహసంగరపు సమ్మోహము నాకు జీవనలోభమును కలిగించెను. నేను ప్రతిజ్ఞాక్షర పాలనముతో సంతసించి ప్రతిజ్ఞాత్మహనన మొనరించితిని. ప్రతిజ్ఞాసమయమున నాకు గవ్యబుద్ధియు మాహిషబుద్ధియే యుండెను. అయినను ప్రతిజ్ఞాశరీరము క్షీరసామాన్యమునే చెప్పును. మనుష్యునకు క్షీరము సహజమగు నాహారము కాఁజాల దని నే ననుకొనునంతవఱకును నాకు పాలు త్రాగుట కధికారము లేదు. ఇది యెల్లయు నాకుఁ దెలిసియున్నను మేఁకపాలు పుచ్చుకొనుటకు సంసిద్ధుఁడ నయితిని. సత్యపూజకుఁడు సత్యాగ్రహసంగ్రామము నడపుటకు బ్రతుకఁదలఁచి సత్యమునకు బురద పూసెను.

దాని నా మనసులో పుండింకను పూఁడలేదు. మేఁకపాలు విడుచుటను గూర్చి నే నింకను విచారించుచునే యుంటిని. మేఁకపాలు త్రావుచు దినదినమును దుఃఖము ననుభవించుచునే యుంటిని. కాని సేవ చేయవలయు నను అతిసూక్ష్మమగు మోహము నన్నుఁ బట్టుకొని విడుచుట లేదు. అహింసాదృష్టితో ఆహారమును గుఱించిన పరిశోధనములు నాకుఁ బ్రియతరములు. వానివలన నా కానందము కలుగును; వినోదముకూడఁ గలుగును. అహింసాదృష్టిచే మేఁకపాలు నాకుఁ గష్టము కలిగింపవు గాని సత్యదృష్టిచేఁ గలిగించును. నే నహింసకన్న సత్యము నెక్కువ తెలిసికొనఁగల నని నా మనస్సున భాసించుచున్నది. సత్యమును విడనాడితినేని అహింసాగ్రంథిని

ఎన్నటికిని విప్పఁజాల నను కొనుచున్నాను. చేసిన ప్రతిజ్ఞయొక్క శరీరమును, ఆత్మను—శబ్దార్థమును, భావార్థమునుగూడఁ బరిపాలించు టయే సత్యపాలనము. ప్రకృతము నే నాత్మను—భావార్థమును నాశ నము చేసితిని. ఇది ప్రతిదినమును నాకు మనశ్శల్యముగా నుండును. ఇటు లిది యంతయు నాకుఁ దెలిసి యున్నను ప్రతిజ్ఞాసంబంధమున నా ధర్మమెట్టిదో నాకుఁ దెలియుట లేదు. లేక ప్రతిజ్ఞాపాలనమునకు నాకు ధైర్యము చాల దన్నమాట. ఈ రెండును ఒకటియే. ఏలన శంకామూలమున నమ్మకము లేదు. భగవంతుఁడా! నాకు నమ్మక మొసఁగుము!

మేఁకపాలు పుచ్చుకొన మొదలిడిన కొలఁది రోజులలో డాక్టరు దలాలుగారు మలద్వారమునందలి పుండు నాపరేషను చేసిరి. దాన ఫల మొందవెను.

నాలు గడుగులు వేయఁగల నను కొంటిని. పత్రికలు చదువఁ దొడఁగితిని. రౌలతుకమిటీరిపోర్టు నా కంటఁ బడెను. అందలి విషయములు చూచి యదలిపోతిని. భాయి ఉమర్ శంకరలాలుగారలు వచ్చి మీ రేదో చేయకతప్ప దనిరి. సుమా రొక్క నెలలో నే నమదాబాదుకు వెళ్లితిని. వల్లభభాయి దైనందినము నాకడకు వచ్చుచుండెడివాఁడు. 'ఏదో యొకటి చేయవలె'నని నే నతనికి సూచించితిని. 'ఏమి చేయవలె?' నని యతఁ డనెను. 'కమిటీవారి యభిప్రాయములు లా యగునేని దాని నిరోధించుటకు ప్రతిజ్ఞ చేసి నిలువఁబడువారు పదిమంది దొరికినఁజాలు, సత్యాగ్రహ మారంభింతము. మంచమును పట్టుకొని యుండనిచో నే నొక్కఁడనే ముందు పోరాడెదని నావెనుక పలువురు రాఁగలరు. ఈ దుర్బలస్థితిలో నే నీ పనికిఁ దగను' అని నే నంటిని.

౨౯ రౌలతుచట్టము-నా ధర్మసందేహము

ఈ ప్రసంగమునకు ఫలముగా నాకు సంబంధించినవారి నొక చిన్న సభగా సమకూర్చుటకు నిశ్చయము చేయఁబడియెను. రౌలతు కమిటీ-రిపోర్టులో ప్రకటింపఁబడిన సాక్ష్యమును బట్టి కమిటీవారు చేసిన సలహాలప్రకారము లా చేయవలసిన పని లేదని నాకుఁ దోఁచెను. ఆత్మగౌరవము కలవాఁ డెవఁడును ఈ లాను అంగీకరింపఁ జాలఁ డనియు నాకు స్పష్టముగాఁ దోఁచెను.

పిదప సభ జరిగెను. ఇరువది మందికిఁ గాఁబోలు-ఆహ్వానము పంపఁబడెను. వల్లభభాయిగాక వచ్చినవారిలో శ్రీమతి సరోజిని, మి. హార్నిమన్, స్వ. ఉమర్ సోబానీ, శ్రీ శంకర్‌లాల్ బాంకర్, శ్రీమతి అనసూయా బహెను మొదలగువా రుండి నటులు గుఱుతు.

ప్రతిజ్ఞాపత్రము తయారుచేయఁబడెను. వచ్చినవా రెల్లరును దానిమీఁద చేవ్రాలు పెట్టినటులే గుర్తు. అపుడు నేను పత్రికను నడపుట లేదు. అయినను అపుడపుడు నా యుద్దేశములను దినపత్రికలలోఁ బ్రకటించుచుంటిని. అపుడును అటులే ప్రకటింప మొదలిడితిని. శంకర్‌లాల్ బాంకరుగా రాందోళనము చేయఁ దొడఁగిరి. ఒక పనికి పునాది వేయుటయందును, దానికి బలము కూర్చుటయందును వారికిఁ గల శక్తి యపుడే నా కనుభవమాయెను.

అపు డున్న సంస్థలు సత్యాగ్రహమువంటి యొక క్రొత్త అస్త్రమును చేపట్టఁ గలుగుట యసంభవ మని తలఁచి సత్యాగ్రహ సభ యొకటి స్థాపించితిమి. బొంబాయివా రిందు చాలమంది సభ్యులు గాన దీనికి కేంద్రము బొంబాయిలోనే ఉంపఁబడెను. ప్రతిజ్ఞా పత్రికలమీఁద పలువురు చేవ్రాలు పెట్టఁ దొడఁగిరి. ప్రతిసంగతియు నప్పటి కప్పటికిఁ దెలుపు పత్రికలు వెలువడఁ జొచ్చెను. ప్రతిచోటునను సభ లాయెను. ఇది యంతయు ఖేడాలడాయిని దలపించెను.

సత్యాగ్రహసభకు నే నధ్యక్షుఁడను. ఈ సభలో నున్న విద్యార్థులకును, నాకును ఐక్యము కుదరలేదు. సభలో గుజరాతీ భాష నుపయోగించి తీరవలయు నని నే నంటిని. ఈ విషయమునకును, నా సూచించిన ఇంకొన్ని కార్యపద్ధతులకును వీరు విస్మితు-లయిరి. అయినను వీరిలో పలువురు నా పద్ధతుల నవలంబించుట కుదా-రత చూపి రని నే నొప్పుకొందును. కాని 'ఈ సభ యెంతకాలమో నిలువఁజాల'దని నేను మొదటనే యనుకొంటిని. సత్యమునుగురించి, అహింసనుగురించి నేను నొక్కి చెప్పుట సభ్యులలో పలువుర కిష్టము కాదు. అయినను ఈ సభ మొదటమొదట బాగుగా పనిచేసెను.

౩౦

అద్భుతమగు హారతాళము

ఒకవంక రౌలతుకమిటీరిపోర్టునకు ప్రతికూలప్రచార మెక్కువగా జరగుచుండఁగా, మఱియొకవంక కమిటీవా రిచ్చిన సలహాలను అమలులోనికిఁ దెచ్చుటకు సరకారువారి అనుకూల ప్రచారమును ఎక్కువగా జరుగుచుండెను. రౌలతు బిల్లు ప్రకటింపఁబడెను. నేను లెజస్లెటివ్ అసెంబ్లీ కెన్నఁడును వెళ్లియుండలేదు. ఈ బిల్లు చర్చింపఁబడునాఁ డచటికి వెళ్లితిని. శాస్త్రిగారు కూడ దని గంభీరముగా మందలించుచు మహోపన్యాస మొసఁగిరి. వారి వేఁడి వాగ్ధారకు వైసరాయిగారు కనులు పెట్టుకొని చూచుచుండిరి. వీరి యుపన్యాసప్రభావము వైసరాయిగారి మీఁద ప్రసరించె నను కొంటిని. శాస్త్రిగారినుండి వెచ్చని యూవిరి వెల్లి విరిసెను.

నిదురఁ బోవువానిని లేపవచ్చునుగాని దొంగనిదురఁ బోవువాని చెవిలో డోలు వాయించియు లేపలేము. అచటి చట్టపుఁ జర్చ యొక ప్రహసనము. సరకారువా రా ప్రహసనమును ప్రదర్శించిరి. చేయవలసిన పనిని లోఁగడనే వారు నిశ్చయించుకొనిరి. కావున శాస్త్రిగారి మందలింపు మందునకును గొఱగాలేదు.

సవాకోటి బోడి జంగములలో ఈ బోడి జంగము నెవరు చూతురు? నేను వైసరాయిగారిని దర్శించితిని; చాల విన్నవించితిని. రహస్యములగు నుత్తరములు వ్రాసితిని; ప్రకటింపఁదగిన యుత్తరములు వ్రాసితిని. 'నాకు సత్యాగ్రహముతక్క వేఱు దారి లే'దని వీనిలో తేటతెల్లము చేసితిని. కాని అంతయు వృథా.

ఇంకను బిల్లు గజెటులో ప్రకటింపఁబడలేదు. నాశరీరము
దుర్బలముగా నున్నను దీర్ఘ ప్రయాణమునకు సాహసించితిని. సభకు
వలయునంత బిగ్గఱగా మాటలాడఁగల శక్తి నా కింకను గలుగలేదు.
నిలిచి యుపన్యసింపఁగల శక్తి నేఁటివఱకును నాకు రానేలేదు.
నిలువఁబడి యుపన్యసింపఁ దొడఁగితినా కొలఁది నిమిషములలోనే
నాశరీర మంతయును కంపింపఁ దొడఁగి హృదయమునందును, ఉదరము
నందును పోటు కలుగును. చెన్నపురినుండి వచ్చిన యాహ్వానమును
అంగీకరింపవలయు నని తలఁచితిని. దక్షిణదేశము నాకు స్వగృహ
మనిపించును. దక్షిణ-ఆఫ్రికా సంబంధమువలన తెలుఁగువారు,
అఱవవారు మొదలగువారిమీఁద నాకు హక్కు కలదని నే నను
కొందును. ఇటు లనుకొనుటలో పొరపా టున్న దని నా కింతవఱకును
తోఁపలేదు. కస్తూరి రంగ అయ్యంగారికడనుండి నా కాహ్వానము
వచ్చెను. ఈ యాహ్వానముచాటున శ్రీ రాజగోపాలాచార్యులుగా
రున్నయటులు చెన్నపట్టణము చేరినతరువాత నాకుఁ దెలిసెను.
వారితో నా కదే ప్రథమపరిచయ మనుకొందును. కాకున్నను మేము
పరస్పరము తెలిసికొనుట కదే మొదలు.

ప్రజాకార్యములలో నెక్కువ పాల్గొనుటకు కస్తూరి రంగ
అయ్యంగారు మొదలగు మిత్రుల యామంత్రణముచే సేలము విడి
రాజగోపాలాచార్యులుగారు చెన్నపురిలో వకాలతు చేయవ-
పీ రున్న చోటుననే మా విడిది. ఆ గృహము కస్తూరి రంగ
గారి దగుటచే మేము వారి యతిథుల మే యని యనుకొంటిమి
రెండు మూ ణ్ణాళ్లకు మహాదేవ దేశాయి నా పొరపాటు దిద్దెను.
గోపాలాచార్యులుగారు మా కెడమెడముగనే యుండుచుండిరి.
కాని మహాదేవదేశాయి వారి పుట్టు పూర్వోత్తరము లన్ని యుం దెలిసి

కాని 'మీరు రాజగోపాలాచార్యులవారితో పరిచయము చేసి చూడ వలయు'నని నాతో ననెను.

నేను వీరితో పరిచయము చేసితిని. వీరితో ప్రతిదినమును కర్తవ్యమునుగూర్చి ముచ్చటించుచుంటిని. అప్పుడు సభలు తక్క మఱియొక దారి నాచూపులో లేదు. రౌలెట్ బిల్లు లా యగుచో దానిని వినయముతో భంగించు టెటు లని యాలోచించితిని. సరకారువారు దానికి వీలు కలుగఁజేయుచో దానిని సవినయముగా భంగింపవచ్చును. ఇంకను ఏ చట్టములను మన మతిక్రమింపవచ్చును? అతిక్రమింపనగు నెడల అతిక్రమింపఁదగినవానికిని, అతిక్రమింపఁదగనివానికిని భేదక మేమిటి? ఇట్టి చర్చలు మాకు జరుగుచుండెడివి.

కస్తూరి రంగ అయ్యంగారు నాయకులను సభ కాహ్వానించిరి. ఇందు చాల చర్చ జరిగెను. అందు విజయరాఘవాచార్యులవారిది నిండు పాలు. చిన్న విషయమునుండియు పెద్ద విషయముదాఁక సత్యాగ్రహశాస్త్రమును రచింపవలయు నని వీరు కోరిరి. ఇది నా శక్తి మించిన దంటిని.

మే మిటు లాలోచనలు చేయుచుండఁగా బిల్లు గెజెటులో చట్టముగా ప్రకటింపఁబడెను. ఈ వార్త వచ్చిన నాఁటిరేయి ఆలోచించుచు పడుకొంటిని. మామూలు వేళకంటె వడిగా లేచితిని. అర్ధనిద్రకాఁబోలును కల వచ్చెను. ప్రొద్దుననే రాజగోపాలాచార్యులవారిని బిలిచి యిటులు తెలిపితిని :

'ఈ చట్టమునకు ప్రత్యుత్తరముగా మనము దేశములో హారతాళమును ప్రకటింపవలయు నను సూచనను నే కలగంటిని. సత్యాగ్రహ మాత్మశుద్ధికి పోరాటము. ఇది ధర్మయుద్ధము. ధర్మకార్యము శుద్ధితో నారంభించుట మేలు. హిందూదేశమునందలి ప్రజ లెల్లరు

నొకనాఁ డుపవసింతురు గాక! పనిపాటలు మానుదురుగాక! ముసలమానులు 'రోజా' వినాగా ఉపవసింపరు గాన నిరువదినాలుఁగు గంట లుపవసింపఁ గోరుచున్నాను. మన కన్ని ప్రాంతములవారును తోడుపడుదురో, పడరో చెప్ప వీలు లేదుగాని, బొంబాయి మద్రాసు బీహారు సింధుదేశములవారు తోడుపడుదు రని నా కాశ గలదు. ఈ ప్రదేశము లన్నియు తగిన రీతిగా హరతాళ్ మొనరించినచో మనము సంతుష్టులము కావచ్చును.'

నా యీ మాట రాజగోపాలాచార్యులవారికి రుచించెను. పిదప వీరు మిత్రులకుఁ దెలిపిరి. అందఱును బాగుగా నున్న దనిరి. నే నొక చిన్న నోటీసును ప్రకటించితిని. ౩౦-౩-౧౯౧౯ నాఁడు హరతాళ్ మని నిర్ణయింపఁబడెను గాని పిదప ౬-౪-౧౯౧౯ కి మార్పఁబడెను. పని తొందరగా ప్రారంభింపవలసియుండుటచే లోకులకు కొలఁది యవకాశములోనే యీ సంగతి తెలుపఁబడెను.

కాని యిది యంతయు నిటులు జరుగు నని యెవ రనుకొనిరి! హిందూదేశమునం దెల్లెడల పట్టనములలో-పల్లెలలో నెటఁ జూచినను హరతాళే. అది దర్శనీయము! అద్భుతము!

౩౧

ఆ రోజులు (౧)

దక్షిణదేశమున కొంచెము సంచారము చేసి ౪ ఏప్రిలుకుఁ గాఁబోలు బొంబాయి చేరితిని. ౬ తేదీని గల కార్యక్రమము నెఱవేర్చుటకు బొంబాయి రావలసినదని శంకరలాల్ బాంకరుగారు నాకు తంతి యిచ్చిరి.

ఇంతకు ముందే మార్చి ౩౦ తేదీని ఢిల్లీలో హరతాళము జరిగిపోయెను. అచట శ్రద్ధానందులయు, అజమల్ ఖానులయు మాటయే ఆజ్ఞ. ఆఱవ ఏప్రిల్ వఱకును హరతాళ్ మాఁపవలయు నను సంగతి యచటి కాలస్యముగా నందెను. అట్టి హరతాళమును ఢిల్లీ యెన్నఁడేని అనుష్ఠించియుండలేదు. హిందువులును, ముసలమానులును కలిసిపోయిరి శ్రద్ధానందులు జుమా-మసీదున కాహ్వానింపఁబడిరి. ముసలమానుల కోరికచే వా రచట నుపన్యసించిరి. దీనికి సరకారు-ఆఫీసరుల కన్నులు కుట్టెను. ఈ హరతాళ్‌యాత్ర రైలుస్టేషనుదెసకుఁ బోవుచుండఁగా పోలీసులు తుపాకులు పేల్చిరి. కొందఱకు గాయములు తగిలెను; కొందఱు చచ్చిరి. ఈరీతిగా ఢిల్లీలో దండనీతి యారంభమాయెను. వెంటనే రమ్మని నాకు శ్రద్ధానందులు వార్త నంపిరి. ఆఱవ తేదీని బొంబాయిలో కార్యక్రమమును పరిపూర్తిచేసికొనిన వెంటనే వత్తు నని నేను వారికి తంతి పంపితిని.

కొలఁది భేదముతో ఢిల్లీ ముచ్చటలే లాహోరు అమృతసరములలో జరిగెను. డా. సత్యపాలు కిచలూగారలు వెంటనే అమృతసరమునకు రమ్మని తంతి నంపిరి. నాకప్పుడు వారి పరిచితి లేదు. ఢిల్లీ వచ్చి పిదప అమృతసరమునకు రాఁగల నని వారికి తంతి పంపితిని.

ఆఱవ తేదీ ప్రొద్దున లక్షలకొలఁది జనులు చౌపాటికడ సముద్రస్నానము చేసి యచటినుండి ఠాకుర్ ద్వారమునకు యాత్రగా బయలుదేఱిరి. అం దాఁడువారు, బాలురు, బాలికలును గలరు. ఇందు ముసలమానులును పలువురు పాల్గొనిరి. కొందఱు ముసలమాను సోదరలు దాపునఁ గల యొక్క మసీదునకు మమ్మాహ్వానించిరి. నన్ను, సరోజినీదేవిని ఉపన్యసింపుమని కోరిరి. దేశభక్తికిని, హిందూ ముసలమానుల యైకమత్యమునకును అచట నందఱిచేత ప్రతిజ్ఞలు చేయింపవలయునని విఠలదాసజేరాజణీగారు సూచించిరి. ఇంత వడిగా ప్రతిజ్ఞలు గొనుటకు నేను సమ్మతింపలేదు. ఇపుడు జరిగినదానితో సంతోషపడుట మంచి దని నేను సలహా యిచ్చితిని. బాస చేసిన తరువాత దానిని మీఱరాదు. దేశభక్తి యన నేమో లెస్సగా తెలిసికొనవలయును. హిందూముసలమానుల యైక్యమునకు పూన వలసిన భారము చాల దొడ్డది. దానిని బాగుగాఁ దెలిసికొనవలయును. ఇట్టి ప్రమాణములు తీసికొనఁ గోరువారిందులకుఁగాను మఱునాఁటి ప్రొద్దున చౌపాటికడ సమావేశము కావలయు నని నేను తెలిపితిని.

బొంబాయిలో సంపూర్ణహరతాళము——

చట్టమును శాంతముగా నతిక్రమించుటకు సంపూర్ణప్రయత్నము లొనరింపఁబడెను. రెండుమూడు చట్టము లతిక్రమింపఁదగినవి కలవు. అవియే మ మ్మతిక్రమింపుఁ డని చెప్పును. వానిని రద్దు చేయింప వలయును. వీనిలో నొక చట్టమునుమాత్ర మతిక్రమింపఁదలఁచితిమి. ఉప్పుచట్ట మందఱకు నసమ్మతము. దాని నాఁపుటకుఁ జాలఁ గాలమునుండి దొడ్డ ప్రయత్నములు జరుగుచు వచ్చుచున్నవి. కావున దీని నతిక్రమించుట కెవరి యిండ్లలో వా రుప్పును వండవలయు నని నేను సూచించితిని. సరకారువారు కొన్ని గ్రంథములను నిషేధించిరి. ఆ చట్టముగూడ నతిక్రమింపఁదగిన దని నేను సూచించితిని. ఇట్టివి

నా పుస్తకములు రెండు: హింద్-స్వరాజ్యము, సర్వోదయము. ఈ రెంటిని అచ్చువేసి బహిరంగముగా అమ్మినచో నన్నిఁటికంటె సహజమైన శాసనోల్లంఘన మగును. కావున నీ గ్రంథములెక్కువగా ముద్రించితిమి. సాయంతనోపవాస మయినపిదప జరిగిన మహాసభ ముగిసినతరువాత వీనిని అమ్మఁ జూపితిమి.

ఆనాఁటి సాయంకాలమున స్వయంసేవకు లీ పుస్తకముల నమ్మఁ గొంపెఁగిరి సరోజినీదేవి యొక్క కారుమీఁదను, నేనొక కారు మీఁదను బయలుదేరితిమి. ముద్రించిన పుస్తకము లన్నియు అయిపోయెను. వసూలయిన సొమ్ము పోరాటమున కుపయోగింపఁబడెను. ఒక్కొక్క దాని వెల పావలా కాని నాకడను, సరోజినీదేవికడను ఎవరును పావలా యిచ్చి కొన్నట్టులు లేదు. జేబులో నున్నదెల్లయు నిచ్చి పుస్తకములు గొన్నవారు పలువురు. కొందఱు పది రూపాయలనోట్లును, కొంద ఱైదురూపాయలనోట్లను ఇచ్చిరి. ఒక పుస్తకమునకు ఏఁబది రూకల వెల వచ్చినట్టులు గుర్తు. కొన్నవారిని బెట్టుదు రని గూడ కొనువారిని హెచ్చరించితిని. కాని ఆ సమయమున అందఱకును జైలు భయ మెగిరిపోయెను.

కాని నే నమ్మిన పుస్తకములు తమచే నిషిద్ధము లయినవి కావని సరకారువారి యభిప్రాయము. మొదట ముద్రింపఁబడిన పుస్తకములు జప్తుచేయ బడెను. వాని నమ్మినయెడలనే తప్పు. ఇది రెండవ కూర్పు. కావున నిది వారి చూపులో చట్టమునకు భంగము కలిగించుట కాదు. ఇటులు తెలియుటచే జనులకు కులాసా లేక పోయెను.

దేశభక్తిని గుఱించియు, హిందూమహమ్మదీయసమ్మేళనమును గుఱించియు శపథము లొనరించుట కొఱకు నాఁడు చౌపాటిలో

సోకసభ జరిగెను. తెల్లని వస్త్రము పాలుగా వని విఠలదాస్ జేరాజణీ గారు తెలిసికొనుట కదియే ప్రథమపర్యాయము. కొలఁదిమంది సభకు వచ్చిరి. నాఁడు కూడిన యయిదాఱుగురు స్త్రీలు నాకు స్పష్టముగా గుర్తున్నారు. మగవారును కొలఁదిమందియే. నేను శపథమును వ్రాసి యుంచుకొంటిని. దాని యర్థమును వివరించితిని. కొలఁదిమందియే వచ్చినందులకు నా కాశ్చర్యముగాని, దుఃఖముగాని కలుగలేదు. చులుకపాలు గల్గుపనులలో ప్రజకు పక్షపాతము మెండు. ఉపయోగింపవలసిన పనులను ప్రారంభించుటలో నభిరుచి లేదు. నా కీ సంగతి మొదటినుండియు ననుభవము.

ఈ విషయమును వివరించుటకు వేఱొక ప్రకరణము కావలయును.

ఏడవ తేదీ రాత్రి నేను ఢిల్లీ అమృతసరములకు బయలుదేఱితిని. ఎనిమిదవ తేదీకి మథుర చేరితిని. అపుడే నన్ను పట్టుకొందు రను సవ్వడి బయలుదేఱెను. మథురకు తరువాత స్టేషనులో బండి యాఁగెను. నన్నట గిదవాణీగారు చూడవచ్చిరి. 'మిమ్ము తప్పక పట్టుకొందురు; ఏమేని పని యున్న నేను చేయుదును' అని వీరు తెలిపిరి. 'మంచిది, అక్కఱ కలుగుచోఁ దెలుపుదు' నని నే నంటిని. పలవల్ స్టేషను చేరకముందే పోలీసు-ఆఫీస రొకడు నా చేతి కొక హుకు మిచ్చెను '—మీరు పంజాబులో ప్రవేశించునెడల నల్లరి జరుగునని మాకు భయము కావున మీరు పంజాబు త్రొక్కఁగూడదు.' పోలీ సీ హుకుము నాకుఁ జూపి రైలు దిగుమనెను. 'అల్లరి జరిపించుటకు నే నచటికిఁ బోవుట లేదు; అల్లరి మాన్పుటకు నేను పోవుచుంటిని. అందులకు నాయకులు నన్ను రమ్మనిరి. కావున నే నీ హుకుము ననాదరింపవలసివచ్చినది. ఇది చింతాజనకము' అని నే నంటిని.

౩౧ ఆరోజులు (౧)

పలవల్ స్టేషను వచ్చెను. మహాదేవదేశాయి నాతోఁగూడ వచ్చుచుండెను. ఢిల్లీ వెళ్లి శ్రద్ధానందులకీ వార్త లందింపు మనియు, జనమును శాంతముగా నుండఁ దెలుపు మనియు మహాదేవదేశాయికిఁ జెప్పితిని. మరియు నే నీ యాజ్ఞ మీఱుటకుఁ గల కారణమును దెలుపు మంటిని. మరియు శిక్షను నే ననుభవింప సంసిద్ధుఁడ ననియు, శిక్ష వేసినపిదపఁగూడ మన మోర్పు జూపినయెడలనే మనకు విజయము కలుగు ననియుఁ దెలుపు మంటిని.

పలవల్ స్టేషనులో నన్నుదింపి పోలీసుల వశ మొనరించిరి. కొలఁది సేపటిలోనే ఢిల్లీనుండి యొక రైలు వచ్చెను. నన్నం దొక మూఁడవ తరగతి పెట్టెలో నెక్కించిరి. పోలీసు సిబ్బంది నన్ను వెంబడించియుండెను. మథురలో దింపి నన్ను పోలీసు బారకాసుల లోనికిఁ దీసికొనిపోయిరి. నన్నేమి చేయఁదలఁచికొనిరో, నన్నెటకుఁ దీసికొని పోవఁగలరో యెవరికిని దెలియదు. తెలవాఱుజామున నాలుగుగంటలకు నన్ను లేపి బొంబాయి దెసకుఁ బోవు మట్టిబండిలో నెక్కించిరి. రెండుగంటలకు సవాయీ మాధోపురమున దింపిరి. లాహోరునుండి ఇన్స్పెక్టరు ఏ. బోరింగు బొంబాయిమెయిలులో దిగెను. వారు నన్ను వశపఱచికొనిరి.

నన్నిచట మొదటి తరగతి బండిలో నెక్కించిరి. దొర నాతోఁగూడ నుండెను. లోఁగడ నేను మామూలు ఖైదీని. ఇపుడు 'జెంటిల్ మేన్' ఖైదీని. ఈ యాఫీసరు సర్ మైకేల్ ఓడ్వైయరును స్తోత్రము చేయఁదొడఁగెను. 'సర్ మైకేలు గారికి మీయెడ వేఱుగా నెట్టి విరోధమును లేదుగాని మీరు పంజాబుకు వెళ్లుచో నచట గందరగోళము జరుగునని వారికి భయము' అని యీరీతిగాఁ జాలఁ జెప్పెను. కావున మీ యంతట మీరు బొంబాయికి

మరలిపోండనియు, పంజాబుసరిహద్దు త్రొక్కవలదనియుఁ దెలిపెను. 'ఈ హుకుమును పరిపాలింప వీలు లేదు. నాయంతట నేను బొంబాయికి పోఁజాలను' అని నే నంటిని. కావున నీకుఁ జేయునది లేక 'మీమీఁద అమలు జరిపెద' ననెను. 'ఏమి జరుపుదురు?' అని యంటిని. 'నాకును దెలియదు, పై ఆఫీసరుల ఉత్తరువు చొప్పునఁ జేయవలయును. కాని ప్రస్తుతము మిమ్ము నేను బొంబాయికి తీసికొనిపోవుచున్నాను' అనెను.

సూరతు స్టేషను వచ్చెను. మఱియొక పోలీసు-ఆఫీసరు నన్ను వశపఱచికొనెను. రైలు బొంబాయి సమీపించుచుండఁగా నతఁ డిటు లనెను: 'మీ కిచట విడుదల. మీరు మెరీన్‌లైన్సు స్టేషను కడ దిగినచో బాగుండు నని తోఁచును. కొలాబాస్టేషనుకడ జనసమూహము మూఁగుట కవకాశ మున్నది.' నే నతని కోరిక నామోదింతు నంటిని. అతఁ డందులకు సంతసించి నాకు ధన్యవాదము లొసఁగెను. నేను మెరీన్‌లైన్సుకడ దిగితిని. అచట నొక మిత్రుని గుఱ్ఱపుబండి కానవచ్చెను. దానిమీఁద రేవాశంకర్ ఝవేరీగారి యింటి కేఁగితిని. 'మిమ్ములను పట్టుకొనిరని విని జనులు కోపపూరితు లయిరి. పాయధునికడ నల్లరులు జరుగు నని భయము కలుగుచున్నది. అప్పుడే మేస్ట్రీటును, పోలీసులును అచటికి వెళ్లిరి' అని రేవాశంకరులు చెప్పిరి.

ఉమర్ సోబానీ, అనసూయా బహేనుగారలు నావెనుకనే మోటరుమీఁద వచ్చి 'వెంటనే మీరు రావలయును. జన మాఁగుట లేదు. మేము వారి నాఁపఁజాలము. మీరు కనఁబడినఁ జాలును; అల్లరి ఆఁగిపోవును' అనిరి.

నేను మోటరులోఁ గూరుచుంటిని. పాయధునికడఁ జాల జనము కానిపించుచుండెను. నన్నుఁ జూడఁగనే వారి కానంద మాఁగలేదు. వందేమాతరమ్, అల్లాహో అక్బర్ అను ధ్వనులతో

ఆకాశము బూరటిల్లెను. పాయధునికడ పోలీసు గుర్రపురౌతులు కనఁబడిరి. మేడలమీఁదనుండి ఇటుకల వర్షము కురియుచుండెను. "శాంతముగా నుండుఁడు; శాంతముగా నుండుఁ"డని చేతులు జోడించి నేను ప్రార్థించుచుంటిని. మేముగూడ ఆ యిటుకవానను తప్పించు కొనలేకపోతిమి.

అబ్దుల్ రహమాను వీథినుండి యీ యూరేఁగింపు క్రాఫర్డు మార్కెటుదెస కేఁగుచుండఁగా గుర్రపురౌతు లెదురుగా నిలువఁబడిరి. ఈ యూరేఁగింపు కోటదెస కేఁగకుండఁ జేయుటకు వారు చాలఁ బ్రయత్నించుచుండిరి. జనము అపరిమేయముగా నుండెను. జనము పోలీసులను చీల్చుకొని ముందులకు సాగుచుండెను. నా మాటయు సాగునటులు తోఁపలేదు, అపుడు పోలీసు-ఆఫీసరు గుంపును చెదరఁ గొట్టుట కాజ్ఞ యిచ్చెను. రౌతు లొక్కటతూరి జనముపై గుర్రములను పరుగెత్తించిరి. లోకులకు బరిసెలు గ్రుచ్చుకొనుచుండెను. నాకును తప్పదనుకొంటిని గాని బరిసెలు మా మోటరును రాచి కొనుచుఁబోయెను. రౌతులు గాలివేగముతోఁ బరుగిడిరి. జనము విరిసిపోయెను. ఎచటివా రచట పరుగిడఁ దొడఁగిరి కొందఱు మట్టగింపఁబడిరి; కొందఱకు గాయములు తగిలెను. రౌతు లావలి కేఁగుటకా దారి లేదు; జనము పోవుటకా అంతకన్న లేదు. వెనుక కేఁగుటకును వీలులేదు; ముందఱి కేఁగుటకును వీలులేదు. రౌతులును, జనులును పిచ్చియెత్తినవారివలె నుండిరి. రౌతు లేమి చేయుచుండిరో రౌతులకే తెలియుటలేదు. కనులు మూసికొని గుర్రములను దౌడు తీయించిరి. అది యెల్లయు భయంకరముగా నుండెను. రౌతులును, జనమును ఆ గందరగోళమున 'కలగాపులగ' మయిపోయిరి.

ఈ రీతిగా జనము చెదరఁగొట్టఁబడెను. ఊరేఁగింపు ముందరకు జరుగకుండ జేయఁబడెను. మా మోటరును ముందరకుఁ బోనిచ్చిరి. కమిషనరు-ఆఫీసుముందు బండినిలిపి పోలీసువారి వ్యవహారమును ప్రియాదుచేయుటకు లోని కేఁగితిని.

౩౨

ఆ రోజులు (౨)

కమిషనరు మేడమెట్లెక్కుచుండగా, క్రిందినుండి మీఁదివఱకును సైనికులు తుపాకులతో నిలువఁబడి యుండిరి. వారిని జూచినవా రెవరును యుద్ధమునకు సన్నద్ధులుగా లేరనుకొనరు. బోరింగుగారు గ్రిఫిత్తుగారికడఁ గూర్చుండియుండిరి.

నా చూచిన సంగతు లన్నియు గ్రిఫిత్తుగారికిఁ జెప్పితిని. ఇతఁ డిట్లు సంక్షేపించి ప్రత్యుత్తర మొసఁగెను: 'ఈ యూరేఁగింపు కోట దరి కరుగుట నా కిష్టముకాదు. అచట గందరగోళము గాక తప్పదు. ఎంత చెప్పిచూచినను జనులు మరలలేదు. కావున అమలు జరిపింపక తప్పకపోయెను.'

నే నిటు లంటిని: 'దీనిలాభము మీకుఁ దెలియకపోదు. గుఱ్ఱపు డెక్కలక్రింద జనము నలిబిలిగాక తప్పదు. గుఱ్ఱపుసవారులను బంప వలసినంత పని లే దని నే ననుకొందును.'

దొరగా రిటు లనిరి: 'మీ రటులు నిశ్చయింపఁ దగదు. మీ బోధలు జనులచే నెట్టి పనులు చేయించునో ఆ సంగతి మీకంటె మా కెక్కువగా తెలియును. మేము ముందుగా జాగ్రత్త పడనిచో చాల హాని చేకూరును. జనులు మీ మాటలుఁగూడ విన రని నేను మీకుఁ దెలియఁజెప్పుచున్నాను. చట్టము నతిక్రమించుటయే లోకులకు చప్పున పట్టును గాని, శాంతి నెలకొలుపుట వారి శక్తి కతీతము. మీ హేతువులు చాల దొడ్డవి. కాని లోకుల కవి అర్థముకావు. వారి స్వభావమునే వా రనువర్తింతురు.'

'తమకును' నాకును మతభేద మచ్చటనే. స్వభావముచే లోకము కలహప్రియము కాదు, శాంతిప్రియముసుఁడీ!'

మే మిటులు చాలసేపు వాదించుకొంటిమి.

తుదకు గ్రిఫిత్తుగా రిటు లనిరి: 'మీమాట లోకులు విన రను కొనుఁడు! మీ రపు డేమి చేయుదురు?'

'నా కట్టి నమ్మకము కలిగినచో ఈ పోరాటమును కట్టి పెట్టుదును.' అని నే నంటిని.

'ఏమీ? విడిచిపెట్టినచో వెంటనే పంజాబు వెళ్లుదు నని మీరు బోరింగుగారతో ననలేదా?'

'ఆ, అవును. తిరుగు రైలులోనే వెళ్ళఁదలఁచితిని. కాని అది యిఁక నేఁటి మాట కాదు.'

'మీరు కొంచెము శాంతి వహించియున్నచో సంగతులన్నియు మీకే తెలియును. ఇపు డమదాబాదులో నేమి జరుగుచున్నదో మీకుఁ దెలియునా? అమృతసరమున నేమి జరిగెనో తెలియునా? ఎల్లెడలను లోకులకు వెఱ్ఱి యెత్తినటు లున్నది. నాకును అన్ని సంగతులు తెలియలేదు. కొన్నిచోటుల తంతితీఁగెలు తెగఁగొట్టఁబడెను. ఈ దోస మంతయు మీదియే.'

'నా జవాబుదారీ ఉన్న చోట దోసమును నా నెత్తిమీఁదఁ బెట్టుకొనక మానను. అమదాబాదులో అల్లరి జరిగె ననఁగా నాకు వింతయు, వెతయుఁ గలుగుచున్నవి. అమృతసరమునకు నాపూఁచీ లేదు. నే నచటి కెన్నఁడును వెళ్ళియుండలేదు. నే నచట నెవరిని నెఱుఁగను. కాని సరకారువారు న న్నచటికిఁ బోనిచ్చి యుండినచో నే నచటి శాంతిని కాపాడియుండువాఁడ నని ధైర్యముగాఁ జెప్పఁగలను. న న్నాఁపివైచి సరకారువారు లోకులను రెచ్చఁగొట్టిరి.'

వారి మాటలు వారు చెప్పిరి. నా మాటలు నేఁ జెప్పితిని. మాకు సామరస్యము కుదురలేదు. చౌపాటీలో సభ జరిపి జనులకు శాంతి బోధింతు నని నా యుద్దేశము నెఱిఁగించి వారికడ సెలవు గొంటిని.

చౌపాటీలో సభ జరిగెను. శాంతినిగూర్చి, సత్యాగ్రహ మర్యాదనుగుఱించి వివరించి సత్యాగ్రహము సత్యశీలుర కొక క్రీడ యనియు, లోకులు శాంతిని పరిపాలింపలేని వారికి సత్యాగ్రహమునకు నీరు వదలుకొనవలయు ననియుఁ జెప్పితిని.

అమదాబాదులో నల్లరులు జరిగెనని శ్రీ అనసూయాబేనకుఁ గూడ వార్త వచ్చెను. ఆమెయు అరెస్టు చేయఁబడెనని యెవఁడో పుకారు పుట్టించెను. దీనితో కూలివారికి కోప మెత్తెను. వారు హరతాళము చేసిరి, కోపముచే పిచ్చి పనులు చేసిరి. ఒక సార్జెంటు ంపఁబడెను.

నే నమదాబాదు వెళ్ళితిని. నడియాదుకడ రైలుపట్టాల నూడఁదీయుటకు ప్రయత్నములు జరిగెను. వీరామగామున ఒక గవర్నమెంటు ఆఫీసరు కూనీ చేయఁబడెను. నే నమదాబాదు చేరునరికి మార్షల్ లా చలాయించుచుండెను. లోకులు భీతు లయిపోయిరి. చేసినపనికి వడ్డీతో ననుభవింపవలసి వచ్చెను.

కమిషనరు ప్రాట్ గారికడకు నన్నుఁ దీసికొనిపోవుట కొకఁడు రైలు స్టేషనుకడ వేచియుండెను. నేను వారికడ కరిగితిని. ఆయన కోపముతో మండిపోవుచుండెను. నే నతనితో చల్లగా మాటలాడితిని. జరిగిన చావునకు నా ఖేదము తెలిపితిని. మార్షల్ లాతో పనిలేదనియు, శాంతికి వలయు ప్రయత్నము నేను చేయుదుననియుఁ దెలిపితిని. సబర్మత్యాశ్రమముకడ నింపులకుఁగాను ఒక సభ నేర్పాటుచేయుట కనుజ్ఞ వేఁడితిని. వారును సమ్మతించిరి. ౧౩ ఏప్రెల్ ఆదివారమున సభ యయినటులు గుర్తు. ఆనాఁడో, ఆమరునాఁడో మార్షల్ లాగూడ

రద్దయినటులు గుర్తు. నే నా సభలో లోకుల దోసము లెత్తి చూపితిని. నేను మూణ్ణాళ్లు ఉపవాసమును విధించుకొంటిని. ఒక దినము ఉపవసింపుఁడని లోకులకు సలహా నిచ్చితిని. తప్పు లొనర్చినవారిని తమ తప్పుల నొప్పుకొనుఁడనియు సలహా యిచ్చితిని.

నాధర్మము నాకు తెల్లముగాఁ దెలిసెను. నేను నాకుఁ గల తీరికలో నెక్కువ పా లెవరికొఱకు వినియోగించితినో, ఎవరికి నేను సేవ లొనరించితినో, ఎవరిమీఁద నేను పెద్దపెద్ద యాశలు పెట్టుకొని యుంటినో వారే యీ యల్లరిలో పాలుగొని రసినచో నాకు కష్టము కాదా? నాకును ఈ దోషమున పాలు గలదని గ్రహించితిని.

తప్పుల నొప్పుకొనుఁడని నేను ప్రజకు సలహా యిచ్చినటులే తప్పులను క్షమింపుఁడని సరకారువారికిని సలహా యిచ్చితిని గాని నామాట యెవరును వినలేదు.

స్వ. సర్ రమణభాయి లోనగు అమదాబాదు పెద్దలు సత్యాగ్రహమును నిలుపుఁడని ననుఁ గోరవచ్చిరి. ననుఁ గోర నక్కఱయే లేదు. లోకులు శాంతిని జక్కగా నభ్యసింపనంతవట్టు సత్యాగ్రహమును నిలిపివేయవలయునని నేనే నిశ్చయించుకొనియుంటిని. దీనికి వారు ప్రసన్ను లయిరి.

దీనికి మఱి కొందఱు మిత్రు లప్రసన్ను లయిరి. సత్యాగ్రహమునకు శాంతి తప్పని నియమ మగుచో సాముదాయిక సత్యాగ్రహము విఫల మగునని వీరి మతము. కాని నామతము వేఱు. నే నెవరిలో పని చేసితినో, నే నెవరిమీఁద ఆశ పెట్టుకొనియుంటినో వారే శాంతిని పాలింపనియెడల సత్యాగ్రహము జరుపుటకు వీలులేని మాట నిక్కము. ఎవరిచే సత్యాగ్రహము నడిపింపవలసియుండునో వారిచేత ఆ సత్యాగ్రహమునకుఁ గావలసిన శాంతి నంతయు పరిపాలింపఁ జేయఁ గలిగియుండుట నాయకుల కావశ్యకము. ఈ యభిప్రాయమును నేను ఇప్పటికిని మార్చుకొనఁజాలను.

33

కొండంత తప్పు

అమదాబాదులో సభ యయిన వెంటనే నడియాదు వెళ్లితిని. కొండంత తప్పనియు, హిమవత్పర్వతమంత తప్పనియు అని వాడుక యయిపోయిన ఉపమను మొట్టమొదట నేను నడియాదునందే ఉపయోగించితిని. అమదాబాదునందే నా తప్పు నాకు మసకమసకగాఁ గానిపించెను. నేను నడియాదులో జరిగిన ఘోరములు కనులారఁ గాంచితిని. ఖేడాజిల్లాలో ననేకు లరెస్టయిరని వింటిని. ఖేడాలోను, మిగిలిన చోటులను చట్టము నతిక్రమింపుఁడని తఱి రాకముందే నే నభ్యనుజ్ఞ యిచ్చుట తప్పనియు, కొండంత తప్పనియు అని నా కర్థమాయెను.

నే నపుడు సభలో నుపన్యసించుచుంటిని. నే నీ తప్పిదమును ఒప్పుకొంటిని. అటు లొప్పుకొనుట నా కపహాస్యముగా నున్నను ఒప్పుకొనినందులకు నాకు పశ్చాత్తాపము లేదు. ఏనుఁగులంత యొరుల తప్పులు నలుసు లంతవిగను, ఆవగింజలంత మనతప్పులు కొండలంతలుగను మనము చూడఁగలుగుట నేర్చుకొనినచో మన దోషములయు, పరుల దోషములయు ప్రమాణము మన మెఱుఁగఁగలుగుదుము. సత్యాగ్రహి కాఁగోరువాఁ డీ సామాన్యనియమమును కడు సూక్ష్మముగా పరిపాలింపవలయును.

ఇఁక ఈ కొండంత తప్పేదియో కనుఁగొందము. చట్టమును వినయముతో నతిక్రమింప నర్హుఁ డగువాఁడు లాయెడ వినయమును, సమ్మతియును చూపవలయును. మనము చాలవఱకు దండభీతిచే లాకు బద్ధుల మయి యున్నాము. ఆ లాలు ముఖ్యముగా నీతికిఁగాని, అనీతికిఁ

గాని సంబంధించి యుండవు. ఎటు లనఁగా లా యున్నను, లా లేకున్నను మంచివాఁ డెవఁడును దొంగతనము చేయఁడు. ఆ మంచి వాఁడే చీఁకటిలో త్రొక్కుడుబండిమీఁద దీపమును ఉంచవలయు నను లాను అతిక్రమించి, అతిక్రమించినందులకు చింతింపఁడు. ఈ నియమము పాలింపవలసిన దని యెవరేని సలహా యిచ్చుచో ఎంత మంచివాఁడేని ఆ నియమపాలనమునకు సంసిద్ధుఁడు కాఁడు. కాని ఇట్టి చట్ట మొకటి పుట్టినపుడు దాని నతిక్రమించుచో జరిమానా తగులు నను భయము కలుగుచో ఆ జరిమానాను తప్పుకొనుటకే దీప ముంచును. ఈ నియమమును పరిపాలించుట దండమువలని భయముచేఁ గాని స్వేచ్ఛచేఁగాదు.

కాని సత్యాగ్రహి సంఘమునకు సంబంధించిన 'లా'లను తెన్నగా తెలిసికొని గౌరవింపవలయు నను ధర్మ మెఱిఁగికొని స్వేచ్ఛాపూర్వకముగా గౌరవించును. సాంఘికమగు లా ను తెలిసికొని ఇచ్ఛాపూర్వకముగా పరిపాలించువానికి 'ఈ లా నీతికి సంబంధించినది, ఈ లా నీతికి సంబంధింపనిది' అని భేదము తెలిసికొను శక్తి కలుగును. ఈ చెప్పఁబడిన మేరలో లాను అతిక్రమింపఁగల అధికారము కలుగును. ఇట్టి యధికారము రాకముందే చట్టము నతిక్రమింపవలసిన దని నే నంటిని. ఇది తప్పు. ఈ తప్పు నాకు కొండంతగా కానిపించెను. ఖేడా జిల్లాలో కాలిడఁగనే తొల్లిటి సత్యాగ్రహమంతయు నాకు గుర్తువచ్చి 'ఎదుటి గోడను గానక కనులు మూసికొని పరుగు లెత్తించితి' ననుకొంటిని. మరియు చట్టము నతిక్రమించు నర్హత కలుగకముందు దానిలో నిమిడియున్న అర్థము లన్నియు తెన్నగా తెలిసికొనవలయు ననుకొంటిని. ప్రతిదినమును బుద్ధిపూర్వకముగా చట్టము నతిక్రమించుచుండువారును, దొంగతనముగా పలుమాఱులు

చట్టము నతిక్రమించుచుండువారను ఒక్కతూరి దీని నెటులు తెలిసి
కొనఁగలరు? దీని మర్యాదాపాలన మెటులు చేయఁగలరు?

లక్షలకొలఁది జనము దీనిని సమగ్రముగా పరిపాలింపఁజాల రను
మాట తేటతెల్లము. కావున సాముదాయికముగా చట్టము నుల్లంఘిం
చుటకు ముందు స్వయంసేవకుల సేన యొకటి తయారుకావలెను. వీరు
లోకులకు చక్కగా తెలుపఁగలవారుగా నుండవలయును. ప్రతి
క్షణమును దారి చూపఁగలవారుగా నుండవలయును. వీరికి సత్యాగ్రహ
మర్యాద సమగ్రముగాఁ దెలిసియుండవలయును.

ఇట్టి యాలోచనలతో నేను బొంబాయి చేరితిని. సత్యాగ్రహ
సభాద్వారమున స్వయంసేవకుల సేనను తయారుచేసితిని. వీరి
సాయమున లోకులకు చట్టమును వినయముగా నుల్లంఘించుటనుగూర్చి
తెలుపఁ దొడఁగితిని. సత్యాగ్రహరహస్యములఁ దెలుపుటకు చిన్న
చిన్న పత్రికలు ప్రకటింప మొదలిడితిని.

ఇటు లీ పని జరుగుచున్నదికాని దీన లోకుల కభిరుచి కలిగి
నటులు నాకుఁ దోఁచలేదు. స్వయంసేవకులా, యెక్కువగా సమకూర
లేదు. సమకూరినవారా, సత్యాగ్రహమును సమగ్రముగా నభ్యసింప
లేదు. ఇంతియకాక క్రమక్రమముగా వీరి సంఖ్య పెరుగుటకు బదులు
దిగజాఱఁ దొడఁగెను. నే నీ బండి నెంత వడిగా నడపవలయు నను
కొంటినో అది అంత వడిగా నడవ దని తెలిసికొంటిని.

నవజీవన్ యంగిండియాలు

శాంతిని నెలకొలుపు నాందోళన మిటు లోకవంక మెల్లగా జరుగుచుండఁగా, సరకారువారి దండనీతి మఱియొక వంక జోరుగా సాగుచుండెను. పంజాబులో ఈ దండనీతిప్రభావము కానిపించెను. నాయకు లరెస్టు చేయఁబడిరి. 'లా లే' దనుటకు మాఱు పేరయిన మార్షల్ లా ప్రకటింపఁబడెను. క్రొత్త కోర్టు లేర్పాటు చేయఁబడెను. ఈ కోర్టులకు సాక్ష్య మక్కఱలేదు. ప్రమాణ మక్కఱలేదు. నిరంకుశాధికారమున కివి తావులు. అమృతసరమున ఏమియు నెఱుఁగని స్త్రీ పురుషులను పురుగులవలె పొట్టలమీఁద డేకించిరి. హిందూదేశమునకును, ప్రపంచమునకును తెలిసియున్న జలియన్‌వాలా బాగు-హత్యలుఁగూడ దీనిముందు నాకు తక్కువగాఁ గానిపించెను.

ఏ మయినను సరే వెంటనే పంజాబు రావలయు నని నాకు వార్త వచ్చెను. అనుజ్ఞకు వైసరాయిగారికి వ్రాసితిని; తంతి యిచ్చితిని గాని లాభము లేకపోయెను. సెలవు లేకుండ పంజాబు సరిహద్దును ద్రొక్కుదునేని చట్టము నతిక్రమించితి నను సంతోషమే దక్కును. ఈ సంకట మెటులు తప్పించుకొందునా యని చింతించితిని. నే నిపుడు పంజాబునకు వెళ్లినయెడల నది చట్టమును వినయముతో నుల్లంఘించుట యనిపించుకొనదు. నేను కోరెడు శాంతి బాతావరణ మచట లేదు. పంజాబు-నాదిర్షాలచే లోకుల కశాంతి రెచ్చెను. నే నిట్టి తఱి చట్టమును ధిక్కరించుచో నిప్పులో నేయి పోసినటు లగును. కావున మిత్రులు నన్ను రమ్మని కోరినను నేను పోఁదలఁపలేదు. ఇట్టి నిర్ణయము నాకు చేఁదు మందే. నే నిటులు

ప్రతిదినమును పంజాబునుండి వచ్చు దురంతము లయిన వార్తలు వినుచు, పండ్లు కొఱుకుకొనుచుఁ గూరుచుండవలసి వచ్చెను.

ఎవరి చేతులలో బాంబే క్రానికల్ పత్రిక ప్రచండశక్తిగా నేర్పడెనో అట్టి హార్నిమనుగారిని సరకారువారు ఎవరికిని దెలియకుండ దేశాంతరమునకు బంపివేసిరి. ఈ దొంగపనికి నా కింకను దుఃఖము పోలేదు. హార్నిమనుగారు లా వల దనువారు కారని నే నెఱుఁగుదును. సత్యాగ్రహ- కమిటీవారి సలహా లేకుండ పంజాబు సరకారువారి హుకుమును మీఱుట వీరి కిష్టము కాదు. సత్యాగ్రహమును నే నాఁపకముందే సత్యాగ్రహము నాఁపుఁ డని వీరు నాకు ఉత్తరము వ్రాసిరి. టపాలో రావలయుటచే ఈ యుత్తరము నా ప్రకటనకు తరువాత నా కందెను. కావున వీరిని దేశాంతరము పంపుట నా కెంత యాశ్చర్యము కలిగించెనో అంత దుఃఖము గూడఁ గలిగించెను.

ఇటు లీ ఘటన జరిగిన తరువాత బాంబే క్రానికల్ పత్రికా వ్యవస్థాపకు లీ భారమును నన్ను వహింపఁ గోరిరి. బ్రెల్వీగా రచట నుండనే యుండిరిగాన నేను చేయవలసిన దంతగా కానరాకున్నను నా స్వభావము ననుసరించి నా జవాబుదారీ యెక్కు డయ్యెడిది. కాని నా కా భార మెన్నాళ్లో లేదు. సరకారువారి పుణ్యమా యని దానిని నిషేధించిరి. పత్రిక ఆఁగిపోయెను.

క్రానికల్ పత్రికాసంచాలకు లయిన ఉమర్ . సోబానీ, శంకర్ లాల్ బాంకరుగారల చేతులలోనే యంగిండియా అను మఱి యొక పత్రికయు నుండెను. వీ రీ యంగిండియా భారమును నన్ను వహింపు మనిరి. క్రానికల్ పత్రిక నడఁచివయిచిరిగావున దాని లోటు తీర్చుటకు యంగిండియాను వారమునకు రెండు మాఱులు

ప్రకటింపు మని సూచించిరి. నాకును ఇది బాగుగనే యుండెను. సత్యాగ్రహరహస్యమును లోకులకుఁ దెలుపవలయు ననుత్సాహము నాకు మెండుగాఁ గలదు. పంజాబును గురించి యోగ్యమగు మాట యొకటేని వ్రాయుటకు నాకు వీలు లేకపోయెను. కాని సత్యాగ్రహరూప మగు శక్తి దీనివెనుక నున్నదని సరకారువారికి తెలియును. కావున నేనీ మిత్రుల సూచనను స్వీకరించితిని.

ఇంగ్లీషు భాషచే ప్రజాసామాన్యమునకు సత్యాగ్రహమును గూర్చి తెలుపు టెటులు? నా పనికి ఘూర్జరరాష్ట్రము ముఖ్యక్షేత్రము. అపు డిందులాల్ యాజ్ఞిక్ గారు సోబానీ బాంకరుల సమాజములో నుండిరి. ఈ మిత్రుల ధనసాహాయ్యమున వారు నవజీవన మాసపత్రికను గుజరాతుభాషలో నడపుచుండిరి. వీ రందఱును ఈ పత్రికను నా చేత నిడిరి. దీని కార్యభారమును గూడ నిందులాలు గారు వహింతు మనిరి. ఈ మాసికపత్రిక సాప్తాహికపత్రిక యాయెను.

ఇంతలో బాంబే క్రానికల్ పునరుజ్జీవిత మాయెను. కావున యంగిండియా యథాప్రకారము వారపత్రిక యాయెను. దీనిని నే నమదాబాదు తీసికొని పోయితిని. రెండు వారపత్రికలను భిన్నస్థలములలోఁ బ్రకటించుట చాల వ్యయమునకును, అసౌకర్యమునకును తావల మగును గాన నవజీవనపత్రిక లోఁగడనే అమదాబాదులో ప్రకటింపఁ బడుచుండుటచే యంగిండియాగూడ నా సూచనచే అమదాబాదునకే మార్పఁబడియెను. ఈ మార్పున కింకను గొన్ని హేతువులు కలవు. నాకు ఇండియన్ ఒపినియను తోలూకు అనుభవము కలదు. ఇట్టి పత్రికలకు సొంత అచ్చుకూటము లుండవలయును. ఏలన, అపు డిండియాలో నమలులోనున్న అచ్చుకూటము

లకు సంబంధించిన చట్టములఁజట్టి వ్యాపారదృష్టితో అచ్చుకూటము లను నడపువారు నా యుద్దేశములను యథాతథముగా ప్రకటింప సంకోచింతురు. కావున ప్రత్యేకముగా ముద్రాశాలను నెలకొలుపుట కిది ప్రబల కారణము. దీనికిని అమదాబాదులోనే చాల వీలు గావున యంగిండియాను అచటికి నడపితిని.

వీని ప్రకటనమువలన ప్రజలకు సత్యాగ్రహమునుగూర్చి నా శక్తి కొలఁది తెలుప నారంభించితిని. ఈ రెండు పత్రికలకును చాల ప్రాముఖ్యము కలిగెను. ఒక్కొక్క పత్రికకు ఇంచుమించు నలుబదివేల మంది చందాదారు లుండిరి. నవజీవన పత్రికకు వడిగను, యంగిండియా పత్రికకు మెల్లఁగను అభివృద్ధి కలిగెను. నేను జైలుకు వెళ్లినపిదప చందాదారులు తగ్గఁదొడఁగిరి. నేఁడు వీరి సంఖ్య ఎనిమిది వేలకు లోఁబడియుండును.

పత్రికలలో ప్రకటనములను ముద్రింపఁగూడ దని మొదటి నుండియు నాకు పట్టుదల. దాన పత్రికల కేమియు లోటు లేదు. ఇంతియ కాక పత్రికలలోని విషయముల స్వాతంత్ర్యమున కిది చాల నుపకరించె నని నా యభిప్రాయము.

ఈ పత్రికలవలన నేను నాలో శాంతిఁ బడయఁగలిగితిని. ఏలనఁగా, నేను వెంటనే శాసనధిక్కారమును జేయఁజాలకున్నను నా యుద్దేశములను ప్రకటింపఁ గలిగితిని. సలహాలను, సూచనలను ఈయఁగలుగుటవలన నా కూఱట కలిగెను. ఇట్టి కఠినసమయమున ఈ రెండు పత్రికలును ప్రజలకు చక్కగా సేవ చేసిన వనియు, మార్షల్.లా వలనఁ గలిగిన యన్యాయమగు పీడను తగ్గింప శక్తి కొలఁది పని చేసెననియు నా యుద్దేశము.

౩౫

పంజాబులో

పంజాబులో జరిగినవాని కన్నిటికిని నీవే కారణమని సర్ మైకల్ ఓడ్వాయరుగా రనిరి. మార్షల్‌లాకుఁ గూడ నీవే కారణ మని యనుటలోఁ గొందఱు పాంచాలయువకులు వెనుదీయ లేదు. మీరు శాసనధిక్కారమును మాత్రము కొంచె మాఁపకుండ నుండినచో జలియన్‌వాలాబాగునందు హత్యలు జరిగియుండెడివి కావని వీరు క్రోధావేశముతోఁ బలికిరి. పంజాబులో కాలు పెట్టినచో మిమ్ము ఖూనీచేయక విడిచిపెట్ట రనియుఁ గొందఱు బెదరించిరి.

కాని నా చేసిన పని తెలివి గలవా రెవరును శంకింపనంత శుద్ధముగను, ఉచితముగను ఉండెనని నా యభిప్రాయము. పంజాబులో నెపుడు దూఁకుదు నా యని యనుకొనుచుంటిని. లోఁగడ నెన్నఁడును నే నచటి కేఁగకుండుటచే నచట జరిగిన విషయములను కనులారఁ గనుఁగొనుటకు మఱి కొంచెము తొందరపడితిని. న న్నచటి కాహ్వానించిన డా. సత్యపాలు, డా. కిచలూ, పండిత రామభజదత్త చౌదరీగార లపుడు కారాగారమున నుండిరి. వీరిని, ఇతరులను సరకారువారు చాలఁ గాలము కొట్టున నుంప రని నాకుఁ జాల నమ్మిక. నేను బొంబాయికి వెళ్ళినపుడెల్లఁ జాలమంది పంజాబువారు నను జూడ వచ్చుచుండెడివారు. వారు నాకడ ప్రోత్సాహముఁ బడసి ప్రసన్ను లయి వెళ్ళుచుండెడివారు. నా కపు డాత్మవిశ్వాసము చాల మెండు.

నేను పంజాబు వెళ్లుట దూరదూరముగా పోవుచుండెను. వైసరాయిగారు 'ఇపుడు కాదు' అని ప్రతిమాటును జరుపుచుండెడి వారు.

ఇంతలో హంటర్-కమిటీ యేర్పాటాయెను. మార్షల్ లా సమయమున పంజాబు-ఆఫీసరు లనులుజరిపిన పనులఁగుఱించి యీ కమిటీవారు విచారణచేయుదు రని ప్రకటింపఁబడెను. దీనబంధు ఆండ్రూజుగా రచటికి వెళ్లియుండిరి. వారి యుత్తరములు చదువఁగా గుండె నీ రయిపోయెను. పత్రికలలో ప్రకటితములయిన విషయములకంటె ఘోరతరములగు విషయములు మార్షల్ లా వలన జరిగె నని యీ యుత్తరములు ధ్వనించెను. వెంటనే వచ్చి కలిసికొను మని వీ రుత్తరము వ్రాసిరి. వెంటనే పంజాబుకు బయలుదేఱవలయునని మాళవ్యులును వ్రాసిరి. నేను మరల వైసరాయిగారికి తంతి యిచ్చితిని. మీరు ఫలానా తారీఖుకు వెళ్లవచ్చునని జవాబు వచ్చెను. ఆ తారీఖు సరిగా గుర్తు లేదు కాని ౧౭ వ అక్టోబ రయి యుండవచ్చును.

లాహోరు చేరితిని. నాఁడు నా చూచిన దెన్నఁటికిని మఱపునఁ బడదు. ఈ మూలనుండి యా మూలకు నేల యీనినట్లు జనసముద్రము పెక్కేండ్లు వియోగము పొందిన ప్రియుని గలిసికొనవచ్చినటు లిండ్లు వదలి జనము స్టేషనులో నాకొఱ కెదురుచూచుచుండిరి. లోకులు నన్నుఁ జూచి హర్షోన్మత్తు లయిరి.

పండిత రామభజదత్త చౌదరీగారి బంగళాలో నా విడిది. వారి భార్య సరళాదేవి చౌదరాణీగారిని నే నిదివఱ కెఱుఁగుదును. నా కాతిథ్య మొసఁగు భార మామెపైఁ బడెను. నే నిచట 'ఆతిథ్య మొసఁగు భారము' అని యెఱిఁగి ప్రయోగించితిని. ఏలన, నేఁటివలెనే నాఁడును నే నున్నచో టొక ధర్మసత్ర మయిపోవుచుండెను.

పాంచాలప్రధాననాయకు లందఱును చెఱఁబడుటచే పండిత మాలవీయులును, పండిత మోతీలాలుగారును, శ్రద్ధానందస్వాములవారును వారి స్థానముల నాక్రమించిరి. మదనమోహన శ్రద్ధానంద

స్వాములతో లోఁగడ నాకు గాఢపరిచయము కలదు. మోతీలాలు గారిని బాగుగా నెఱుఁగుట కిదే మొదలు. వీరును, జైలు గౌరవముఁ బడయని అభిజననాయకులును న న్నాత్మీయునిగాఁ జేసికొనిరి. నాకచట క్రొత్త యనిపింపలేదు.

హంటర్-కమిటీ యెదుట సాక్ష్యము చెప్పఁగూడ దని మేమందఱమును ఒక్క త్రాటిమీఁద నుంటిమి. దానికి కారణ మప్పుడు ప్రకటింపఁబడెను గాన మరల నిచట వ్రాయను. ఇంతకాలము గడచిన పిదప నొకతూరి వెనుదిరిగి చూచినను 'హంటర్-కమిటీ యెదుట సాక్ష్య మీయఁగూడదు' అను నాఁటి నిశ్చయము శుద్ధముగాను, ఉచితముగాను తోఁచుచున్న దని చెప్పఁ జాలును.

హంటర్-కమిటీని బహిష్కరించినపిదప లోకుల తరఫున, అనఁగా కాంగ్రెసుతరఫున విచారణసంఘము నేర్పఱుపవలయుట తర్కసిద్ధము కదా! పండిత మోతీలాల్ నెహ్రూ, స్వ. చిత్తరంజనదాస్, శ్రీ అబ్బాస్ తైయబ్‌జీ, శ్రీ జయకరుగారును, నేనును పండిత మదనమోహనులచే సదస్యులముగా నేర్పాటు గావింపఁబడితిమి. సాక్ష్యము తీసికొనుటకు మేము వేఱు వేఱు చోటుల కరిగితిమి. పని నేర్పాటు చేయుట సహజముగా నావంతే. మరియు చాల చోటుల విచారణ చేయుట నాపాలఁ బడుటచే పాంచాలగ్రామములను, పాంచాలురను లెస్సగా నర్థము చేసికొను నలభ్యయోగము నాకుఁ గలిగెను.

ఈ విచారణలో నాకు పాంచాలస్త్రీలతోఁగూడఁ జాలఁ బరిచితి లభించెను. యుగముల తరబడినుండి మే మొండొండ నెఱిఁగినటు లుండెను. నేను వెళ్లిన తావుల నెల్ల స్త్రీలు గుంపుగుంపులుగా వచ్చెడివారు. తాము వడికి తెచ్చిన నూలుకట్టలను

నాముందు పెట్టెడివారు. పాంచాలము ఖాదీ కొక గొప్ప క్షేత్రము కాఁగలదని నేనీ విచారణలో అనాయాసముగాఁ దెలిసికొంటిని.

లోకులకుఁ గలిగిన ఘోరకష్టములను విచారించుచుఁ బోయిన కొలఁదిని రాచవారుచేసిన అరాచకము, ఆఫీసరులు కావించిన నాదిర్షా ప్రభుత్వము మొదలగు ఘోరములను వినఁగా వినఁగా నా కాశ్చర్యమును, దుఃఖమును గలిగెను. సరకారువారి కన్ని దేశములకన్న నెక్కువమంది సైనికుల నిచ్చిన దా పాంచాలదేశము. అచటి జనమే సరకారువారిచే నిట్టి యాతన లనుభవింపవలసివచ్చెను. ఈ విషయ మప్పటికినిప్పటికి నాకు విస్మయావహముగనే యున్నది.

ఈ కమిటీ రిపోర్టు నంతయు తయారుచేయు భారముగూడ నాపైఁ బెట్టఁబడెను. పంజాబునందు జరిగిన యత్యాచారముల నెఱుఁగఁగోరినవారు తప్పక ఆ రిపోర్టును చదివితీరవలయును. ఆ రిపోర్టునం దెచేఁగి చేసిన యత్యుక్తి యొకటియు లే దని నేను చెప్పఁగలను. అందలి ప్రతివిషయమునకును ప్రమాణము కలదు. ఇంతియుకాక ఇం దుదాహరింపఁబడిన విషయము లన్నియు పుచ్చుకొనిన వాఙ్మూలములం దేకదేశము. శంక కిసుమంతయేని యవకాశ మున్న సాక్ష్యమొకటియు నీరిపోర్టునందు ప్రకటింపఁబడలేదు. ఈరీతిగా సత్యము నెదుట నిలువఁబెట్టుకొని వ్రాయఁబడిన యీ రిపోర్టును పాఠకుఁడు చేతఁ దీసికొనినచో బ్రిటిషువారు తమ యధికారమును నిలుపుకొనుటకొఱ కెంత దూరము పోవఁగలరో, యెట్టి యమానుష కార్యములు చేయఁగలరో తెలిసిపోవును. నాకుఁ దెలిసినంతవఱకు రిపోర్టునం దొకమాటలోనేని యసత్యగంధము లేదు.

3౬

బదులుకు బదులా?

పాంచాలహత్యాకాండను కొంతసేపు విడనాడుదముగాక ! పంజాబునందలి డైయరు పరిపాలనమును గురించి కాంగ్రెసు విచారణము జరుగుచున్నతఱి నా కొక పెద్దపిలుపు వచ్చెను. ఇందు స్వ. హకీముసాహెబు భాయి ఆసఫాలీగారల చేవ్రాలు కలవు. శ్రద్ధానందస్వాములుగూడ వచ్చెద రని యందుఁ గలదు. వా రాసభ కుపాధ్యక్షు లనుకొందును. ఖిలాఫతును గూర్చి యాలోచించుటకు హిందూముసలమానుల సంయుక్తసభ ఢిల్లీలో జరుగును గాన నేనును ఆ సభ కాహ్వానింపఁబడితిని. ఆ సభ నవంబరులో జరిగెఁ గాఁబోలును.

ఆ యుత్తరమునందు ఖిలాఫతు చర్చమాత్రము కాక గోరక్షణ చర్చగూడ జరుపఁబడు ననియు, గోరక్షణను సాధించుట కది మంచి సమయ మనియు వ్రాయఁబడెను. నాకీ వాక్యశేషము బాగుగాఁ గనఁబడలేదు. నేను వచ్చుటకు ప్రయత్నింతు ననియు, ఖిలాఫతును గోరక్షణమును కలిపి బదులుకు బదులుగా చర్చింపవల దనియు, గుణదోషములను పురస్కరించుకొని యే విషయమున కా విషయమును విడివిడిగా విచారించి దాని దాని యోగ్యత నిర్ణయింపవలసియుండుననియు ప్రత్యుత్తరము వ్రాసితిని.

నేను సభకు వెళ్లితిని. వేనవేల జనము రాలేదుగాని చాల మంది వచ్చిరి. ఆ సభకు శ్రద్ధానందస్వాములవారు విజయంచేసిరి. తొలుత వారితో నేను పై విషయమునుగురించి మాటలాడితిని. వారికి నా యభిప్రాయము రుచించెను. 'సభాముఖమున కీ విషయమును గొనిరండ' ని వా రనిరి. హకీముసాహెబుతోఁగూడ మాటలాడి చూచి

తిని. గుణదోషములను పురస్కరించుకొని యీరెండు విషయము లును విడి విడిగా చర్చింపఁబడవలయు నని నా యభిప్రాయము. ఖిలాఫతు విషయమునందు సత్య మున్నయెడల గవర్నమెంటువారు దాని కన్యాయ మాచరించినయెడల హిందువులు ముసలమానులకు తోడుపడవలెను. దీనికి గోరక్షణమును జోడింపరాదు. హిందువు లిందులకు షరతులు కోరుట మంచి దనిపింపదు. 'మీరు మా ఖిలాఫతుకు తోడుపడుఁడు; మేము గోవధము మానుదుము' అని ముసలమాను లనుటయు మంచి దనిపింపదు. హిందువులు తమకు పొరుగువారగుటచేతను, ఏకభూమిజులుగ నుండువార లగుటచేతను హిందువుల మనోభావముల నాదరించుటకు ముసలమానులు స్వతంత్రముగా గోవధము చేయుట మానుకొనుట మంచిది. అది వారికి కర్తవ్యము. కాని ఇది స్వతంత్రవిషయము. నిక్కముగా నిది వీరికి కర్తవ్య మాయెనేని, తా మిది తమకు కర్తవ్యమని భావింతురేని హిందువులు ఖిలాఫతువిషయమున సాయము చేసినను, చేయకపోయినను ముసలమానులకు గోవధము మాను టుచితము. ఈ రెండు విషయములను ఈరీతిగా విడి విడిగా విచారించుట యుక్తము కావున సభలో కేవలము ఖిలాఫతును గూర్చి మాటలాడుట యుచితమని నాయభిప్రాయము. సభవారికిఁగూడ నా యభిప్రాయము సంగతముగా నుండెను. సభలో గోరక్షావిషయము చర్చకు రాలేదు. అయినను మౌలానా అబ్దుల్ బారీగా రిటు లనిరి: 'హిందువులు ఖిలాఫతుకు సాయపడినను సాయపడకున్నను, ఏకక్షేత్రనివాసు లగుటచే హిందువుల మనఃప్రవృత్తి ననుసరించి గోవధము మానవలయును.' ఒకానొక సమయమున గోవధ మాఁగి పోయి నటులుఁగూడఁ గానవచ్చెను.

ఖిలాఫతుతో పాంచాలవిషయమును జోడింప వలయు నని కొందఱు సూచించిరి. ఇదియును నాకు గిట్టలేదు. ఈ పాంచాల

విషయము స్థానికము. పాంచాలమునకు మహాదుఃఖ మొందవె నని సామ్రాజ్యమునకు సంబంధించిన శాంత్యత్యత్నవమునుండి పాంచాలమును విడిగా నుంచుటకు వీలులేదు. సంధిషరతులనుండి యుద్భవించిన ఖిలాఫతు విషయముతో దీనిని జతపఱచుట యవివేకము నారోపించు కొనుటయే యగు నని నాయభిప్రాయము. ఇది యందఱకును సమ్మతి మాయెను.

ఆ సభలో మౌలానా హజరత్ మోహానీగా రుండిరి. నే నిది వఱకే వీరి నెఱుఁగుదునుగాని వీ రింత యోద్ధ లని అదివఱ కెఱుఁగను. మా కిరువురకును చాల విషయములలో మతభేదము కలదు. అది తుది వఱకును అటులే యుండెను.

సభలో జరిగిన అనేక ప్రస్తావములలో హిందువులు, ముసల మానులు అందఱును స్వదేశీవ్రత మవలంబింపవలయు ననియు, అందులకుఁగాను విదేశవస్త్రములను బహిష్కరింపవలయు ననియు నొక ప్రస్తావము తీర్మానమునకు వచ్చెను. నాఁటివఱకును ఖాదీకి పునర్జన్మము కలుగలేదు. ఈ ప్రస్తావము హజరత్ సాహె బంగీకరించు నది కాదు. ఆంగ్లసామ్రాజ్యము ఖిలాఫతునకు న్యాయము కలిగింపని యెడల పగ దీర్చుకొనవలయు నని వారి యభిప్రాయము. కావున వారు ఈప్రతిపాదనమున కెదురుగా 'బ్రిటిషువస్తుమాత్రమును యథాసంభవ ముగా బహిష్కరింప వలయు'నని వాదించిరి. బ్రిటిషువస్తుమాత్రమును బహిష్కరించుట అశక్యమనియు, నయోగ్యమనియు చాల హేతువులు నే నపుడు చెప్పితిని. ఇపు డా హేతువు లందఱకును దెలియును. నేను నా యహింసావిషయమును గూడ సభవారియెదుటఁ బెట్టితిని. నా వాదప్రభావము సభవారిమీఁద బ్రసరించినటులు కనుగొంటిని. హజరత్ మోహానీగారి యుపన్యాసము నాలకించి సభవారు

హర్షనాదము లొనరించిరి గాన నా తూతూ ఎవరికిని వినిపింప దనుకొంటిని. అయినను నాధర్మమును నేను జేసికొనవలయు ననియు, నా యభిప్రాయముల నేల దాఁచిపెట్టవలయు ననియు నేను లేచి మాటలాడుటకు సాహసించితిని. సభ్యులు నా మాటలను చెవి యొగ్గి వినిరి. ప్లాటుఫారముమీఁది కొకరితరువాత నొకరుగా పలువురు వచ్చి నా యభిప్రాయమును సంపూర్ణముగా సమర్థించిరి. బ్రిటిషు వస్త్రమాత్ర బహిష్కారమును తీరుమానించుచో కొంచె మయినను ప్రయోజనము కలుగకపోఁగా నగుబాటగు నని నాయకులకు తెలిసిపోయెను. ఆ సభయంతటిలో ఏదో సీమవస్తువు లేని మనుజుఁ డొకఁడును లేఁడు. ప్రతిపాదకులే యనుష్ఠింపఁజాలని విషయములు కల యీ తీరుమానమువలన చెఱుపుతక్క మేలు లేదని ఆ సభలో పలువురు కనుఁగొనిరి.

'మేము మీ విదేశవస్త్ర బహిష్కారమువలన సంతోషించుచు కూరుచుండఁజాలము. మనము మన వస్త్రముల నన్నిటిని ఎపుడు వడికి నేసికొనఁగలము? ఇఁక విదేశవస్త్రబహిష్కార మెపుడు చేయఁగలము? సీమవారికి కోఁక పుట్టించు వస్తు వొకటి మనకుఁ గావలయును. మీ వస్త్రబహిష్కారముతో మాకు జగడము లేదు గాని దానితోపాటు కోఁక కలిగించు చుఱుకువస్తువు దేనినయినను మాకు పడవేయుఁడు!' అని మౌలానాగా రనిరి. 'క్రొత్త వస్తువిం కొకటి వలయు' నని నాకుఁ గూడఁ దోఁచెను. విదేశవస్త్ర బహిష్కారము వడిగా ఫలింపదని నా కపుడు తెలియును. అచ్చుఖాదీని తయారుచేసికొనఁగల శక్తి మనలో నున్న దని తరువాతఁ దరువాత నాకుఁ దెలిసెను గాని అపుడు తెలియలేదు. సీమబట్టలను ముట్టకుండుటకు కేవలము మిల్లులను నమ్ముకొనినచో దగా పడుదు మనియు నాకుఁ దెలియును. మౌలానాసాహెబు తన

ఉపన్యాసము ముగించునంతలో ప్రత్యుత్తర మొసఁగుటకు నేను తయారుగా నుంటిని.

ఈ క్రొత్త వస్తువులు దెలుపుటకు నాకు ఉరుదూమాట గాని, హిందీమాటగాని దొరకలేదు. ఇట్టి శుద్ధముసలమాను సభలో యుక్తిప్రధానముగు నుపన్యాస మొసఁగుట నా కిదియ మొదలు. కలకత్తాలో జరిగిన ముస్లింలీగులో నేను కొంచెము ఉపన్యసించితిని గాని యది కొలఁది నిముసములే. మరియు నుపన్యాసమునందలి విషయము సభ్యుల హృదయములకు తన్మయత కలిగింపవలసిన దేకాని యుక్తిప్రధానము కాదు. మరియు, నిచటి సభ్యులు నాకు విరోధులు కాకున్నను వీరి మతమును, నా మతమును భిన్నము. ఢిల్లీ ముసలమానులకడ శుద్ధమును, సలక్షణమును నగు ఉరుదులో నుపన్యసింపఁ జాలను గాని వచ్చియు రాని హిందీలో నా యభిప్రాయమును వారికిఁ దెలుపఁగలిగినఁ జాలును. ఈ రీతిగా నా పనిని నేను నెఱవేర్చుకొంటిని. 'హిందీ - ఉరుదు' భాష రాష్ట్రభాష యగుట కర్హమయిన దనుటకీసభయే ప్రత్యక్షప్రమాణము. నే నింగ్లీషులో నుపన్యసించినచో నా యభిప్రాయమును ఇప్పటివలె వారి మనస్సులకు పట్టింపగలిగి యుండెడివాఁడను గాను. మరియు మౌలానాసాహెబు చేసిన పూర్వపక్షమునకును అది తగి యయ్యెడిది కాదు. ఒకవేళ అయినను దానికి సమర్థమయిన సమాధానము నాకడనుండి వచ్చియుండెడిది కాదు.

తుద కెటులో చెప్పఁగలిగితినిగాని మొదట నా యీ క్రొత్తవస్తువును దెలుపుట కురుదుమాటగాని, హిందీమాటగాని తట్టక పోవుట నాకు లోటుగా నుండెను. నాకు 'నాన్-కో-ఆపరేషన్' అను మాట దొరకెను. మౌలానాగా రుపన్యసించుచుండఁగా నా

కిటులు తోఁచెను: 'ఒకటి గాదు-రెండు గాదు: అనేక విషయము
లలో తాము గవర్నమెంటుకు సాయపడుచున్నారు. అట్టి గవర్న
మెంటును బలవత్తరముగా నిరోధింపవలయు నని చెప్పుట వ్యర్థము.
పోనీ కత్తి గట్టుద మందమా, కాని పని. కావున సాయము
చేయకుండుటయే సరి యయిన నిరోధము' ఈరీతి గానే
నా సభలో నాన్-కో-ఆపరేషన్ అను మాటను మొదటి మాటు
వాడితిని. నా యుపన్యాసమున దీనిని సమర్థింపఁ దగిన యుక్తులను
సభవారి మది కెక్కించితిని. ఈ మాట యెన్ని యర్థముల కాకరమో
అపుడు నాకుఁ దెలియదు. కావున నేను దాని తపిసీలులోనికి దిగ
లేదు. నే నిటులు చెప్పినటులు గుర్తు:

ముసలమానులు ఒక గొప్ప విషయమును తీర్మానించుచు
న్నారు. వారికి సంధిషరతులు అనుకూలము కానిచో సర్కారు వారికి
సాయ మాఁపివేసెదరు. ఇది ప్రజల హక్కు. సరకారువారి బిరుదులు
మే ముంచుకొనము. వారి నౌకరి నిఁక మేము చేయము.
ఖిలాఫతువంటి ఆవశ్యకమగు ధర్మవిషయమును సరకారువారు
వ్యర్థపుచ్చుచో మే మిఁక వారి కెటులు సాయపడఁగలము?
ఖిలాఫతు నెగురఁగొట్టుచో సాయము చేయకుండుట మా హక్కు.'

పిదపఁ గొన్ని నెలలవఱకును ఈ క్రొత్తవస్తువు ప్రచారములోనికి
రాలేదు. కొన్ని నెలలవఱకు ఈశబ్ద మీ సభలో నడఁగి యుండెను.
ఒక నెలపిదప అమృతసరమున కాంగ్రెసు జరిగెను. నే నపుడు
సహకారము చేయవలయు నను తీరుమాన మామోదించితిని. హిందూ
ముసలమానుల కెన్నఁడును ఆ సహకారమున కక్కఱ గలుగు నని నే
నపు డనుకొనలేదు.

౩౮

అమృతసరపు కాంగ్రెసు

మార్షలు లా అమలులో నున్నపుడు పేరునకు మాత్రము సాక్ష్యము పుచ్చుకొని, నామమాత్రమునకు కోర్టులనువానిలో విచారించి వందలకొలఁది పంజాబువారిని నెలల తరబడి, యేండ్లతరబడి ఖైదులోఁ బెట్టిరి. ఈ దురన్యాయమునకు నలుప్రక్కలను హాహాకారములు బయలుదేఱుటచే సరకారువారు వారి నెంత కాలమో ఖైదులో నుంపఁజాలక పోయిరి. కాంగ్రెసు ప్రారంభము గాకముందే పలువురు విడుదల గావింపఁ బడిరి. హరికిషన్‌లాలుగారు మొదలగువారు ముందు వదలిపెట్టఁబడిరి. పిమ్మట కాంగ్రెసు నడుమ, అలీసోదరులు విడువఁబడి సూటిగా కాంగ్రెసునకు వచ్చిరి. నాఁడు లోకుల సంతోషమునకు మితి లేదు. తన ప్రాక్టీసు నంతయు త్యజించి పాంచాలమున బసపెట్టిన మోతీలాలు నెహ్రూగారపుడు కాంగ్రెసునకు అధ్యక్షులు. శ్రద్ధానందస్వాములవారు స్వాగతసభ కధ్యక్షులు.

హిందీభాషలో నొక చిన్న యుపన్యాస మిచ్చి హిందీ భాషకు వకాలతునామా పుచ్చుకొనుటయు, ఉపన్యాసమున వలస పోయిన హిందువుల స్థితిగతులనుగుఱించి చెప్పుటయుమాత్రమే ఇంతవఱకును కాంగ్రెసులో నాకుఁ గల పని. ఈ సంవత్సరమునఁ గూడ నింక కెక్కువ పని యుండ దని తలఁచితిని. కాని వెనుక పలుమాఱులు జరగిన చందముగనే ఈమాఱును కొంత కార్యభారము నామీఁద పడెను.

క్రొత్త సంస్కరణములను గుఱించి చక్రవర్తిగారి ఫర్మానా జారీ యాయెను. దానివలన నెవరికిని సంతుష్టికలుగలేదు. నాకుఁగూడ సంపూర్ణముగా సంతుష్టి కలుగలేదు. సదరు ఫర్మానాలో సూచింపఁ

బడిన సంస్కరణములలో లోపము లున్నను స్వీకరింపఁ దగు నని అపుడు నాకుఁ దోఁచెను. చక్రవర్తిగారి ఫర్మానాలో లార్డు సింహాగారి సంతకము గూడ నుండుటచే ఆ సమయమున ఆ భావములో నా కాశాకిరణము కానిపించెను. కాని అనుభవశాలు లగు లోకమాన్యులు, చిత్తరంజనదాసులు మొదలగు పెద్దలు పెదవి విఱిచిరి. భారతభూషణము మదనమోహనులు మధ్యస్థులుగా నుండిరి.

మదనమోహనులు నన్ను తమ డేరాలో నుంచుకొనిరి. కాశీ విశ్వవిద్యాలయశంకుస్థాపనమున కేఁగినపుడు నేను వారి నిరాడంబర జీవితము నెఱిఁగియుంటిని గాని నే నిపుడు వారి సొంత డేరాలోనే యుండుటవలన వారి దిన చర్యలో ప్రతివిషయమును చూచి యానందాశ్చర్యముల నొందితిని. వా రున్న తావు పేదలకెల్ల సత్రము. దానిలో దారి దొరకదు. ఎటుఁ జూచినను మనుష్యులే. ఇందు వైశాల్యము లేదు; ఏకాంతమును లేదు. ఎవఁ డే సమయమున నెంతసేపు మాటలాడఁ దలఁచికొనినను నచట లోటు లేదు. ఇట్టి వీరి యీ గదిలో నా దర్బారు—అనఁగా మంచము.

ఈ ప్రకరణము మాళవ్యుల జీవితపద్ధతిని వర్ణించుటలో వ్యయింపక ప్రకృత మనుసరింతును.

మాలవ్యులతో ప్రకృతస్థితిగతులనుగుఱించి మాటలాడుచుంటిని. అన్నగారి వలె వారు నా కన్ని పక్షములవారి యభిప్రాయములను దెలుపుచుండిరి. సంస్కరణముల గుఱించిన చర్చలలో నేనును భాగస్వామిని గావలయు నని తలఁచితిని. పాంచాలహత్యాకాండను గుఱించిన విచారణసంఘమున నాకు పా లుండెను. తత్సంబంధమున సరకారువారితో పని యున్నది. మఱియు, ఖిలాఫతు మాట యొకటి. మి. మాంటేగు హిందూదేశమునకు మిత్ర మనియు భారతీయులకు దగా చేయఁ డనియు నా యభిప్రాయము. అలీసోదరుల విడుదల గూడ శుభచిహ్న మనుకొంటిని. ఇట్టి స్థితిలో సంస్కరణముల స్వీకరించుట మంచి దని తోఁచెను. సంస్కరణములు చాల నసంతోషకారకము లను, అఱగొఱలును గావున వానిని స్వీకరింపరా దని చిత్తరంజన

దాసుగారి యభిప్రాయము. లోకమాన్యులు కొంచెము తటస్థులయి యుండిరిగాని దేశబంధువు పక్షమునే సమర్థింపఁ దలఁచికొనిరి.

ముక్కాఁకలు తీరిన యీ లోకనాయకులతో నా మతము వేఱుపడుట నాకుఁ గష్టమనిపించెను. ఇది యిట్లుండఁగా నా యంతర్వాణి నాకు విస్పష్టముగా వినఁబడుచుండెను. కాంగ్రెసు నుండి తప్పించుకొనిపోవఁ బ్రయత్నించితిని. నేను గైరుహాజరగు నెడల నన్ని కార్యక్రమములును చక్కఁబడు ననియు, గొప్పగొప్ప నాయకులకును నాకును మతభేదము లేకుండ బ్రతికిపోవుదు ననియును పండిత మోతీలాలుగారికిని మదనమోహనులకును దెలిపితిని.

ఈ పూజ్యపాదులకు నా మాట యిష్టము కాలేదు. ఎవరో యీ మాటను వారి కిషన్‌లాలుగారి చెవిలో నూఁదిరి. 'అటు లెప్పుడును జరుగఁగూడదు. ఇది పాంచాలురకుఁ జాలఁ గష్టము కలిగించును' అని వా రనిరి. లోకమాన్యులతోడను దేశబంధులతోడను జిన్నాగారితోడను సంప్రతించితిని. ఎంతయాలోచించినను దారి కానరాలేదు. నా వేదన యంతయు మాలవ్యాగారితో నిట్లు వెళ్లఁబోసికొంటిని: 'మాకు సమాధానము కుదురునట్లు లేదు. నా ప్రస్తావమును తీర్మానమునకుఁ బెట్టుచో వోట్లు తీసికొనవలసి వచ్చును. దానికి వీలు కానఁబడదు. ఇంతవఱకును వోట్లు తీసికొనుటకు చేతు లెత్తించుచున్నారు. చేతు లెత్తునపుడు ప్రేక్షకులయు సభ్యులయు భేదము లేకుండఁ బోవుచున్నది. ఇంత పెద్ద సభలో నిక్కచ్చిగా వోట్లు పరిగణించుటకు సౌకర్యము లేదుగాన నేను నా పక్షమునకు వోట్లు కోరినను దానికి వీలు పొసఁగట్టదు.'

కాని లాలా హరికిషన్‌లాలుగారు దీనికి వీలు కలిగింప నేర్పాటుచేసిరి. 'వోట్లు తీసికొను నాఁడు ప్రతినిధులనేగాని ప్రేక్షకులను రానీయము. వోట్ల భారము నాది. అంతియె కాని, మీరేమి! గైరుహాజరేమి?' అని హరికిషనుగా రనిరి.

తుద కొప్పింపఁబడితిని. తీర్మానమును వ్రాసితిని. కడు సంకోచముతో ప్రతిపాదింప నంగీకరించితిని. జిన్నా మాళవ్యులు

సమర్థకులు. నేను ప్రతిపాదించితిని. మాకుఁ గల మతభేదమును
వినుటయందు ఉత్సాహము లేకున్నను, మా యుపన్యాసములందని
యుక్తితర్కము మఱి యేమియు లేకపోయినను సభ్యు లింతమాత్రము
మతభేదమునుగూడ సహింపకపోయిరి. వారికి కష్టము కలిగెను.
సభ కైకమత్య మిష్టము.

ఒకవైపు ఉపన్యాసములు జరుగుచుండెను. ఒక వైపు
వేదికమీఁద రాజీప్రయత్నములు జరుగుచుండెను. ఒకరికొకరినుండి
మఱియొకరి కడకు చీటులు నడచుచుండెను. మాలవ్యాగారు
రాజీచేయుటకు సకలబాధలు పడుచుండిరి. ఇంతలో జయరామ
దాసుగారు నా చేతిలో తమ చీటి నుంచి యీ సంకటమునుండి ప్రతి
నిధులను తప్పించుటకు మిగుల మధురములగు శబ్దములతో నన్ను
బోధించిరి. వారి తీరుమానమునం దొకటి చేర్పవలయు నని చెప్పిన
సూచన నాకు బాగుగఁ గానిపించెను. మాలవ్యాగా రదివఱకే నలు
వైపులను సంధి కాశించుచుండిరి. 'జయరామదాసుగారు చేసిన
సూచన యిరువాగుల వారికిని ఉపాదేయముగాఁ గానిపించుచున్నది.'
అని నే నంటిని. లోకమాన్యులకు దానిని జూపితిని. 'దాసుగారి
కొప్పుదల యగుచో నాకును ఆపత్తి లేదు' అని వా రనిరి. తుదకు దేశ
బంధులును మెత్తఁబడి విపినచంద్రపాలుగారి దెసఁ జూచిరి. మాలవ్యా
జీకు ధైర్యము కలిగెను. వా రా చీటిని చేతికికొని దాసుగారి నోము
నుండి 'సరే' అను మాట రాకమునుపే 'సభ్యులారా! తమ కింక సంతస
మొందవఁగలదు; సమాధానము కుదిరెను' అని చెప్పివేసిరి. ఇకఁ జెప్పున
దేమి! కరతాళధ్వనులతో సభామంటప మంతయు మ్రోఁగిపోయెను.
గంభీరములగు మోము లన్నియు సంతోషముతో ప్రజ్వలించెను.

ఆ తీర్మానమును సవరణను ఇచటఁ జర్చింపఁ బని లేదు.
ఏలనఁగా, నీ తీర్మాన మెటులాయెనో చెప్పుటయే నా శోధనములకు
విషయము.

ఈ సమాధానమువలన నా జవాబుదారి యెక్కుడాయెను.

3౧

కాంగ్రెసుతో సాక్షాత్సంబంధము

అమృతసరమున కాంగ్రెసు - వ్యవహారకూటం చూచినంత మాత్రమున మహాసభతో నాకు సాక్షాత్సంబంధము కలిగిన దని నే నూహింపలేను. లోగడ నేను కాంగ్రెసునకు వెళ్లుట నాకుఁ గల భక్తిని దానియందు దాఖలుచేసికొనుటకే. చిన్న చిన్న పనులు తక్క పెద్ద పను లేవియు నాకు అందున్నటు లెన్నఁడును గోచరింపనూ లేదు. నేను 'కోరనూ' లేదు.

నాకుఁ గల రెండు శక్తులు కాంగ్రెసునకు ఉపయోగించు నని అమృతసరమున నా కనుభవ మాయెను. పాంచాలవిచారణసంఘము నందు నా చేసిన పని లోకమాన్యులకును మదనమోహనులకును మోతీలాలు గారికిని దేశబంధువులకును, సంతోషము కలిగించె నని నే నెఱిఁగితిని. సలహాలకును సంప్రతింపులకును తమ యాంతరంగిక సభల లోనికి వీరు నన్నుఁ బిలువ నంపుచుండెడివారు. సరియగు విషయ నిర్ధారణ మచటనే జరుగుచుండెడిది. కేవలము విషయముల నిర్ధారించు వారే యచట సమకూడెడివారు. నాయకుల విశ్వాసమునకుఁ దగిన వారే యచటికి రాఁగలవా రయినను చాటుమాటుగా పైవారుఁ గూడఁ గొందఱు దూఱకుండుట లేదు.

రాఁబోవు సంవత్సరమునఁ జేయవలసిన పనులు రెండు గలవు. అందులకు నాకుఁ గొంత సామర్థ్యము గలదు; చేయవలయు నను ఉద్దేశమును గలదు.

జలియన్‌వాలాబాగులో జరిగిన హత్యలను గుర్తుతెచ్చుట కొక చిహ్నమును నెలకొలుపుట యీ పనులలో నొకటి. కాంగ్రెసంతయు

మిగుల ప్రామాణికతతో నీ విషయము తీర్మానించెను. వీరి కమిటీలకును
సంపాదింపవలసియుండెను. నేను ఒక ట్రస్టీగా నియమింపబడితిని.
ప్రజాకార్యములకు ధనము దానము చేయగలవారిలలో మదనమోహన
మాలవ్యగారిని మొదటివారు. నేను వారికి తీసిపెట్టు వాడనని నాకు
దెలియును. నాకీ శక్తి కలదని దక్షిణ-ఆఫ్రికాలో గుర్తించితిని.
రాజులను ధనవంతులను లక్షలు తెచ్చు శక్తి నాకు లేదు.
నేను [illegible] మాలవ్యగారితో పోటీ పెట్టుకొనవలసిన పని
నాకు లేదు. అమృతసరములో జలియనువాలాబాగునకు సంబం
ధించిన పనికి [illegible] ప్రత్యేకము తీసికొనరాదని నాకు తెలియును.
కావున — స్మృతిచిహ్నమును నెలకొలుపుటకు ధనము పోగుచేర్చ
వలసిన ముఖ్యభారము నామీద పడునని ట్రస్టీపదవి గ్రహించునప్పు
డనుకొంటిని. అది నిజమే యయ్యెను. ఇందుకు బొంబాయిలోని
ఉదారులు ధారాళముగ ధనమిచ్చిరి. అది యిప్పుడు నిలువయున్నది.
దానికి వినియోగమును గూర్చి కొంత చిక్కు వచ్చెను. జలియనువాలా బాగులో
హిందువులును ముసల్మానులును, సిక్కులును రక్తముచే పవిత్రమగు
నీ భూమిపై ఏ స్మృతిచిహ్నము నుంచవలయునని శంక కలిగెను.
ఏలనగా, ఈ ముగ్గురిలో ఏ యిరువురికిని నేడు చెలిమి లేదు.

ఇక నా రెండవ శక్తి—నాకు ముసద్దీ పని తెలియును. అది
కాంగ్రెసు కుపయోగించెను. కొలది మాటలతో అవినయము లేని
భావము వ్రాయగల నేర్పు నాకు గలదని నాయకు లంద
రెరుగుదురు. దీర్ఘకాలాభ్యాసమువలన నాకీ నేర్పు కలిగెను.
నాటి [illegible] నన్ను కాంగ్రెసు కార్యప్రణాళిక గోఖలేగారిచ్చి
పోయిన కవిలె. కాంగ్రెసు-తంతుకు అంతటి నియమావళి
యావశ్యకము. ముఖ్యముగ దాని యితిహాసమును వారివలననే నేను
వినియుంటిని. కాంగ్రెసు-పనులు విరివి యగుటవలన నిప్పు
డా నియమములు చాలవని సర్వవిదితమే. దానికి ప్రతియేడును
చర్చ జరుగుచుండెడిది. ఏడాదిపొడుగునను పనులు జరుగగల

౩౮ కాంగ్రెసుతో సాక్షాత్సంబంధము

యేర్పాటుగాని రాఁబోవు విషయములను విచారించు నేర్పాటుగాని
నాఁటికి లేదు. దీనికి మంత్రులు మువ్వురు. కాని నిక్కమున కొక్కఁడే.
అతఁడయినను ముప్పొద్దులు పనిచేయ గలవాఁడు కాఁడు. ఈ
యొక్కఁడే కాంగ్రెసు-ఆఫీసు నెటులు నడపును? భవిష్యద్విషయముల
నెటు లాలోచించును? భూతకాలమునఁ దలపెట్టిన కార్యముల
నెటులు నిర్వహించును? కావున నా యోఁచు అన్నిటికంటె
నీ విషయము నాలోచించుటయే ఆవశ్యక మాయెను. కాంగ్రెసులో
వేనవేల జనము. అందు ప్రజాకార్య మెటులు సాగును? ప్రతినిధుల
సంఖ్యకు హద్దు లేదు. ప్రతిప్రాంతమునుండియు నిందఱు ప్రతినిధులు
రావలయు నను నియతి లేదు. మఱియు నందఱును ప్రతినిధులే
కావచ్చును. కావున దీని కొక యేర్పాటు ఉండి తీరవలయు నని
అందఱకును తోఁచెను. నే నొక షరతుతో ఈ యేర్పాటు చేయుటకు
పూనిపడితిని. జనములో పలుకుబడి గల మహానాయకు లిరువు రని
నే నెఱుఁగుదును. ఈ కాంగ్రెసు - కార్యప్రణాళికను కూర్చుటలో
జనులకు ప్రతినిధులుగా నాకు సాయము చేయుఁడని వా రిరువురిని
నేను కోరితిని. కాని వా రిరువురికిని యీ విధానమును తయారు
చేయుటకు తీరిక యుండ దని నాకుఁ దెలియును. దానఁ జేసి 'తమకు
విశ్వాసపాత్రములగు నిరువురను నాకుఁ దోడొసఁగుఁ'డని లోకమాన్యు
లను దేశబంధువులను యాచించితిని. ఈ కార్యప్రణాళి-సమితిలో
వీరికంటె పైవా రెవరును ఉండఁగూడ దని సూచించితిని. నా సూచన
యంగీకృత మాయెను. లోకమాన్యులు శ్రీ కేల్కర్ గారి పేరు చెప్పిరి.
దేశబంధులు శ్రీ ఐ. బి. సేన్ గారి పేరు చెప్పిరి. ఈ మువ్వురము ఒక
నాఁడేని కలిసి కూర్చుండ లేదు. మేము టపాలో పరస్పరాభిప్రాయము
లెఱిఁగికొంటిమి. తుదకు సమరసమగు నభిప్రాయముతో రిపోర్టు
తయారుచేసితిమి. దీనిగుఱించి నే నొకమాట చెప్పుదును—'ఈ విధా
నము చొప్పున పని చేసికొనుచుఁ బోయినఁ జాలును; స్వరాజ్యము
సిద్ధించును.' ఈ జవాబుదారిని నెత్తిమీఁదఁ బెట్టుకొనిన పిదప నే
కాంగ్రెసుతో నాకు నిక్కమగు సంబంధము కలిగె నని నా యుద్దేశము.

ఖాదీ పుట్టుక

౧౯౦౮ సాలువఱకు రాటమునుగాని, మగ్గమునుగాని నే నెఱుఁగను. అయినను రాటముచే హిందూదేశపు బీదతనము పోవునని నేను హింద్-స్వరాజ్యమున వ్రాసియుంటిని. హిందూ దేశమున పలువురు కడుపుకూటికి లేక చచ్చిపోవుచున్నారు. ఇటులు చావకుండఁ జేయుట కే యుపాయము దొరకునో ఆ యుపాయమే స్వరాజ్యమునకుఁ గూడఁ ద్రోవ జూపు నను మాట యందఱకుఁ దెలిసినదే యని నేనా పుస్తకమున వ్రాసియుంటిని. ౧౯౧౫ సంవత్సరమున దక్షిణ-ఆఫ్రికా నుండి నేను ఇండియాకు వచ్చినపుడుగూడ రాటమును జూచి యెఱుఁగను. సత్యాగ్రహాశ్రమమును ఏర్పాటుచేసిన తరువాత నచటఁ గొన్ని మగ్గములు పెట్టితిమి. మగ్గములు పెట్టుటకుఁ గూడ మాకుఁ గడుఁ గష్టమాయెను. మే మందఱ మిట్టి పనుల కపరిచితులము. మాకు మగ్గము నడపుట సాగలేదు. మే మందఱమును వ్రాఁతవారమును, కూఁతవారమును గాని మగ్గముమీఁద చేయివేసి యెఱుఁగము. చేతిపనులు మా యెఱిఁగినవి కావు. కావున మగ్గ మున్నను నేత నేర్పుటకు ఒకఁడు కావలసివచ్చెను. కాఠియావాడు పాలనపురములలో మగ్గములును, నేత నేర్పువాఁడును దొరికెను. ఆ నేతకాఁడు తన విద్య నంతయు మాకు నేర్పలేదు. కాని మొదలు పెట్టిన పనిని మగన్‌లాలు మానెడివాఁడు కాఁడు. పనివానితన మతని సొమ్ము. కావున నేతలో నతఁడు నేర్పరియై ఆశ్రమమునం దందఱకును నొకని తరువాత నొకనికి నేత నేర్పివైచెను.

మా వస్త్రములను మేము నేసికొనవలయు నని మా యూహ. కావున నాఁటినుండియు బొమ్మ బట్టలను విసర్జించితిమి. ఇండియా

మిల్లులలో తయారయిన నూలితో నేసిన వస్త్రములనే కట్టుకొనవలయు నని నిశ్చయించితిమి. దీనితో మాకు కావలసినన్ని సంగతులు తెలిసెను. సాలెవారి జీవనము, వారు నేయు వస్త్రముల మొత్తము, నూలు కొనుటలోఁ గల యిబ్బందులు, అందలి మోసము, తుదకు వారి యప్పు సొప్పులు ఈ మొదలగున వన్నియు మాకుఁ దెలిసిపోయెను. ఇట్టి స్థితిలో ఇంత వడిగా మాకుఁ గావలయు వస్త్రము లన్నియు మేము నేసికొనలేము. కావున సాలెవారికడ మా వస్త్రములఁ గొనవలయును. కాని ఇండియామిల్లు నూలితోడనే నేయఁబడిన వస్త్రములు బట్టలవర్తకులకడఁ గాని, సాలెవారికడఁ గాని దొరకవు. సాలెవారికడ నున్న సన్నబట్ట యంతయు సీమనూలే. ఇండియా మిల్లులు సన్న నూలు తయారు చేయలేవు. నేఁటికిని అవి తయారు చేయు సన్ననూలు కడుఁ గొలఁది. మఱీ సన్ననూ లవి తయారు చేయనే లేవు. మేము ప్రయత్నము చేయఁగాఁ జేయఁగా తాము నేసిన వస్త్రముల నన్నిఁటిని గొనినచో స్వదేశపు నూలితో నేసి పెట్టుదు మని కొంద అంగీకరించిరి. ఈరీతిగా ఇండియామిల్లునూలితో నేయఁబడిన వస్త్రములు మే మేర్పాటు చేసికొంటిమి. మా మిత్రులలోఁ గూడఁ బ్రచారము చేసితిమి. మే మీ రీతి నలవోకగా నూలు మిల్లుల కేజెంటుల మయితిమి. ఈ పరిచయమువలన వారి కార్యపద్ధతియు, వారు చేయు మోసము వగైరాలు మాకుఁ దెలియనాయెను. తామే వడికి తామే నేసి యీవలయు నని మిల్లువారి యుద్దేశము. చే మగ్గములవారికి వా రొసరించు సాయ మనిచ్ఛాపూర్వకము గాని యిచ్ఛాపూర్వకముఁ గాదు.

ఇది యెల్లయుఁ జూడఁగా మన నూలు మనమే వడుకుకొంద మనిపించెను. మనము వడుకుకొననంతవఱకును పరాధీనత తప్ప దనుకొంటిమి. ఇండియామిల్లుల కేజెంట్ల మయి దేశసేవ చేయఁ గలుగుదు మనుకొన లేదు.

మాకు రాటము దొరకలేదు; రాటము త్రిప్పఁగలవాఁడును దొరకలేదు. పంకెలకును, కండెలకును మాకడ చక్రములు కలవుగాని వానిమీఁద దారము తీయుటకు వీలు కలదని మాకు తెలియదు. ఒకతూరి వకీలు కాళిదాసుగారు రాటముమీఁద దారము తీయఁగల యామె నొకతెను దీసికొని వచ్చి—'ఈమె మీకు నేర్పఁగల' దని చెప్పెను. క్రొత్త సంగతులను నేర్చికొనుటలో నేర్పరి యగు నొకనిని మా యాశ్రమమునుండి యామెకడ కంపితిమి గాని యతఁడును ఆ కళారహస్య మెఱుఁగఁజాలకయే వచ్చెను.

కాలము గడచిన కొలఁది నా కాతురత హెచ్చెను. ఆశ్రమమునకు వచ్చిన ప్రతివానితోడను నే నీ సంగతిని గోల పెట్టుచుంటిని గాని యేమి లాభము? ఏలన, వడుకుట ఆఁడువారి కిజారా. కావున ఆఁడువారే అట్టి యాఁడువారిని కనిపట్టవలయును.

౧౯౧౭ సాలున గుజరాతువారు నన్ను శిక్షా పరిషత్తున కధ్యక్షునిగా బ్రోచికి * తీసికొనిపోయిరి. అచట గంగాబాయి యను నామె నాకుఁ గానిపించెను. ఆమె తలచెడ్డది; పెద్దసాహసము కలది. ఆమె వ్రాఁత కోఁత లెఱుఁగదు. వ్రాఁత కోఁతలు వచ్చిన యాఁడువారలెవ్వరికిని ఆమెసాహసము లేదు. ఆమె యస్పృశ్యతను దాఁటెను. ఆమె నిర్భయముగా నంత్యజులలోఁ గలసి మెలసి వారికి సేవ యొనర్చెను. ఆమె ధనవతి. అయినను ఆమెకు కోరికలు తక్కువ. ఆమెశరీరము బలిష్ఠము. ఆమె ముక్కాఁకలఁ దిరిగినది; వదురుబెదురు లేక యెటకేని ఒంటరిగా వెళ్ళఁగలదు. ఆమె గుఱ్ఱపు సవారు చేయఁగలదు. గోధరాలో నా కీమెతో నెక్కువ పరిచితి యొదవెను. నేను నా రాటపు సొద నామెకడ వెళ్ళఁబోసికొంటిని. దమయంతి నలుని వెతకఁ బోయినటులు రాటమును వెదకఁబోవుదు నని చెప్పి యామె నా బరువు తగ్గించెను.

* భరుకచ్ఛము.

౪౦

దొరకెను

గంగాబాయి గుజరాతంతయుఁ దిరిగి తిరిగి పిదప బడోదా రాజ్యమునందలి బీజాపురమను గ్రామమున రాటనమును గనుఁగొనెను. అచటఁ జాల నిండ్లలో రాటనము లున్నవిగాని యవి యటకలపయికిని, గోడలపయికిని ఎక్కియుండెను. అయినను ఏకు లిచ్చుట, తీసిన నూలంతయుఁ గొనుట: ఈ రెండు నియమము లున్న యెడల రాటముమీఁద దారము తీయుటకు అచటివారు సంసిద్ధులయి యుండిరి. గంగాబాయి నా కిటులు వార్త యంపఁగనే నా సంతోషమునకు మేర లేకపోయెను. ఏకులు చేయించుట కష్టమాయెను. స్వ. భాయి ఉమర్ సోబానీగారికీ సంగతి తెలుపఁగా వారు తమ మిల్లునుండి యేకుల కట్టలను పంపుటకు పూఁచీపడిరి. నే నీ యేకులను గంగాబాయికిఁ బంపితిని. నాఁటనుండి మేము నేయఁ జాల నన్ని నూలుకట్టలు వచ్చి పడుచుండెను.

భాయి ఉమర్ సోబానీగా రుదారతతో పంపుచుండిరిగదా యని మన మూరక పుచ్చుకొనుచుండుటయేనా? దానికొక మితి లేదా? పోనీ, వెల యిచ్చి పుచ్చుకొందమన్న నాకు మనస్కరింపలేదు. మిల్లు-ఏకులు కొని నూలు తీయించుట నాకు దోషమని తోఁచెను. మిల్లు-ఏకులు కొనినచో నిఁక మిల్లునూలుమాత్ర మేల కొనరాదు? ప్రాచీనులకు మిల్లు లేకులు చేసి పెట్టినవా? కానిచో వా రేకు లెటులు చేయించుకొనిరి? ఇటు లాలోచించి దూదేకువా రెవరేని యేకులు చేసి యిత్తురేమో కనుఁగొను మని గంగాబాయికిఁ జెప్పితిని. ఆమె యంగీకరించెను. ఆమె దూదేకులవాని నొకనిఁ బట్టుకొనెను. అతఁడు నెలకు ముప్పదియయిదు రూకలడిగెను. అదియంతగా నెక్కువ కాదు.

అపుడు నేను వెలకు లెక్క చేయలేదు. ఏకినదూదితో నీమె బాలుర కేకులు చేయుట నేర్పెను. నేను దూదిపిప్పుమునకు బయలుదేరితిని. భాయి యశవంత ప్రసాదదేశాయి దూదిని పంపు భారమును వహించెను. గంగాబాయి బూనిన యీపని యిట్లు అత్యంతము వృద్ధి చెందెను. బీజాపూరునందు వడికిన నూలు నేయించుటకు గంగాబాయి నేతగాండ్రను సంపాదించెను. ఇటులు బీజాపూరు — ఖాదీ పేరు మోఁగెను.

ఇటులు బీజాపూరులో ఖాదీ వృద్ధి యగుచుండఁగా మా యాశ్రమములో రాటము నెలకొనుట కాలస్యము కాలేదు. మగన్‌లాల్ గాంధీ తన నేరుపుచే రాటమునకు కొన్ని సంస్కరణము లొనగూర్చెను. ఆశ్రమమునందే రాటములును, తకిలీలును తయారు కాఁజొచ్చెను. ఆశ్రమమున నేసిన ఖాదీగుడ్డ గజము వెల రు. ౧-౧-౦ ఆయెను నేనీ మోటు ఖాదీని నా మిత్రుల కిచ్చి గజము ౧-కి రు. ౧-౧-౦ వసూలు చేసితిని. వారు సంతోషముతో నొసఁగిరి.

నేను బొంబాయిలో మంచము పట్టి యుంటిని. అయినను నా భోగట్టా నేను మానలేదు. అచట నూలు వడుకు ఆఁడువా రిరువురు దొరకిరి. వారు ఇరువది యెనిమిది తులముల సేరు నూలున కొక రూక పుచ్చికొనిరి. నే నప్పటికి ఖాదీశాస్త్రమున కంధుఁడను. నాకు చేతినూలు కావలయును. మఱియు ఆఁడువారిచే వడికింపవలయును. గంగాబాయి యిచ్చు వెలయు, నా యిచ్చు వెలయు తావేజా వేసి చూచికొనఁగా నేను టోపీలో పడితి నని తెలిసికొంటిని. వా రంతకు తక్కువ ధరకు ఒప్పుకొనలేదు. కావున వారిని విడనాడవలసివచ్చెను. కాని వారివలన మాకుఁ గలుగవలసిన యుపయోగము కలుగనే కలిగెను. వీరు శ్రీ అవంతికాబాయికిని, శ్రీ రమాబాయి కామదారుకును,

౪౦ దొరకెను

శ్రీ శంకర్‌లాల్ బాంకర్‌గారి మాతృ శ్రీ వసుమతీ బహేను గారికిని వడుకుట నేర్పిపోయిరి. నా గదిలో రాటము జుమ్మని మ్రోయఁ దొడఁగెను. నా జబ్బు పోఁగొట్టుటలో నీ రాటమునకు భాగము కలదని చెప్పినచో నతిశయోక్తి కాఁజాలదు. జబ్బు పోఁగొట్టుటకు మనస్సు మార్పు ఒక హేతువు; ఇది నిక్కము. మనుజుల రోగములను బోఁగొట్టుటలో మనస్సు పాలుమాత్ర మేమంత తక్కువా? నేనును రాటముమీఁదఁ జేయి వయిచితినిగాని అపుడంతగా పని చేయఁ జాలక పోయితిని.

బొంబాయిలోఁగూడ నేకులకుఁ గఱవాయెను. చేతియేకు లెచటను దొరకలేదు. రేవాశంకర్ ఝవేరీగారి బంగళా ముందు నుండి ప్రతిదినము దూదేకులవాఁ డొకఁడు దూది యేకు వింటిని మోపునఁ బెట్టుకొని పోవుచుండెడివాఁడు. నే నతనిని పిలిపించితిని. అతఁడు పఱుపులకు దూది యేకుచున్నటులు తెలిసికొంటిని. 'ఏకులు చేసిపెట్టెదవా?' యని యడిగితిని. కాని అత డెక్కువ వెల యడిగెను. వెల ఎక్కుడయినను ఇచ్చి యేకులు చేయించితిని. ఈ రీతిగా తయారయిన నూలు జపమాలలుగాఁ జేసి వైష్ణవమిత్రుల కమ్మితిని. భాయి శివాజీ బొంబాయిలో నొక రాటపుశాల పెట్టెను. వీని యన్నిఁటికిని చాల వ్యయ మాయెను. శ్రద్ధాళురును, దేశభక్తులును ధన మొసఁగిరి. నేను ఖర్చు పెట్టితిని. ఈ వ్యయము వృథా కాదని వినయముతో మనవి చేసికొందును. దీనివలన నేమెన్నో సంగతులు తెలిసికొంటిమి. వీనితోపాటు రాటమువలని యుపయోగ మంతయుఁ దెలిసెను.

నేను ధరించున వన్నియు ఖాదీమయ మయిపోయినదాఁక నాకు తోఁచలేదు. నాకట్టుబట్ట లిండియామిల్లువి. బీజాపురము నందును ఆశ్రమమునందును తయారయినవి చాల మోటుగా నుండెను.

మఱియు వాని పన్నా ముప్ప దంగుళములు. నలుబదియయిదు దంగుళ
ముల పన్నా గల ఖాదీ దోవతు లొక నెలలోపుగా నాకుఁ బంపనిచో
మోటు ఖాదీపంచలు కట్టుకొనవలసిన యిక్కట్టు కలుగు నని
గంగాబాయికి వ్రాసితిని. గంగాబాయి గాబరాపడెను. సమయము
చాల దనుకొనెను గాని ధైర్యము విడనాడలేదు. ఈమె యొక్క నెల
లోపలనే యేఁబది యంగుళముల పన్నా గల రెండు దోవతు లొసఁగి
నా దారిద్ర్యమును బాపెను.

ఇంతలో భాయి లక్ష్మణదాసు లాఠీగ్రామమునుండి అంత్యజుఁ
డయిన, భాయి రామజీనిని, అతని భార్య గంగాబహేనును ఆశ్రమ
మునకుఁ దీసికొని వచ్చి వారిచే పెద్ద పన్నా గల ఖాదీబట్టల నేయిం
చెను. ఖాదీవ్యాప్తికి ఈ దంపతులు చేసిన పని యింతింత కాదు.
వీరు గుజరాతునందును తదితర దేశములందును చాలమందికి చేతి
నూలితో బట్టల నేఁతను నేర్పిరి. అక్షరములు రాకపోయినను
సంస్కారవతియగు నీ గంగాసోదరిని మగ్గముమీఁద కూర్చున్నతఱిఁ
జూచి తీరవలయును. ఆమె కపు డొకటి కనఁబడదు, మఱియొకటి
వినఁబడదు. ఆమె మగ్గమున తన్మయతఁ జెందిపోవును.

ఒక సంవాదము

స్వదేశీ ప్రచారమను పేరం బరంగిన యీ ఖాదీప్రచారమారంభమయిన మొదటి దినములలో మిల్లువారి విమర్శము లెక్కువగా జరుగుచుండెడివి. భాయి ఉమర్ సోబానీగారు సమగ్రులగు మిల్లుయజమానులగుటవలన తమ జ్ఞానమును అనుభవమును నాకుం దెలుపుటయే కాక మిగిలిన మిల్లులవారి యభిప్రాయములను గూడం దెలుపుచుండిరి. మిల్లుయజమానులందఱిలో నొకని వాద మితనికి నచ్చెను. నన్నతనికడకు రమ్మనెను. సరే యంటిని. మే మతని కడ కరిగితిమి. మా కిట్లు సంవాద మారంభమాయెను:

మీ స్వదేశీ-ఆందోళనమే మొదటిది కాదని మీ రెఱుంగుదురే కదా?

ఔను. ఎఱుంగుదును.

వంగవిభాగదినములలో స్వదేశీ-ఆందోళనము చాల జోరుగా జరిగియున్నటులును, మిల్లులకు చాల లాభము వచ్చినటులును మీ రెఱింగియుందురు. మే మపుడు వస్త్రరాజుల విలువ హెచ్చించితిమి, చేయరాని పనులనుగూడం జేసితిమి.

నే నిదంతయు వింటిని. విని దుఃఖించితిని.

మీ దుఃఖము నే నెఱుంగుదును. కాని దానికి కారణము లేదు. మేము పరోపకారమునకు వ్యాపారము పెట్టుకొనలేదు. మాకు లాభము ఉండవలయును. మేము వాటాదారులకు జవాబు చెప్పవల

యును. ఖర్చునుబట్టి వస్తువువెల యుండును. ఉత్పత్తిని, అమ్మకమును ఎవ రాఁపఁగలరు? తమ యాందోళనముచే స్వదేశవస్త్రముల వెల తప్పక హెచ్చునని బంగాళీవారికి తెలియవలదా ?

పాప మా పిచ్చివారు కూడ నావంటి వారే. వారికిని నావలె పిచ్చి నమ్మకమే. కావున మిల్లు యజమానులు లోకెట్టి స్వార్థపరులు కాఁజాల రని వారు నమ్మిరి; దగా చేయ రనుకొనిరి. విదేశ వస్త్రములను స్వదేశవస్త్రము లని మభ్యపెట్టి యమ్ముదు రని వా రనుకొనలేదు.

మీకు వట్టి నమ్మకమని నే నెఱుఁగుదును. కావుననే మీకు హెచ్చరిక చేయఁ దలఁచితిని. అందులకే మి మ్మింతదూరము రమ్మని కష్టపెట్టితిని. బోళా బంగాళీలవలె మీరును పప్పులో అడుగు వేయకుందురు గాక !

ఇటులు పలికి యాసేటు తనమిల్లులో తయారయిన నమూనాల నిటు తెమ్మని కన్నుగిటిపెను. తీసి పాఱవయిచిన తుక్కునూలితో నేయఁబడిన కంబళికి నమూనాలు గ్రుచ్చఁబడి యుండెను. వాని నతఁడు చేకొని యిటు లనెను: 'వీనిని చూచితిరా; క్రొత్తగా తయారు చేసితిమి! వీనికి చాల ఖర్చు. ఇవి తుక్కునూలితో తయారు చేయఁబడినవి గావునఁ జాల చౌక. వీనిని మేము హిమాలయము వఱకు రవాణా చేయుదుము. మాకు ఎల్ల చోటులను ఏజెంట్లు కలరు. మీరుగాని మీ యేజెంట్లుగాని తొక్కి చూడని చోటులలో, మీ మాటలుఁగూడ చొఱని చోటులలో మాకు కొతాలు కలవు. మా కింకను క్రొత్త యేంజెంట్లతో పనిలేదు. హిందూదేశమునకు కావలసినంత వస్త్రము హిందూదేశములో తయారు కాదని మీరు తెలిసికొనుఁడు. కావున స్వదేశీ-ఆందోళనమున చేయవలసిన దే మనఁగా

ముఖ్యముగా వస్త్రోత్పత్తి. మనము వస్త్రపరిమాణమును, నాణెమును గూడ వృద్ధిచేసికొనఁ గలిగినచో విదేశవస్త్ర మప్రయత్నముగనే ఆఁగి పోవును. మీ రీ ప్రకృతపద్ధతిని ఆందోళన జరిపినచో లాభము లేదు గాన నింక మీరు క్రొత్త మిల్లులను పెట్టించుటకు ఉద్యమించుట మంచి దని సలహా యిచ్చుచున్నాను. స్వదేశవస్తువుల ఖర్చు ఎక్కువ కోరుటకంటె స్వదేశవస్తువుల యుత్పత్తి యెక్కువ చేయవలయును.

నే నీ పనినే చేయుచున్నా నని తెలుపుచో నా కాశ్చర్యావేశము లోనగుదురా ?

ఏమీ? అది యెట్లు? మీరు క్రొత్త మిల్లులను పెట్టించుటకు ప్రయత్నము చేయుచో తప్పక ధన్యవాదముల కర్హులు.

. ఆ పనిమాత్రము చేయుట లేదుగాని రాటమును పునరుద్ధరించుటకు చాలఁ బ్రయత్నించుచుంటిని.

అ దేటి పని?

రాటపు సంగతి యంతయుఁ జెప్పి యిటు లంటిని:

నేను మీతో సంపూర్ణముగా నేకీభవించుచున్నాను. నేను మిల్లుల కేజన్సీ పుచ్చుకొనఁగోరను. దీన హిందూదేశమునకు మేలునకు బదులు కీడు గలుగును. చాలఁ గాలమువఱకు మన మిల్లుల వ్యాపారమునకు లో టుండదు. చేతినూలితో వస్త్రముల నుత్పత్తిచేయించుటయు దానిని ఖర్చు పెట్టించుటయు నాపని. కావున నేను ఖాదీని తయారు చేయించుటకే పూనుకొన్నాను. ఖాదీమీఁదనే నాకు విశ్వాసము మెండు. ఏలయనఁగా, సగము సగము పనితో సగము సగ మాఁకటితో చచ్చిపోవు ఆఁడువారికి పని చూపింపఁగలను. ఆఁడువారిచే నూలు వడికించుటయు దానితో నేసిన వస్త్రములను హిందూ

దేశమునం దంతటను కట్టించుటయే నా పని. రాట మెంత సఫల మగునో నే నిపుడు చెప్పఁజాలను. ఇప్పుడే దీనికి గణేశపూజ జరిగెను. దీనియందు నాకు దొడ్డ విశ్వాసము కలదు. దీనివలన నిసుమంతయు హాని లేదనుట నిర్వివాదము. ఇది యెంత కొలఁదిగా ఉత్పన్న మయినను దీనివలన హిందూదేశమునం దుత్పత్తి వృద్ధి యగును. ఉత్పత్తి యయినంతమేరకు లాభమును కలుగు గాన నీ ప్రయత్నమువలన మీరాపాదించిన దోషము లేదు.

మీ రీరీతిగనే యుద్యమము సాగించుదురేని నేఁ జెప్పున దేమియు లేదు. ఈ యంత్రయుగమున రాటము గిట్టునో గిట్టదో యనునది వేఱు మాట. అయినను నేను తమకు జయము కోరుచున్నాను.

౪౨

అసహకారము

పిదప ఖాదీ యెట్ల లెటు లభివృద్ధి చెందెనో యీ ప్రకరణములలోఁ జెప్పఁ జనదు. నా యొనర్చిన ఆయా యీ పనులు ఎటు లెటులు వ్యాప్తమాయెనో ఆ యితిహాసములోనికి దిగుట కిది తావు కాదు. అందు దిగినచో నొకొక్క విషయ మొకొక్క పుస్తక మయిపోవును. నేను సత్యమును శోధించుకొనుచుఁ బోవుచుండఁగా ఒక విషయము తరువాత మఱి యొక విషయ మప్రయత్నముగా నెటులు తటస్థించెనో దానిని జెప్పుటయే నా యాశయము.

. కావున అసహకారమును గూర్చి కొంచెము ప్రసంగించుట కిది తఱి యనవచ్చును. ఖిలాఫతును గుఱించి అలీ సోదరులు దిట్టముగా ఆందోళనము నడపుచుండిరి. స్వ. మౌలానా అబ్దుల్ బారీ మొదలగు ఉలేమాలతో నే నీ విషయమును గుఱించి లెస్సగా చర్చించితిని. ముసలమానులు శాంతిని, అహింసను ఎంతవఱకు పాలింపఁగల రను విషయము వివేచించితిమి. ప్రకృతోపయోగముకొఱ కొక హద్దువఱకు శాంతిని అహింసను పరిపాలించుటలో ముసలమానుల నిస్లాము బాధింప దనియు, ఒకసారి అహింసాప్రతిజ్ఞను గైకొనినచో దానిని మీఱరా దనియును తుదకు వారు సిద్ధాంతీకరించిరి. ఖిలాఫతు-కాన్ఫరెన్సులో అసహకారపు తీర్మానము వచ్చెను. దీర్ఘముగా చర్చలు జరిగిన పిదప నందఱును దీని నామోదించిరి. అలహాబాదునం దీ విషయ మొక రేయెల్లయుఁ జర్చింపఁబడినటులు నాకు గుర్తు. హకీము సాహెబునకు శాతియుతమగు అసహకార మశక్య మని శంక యుండెను. కాని కొంత కాలమునకు వారికి శంక

పోయెను. తరువాత వీరు హృదయ మిచ్చి పని చేసిరి. వీ రీ యుద్యమ
మునకుఁ గావించిన సాయ మమూల్యము.

పిదప గుజరాతులో పొలిటికల్ కాన్ఫరె న్సాయెను. నే నీ
సభలో అసహకారపు తీరుమానము తెచ్చితిని. దీనిని కొంద
ఱెదిరించిరి. వారి యుద్దేశ మిది: కాంగ్రెసు అసహకారమును
తీర్మానింపనంతవఱకు ప్రాంతసభలకు దీనిని తీర్మానించు హక్కు
లేదు. నే నిటు లంటిని: ప్రాంతసభలు వెను కడుగు వేయు నక్కఱ
లేదు; ముం దడుగు వేయుటకు వలయునంత అధికారము కలదు.
ఇంతియు కాక ధైర్య మున్నచో ముందడుగిడుట గూడ ధర్మము.
దీనివలన ప్రధానసంస్థకు అనఁగా కాంగ్రెసుకు గౌరవము హెచ్చును.
ఇటులు నే ననిన పిదప ఈ విషయమునందలి గుణదోషములు చర్చకు
వచ్చెను. శాంతముగా పూర్వపక్షములు సిద్ధాంతములు జరిగెను.
చీట్లు పుచ్చుకొనఁబడెను. అసహకారమున కెక్కువ చీట్లు వచ్చెను;
తీర్మానింపఁబడెను. ఇది తీర్మానింపఁబడుటలో అబ్బాసు త్యైయబ్జీ
వల్లభభాయిగారల పా లెక్కువ. అబ్బాసుగా రధ్యక్షులు. వీరి
యుద్దేశము అసహకారముదెసనే మొగ్గెను.

ఈ సంగతి విచారించుటకు ౧౯౨౦ సం. సెప్టెంబరులో
కాంగ్రెసు-ప్రత్యేక సభ జరిగెను. అందులకు పెద్దపెద్ద యేర్పాట్లు
జరిగెను. లాలా లజపతిరాయలు అధ్యక్షులుగా నెన్నుకొనఁబడిరి.
బొంబాయినుండి ఖిలాఫతు-స్పెష లొకటియు, కాంగ్రెసు-స్పెష
లొకటియు బయలుదేరెను. సభ్యసముదాయముతో ప్రేక్షక
సముదాయముతో కలకత్తా-కాంగ్రెసు కిటకిట లాడిపోయెను.

మౌలానా షౌకత్ అలీగారి మాటమీఁద రైలులో అసహ
కారపు తీరుమానమునకు ముసాయిదా తయారు చేసితిని. నేఁటి

౦ఱిపిన ముసాయిదాలలో శాంతిమయశబ్దమును వాడు నలవాటు నాకు లేదు. కాని యుపన్యాసములలో కలదు. అయినను శాంత్యర్థ బోధక మగు శబ్దము ఉరుదు మొదలగు భాషలలో నాకుఁ దెలియక పోవుటచే ముసలమానులు మాత్ర మున్న సభలలో ఆ యర్థమును దెలుపఁజాలక పోవుచుంటిని. కావున మౌలానా అబుల్ కలామ్ అజద్ గారి నడుగఁగా శాంత్యర్థమును బోధించుటకు బా-అమన్ అని యు అసహకారార్థమునకు తర్క్-ఏ-మవాలాత్ అనియుఁ దెలిపిరి.

ఈ రీతిగా నేను గుజరాతీ హిందీ ఉరుదు పదములను తెలిసి కొనుచుండఁగా కాంగ్రెసులో పై తీర్మానము తయారుచేయు భారము నాపాలఁ బడెను. ఆ ముసాయిదాలో శాంత్యర్థబోధక మగు పదము పడలేదు. చిత్తు తీరుమానమును రాత్రి రైలులో తయారుచేసి మౌలానా షౌకతలీ గారి చేతి కిచ్చితిని. ఉండవలసిన 'శాంతి' శబ్దము ముసాయిదాలో జాటిపోయె నని రాత్రి గుర్తు వచ్చెను. 'అచ్చు కాక ముందే శాంతిమయశబ్దమును జోడింపవలయు' నని మహాదేవ దేశాయి గారిని పంపితిని. దీనిని జోడింపకముందే చిత్తుతీర్మాన మచ్చయి పోయినటులు గుర్తు. ఆ రాత్రియే విషయనిర్ధారక సభ. కావున ముందరనే శాంతిమయశబ్దమును చేర్పవలసివచ్చెను. ముందరనే నేను చిత్తుతీర్మానమును తయారుచేసికొని యుండనిచో చాల చిక్కుపడి పోవువాఁడనే యని పిదప తెలిసికొంటిని.

ఇల్లలుకఁగనే పండుగ కాలేదు. ముసల్లె తండుగ ముం దున్నది. నా తీర్మానము నెవరు సమర్థింతురో, మఱి యెవ రెదిరింతురో నాకుఁ గొంచెమేని తెలియలేదు. లాలాజీ యెటు మొగ్గుఁ జూపునో కొంచెమేని తెలియదు. అనుభవము గల పురాణయోధు లందఱును కలకత్తాలో నుండిరి. వీరిలో విదుషి అనీబెసంటు, పండిత

మాలవ్యులు, విజయరాఘవాచార్యులు, పండిత మోతీలాలుగారు, దేశబంధు లోనగు నాయకులు ముఖ్యులు. ఖిలాఫతు పాంచాల దోషముల నివృత్తికొఱకే అసహాకారము చేయఁబడు నని నా తీర్మానము. దీనితో శ్రీ విజయరాఘవాచార్యులవారికి సంతోషము కలుగలేదు. వీరు 'ఏవో కొన్ని అన్యాయములకు మాత్రమే అసహాకార మేమిటి? అన్యాయములలోని కెల్ల స్వరాజ్య మీయకుండుటయే దురన్యాయము. స్వరాజ్యమునకై అసహాకార మాచరింపవలెను' నని చెప్పిరి. మోతీలాలుగారుగూడ నిటులే పలికిరి. నేను వెంటనే వీరి సూచన నొప్పుకొని నా తీర్మానములో స్వరాజ్యమును గూడఁ జేర్చితిని. దీర్ఘమును గంభీరమును నిశితమును నగు చర్చతో అసహాకారపు తీర్మాన మామోదింపఁబడియెను.

అందఱికంటె మొదట నీ యాందోళనమున మోతీలాలుగారు చేరిరి. నాఁడు వా రా తీర్మానముమీఁద మధురముగా కావించిన వాదము నేఁటికిని నాకు గుర్తున్నది. వా రందలి శబ్దములను కొన్నిఁటిని మార్ప సూచింపఁగా నేను మార్చితిని. దేశబంధువుల నిటు వైపు త్రిప్పుటకు వీరు చాలఁ బాటుపడిరి. దేశబంధువున కసహాకార మనిన ఇష్టమే కాని ప్రజలు దీని భారమును వహింపఁజాల రని వారికి సంకోచము. దేశబంధువులును, లజపతిరాయలును నాగపురమున పూర్తిగా అసహాకారవాదు లయిపోయిరి. ఇట్టి శిష్టసభలో లోకమాన్యులు లేని లోపమునకు నేను కడు చింతపడితిని. వా రత్తఱి నా సభలో నుందురేని నా కాశీర్వాదము లొసఁగి యుందు రని నా యుద్దేశము. ఒకవేళ వారు ఖండించినను నా కది సౌభాగ్యమే. దానఁ గొంత నేర్చికొని యుందును. వీరికిని నాకును మతభేదము కలదు గాని యది చాల మధురము. 'మా బంధుత్వములు సన్నిహితము' లని వారు

తలపించెడివారు. ఈ పంక్తులు వ్రాయుచుండగా వారి మృత్యు చిత్రము నా యెదుట నిలుచుచున్నది. నా సహచరుడు పటవర్ధనుడు నడిరేయి నీ వార్తను నాకు టెలిఫోను చేసెను. వెంటనే 'నా డాలు తునిసి పడిపోయెను' నను వాక్యము నా నోరినుండి వచ్చెను. అపుడు నా చుట్టును సహచరులు కలరు. అపుడనహంకారము మూర్తిమంత మయి యుండెను. వారికడనుండి నాకు తేజస్సు వచ్చునని నమ్ముకొంటిని. వారి యుద్దేశమే దెస నుండెనో దైవమున కెఱుకగాని ప్రజేతిహాసములో నట్టి కష్టకాలమున వారు లేకపోవుటందలిశను చింతాకరమని మాత్రము నా కెఱుక.

౪౩

నాగపురమున

కలకత్తాలో జరిగిన స్పెషల్ కాంగ్రెసునందు తీర్మానింపఁబడిన అసహాకారమును నాగపురమునఁ గాఁబోవు కాంగ్రెసు స్థిరీకరింపవలయును. కలకత్తాయందుబలె నాగపురమునందును జనులు తండోపతండము. నాఁటికిని బ్రతినిధుల సంఖ్య నియతము చేయఁబడ లేదు. కావున సుమారు పదునాలుగువేల ప్రతినిధులు వచ్చినటులు నాకు గుర్తు. విద్యాలయములకు సంబంధించిన తీర్మానములో కొంచెము మార్పు చేయవలసిన దని లాలాజీ పట్టు పట్టఁగా నే నందుల కంగీకరించితిని. ఇటువలె దేశబంధువు సూచించిన మార్పులను గూడ నంగీకరించితిని. తుదకు అహింసాత్మక మగు అసహాకారప్రస్తావ మందఱిచేతను ఆమోదింపఁబడెను.

ఈ సభలోఁగూడ కాంగ్రెసునిబంధనల మార్పును గుఱించి పునరాలోచన జరుగవలసి యున్నది. కలకత్తా స్పెషల్ కాంగ్రెసులోనే నే నీ నిబంధనల ముసాయిదాను సభవారి యెదుటఁ బెట్టితిని. సభవా రందఱును దీనిని యథేచ్ఛముగా చర్చించిరి. శ్రీ విజయరాఘవాచార్యులవా రీ కాంగ్రెసు కధ్యక్షులు. నిర్ణాయక సభవా రీ నిబంధనలలో నొక పెద్ద మార్పు చేసిరి. నేను ౧౫౦౦ ప్రతినిధులను సూచించితిని. వారు ౬౦౦౦ చేసిరి. ఇది దూరదృష్టి లేని మార్పని నా యుద్దేశము. ఇన్నియేండ్ల యనుభవమునను బడసిన పిదపఁగూడ నా యుద్దేశము మాఱలేదు. ప్రతినిధుల సంఖ్యాబాహుళ్యమువలన పని బాగుగా జరుగు ననియు, ప్రజాస్వామ్యము చక్కఁగా నిర్వహింపఁ

బడుననియు ననుకొనుట వట్టి కల్ల. స్వయంనియుక్తులగు ప్రతినిధులు ఆఱువేలమంది యుండుటకన్న ఉదారమనస్కులును ప్రజాస్వత్వపరిపాలకులును ప్రామాణికులును నగు ప్రతినిధులు పదియేనువందలమంది యున్నచో ప్రజాతంత్రము సురక్షితమగును. ప్రజాతంత్రమును నిర్వహించుటకు జనులలో స్వాతంత్ర్యము స్వాభిమానము ఐకమత్యము ఉండవలయును. జనులు యోగ్యులును సత్యసంధులును నగు ప్రతినిధులనే యెన్నుకొనవలయును. సంఖ్యావ్యామోహ మున్నచో ఆఱువేలే యని మితి యేమి? ఇంకను ఎక్కుడింపవచ్చును. కావున నీ విషయమాలోచించి నిశ్చయింపఁబడువఱకు ఆఱువేలు ఖాయము చేయఁబడెను.

స్వరాజ్యమును గుఱించి కాంగ్రెసులో తీవ్రముగా చర్చ జరిగెను: 'వీలగుచో సామ్రాజ్యములో నుండవచ్చును. వీలు లేనిచో సామ్రాజ్యమునుండి విడిపోవచ్చును. ఎటులేని స్వరాజ్యము సంపాదింపఁదగును.' అని కాంగ్రెసుకార్యప్రణాళికలో నొక నిబంధన కలదు. స్వరాజ్యము సామ్రాజ్యాంతర్భాగమే కావలయు నని ఒక పక్షమువారి వాదము. దీనికి సమర్థకులు మాలవ్యులును, జిన్నాగారును. కాని వీరి కొందఱో బాసట కాలేదు. 'శాంతిసాధనములచేతనే, సత్యసాధనములచేతనే స్వరాజ్యము సంపాదింపవలయును' అని మఱియొక నిబంధన కలదు. ఈ షరతులకును వివాదము కలిగెను. కాంగ్రెసు ఈ వివాదము నంగీకరింపలేదు. నిబంధన లన్నిఁటిపై చక్కఁగా చర్చ జరిగెను. తుదకు తీర్మానము చేయఁబడెను. ప్రామాణికత్వముతోడను జాగరూకతతోడను ఈ నిబంధనలను లోకులు నిర్వహింతు రేని సంస్కారమును పొంది స్వరాజ్యమును బడయఁగల రని నా పరమవిశ్వాసము. అయినను ఈ విషయ మిచట నప్రస్తుతము.

హిందూముసలమానుల యైక్యమును గుఱించియు, అంత్యజులను గుఱించియు ఖాదీని గుఱించియు ఆ కాంగ్రెసులో తీర్మానములు చేయఁబడెను. నాఁటినుండియు కాంగ్రెసునందలి హిందూసభ్యు లస్పృశ్యతాకలంకమును తుడిచివేయఁ బూనుకొనిరి. నాఁటినుండియు ఖాదీచేత కాంగ్రెసు కంకాళమాత్రావశిష్టు లగు నిఱుపేదలతో పోరాని చుట్టఱికమును గలుపుకొనెను. ఖిలాఫతుకు అంగముగా అసహాకారమును జేపట్టి దాని మూలమున హిందూముసలమానుల యైక్యమునకుఁ జాలఁ దోడుపడెను. కాంగ్రెసు చేసిన పనులలో నిది చాల దొడ్డ పని.

పూర్ణాహుతి

ఇప్పుడీ ప్రకరణములను ముగింపవలసిన సమయ మాసన్న మాయెను. ఇటుమీఁదట నా జీవితములో జనులకుఁ దెలియని విషయ మేదియు లేదు. మఱియు నేను ౧౯౨౧ సాలు నుండియు కాంగ్రెసునాయకులతో చాలఁ గలసి మెలసి పని చేసితిని. నాఁటినుండియు నా జీవితమున నే యంశమును ఎత్తికొనినను వారి సంబంధము దెలుపనిచో నది యథార్థవర్ణనము కాదు. వారి బాంధవ్యములు నా కింకను నూతనములుగా నున్నవి. శ్రద్ధానందులు దేశబంధులు లాలాజీ హకీముసాహెబు మనకు లేకున్నను సౌభాగ్యవశమున పలువురు దేశనాయకులు మన కున్నారు. కాంగ్రెసులో చాల పరివర్తనము కలిగినను దాని పదఁపటి చరిత్ర మింకను ప్రక్రియాదశయందే యున్నది. నా ముఖ్యశోధనము లన్నియు మహాసభాద్వారముననే జరిగెను గావున నా శోధనములను వ్రాయ వలసివచ్చుచో నాయకులకును నాకును గల సంబంధము నుదాహరింప వలసి వచ్చును. ఔచితి నెఱిఁగి యిపుడు దీని నంట నొల్లను. మఱియు నేఁడు జరుగుచున్న శోధనలు నా యుద్దేశమున నిశ్చయాత్మకము లని యనిపించుకొనఁ దగవు గాన నీ గ్రంథము నిఁక ముగించుట నాకు విధి యని తలఁచుచున్నాను. నా కల మింక ముందరికి పోగవల దనుచున్నది.

పాఠకులకడ సెలవు తీసికొనవలసి వచ్చుటచే నాకు వెత గలుగుచున్నది. నాకు నా శోధనము లనర్ఘములు. వాని యథార్థ వర్ణనము చేయఁగలిగితినో లేదో నాకుఁ దెలియదు. నేను దేనిని దాఁచుకొనలేను. ఉన్న దున్నటులు చెప్పితిని. సత్యమును వే

నే రూపమునఁ జూచితినో యే మార్గమునఁ జూచితినో ఆ రూపమును ఆ మార్గమునఁ దెలుపుట కెల్లప్పుడును ప్రయత్నించితిని. దీని నంతయు పాఠకుల యెదుట నిడి చిత్తశాంతి నొందుచున్నాను. ఏల యనఁగా, వీనిని పఠించుచో పాఠకుల హృదయములలో సత్యమునెడలను, అహింసయెడలను అధికమగు శ్రద్ధ కలుఁగఁగల దని నా కాశ.

సత్యముకంటె వేఱుగా పరమేశ్వరుఁ డొకఁ డున్నాఁడని నా కనుభవము లేదు. సత్యమున కహింసయే రాజమార్గ మని యీ గ్రంథమునందలి ప్రతిపుటయుఁ జెప్పఁజాలని యెడల నా యీ ప్రయత్న మంతయు వ్యర్థ మని తలఁతును. నా ప్రయత్న మంతయు వ్యర్థ మయినను నా సిద్ధాంతము వ్యర్థము కాదు. ఇంతవఱ నా యహింస సత్యమయినను అపక్వముగనే, అపూర్ణముగనే యున్నది. కావున నా కనుఁగొనఁగలిగిన దా సత్యసూర్యునిలో నొక కిరణమే. మఱియు వేల సూర్యు లయినను ఆ సత్యసూర్యునకు తీసికట్టు. సంపూర్ణమగు నహింస లేనిచో సంపూర్ణ మగు సత్యము దొరక దని ఇన్నాళ్లు శోధించిన పిదపఁగూడఁ జెప్పుచున్నాను.

వ్యాపకుఁ డగు నీ సత్య నారాయణుని ప్రత్యక్షదర్శనమునకు జీవమాత్రమును తనవలెనే ప్రేమించు టత్యావశ్యకము. ఈ సత్యమును బడయఁగోరువాఁడు జీవనమునందలి యే క్షేత్రమునకును అవల నుండఁ జాలఁడు. కావుననే రాజనీతి క్షేత్రమునకు సత్యభక్తి న న్నీడ్చుకొని పోయెను. మతమునకు రాజనీతితో సంబంధము లే దని చెప్పువారికి మత మన నేమియో తెలియ దని నిస్సంకోచముగాఁ జెప్పుట వినయేతరము కా దనుకొనుచున్నాను.

ఆత్మశుద్ధి లేక ప్రాణిమాత్రముతో ఐక్యానుభవము కలుగదు. ఆత్మశుద్ధి లేక అహింసాపరిపాలన మసంభవము. ఆత్మశుద్ధి లేనిచో

ఆత్మసమర్పణము కోరకదు. కావున జీవనక్షేత్ర మంతయు పరిశుద్ధము కావలయును. ఈ శుద్ధి సాధ్యము. ఏల యనఁగా, ఒకని శుద్ధి యనేకులను శుద్ధుల నొనరించును. వ్యష్టికిని సమష్టికిని ఇట్టి శుద్ధి కలుగఁ గలంత సన్నిహితసంబంధము కలదు. ఇట్టి శుద్ధికి ప్రయత్నింపఁగల శక్తిని సత్యనారాయణుఁడు ప్రతివానికిని ఇచ్చియే యున్నాఁడు.

ఈ శుద్ధిమార్గము చాల నెగుడు దిగుడయిన దని ప్రతిక్షణమును నా కనుభవ మగుచున్నది. శుద్ధు డగుటకు మనోవాక్కాయములచే నిర్వికారుఁడును రాగద్వేషాదిరహితుఁడును గావలయును. ప్రతిక్షణమును సదుద్యమ మగుచున్నను నే నట్టి నిర్వికారస్థితికడకుఁ జేరఁజాలకున్నాను. కావున లోకులస్తోత్రములు నన్ను మేలుకొలుపక పలుమాఱులు వేసట గొలుపుచున్నవి. శస్త్రయుద్ధ మొనరించి జగత్తును జయించుటకంటె మనోవికారములను జయించుట నాకు కష్ట మనిపించుచున్నది. హిందూదేశమునకు వచ్చిన పిదపఁగూడ నాలోఁ గొన్ని వికారములు తెలియకుండ నడఁగియున్నవని కనుఁగొని సిగ్గిలుచున్నాను గాని ధైర్యమును మాత్రము గోలుపోవలేదు. సత్యశోధనలలో నా కానందము కలిగెను. ఇంకను కలుగుచునే యున్నది. కాని యింకను అగ్నిపథము ముందున్న దని నే నెఱుఁగుదును. కావున నే నింకను శూన్యతను బడయవలయును. అన్నిటికంటెఁ దన యల్పత్వము మానవున కెంతవఱకు గోచరము కాదో అంతవఱకును ముక్తి లేదు. ఈ వినయమునకు అహింస ఎల్ల. ఈ వినయము లేక ముక్తి లేదనుట అనుభవసిద్ధము. ఇట్టి వినయమును ప్రార్థించుచు, దీనికి లోకుల సాయమును యాచించుచు నిఁక నీ ప్రకరణములను ముగించుచున్నాను.

అయిదవ భాగము — రెండవ ఖండము

సమాప్తము